

Laura USTINAVIČIŪTĖ

DAKTARO DISERTACIJA

Lietuvos teisės pažeidėjų rizikos
veiksnių, susijusių su pakartotiniu
nusikalstamumu, analizė

SOCIALINIAI MOKSLAI,
PSICHOLOGIJA (06 S)
VILNIUS, 2012

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Laura Ustinavičiūtė

LIETUVOS TEISĖS PAŽEIDĖJŲ RIZIKOS
VEIKSNIŲ, SUSIJUSIŲ SU PAKARTOTINIŲ
NUSIKALSTAMUMU, ANALIZĖ

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, psichologija (06 S)

Vilnius, 2012

Disertacija rengta 2007–2012 metais Mykolo Romerio universitete.

Mokslinė vadovė:

Prof. habil. dr. Rita Žukauskienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, psichologija – 06 S).

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Nusikalstamas elgesys – įstatymus, religines, moralines ir socialines normas pažeidžianti asmens veikla, kelianti žalą aplinkiniams ir baudžiama įstatymų numatyta tvarka (Andrews, Bonta, 2010).

Asocialus elgesys – veiksmai ir nuostatos, pažeidžiančios socialines normas ir asmens teises (Burt ir kt., 2007).

Pakartotinis nusikalstamumas – nuolatinė tendencija pakartotinai nusikalsti, elgtis asocialiai (APA, 2010).

Recidyvas – asmens, kuris buvo nuteistas, nubaustas ar kuriam buvo pritaikytos korekcinės priemonės už anksčiau įvykdytus nusikaltimus, sugrįžimas prie nusikalstamos veiklos (Maltz, 2001).

Rizikos veiksniai – tai asmens savybės ir aplinkybės, kurios yra susijusios su padidėjusia tikimybe nusikalsti (Andrews, Bonta, 2010).

Apsauginis veiksnys – asmens charakteristika ar aplinkybė, kurios yra susijusios su mažesne kriminalinio aktyvumo tikimybe (Andrews, Bonta, 2010).

Statiški rizikos veiksniai – tai praeityje įvykę su nusikalstamu asmens elgesiu siejami reiškiniai, faktai, asmens charakteristikos, kurios nekinta (Ang, Huan, 2008) arba kinta labai nežymiai ir lėtai (Quinsey, Zamble, 2001) bei padidina pakartotinio nusikalstamumo riziką (Hanson, 2000).

Dinamiški rizikos veiksniai – teisės pažeidėjo psichologiniai ar elgesio ypatumai, gyvenimo sritys, aplinkybės, kurios didina pakartotinio nusikalstamumo riziką ir kurias galima keisti (nuostatos, gyvenimo sąlygos, santykiai su aplinkiniais ir kt.). Kadangi dinamiški rizikos veiksniai gali būti korekcinių programų taikinyms, šie veiksniai dar apibrėžiami kaip **kriminogeniniai poreikiai** (Andrews, Bonta, 2010).

TURINYS

ĮVADAS.....	6
1. PAKARTOTINIO NUSIKALSTAMUMO SAMPRATA.....	12
2. KRIMINALINĮ ELGESĮ IR PAKARTOTINĮ NUSIKALSTAMUMĄ AIŠKINANČIOS TEORIJOS.....	15
2.1. Psichobiologinės teorijos.....	15
2.2. Psichodinaminės teorijos.....	16
2.3. Išmokimo teorijos.....	17
2.4. Kontrolės teorijos.....	18
2.5. Kognityvinės teorijos.....	19
2.5.1. Asmenybės ir kognityvinė socialinio išmokimo teorija.....	20
2.5.2. Įveikos ir atkryčio teorija.....	23
3. RIZIKOS VEIKSNIAI, SUSIJĘ SU PAKARTOTINIU NUSIKALSTAMUMU.....	26
3.1. Statiškų rizikos veiksnių ryšys su pakartotiniu nusikalstamumu.....	26
3.1.1. Kriminalinė istorija.....	26
3.1.2. Amžius.....	27
3.1.3. Asociali asmenybė.....	28
3.2. Dinamiškų rizikos veiksnių sąsajos su pakartotiniu nusikalstamumu.....	29
3.2.1. Asocialios nuostatos ir elgesys.....	30
3.2.2. Asocialūs bendraamžiai, kiti pažįstami ir socialinė sąveika.....	31
3.2.3. Savikontrolė.....	32
3.2.4. Emociniai veiksniai.....	33
3.2.5. Psichotropinių medžiagų vartojimas.....	35
3.2.6. Asmenybės socialiniai kontekstai ir jų ypatumai, susiję su nusikalstamu elgesiu.....	36
3.2.6.1. Šeima.....	36
3.2.6.1.1. Santykiai su tėvais ar globėjais.....	36
3.2.6.1.2. Santykiai su partneriu.....	37
3.2.6.2. Išsilavinimas ir darbas.....	38
3.2.6.3. Gyvenamoji vieta.....	39
3.2.6.4. Laisvalaikis ir poilsis.....	39
3.3. Rizikos veiksnių ypatumai skirtingose nusikaltėlių grupėse.....	40
3.3.1. Rizikos veiksnių ypatumai teisės pažeidėjų vyrų ir moterų grupėse.....	41
3.3.2. Turtinius nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų rizikos veiksniai.....	44
3.3.3. Smurtinius nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų rizikos veiksniai.....	46
3.3.4. Seksualinius nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų rizikos veiksniai.....	49
3.4. Recidyvizmo rizikos ir rizikos veiksnių vertinimas.....	53
3.4.1. Rizikos įvertinimo būdai.....	54
4. TYRIMO METODOLOGIJA.....	58
4.1. Tyrimo dalyviai.....	58
4.1.1. I tyrimo etapo dalyviai.....	58
4.1.2. II tyrimo etapo dalyviai.....	60

4.2. Tyrimo eiga.....	61
4.3. Tyrimo instrumentai.....	62
4.4. Tyrimo rezultatų apdorojimas.....	75
5. REZULTATAI	77
5.1. OASys 2 metodikos psichometrinės charakteristikos	77
5.1.1. OASys 2 metodikos vidinis patikimumas	77
5.1.2. OASys 2 formos skirtingų teisės pažeidėjų grupių, atsižvelgiant į jų pirmojo teistumo amžių, diferencinės galimybės	78
5.1.3. OASys 2 metodikos skalių metodikos prognostinis validumas	80
5.1.4. OASys 2 metodikos skalių konstrukto validumas	83
5.2. Statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių analizė	89
5.2.1. Statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių prognostinė vertė pakartotinio nusikalstamumo prognozei	89
5.2.2. Teisės pažeidėjų moterų ir vyrų statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių palyginimas	92
5.2.3. Turtinius, smurtinius ir seksualinius nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių palyginimas	94
6. REZULTATŲ APTARIMAS.....	105
6.1. OASys 2 lietuviškosios metodikos versijos psichometrinės charakteristikos	105
6.2. Statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių prognostinė pakartotinio nusikalstamumo vertė	106
6.3. Teisės pažeidėjų moterų ir vyrų statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių palyginimas.....	109
6.4. Turtinius, smurtinius, seksualinius nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių palyginimas	110
6.5. Tyrimo ribotumai ir rekomendacijos tolimesniems tyrimams.....	111
IŠVADOS.....	113
LITERATŪRA	114
PRIEDAI	122
1 PRIEDAS. ASR klausimyno skalių įverčių tarpusavio koreliacijos	122
2 PRIEDAS. Streso įveikos klausimyno skalių įverčių tarpusavio koreliacijos.....	123
3 PRIEDAS. Agresijos klausimyno skales sudarančių teiginių įverčių tarpusavio koreliacijos.....	124
4 PRIEDAS. OASys 2 skalių įverčių tarpusavio koreliacijos	126
5 PRIEDAS. OASys 2 metodikos skalių psichometrinės charakteristikos vyrų ir moterų grupėse	127
6 PRIEDAS. OASys 2 metodikos skalių psichometrinės charakteristikos turtinius, smurtinius ir seksualinius teisės pažeidimus padariusių nuteistųjų grupėse.....	128
SANTRAUKA	131
SUMMARY	147

ĮVADAS

Darbo aktualumas

Nusikalstamumas yra viena reikšmingiausių socialinių problemų, su kuria susiduria kiekviena šalis. Kiekviena pasaulio valstybė kelia uždavinius, kurie padėtų sukurti saugią visuomenę. Lietuva šiuo atveju taip pat nėra išimtis. Remiantis Lietuvos statistikos departamento pateikta informacija, Lietuvoje laisvės atėmimo vietose laikoma 8856 asmenų (Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės, 2012). Eurostat duomenimis, Lietuva Europoje yra ketvirta pagal įkalinėtų asmenų skaičių ir pirmąja pagal žmogžudysčių skaičių (Eurostat, 2009).

Ypač didelė problema yra pakartotinai nusikalstantys asmenys. Užsienio ir Lietuvos praktika rodo, kad didžiąją visų žinomų nusikaltimų dalį padaro maža nusikaltėlių populiacijos dalis, kuri nusikalsta pakartotinai ir yra atsakinga už didžiąją dalį sunkaus pobūdžio nusikaltimų bei kelia didžiausią žalos riziką (Farrington, 1992; Wong, 2010; Wolfgang, 1983). Remiantis Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2012 m., palyginus su 2011 m., pakartotinių nusikaltimų išaugo 15,6 proc. be to, Lietuvoje apie 40 proc. laisvės atėmimo bausmę atlikusių asmenų padaro naujus nusikaltimus, o iš jų apie 30 proc. nusikaltimų padaro per vienus metus po išėjimo iš įkalinimo įstaigos (Babachinaitė ir kt., 2010).

Nors, siekiant susidoroti su minėtomis problemomis, už nusikalstamą veiką, taikomos įvairios bausmės, diegiamos naujos intervencinės programos ir pan., situacija negerėja. Kalėjimų departamento prie LR TM 2011 m. Strateginiame veiklos plane teigiama, kad Lietuvoje nusikalstamumas nemažėja (Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, 2010). Didėjant teisės pažeidėjų skaičiui įkalinimo įstaigose, taip pat daugėja ir teisės pažeidėjų, kurie bausmę atlieka laisvėje. Remiantis 2007 m. Eurobarometro pateiktais duomenimis, nusikalstamumas yra viena iš opiausių problemų Lietuvoje (Eurostat, 2009). Vis dėlto egzistuoja keletas priežasčių, dėl kurių taikomos nusikalstamumo mažinimo strategijos neveikia.

Praktika rodo, kad korekcinės sistemos taikoma rehabilitacija galima sumažinti nusikalstamumą, tačiau ji turi remtis veiksmingais korekcijos principais (Cullen, Gendreau, 2001). Pirmą, korekcija turi būti taikoma didžiausią žalos riziką keliantiems teisės pažeidėjams. Antra, būtina nustatyti teisės pažeidėjų kriminogeninius poreikius, kurie yra susiję su jų nusikalstamumu, ir atsižvelgti į juos taikant intervencijas. Trečia, teisės pažeidėjas iš intervencijos gaus naudos tik tuo atveju, kai ji bus jam reikšminga ir bus pateikiama jam priimtiniu būdu bei atitiks teisės pažeidėjo gebėjimus ir mokymosi stilių (Andrews, Bonta, 2010; Andrews, Bonta, Wormith, 2011). Tačiau, siekiant įvertinti teisės pažeidėjų keliamą riziką, pirmiausia reikia atlikti tyrimus ir nustatyti nusikalstamumą prognozuojančius veiksnius.

Mokslinė problema ir naujumas

Šiuolaikinėse nusikalstamą elgesį nagrinėjančiose studijose daug diskutuojama apie tai, kokie rizikos veiksniai yra susiję su pakartotiniu nusikalstamumu. Tyrimų rezultatai rodo, kad geriausiai pakartotinį nusikalstamumą prognozuoja statiški (nesikeičiantys ar mažai besikeičiantys, pvz., kriminalinė istorija, amžius pirmo teistumo metu) veiksniai (Ang, Huan, 2008; Benda, 2003; Loza, 2004; Miller, 2006; Zamble, Quinsey, 2001). Dėl šių veiksmių prognostinių galimybių tarp mokslininkų diskusijų nekyla. Nors statiški veiksniai yra labai svarbūs vertinant pakartotinio nusikalstamumo riziką, tačiau taikant socialinės ir psichologinės rehabilitacijos programas svarbesni yra dinamiški, t. y. kintantys, veiksniai. Jie dar vadinami kriminogeniniais poreikiais. Vis dėlto dinamiškų (kintančių) rizikos veiksmių ryšių su pakartotiniu nusikalstamumu ir prognostinių pakartotinio nusikalstamumo galimybių klausimas išlieka (Bonta, 2002; Mulder ir kt., 2011). Tuo tarpu didžioji dalis šiuo metu taikomų rizikos instrumentų kaip tik įvertina kriminogeninius poreikius (Bonta, 2002).

Taigi pagrindinė problema, su kuria susiduriama prognozuojant pakartotinį nusikalstamumą, yra ta, kad nusikaltėlių korekcinėje sistemoje taikomi minėti dinamiški rizikos veiksniai neturi pakankamai tvirto mokslinio empirinio pagrindimo (Arrigo, 2004; Bonta, 2002; Conroy, Murrie, 2007; Mandeville-Norden, Beech, 2006). Trūksta tyrimų, patvirtinančių, kad dinamiški rizikos veiksniai su nusikalstamumu yra susiję priežastiniais ryšiais.

Be to, lieka neaiški statiskų ir dinamiškų rizikos veiksmių reikšmė pakartotinio nusikalstamumo rizikos įvertinimui. Ar dinamiški rizikos veiksniai didina rizikos įvertinimo tikslumą? Ar jie taip pat kaip ir statiški veiksniai prognozuoja nuteistojo riziką pakartotinai nusikalsti? Taip pat trūksta tyrimų, kurie įvertintų, ar pažintinis ir emocinis situacijų įvertinimas, individualūs (statiški ir dinamiški) galimo atsako mechanizmai bei nusikalstamas elgesys yra tarpusavyje susiję ir koks tos sąveikos pobūdis.

Analizuojant teisės pažeidėjų kriminalines karjeras, taip pat galima pastebėti, jog kai kurie teisės pažeidėjai daro tik tam tikro pobūdžio nusikaltimus. Pavyzdžiui, darantys tik turtinius nusikaltimus, ar tik smurtauojantys nusikaltėliai.

Nors yra nustatytas fiksuotas prognozuojančių nusikalstamumą rizikos veiksmių skaičius, tačiau turime nepamiršti, kad jo negalima generalizavimo būdu būti taikyti visoms teisės pažeidėjų grupėms ir jų kriminalinės karjeros etapams. Lyginant skirtingo pobūdžio nusikaltimus atliekančių asmenų statiškus ir dinamiškus rizikos veiksmius, nustatyta, kad egzistuoja reikšmingi skirtumai (Zamble, Quinsey, 2001).

Reikšmingi rizikos veiksmių skirtumai egzistuoja ir tarp pakartotinai nusikalstamųjų vyrų bei moterų (Collins, 2010). Nors moterų nusikalstamumo rodikliai pastutinius dešimtmečius žymiai išaugo ir išlieka jų didėjimo tendencija, tačiau trūksta tyrimų, analizuojančių rizikos veiksmius, susijusius su moterų pakartotiniu nusikalstamumu. Ypač yra mažai mokslinių studijų, analizuojančių kriminogeninius moterų poreikius.

Lietuvoje su nusikalstamumu susijusius rizikos veiksmius įvairiais aspektais yra nagrinėję keletas autorių. R. Žukauskienė ir A. Laurinavičius, I. Česnienė (2011) atliko psichopatinių broožų paplitimo tyrimą tarp Lietuvos nuteistųjų. Taip pat R. Žukauskienė

kartu su kolegomis atliko asmenybės bruožų, būdingų turtinio, smurtinio ir seksualinio pobūdžio nusikaltimus darantiems teisės pažeidėjams, analizę (Mackonienė, Žukauskienė, 2006; Simanauskaitė, Žukauskienė, 2003). G. Valicko ir V. Tarozienės atliktuose tyrimuose dėmesys buvo skiriamas kognityviniams rizikos veiksniams. Jie nagrinėjo nepilnamečių neutralizacijos paplitimą ir sąsajas su jaunuolių kriminaline praeitimi bei pilnamečių elgesio formavimąsi socialinės informacijos apdorojimo pozicijomis (Valickas, Tarozienė, 2009; Tarozienė, 2010).

Tačiau minėti tyrimai atlikti nedidelėse tiriamųjų grupėse analizuojant pavienius specifinius rizikos veiksnius ar išskirtines teisės pažeidėjų grupes. Jie negali pateikti visuminio vaizdo apie statiško ir dinamiško veiksmų paplitimą teisės pažeidėjų grupėse ir identifikuoti kriminogeninių poreikių ryšį su nusikaltimo pobūdžiu bei galima pakartotinio nusikalstamumo rizika.

Taigi, atsižvelgiant į anksčiau minėtas problemas, didžiausias dėmesys šiame tyrime yra skiriamas teisės pažeidėjų rizikos veiksnių, susijusių su pakartotiniu nusikalstamumu, nustatymui. Darbe nagrinėjami šių veiksmų ryšiai su nusikalstamumu, prognostinės pakartotinio nusikalstamumo galimybės. Lietuvoje tai vienas iš pirmųjų darbų, kuriame yra nustatyti pakartotinių nusikalstamumą prognozuojantys veiksniai.

Teisės pažeidėjų statiško ir dinamiško rizikos veiksnių, susijusių su pakartotiniu nusikalstamumu, analizė padėtų atsakyti į daugelį aktualių mokslinių klausimų, susijusių su nusikalstamo elgesio priežastinių veiksmų nustatymu prognozuojant nusikalstamą elgesį ne tik bendrojo pobūdžio populiacijoje, bet ir skirtingus nusikaltimus darančiose teisės pažeidėjų vyrų bei moterų grupėse.

Praktinė vertė

Šiandien akivaizdu, kad Lietuvoje, stengiantis užtikrinti saugią visuomenę ir mažą nusikalstamumą, yra ir turi būti taikomos įvairios priemonės. Didėjantis teisės pažeidėjų skaičius, nuteistųjų perpildytos laisvės atėmimo vietos rodo, kad reikalingi šiuolaikiški ir alternatyvūs būdai, padėsiantys mažinti nusikalstamumo rodiklius.

Rizikos veiksnių, lemiančių pakartotinį nusikalstamumą Lietuvoje, nustatymas padėtų tobulinti nuteistųjų integracijos į visuomenę programas bei užtikrinti, kad tokios programos būtų paremtos naujaisiais žmogaus elgesį nagrinėjančio mokslo duomenimis. Šioje situacijoje moksliniais tyrimais pagrįstos žinios yra ypač svarbios.

Pasak M. Makarios ir kt. (2010), didėjant nusikaltėlių populiacijoms ir recidyvams, veiksnių, lemiančių recidyvizmą, identifikavimas gali padėti teisinėms institucijoms savo išteklius paskirstyti kompetentingai, veiksmingai ir tikslingai. Be to, remiantis P. O'Malley (2008), tai padėtų formuoti naują atkuriamojo teisingumo politiką. Ja remiantis mažėtų teisės pažeidėjo, apskritai kaip „blogio“ sąvokos, stigmatizavimas, „aukos“ ir „nusikaltėlio“ priešprieša, visuomenės diskriminavimas. Teisingumo sistemos veikla remtųsi mokslinėmis žiniomis ir būtų daugiau nukreipta į nuteistųjų reabilitaciją bei jų integraciją į visuomenę.

Tyrimas yra aktualus ne tik Lietuvai, jis prisideda prie Europos Tarybos rekomendacijų įgyvendinimo atskirose šalyse. Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacijoje Rec(2003)23 nurodoma, kad įvertinant kalinių poreikius būtina

nustatyti asmeninius poreikius ir būdingus požymius, susijusius su kalinio nusikaltimais ir žalingu elgesiu.

Šis tyrimas yra tiesiogiai susijęs su realiais visuomenės poreikiais, kadangi teisės pažeidėjų su pakartotiniu nusikalstamumu susijusių veiksnių nustatymas ir įvertinimas leistų tikslingiau skirti poveikio priemones ir tikslingai taikyti rehabilitacines programas, jos būtų skirtos tiems asmenims, kurių kriminogeninius poreikius jos galėtų sumažinti. Tai prisidėtų prie nusikalstamumo mažėjimo.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Tyrimo tikslas – atlikti teisės pažeidėjų rizikos veiksnių, susijusių su pakartotiniu nusikalstamumu, analizę.

Objektas: pakartotinio nusikalstamumo rizikos veiksniai.

Tyrimo uždaviniai:

1. Nustatyti OASys 2 teisės pažeidėjo keliamos rizikos įvertinimo metodikos psichometrines charakteristikas;
2. Nustatyti teisės pažeidėjų statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių prognostinę vertę prognozuojant pakartotinį nusikalstamumą;
3. Nustatyti ir palyginti teisės pažeidėjų vyrų bei moterų statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių ypatumus;
4. Nustatyti ir palyginti turtinius, smurtinius, seksualinius nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių ypatumus.

Disertacijos loginė schema. Disertacija yra sudaryta iš teorinės ir empirinės dalies.

Literatūros analizę sudaro trys skyriai ir devyni poskyriai, suskaidyti į mažesnes struktūrines dalis. Pirmame skyriuje yra apibrėžiama pakartotinio nusikalstamumo samprata. Analizuojami teisiniai pakartotinio nusikalstamumo apibrėžimo skirtumai skirtingose šalyse bei šių apibrėžimų įtaka psichologinėms šio reiškinio studijoms. Antrame skyriuje analizuojamos kriminalinį elgesį ir pakartotinį nusikalstamumą aiškinančios teorijos. Trečias skyrius yra skirtas pakartotinį nusikalstamumą prognozuojančių rizikos veiksnių analizei ir vertinimui.

Empirinę darbo dalį sudaro tyrimo metodologijos skyrius, tyrimo rezultatų skyrius, rezultatų analizės skyrius. Disertacija baigiama išvadomis.

Tyrimų metodologija. Atliekant tyrimą buvo naudojamas loginis, sisteminės analizės, lyginamasis, istorinis, aprašomasis metodas bei atlikta interviu ir apklausos metu gautų duomenų statistinė analizė. Statistiniai metodai yra plačiau aprašyti metodikos skyriuje.

Tyrimo rezultatų aprobacija

Mokslinės publikacijos

- Ustinavičiūtė, L., Laurinavičius, A., Žukauskienė, R., Bandzevičienė, R. (2010) Kriminogeninių rizikos veiksnių palyginimas skirtingose Lietuvos teisės pažeidėjų grupėse. *Socialinių mokslų studijos, mokslo darbai*, 4(8), 39-54.
- Čėsnienė, I., Ustinavičiūtė, L. (2010). Re-offending Risk of Lithuanian Parolees. *Procedia - The XIV European Conference on Developmental Psychology*, 417-421.
- Ustinavičiūtė, L., Žukauskienė, R., Laurinavičius, A. (2009). Lietuvos nuteistųjų pakartotinio nusikalstamumo rizikos veiksniai: OASys metodikos diskriminantinio validumo analizė. *Socialinių mokslų studijos, mokslo darbai*, 4(4), 339-357.

Tezės tarptautinėse mokslinėse konferencijose, skaityti pranešimai

- Ustinavičiūtė, L., Laurinavičius, A., Žukauskienė, R. Pakartotinio nusikalstamumo vertinimas naudojant OASys metodiką: prognostinio validumo tyrimas Lietuvos nuteistųjų imtyje,- Lietuvos psichologų kongresas „Mokslas praktikai – praktika mokslui“, *Klaipėda, Lietuva*, 4-6 Gegužė, 2012.
- Ustinavičiūtė, L., Laurinavičius, A., Žukauskienė, R. Prognostic Validity of The Offender Assessment system (OASys) in Lithuanian Offender Sample,- The 11th European conference on psychological assessment, Riga, Latvia, 31 August, 2011.
- Ustinavičiūtė, L., Laurinavičius, A., Žukauskienė, R. The prognostic validity of static and dynamic risk factors of re-offending based on OASys assessment in Lithuanian offenders sample,- International conference „New Challenges in Legal psychology: Theory and Practice“, Vilnius, Lithuania, 21 October, 2011.
- Petrauskaitė, R., Ustinavičiūtė, L. The relations of criminal thinking and criminal activity of Lithuanian male and female prisoners,- International conference „New Challenges in Legal psychology: Theory and Practice“, Vilnius, Lithuania, 21 October, 2011.
- Gučė, I., Ustinavičiūtė, L. Marital and relationships problems associated with criminal behaviour among Lithuanian female and male prisoners,- International conference „New Challenges in Legal psychology: Theory and Practice“, Vilnius, Lithuania, 21 October, 2011.
- Ustinavičiūtė, L., Žukauskienė, R., Laurinavičius, A. Lithuanian Offenders Risk Factors: Discriminative Validity Analysis of The OASys Questionnaire,- The 20th European Association of Psychology and Law, Gothenburg, Sweden, 15-18 June, 2010.
- Ustinavičiūtė, L., Žukauskienė, R., Laurinavičius, A. Risk factor analysis in Lithuanian offender sample,- The 14th European Conference on Developmental Psychology, Vilnius, Lithuania, 18-22 September, 2009.
- Ustinavičiūtė, L., Žukauskienė, R., Laurinavičius, A. Risks Factors Analysis of Recidivism in Lithuanian Offender Sample,- The 19th European Association of Psychology and Law, Sorrento, Italy, 1-6 September, 2009.
- Ustinavičiūtė, L., Žukauskienė, R. Dynamic and Static Risk Factor Analysis and Comparison of Violent and Non Violent Offenders Groups in Lithuanian Sample (Pilot study,- The 4th Annual Meeting of Nordic-Baltic doctoral network of psychology, Helsinki, Finland, 24-26 August, 2009.

- Ustinavičiūtė, L., Žukauskienė, R., Laurinavičius, A. Lietuvos teisės pažeidėjų dinaminė rizikos veiksnių analizė: pilotinis tyrimas,- VI-oji jaunųjų mokslininkų konferencija „Žmogus XXI amžiuje: kas naujo?“, Vilnius, Lietuva, 8 Gegužė, 2009.
- Ustinavičiūtė, L., Žukauskienė, R., Laurinavičius, A. Lietuvos teisės pažeidėjų pakartotinio teistumo rizikos įvertinimas naudojant OASys metodiką: pilotinio tyrimo rezultatai,- IV-oji Pasaulio lietuvių psichologų konferencija. Vilnius, Lietuva, 8 Gegužė, 2009.

1. PAKARTOTINIO NUSIKALSTAMUMO SAMPRATA

Nusikaltimas dažnai yra interpretuojamas kaip individo nesugebėjimas prisitaikyti prie visuomenės ar nesugebėjimas konstruktyviai spręsti savo problemas (Maltz, 2001). Tačiau pasikartojantis nusikalstamumas rodo ne tik individo, bet ir visuomenės nesėkmę. Tai visuomenės lūkesčių, susijusių su konkretaus individo veikla, nepateisinimas, teisės pažeidėjo nesugebėjimas pasinaudoti korekcinų programų teikiamomis galimybėmis, nesugebėjimas atlikus bausmę efektyviai veikti visuomenėje, integracinių programų nesėkmė ir pan. (Baumer, Wright, Kristinsdottir, Gunnlaugsson, 2002; Maltz, 2001).

Analizuojant kiekvieno teisės pažeidėjo nusikalstamą elgesį atskirai, galima pastebėti, kad kai kurie teisės pažeidėjai nusikalsta nuolatos, o jų nusikalstamo elgesio istorija yra be galo įvairi. Mokslinėje literatūroje ypač daug dėmesio skiriama asmenims, kurių kriminalinė istorija yra tolydi ir nenutrūkstama (Farrington, 1992; Wong, 2010; Wolfgang, 1983).

Jau XX a. antroje pusėje M. E. Wolfgangas (1983) išskyrė nuolat nusikalstančių teisės pažeidėjų grupę, kuriems buvo priskirta „chroninių“ teisės pažeidėjų etiketė. Autoriaus teigimu, šiuos teisės pažeidėjus galima sugrupuoti į dvi kategorijas. „Anksti pradedančiųjų“ kategorijai priklauso visi teisės pažeidėjai, kurie iki aštuoniolikos metų padaro penkis ar daugiau nusikaltimų, o „vėlai pradedančiųjų“ - pažeidėjai penktą kartą nusikalstantys jau būdami suaugę.

T. E. Moffitt (1993) teorija apie nuolatos visą gyvenimą eigoje pasireiškiantį asocialų elgesį (angl. *Life-course-persistent*) patvirtina ankstesnių autorių idėjas apie nuolatos nusikalstančius asmenis. Pasak T. E. Moffitt (1993), nusikalstamo elgesio priežastys pasireiškia jau vaikystėje. Autorė teigia, kad asocialaus elgesio priežastys dažniausiai būna neurologinės, susijusios su kognityvinėmis, temperamento, emocijų valdymo problemomis ir šeimos ar artimųjų negebėjimu sukurti aplinką, skatinančią spręsti minėtas problemas. Toks elgesio pavyzdys stiprėja ir pasireiškia suaugystėje. Šie asmenys visos raidos metu neturi galimybės išmokti socialines normas atitinkančio elgesio įgūdžių. Prastus socialinius ir emocijų valdymo įgūdžius turintys asmenys dažniausiai yra atstumiami bendraamžių ir suaugusiųjų. Ankstesnės problemos yra susijusios ir su prastesniais akademiniais įgūdžiais. Pastarųjų tobulinimas tolesniuose raidos etapuose yra labai sudėtingas (Moffitt, 1993).

Nors šie nuolat nusikalstantys dažniausiai vyriškosios lyties asmenys sudaro tik trečdalį visų teisės pažeidėjų, jie yra atsakingi už neproporcingai didelį padarytų nusikaltimų skaičių. Šie nusikaltėliai padaro daugiau kaip pusę visų teisės pažeidimų (Farrington, 1992; Wolfgang, 1983; Wong, 2010). Be to, daugėjant padarytų teisės pažeidėjo nusikaltimų, didėja ir teisės pažeidėjo tikimybė pakartotinai nusikalsti (Farrington, 1992).

Domėtis šia nuteistųjų grupe skatina ir tai, kad su pakartotinio nusikalstamumo problema susiduria net ir mažus nusikalstamumo rodiklius turinčios šalys (pvz., Islandija, Japonija) (Baumer, Wright, Kristinsdottir, Gunnlaugsson, 2002). Pakartotinio nusikalstamumo rodiklių panašumas ir jo nuolatinis stabilumas skirtingų kultūrų visuomenėse verčia ieškoti įvairių mokslinių ir praktinių sprendimų.

Vis dėlto, tiriant pakartotinį nusikalstamumą, pirmiausia būtina atkreipti dėmesį tai, kaip reiškinį aiškina įvairios disciplinos ir kontekstai.

Psichologijoje pakartotinis nusikalstamumas yra apibrėžiamas kaip tendencija pakartotinai vykdyti nusikalstamą veiklą (Webster, 1996) ar nuolatinė tendencija pakartotinai nusikalsti, elgtis asocialiai (APA, 2010). Ši samprata yra tiesiogiai susijusi su atkryčio koncepcija, kuri teisine prasme yra labai artima recidyvo apibrėžimui.

Terminas „recidyvas“ reiškia pasikartojimą, grįžimą (lot. *Recidivus*) (Nevera, 2003, p. 43). Remiantis Lietuvos teisinės sistemos pagrindu, nusikaltimų recidyvas yra tuomet, kai asmuo, jau teistas už tyčinio nusikaltimo padarymą, jeigu teistumas už jį neišnykęs ar nepanaikintas įstatymų nustatyta tvarka, vėl padaro vieną ar daugiau tyčinių nusikaltimų. Toks asmuo yra recidyvistas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas, 2000). Analizuojant teisinių terminų nusikalstamų veikų pakartotinumą ir recidyvo sampratą, A. Neveros (2003) teigimu, baudžiamojoje teisėje šių teisinių kategorijų požymiai yra identiški. Apskritai, teisinės justicijos kontekste pastebima bendra tendencija recidyvą apibūdinti nuteisto asmens grįžimu prie nusikalstamos veikos darymo (Maltz, 2001).

Esminis teisinio ir psichologinio recidyvo apibrėžimų skirtumas yra tai, kad teisi- ne prasme asmuo tampa recidyvistu, kai jis yra nuteisiamas, tuo tarpu iš psichologijos pusės recidyvas yra pakartotinis ar daugkartinis nusikalstamos veiklos padarymas, nepaisant teismo nuteisimo, bausmės skyrimo ir atlikimo, laiko tarpo, praėjusio po pirmos ir vėlesnės nusikalstamos veiklos, bei kitų faktinių ir teisinių aplinkybių (Babachinaitė ir kt., 2010). Šiuo atveju psichologinis recidyvo apibrėžimas yra daug platesnis nei teisinis. Be to, teisiškai nėra atsižvelgiama į rizikos veiksnius, kurie yra pagrįsti mokslinių tyrimų rezultatais ir gali turėti įtakos kriminaliniam elgesiui ir / arba pakartotiniam nusikalstamumui. Psichologijoje, atvirkščiai, daugiau dėmesio skiriama pakartotinai nusikalstančiųjų charakteristikoms, jų elgesio tendencijoms ir pan.

Nors įvairios mokslinės studijos recidyvą ar pakartotinį nusikalstamumą apibrėžia skirtingai, tačiau beveik visos išskiria asmens bendrą tendenciją arba polinkį į nusikalstamą, asocialią veiką. Todėl akivaizdu, kad psichologine prasme recidyvas ir pakartotinis nusikalstamumas yra to paties reiškinio sinonimai.

Tai, kad nėra nusistovėjusio ir visiems bendrai priimtino pakartotinio nusikalstamumo apibrėžimo, lemia mokslinių tyrimo modelių, taikomų pakartotinio nusikalstamumo nustatymui, skirtumai. Pavyzdžiui, kai kuriuose moksliniuose tyrimuose laikotarpis, kurio metu fiksuojama, ar teisės pažeidėjas pakartotinai nusikalsta, yra šeši mėnesiai, kituose – vieneri metai. Be to, dažnai teisinės sistemos pokyčiai turi įtakos ir mokslinių tyrimų pokyčiams (Maltz, 2001). Taikomų bausmių konkreitiems teisės pažeidimams įforminimo pokyčiai gali lemti tai, kad dalis teisės pažeidėjų nebepriklausys recidyvistų grupei. Šie skirtumai gali iš esmės pakeisti tyrimų rezultatus. Ypač nustatant pakartotinio nusikalstamumo rizikos veiksnius.

Taigi, tiriant pakartotinio nusikalstamumo rodiklius ir su tuo susijusius veiksnius, susiduriama su nemažai problemų. Vis dėlto šiuolaikinės mokslinės studijos daugiausia koncentruojasi ne į pakartotinio nusikalstamumo sampratą, bet į teisės pažeidėjo keliamos rizikos įvertinimą. Dažniausiai bandoma nustatyti, kokie veiksniai lemia, ar teisės pažeidėjas pakartotinai nusikalsta, bei kurie iš tų veiksnių yra

reikšmingiausi. Pakartotinis nusikalstamumas teisės psichologijoje yra vertinamas kaip tikimybė, kad asmuo pakartotinai nusikals, remiantis konkrečiais nusikalstamumą lemiančiais veiksniais, kuriuos jau per daugelį metų yra nustatę mokslininkai. Įvertinant, nustatoma teisės pažeidėjo rizika pakartotinai nusikalsti, sukelti grėsmę visuomenei ir kokio pobūdžio nusikaltimas bus padarytas (Ustinavičiūtė ir kt., 2010).

M. D. Maltz (2001) taip pat pabrėžia, kad recidyvą analizuojančios studijos gali padėti nustatyti, kokios charakteristikos yra būdingos nuolatiniams teisės pažeidėjams. Informacija apie tai, kiek žmonių nusikalto, koks jų nusikalstamumo dažnis, jų kriminalinės karjeros trukmė bei kitos nusikalstamos veiklos charakteristikos yra labai vertingos. Recidyvo studijos gali padėti nustatyti, ar egzistuoja kriminalinės karjeros amžiaus ribos, kokio amžiaus kriminalinis aktyvumas nusikaltėlių populiacijoje yra didžiausias ir kokio amžiaus – mažiausias.

Nors atlikta nemažai mokslinių tyrimų ir metaanalizių, vis dėlto įvairių nusikalstamo elgesio teorijų autoriai pabrėžia skirtingus rizikos veiksnius, jų nuomone, labiausiai lemiančius pakartotinį nusikalstamumą.

2. KRIMINALINIŲ ELGESIŲ IR PAKARTOTINIŲ NUSIKALSTAMŲ AIŠKINANČIOS TEORIJOS

Žvelgiant iš istorinės nusikalstamumo tyrimų raidos perspektyvos, būtina trumpai apžvelgti ir išskirti keletą pagrindinių teorinių požiūrių, aiškinančių šį nusikalstamumo fenomeną.

2.1. Psichobiologinės teorijos

XIX a. pabaigoje pasirodė pirmieji socialinių ir biologinių mokslų atstovų mėginimai apibūdinti nusikalstamumo priežastis. Nors šis reiškinyje labai domino įvairios disciplinos, tačiau didžiausią indėlį aiškinant nusikaltimą tuo laikmečiu turėjo sociologinės, psichologinės ir psichiatrinės teorijos. Visgi disciplinos viena kitai jautė priešpriešą, todėl žinių integracija nebuvo plačiai taikoma (Blackburn, 2001).

XIX a. C. Lombrozo (1800) atavizmo teorija buvo viena iš pirmųjų, išskyrusi konkrečius veiksnius, lemiančius žmogaus polinkį nusikalsti. Pasak šio autoriaus, dažniausiai nusikaltėliais tampa tie, kurie išsiskiria savo fizine išvaizda (cit. pagal Conroy, Murrie, 2007; Palmer, 2003). C. Lombrozo taip pat atkreipė dėmesį į netiesioginį paveldimumą. Jis nurodė, jog labai tikėtina, kad žmonės, kurie daug laiko praleidžia ir bendrauja su nusikaltėliais, ateityje taip pat nusikals. Vėlesniuose savo darbuose jis paminėjo daugiau aplinkos veiksnių, iš kurių vienas – prastas išsilavinimas. Savo gyvenimo pabaigoje jis nurodė, kad trečdalis teisės pažeidėjų yra „gimę nusikaltėliais“, kiti tokiais tapo dėl netiesioginio paveldimumo (aplinkos veiksnių) ar kitų priežasčių mišinio (cit. pagal Palmer, 2003).

XX a. požiūris kardinaliai keitėsi, ir jau 1930 m. visuomenė pradėjo ieškoti medicininių priežasčių, paaiškinančių nusikalstamą elgesį. 1936 m. dr. Jamesas Pritchardas pateikė terminą „moralinė beprotybė“, kuri reiškė menkai susiformavusį sąmoningumą ir buvo išskirtinis teisės pažeidėjų bruožas. 1941 m. Cleckley išleido savo pirmąją knygą „Sveiko proto kaukė“ (angl. „*Mask of Sanity*“), kurioje aprašė psichopatus, o jau 1963 m. Thomas Szaszas pateikė seriją populiarių knygų, kuriose kritikavo visuomenę dėl to, kad ji taikė medicininį gydymą tokiems teisės pažeidėjams, kurie yra paprasčiausi nusikaltėliai ir neturi jokių psichikos sutrikimų (cit. pagal Conroy, Murrie, 2007).

Pastaraisiais dešimtmečiais, aiškinant nusikalstamą elgesį, dažniausiai remiamasi teorijomis, kurios analizuoja socialinės aplinkos kintamuosius. Tačiau biologinės teorijos turi savo privalumų. Biologinės teorijos pateikia aiškinimą, kodėl dažniausiai nusikalsta 13 – 30 metų vyrai. Manoma, kad dėl Y chromosomos vyrų smegenys vystosi kitaip negu moterų. Testosteronas ir kiti lytiniai vyrų hormonai veikia cheminių medžiagų pusiausvyrą smegenyse ir skatina juos elgtis konkurencingai, agresyviai bei nusikalsti. Remiantis evoliucine teorija, vyrams toks elgesys padeda susirasti partnerę ir susilaukti palikuonių. Būtina paminėti, kad skatinančių agresyvumą ir nusikalstamą elgesį medžiagų koncentracija vyrų organizme yra didžiausia nuo 13 iki 30 metų (Ellis, 2005).

Apskritai, remiantis biologinėmis teorijomis, didelės dalies teisės pažeidėjų nusikalstamas elgesys priklauso nuo neurobiologinių ir genetinių veiksnių. Žmogaus

neurologinė sistema yra tiesiogiai susijusi su protinėmis ir emocinėmis funkcijomis. Ši sąveika daro įtaką protiniams gebėjimams, motyvacijai, socialiniams įgūdžiams ir pan. Minėti veiksniai savo ruožtu gali paveikti teisės pažeidėjų moralinius sprendimus. Tačiau, nepaisant to, kad įvairios smegenų sritys yra susijusios su emocinėmis, kognityvinėmis ir kitomis psichinėmis funkcijomis, kol kas nėra įrodymų, kad šios konkrečios sritys turi įtakos asmens moraliniams pasirinkimams (Martens, 2002).

Požiūris „gimę nusikaltėliais“ tarp šiuolaikinių psichologų nėra paplitęs, tačiau XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje jis buvo gana populiarus. Pastaruoju metu taip pat atliekama daug tyrimų, kurie nagrinėja genų ir nusikalstamo elgesio sąsajas, tačiau šiuolaikinės teorijos nebando surasti specifinio konkretaus „nusikalstamo“ geno, kadangi pats nusikalstamumas nėra pastovus elgesys. Tai labiau socialinis reiškinys, kurio samprata laikui bėgant ar skirtingose vietovėse gali keistis ir skirtis (Palmer, 2003).

Minėtos teorijos pateikia keletą atsakymų ir priežasčių, lemiančių nusikalstamą elgesį, tačiau jos negali pateikti išsamaus nusikalstamo elgesio paaiškinimo. Nusikalstamas elgesys išsamiausiai nagrinėjamas remiantis psichologiniais ir socialiniais veiksniais, kurie yra susiję su nusikalstamu elgesiu.

2.2. Psichodinaminės teorijos

Psichodinaminių teorijų pradininko, S. Freud (1957) teigimu, egzistuoja sąsajos tarp sąmonės procesų ir žmogaus dabartinio elgesio. Veikiant socializacijai, vystosi vaiko *ego*, kuris veikia kaip realybės kontrolė. Tokiu būdu vaikas išmoka veikti paklusdamas visuomenės normoms. Tačiau, jeigu socializacija nevyksta ar vyksta netinkamai, pasireiškia asocialus elgesys (Palmer, 2003).

Psichodinaminių teorijų atstovai nusikalstamumą sieja su asmens nesugebėjimu atidėti apdovanojimo. Nusikalstantys asmenys veikia remdamiesi malonumo principu ir jam teikia prioritetą. Toks prioriteto pasirinkimas yra susijęs su silpnai susiformavusiais *ego* ir *superego*. *Superego* yra socialinių normų reprezentacija, o *ego* – gebėjimai ir įgūdžiai, kuriais malonumo siekimas gali būti atidėtas siekiant ilgalaikio tikslo. Neatidėliotino malonumo pasirinkimą lemia vaikystėje patirta tėvų nepriežiūra, leidžianti vaikui elgtis taip, kaip nori, menkai kontroliuojant savo impulsyvius potraukius. Remiantis šiuo požiūriu, nusikalstamas elgesys yra susijęs su menka psichologine branda ir labai silpna savikontrolė. Pagrindiniai nusikalstamą elgesį lemiantys veiksniai yra impulsyvumas, prasti tarpasmeniniai santykiai, prasti pasiekimai mokykloje ir darbe, netinkamas *superego* (pvz., asocialios nuostatos, anksti pasireiškęs netinkamas elgesys) ir netinkamas *ego* (prasti gebėjimai ir įgūdžiai daugumoje gyvenimo sričių) (Akers, 2000; Andrews, Bonta, 2010; Palmer, 2003).

Remiantis šiuo požiūriu, pakartotinai nusikalstantys asmenys vaikystėje dėl netinkamo auklėjimo formuoja netinkamą *superego* ir socialiai nepriimtinius įgūdžius, todėl siekia neatidėliotino malonumo ir nusikalsta. Vienas pagrindinių šio požiūrio trūkumų yra tai, kad neatsižvelgiama į asmeninius, vidinius teisės pažeidėjo veiksnius, kurie gali lemti jo nusikalstamą veiklą. Nusikalstamumas pagrindas šiuo atveju yra sąmonės „varų“, vidinių konfliktų ar nesusiformavusio *superego* pasekmė.

2.3. Išmokimo teorijos

Siekiant paaiškinti nusikalstamo elgesio reiškinius dažniausiai yra taikomos E. Sutherlando diferencinių asociacijų, B. F. Skinnerio operantinio sąlygojimo ir A. Bandura socialinio išmokimo teorijos (Palmer, 2003).

Remiantis diferencinių asociacijų teorija, egzistuoja kriminalinės ir prosocialinės nuostatos. Vaikai tampa nusikaltėliais, kai išmoksta minėtų kriminalinių vertybių ir nuostatų. Šios teorijos pagrindinis trūkumas yra tas, kad ji tiksliai neapibrėžia, kokios nuostatos yra kriminalinės ir kokios nėra kriminalinės. Tačiau ši teorija padėjo pagrindus kitiems nusikalstamo elgesio aiškinimams (Palmer, 2003).

Operantinio sąlygojimo paradigmos autorių teigimu, nusikalstamo elgesio pasirinkimą lemia pastiprinimai ir bausmės. Jeigu žmogui jo nusikalstamas elgesys lemia rezultatą, kuris jam yra malonus, tuomet jo pasireiškimo tikimybė bus daug didesnė nei priešingu atveju. Šio elgesio pasireiškimo dažnį lemia gaunamo pastiprinimo lygmuo. Bausmė lemia sumažėjusią elgesio tikimybę (Palmer, 2003).

Vienas iš kritikos aspektų, kurį pateikia J. McGuire (2004), yra tai, kad analizuojant mokslines studijas, susijusias su bausmių taikymu siekiant išspręsti nusikalstamumo problemą, tampa akivaizdu, kad jų efektas yra neapčiuopiamas ir menkas. Vis dėlto yra tyrimų, kurių rezultatai rodo, kad bausmės taikymas yra veiksmingas. P. Brennan ir S. A. Mednick (1994) atlikto tyrimo rezultatai patvirtino pagrindinius išmokimo teorijos principus. Buvo nustatyta, kad tų teisės pažeidėjų, kuriems buvo pritaikyta bausmė paskutinio arešto metu, palyginus su tais, kuriems bausmė nebuvo pritaikyta, pakartotinio nusikalstamumo rodikliai buvo žemesni. Taip pat nustatyta, kad kuo didesnis suėmimų skaičius baigiasi teisinėmis sankcijomis, tuo mažesnis pakartotinis nusikalstamumas. Tačiau tyrimo rezultatai taip pat parodė, jog bausmės pobūdis (bauda, įkalinimas, probacija) neturėjo įtakos pakartotinio nusikalstamumo rodikliams (Brennan, Mednick, 1994). Vis dėlto pagrindinis anksčiau minėtų išmokimo teorijų trūkumas buvo tai, kad jos daugiausia koncentravosi į išorinius aplinkos pastiprinimus ir bausmes, o ne į vidinius procesus. Tai ir padarė kita socialinio išmokimo teorija.

J. Bonta (2002) teigimu, socialinio išmokimo teorija yra viena reikšmingiausių išmokimo teorijų, aiškinant nusikalstamą elgesį. A. Bandura išmokimo teorijas papildė tuo, kad teigė, jog žmogaus elgesį formuoja ir kognityviniai procesai. Nusikalstamo elgesio galima išmokti stebint kitų elgesį, t. y. per netiesioginį pastiprinimą ir bausmes. Taip pat egzistuoja ir savęs pastiprinimas (angl. *Self reinforcement*). Jis remiasi motyvacija, susijusia su vidiniais jausmais, išgyvenimais dėl pasiekimų ar didžiavimosi savo pasiekimais, tai irgi lemia elgesio pasikartojimą (Palmer, 2003). Pagrindinė socialinio išmokimo teorijos premisa teigia, kad tėvai ir kiti svarbūs asmenys, šaltiniai (pvz., televizija, filmai, knygos) yra modeliai, kuriais remiantis formuojamas individo elgesys (Prather, Golden, 2009). Apskritai išmokimo teorijos daugiausia kalba apie išorinę aplinką ir nepakankamai akcentuoja vidinius procesus.

Moksliniai tyrimai patvirtina socialinio išmokimo teorijos pagrindines prielaidas. T. O. Ireland, E. C. Smith (2009), 4 metus trukusio longitudinalinio tyrimo metu ištyrę tūkstantį asmenų (nuo 14 m. iki suaugystės), nustatė, kad paauglystėje patirtas tėvų smurtas turi neigiamas pasekmes suaugus. Jaunuoliai, kurie šeimoje patyrė smurtą,

suauge dažniau taikė smurtą sprendami šeimos konfliktus. Šie rezultatai rodo, kad smurtnio elgesio modeliai yra išmokstami (Ireland, Smith, 2009).

Nors socialinio išmokimo teorija yra gana plačiai taikoma, pagrindinė teorijos kritika yra tai, kad dalis vaikų, kurie gyvena nusikalstančiose šeimose ir patiria smurtą, netampa nusikaltėliais (Prather, Golden, 2009).

2.4. Kontrolės teorijos

XIX a. pabaigoje mokslininkai, norėdami pagrįsti psichologijos indėlį aiškinant nusikalstamo elgesio priežastis, siekė savo atliktų tyrimų atradimus pritaikyti teisinėje sistemoje. Tačiau tik 1960 m. teisinėje sistemoje atsirado psichologinių žinių apie nusikalstamą elgesį poreikis. Pagrindinis siekis buvo nustatyti „kriminalinę asmenybę“ ar „kriminalinį geną“. H. Eysencko (1968) idėjos apie neurotinius ekstravertus išgyveno populiarumo viršūnę. Autorius teigė, kad tie asmenys, kurie yra neurotiški ekstravertai, priklauso didesnei rizikos grupei pakartotinai nusikalsti (cit. pagal Harrower, 2003).

H. Eysenckas pasiūlė dimensinę asmenybės teoriją, kuri apima dalį biologinių, socialinių, individualių veiksnių, siekdamas paaiškinti, koku būdu asmenybė kontroliuoja savo elgesį (Palmer, 2003). H. Eysenckas (1997) išskyrė tris asmenybės dimensijas – ekstraversiją, neurotiškumą ir psichotiškumą. Šios dimensijos yra nepriklausomos ir turi biologinį pagrindą, t. y. remiasi centrinės nervų sistemos veikla. Remiantis šia paradigma, teisės pažeidėjams yra būdingi aukšti visų dimensijų įverčiai. Dėl centrinės nervų sistemos ypatumų teisės pažeidėjai yra mažiau jautrūs bausmei, todėl prasčiau kontroliuoja savo elgesį ir nusikalsta. Pasak autoriaus, asmenys, kurie elgiasi asocialiai, yra labiau ekstravertai nei intravertai, emociškai nestabilūs nei stabilūs, psichotiški nei nepsichotiški. Psichotiškumas, autoriaus teigimu, yra susijęs su nesusiformavusiu *superego*. Be to, jo nuomone, šių asmenybių išreikštumą lemia nusikaltimo pobūdis. Ekstraversija labiau būdinga jauniems teisės pažeidėjams, neurotiškumas – vyresniems (Eysenck, 1983).

Verta pastebėti, kad S. J. Listwanas ir kt. (2007), atlikę mokslinių studijų apžvalgą, pastebėjo, kad H. Eysencko asmenybės dimensijoms galima priskirti kitų nusikalstamo elgesio teorijų analizuojamas asmenybės charakteristikas. Autorių teigimu, psichotiškumas siejasi su agresyvumu, neurotizmas – su neurotiškumu, psichotiškumas – su įsipareigojimų nevykdymu.

Tyrimų rezultatai patvirtina, kad asmenybės bruožai (neurotiškumas ir agresyvumas) yra susiję su pakartotiniu nusikalstamumu. Neurotiškumas yra rizikos veiksnys, geriausiai prognozuojantis pakartotinį nusikalstamumą (Listwan, Piquero, Van Voorhis, 2010; Listwan, Van Voorhis, Ritchey, 2007). Keliama prielaida, kad neurotiški asmenys prastai reguliuoja savo emocines būsenas, sunkiai užmezga ryšius ar siekia tikslų. Išgyvendami nesėkmes laikui bėgant pradeda save teisinti, tampa gynybiški ir ieško kitų elgesio alternatyvų, t. y. nusikalsta (Listwan, Piquero, Van Voorhis, 2010). Tačiau kitos studijos rodo, kad, lyginant pakartotinai nusikalstančius ir nenusikalstančius asmenis, šių grupių dimensijų įverčiai nesiskiria. Minėtų asmenybės dimensijų įverčiai skiriasi tik lyginant juos su bendra populiacija (Van Dam, Bruyn, Janssens, 2007).

Kita pastaruoju metu yra plačiai taikoma teorija, aiškinanti nusikalstamą elgesį, yra M. R. Gottfredsono ir T. Hirschi (1990) teorija. Remiantis ja pagrindinis nusikalstamumą lemiantis veiksnys yra prasta savikontrolė. Asmuo, turintis silpną savikontrolę, įsitraukia į nusikalstamą veiklą dar būdamas vaikas, vėliau aktyviai vykdo tolimesnę nusikalstamą veiklą paauglystėje ir suaugęs. Prasta savikontrolė yra vienintelis priežastinis veiksnys, lemiantis įvairiausio pobūdžio kriminalinę veiklą visą gyvenimą. Netinkama vaiko priežiūra lemia silpną savikontrolę, kuri vėliau tampa nusikalstamo elgesio priežastimi. Be to, autoriai teigia, kad teisės pažeidėjas, padaręs vieną nusikaltimą, padarys ir antrą. Nors beveik visi asmenys vienodai motyvuoti siekti malonumo ir išvengti skausmo, minėtos savikontrolės dimensijos tarpininkauja individui vertinant, kokia bus bet kokio elgesio ar veiksmo teikiama nauda, malonumas. Remiantis pastaruoju vertinimu yra priimamas sprendimas veikti arba neveikti. Šie matmenys trukdo siekti ilgalaikių tikslų, palaikyti tarpasmeninius santykius, kenkia sveikatai ir gerovei. Teisės pažeidėjas yra negebantis kontroliuoti savo troškimų asmuo. Atsiradus troškimų ir ilgalaikių tikslų siekimo konfliktui, tie asmenys, kurių savireguliacija prasta, pasiduoda akimirkos troškimui (Gottfredson, Hirschi, 1990).

Teorijos pagrindinio determinanto priežastinį ryšį su įvairaus pobūdžio nusikalstamu elgesiu patvirtina daugelis mokslinių studijų (Love, 2006). Be to, tyrimais nustatyta, kad didžioji dalis teisės pažeidėjų savo nusikaltimų neplanuoja ir elgiasi spontaniškai, o suplanuoti nusikaltimai yra ypač reti (Quinsey, Zamble, 2001). Vis dėlto verta pastebėti, kad kontrolės teorijos yra panašios. Pasak S. J. Listwano ir kt. (2007) M. R. Gottfredsono ir T. Hirschi savikontrolės samprata yra panaši į pareigos jausmo stoką, įsipareigojimų nevykdymą.

2.5. Kognityvinės teorijos

Pastarųjų dešimtmečių psichologiniai tyrimai, susiję su nusikalstamu elgesiu, daugiausia dėmesio skiria teisės pažeidėjo kognityviniams procesams, susijusiems su nusikalstamu elgesiu, ir išmokimui, bei siekia daugelį nusikalstamumą prognozuojančių veiksmų interguoti į vieną modelį. Pagrindinė to priežastis – mokslinių studijų rezultatai, rodantys, kad tokie kognityviniai procesai kaip savireguliacija, atribucijos, nuostatos ir kt. su nusikalstamumu yra susiję priežastiniais ryšiais (Armstrong, 2005; Hirschi, Gottfredson, 1990; Quinsey, Zamble, 2001). Kognityvinių teorijų šalininkai pabrėžia mąstymo klaidas ir informacijos apdorojimo sunkumus, kurie yra susiję su nusikalstamu elgesiu. Siekiant sumažinti teisės pažeidėjo keliamą pakartotinio nusikalstamumo riziką, dažniausiai taikomos kognityvinės elgesio korekcinės ir intervencinės programos (Gorman, 2001).

Taigi rizikos veiksnių tyrimai paskatino naujas nusikalstamo elgesio teorijų vystymosi kryptis. Šiuolaikinės nusikalstamo elgesio teorijos, asmenybės ir kognityvinės socialinio išmokimo bei įveikos ir atkryčio teorijos, kuriomis bus remiamasi šiame darbe ir kurių pagrindu yra formuojamas pakartotinio nusikalstamumo veiklos modelis, siekia integruoti asmeninius ir psichosocialinius nusikalstamumo rizikos veiksmus, kurie buvo analizuoti anksčiau pateiktose teorijose, turinčius didesnę ar mažesnę įtaką šiam reiškiniui.

2.5.1. Asmenybės ir kognityvinė socialinio išmokimo teorija

Asmenybės ir kognityvinės socialinio išmokimo teorijos (angl. *A General Personality and Cognitive Social Learning Approach*) autoriai D. A. Andrews ir J. Bonta teigia, kad siekiant suprasti nusikalstamumo reiškinį, pirmiausia reikia išsiaiškinti, kokie asmenybės, tarpasmeniniai ir bendruomenės veiksniai skatina teisės normas pažeidžiantį ar palaikantį elgesį (Andrews, Bonta, Wormith, 2011). Remiantis minėta teorine paradigma, nusikalstamą žmonių elgesį lemia „išmokimo procesas“, kurio metu vyksta kognityvinių – emocinių, asmeninių, biologinių – veiksnių bei bausmės ir apdovanojimo sąlygojimų sąveika (Bonta, 2002).

Asmenybės ir kognityvinė socialinio išmokimo teorija, teigia, kad nusikalstamo elgesio įvairovę lemia apdovanojimai ir bausmės. Jų pagrindu yra modeliuojamos nusikalstamą ar nenusikalstamą elgesį palaikančios pozicijos. Kiekvienoje situacijoje, kuri reikalauja veikti, susiduriama su pagundomis nusikalsti (pvz., lengvai prieinama auka), kliūtimis nusikalsti (pvz., šalia esantys pareigūnai), emociškai reikšmingais įvykiais (pvz., neteisingo elgesio jausmas) ir skirtingomis galimybėmis gauti tuos pačius apdovanojimus (pvz., įsidarbinti ir gauti atlyginimą, o ne vogti) (Rettinger, Andrews, 2010).

Individas įvertina naudos ir kainos santykį bei pasirenka jam priimtino elgesio alternatyvą: nusikalsti ar nenusikalsti. Pagal šį modelį egzistuoja trys nusikalstamo elgesio analizės lygmenys: asmeninis, tarpasmeninis, bendruomeninis. Tačiau reikia pabrėžti, kad veiksmų, reguliuojančių individo elgesį, taip pat yra daugybė. Jie gali būti labai individualūs, o jų įtaka nusikalstamam elgesiui gali keistis. Tačiau apskritai bet kokioje situacijoje kylantis veiksmas yra individo situacijos apibrėžimo ir interpretacijos bei iš to skylančios savireguliacijos funkcija (Andrews, Bonta, 2010). Pagal šį modelį asmuo yra aktyvus, sąmomingas ir gali reguliuoti save įvairiais būdais (Andrews, Bonta, Wormith, 2011).

Šiuo atveju pakartotinai nusikalstančio asmens nuostatos ir mąstymas yra palaikantys nusikalstamą elgesį, o socialinė aplinka remia ir skatina jo pasirinkimus. Vis dėlto, šis požiūris pabrėžia, kad toks elgesys yra išmokimo rezultatas, todėl jį galima keisti koreguojant nusikalstamą elgesį prognozuojančius veiksnius.

Asmenybės ir kognityvinės socialinio išmokimo teorijos pagrindą sudaro egzistuojantis „Didysis ketvertas“ (angl. *Big Four*). Tai pagrindiniai geriausiai nusikalstamą elgesį prognozuojantys kintamieji. Šie kintamieji yra: asocialios kognicijos, kriminalinio elgesio istorija, asocialios asmenybės charakteristikos ir asocialūs bendraamžiai (Bonta, 2002).

- Asocialios kognicijos yra asmenybės nuostatos, vertybės, įsitikinimai, racionalizacijos, palaikančios nusikalstamą elgesį; nusikalstamą elgesį palaikantys tapatumai (angl. *Identities*); kognityvinės – emocinės pykčio, pagiežos, paniekos būsenos.
- Kriminalinio elgesio istorija lemia susiformavusių įpročių stiprumą, įsitikinimus apie savo saviveiksmingumą, automatinės savireguliacijos tikimybę.
- Asocialios asmenybės charakteristikos remiantis šia teorija apima prastą impulsų kontrolę, egocentrizmą, ankstyvą normų ir taisyklių pažeidinėjimą.

- Ryšiai su asocialiais bendraamžiais turi įtakos nusikalstamo elgesio ir reakcijų formavimuisi (Andrews, Bonta, 2010).

Vėliau „Didžiojo ketverto“ modelis buvo papildytas keturiais nusikalstamą elgesį prognozuojančiais kintamaisiais ir buvo pavadintas „Didžiuoju aštuonetu“. Tai: šeima / partnerystė, mokslo / darbo pasiekimai, laisvalaikis, priklausomybė nuo psichotropinių medžiagų (žr. 1 lentelę) (Rettinger, Andrews, 2010). Nors papildomi rizikos veiksniai yra susiję su nusikalstamu elgesiu, tačiau jie turi mažesnę prognostinę pakartotinio nusikalstamumo vertę nei „Didžiojo ketverto“ veiksniai. Mažiausią prognostinę vertę, anot D. A. Andrews ir J. Bonta (2010), turi žemas šeimos socialinis-ekonominis statusas ir asmeniniai išgyvenimai.

1 lentelė. Pagrindiniai D. A. Andrews ir J. Bonta (2010) asmenybės ir kognityvinės socialinio išmokymo teorijoje nusikalstamą elgesį prognozuojantys veiksniai

DIDŽIAUSIĄ ĮTAKĄ NUSIKALSTAMUMUI TURINTYS VEIKSNIAI („DIDYSIS KETVERTAS“)	
Kriminalinio elgesio istorija	Anksti prasidėjusi kriminalinė karjera ir nenutrūkstamas dalyvavimas nusikalstamoje veikloje
Asocialios kognicijos	Nuostatos, vertybės, įsitikinimai, kriminalinį elgesį palaikančios racionalizacijos ir kt.
Asocialios asmenybės charakteristikos	Rizikingas, malonumo siekiantis elgesys, prasta savikontrolė, agresyvumas, nerimastingumas
Asocialūs bendraamžiai	Ryšiai su kitais nusikalstančiais asmenimis ir socialinių ryšių su nenusikalstančiais asmenimis neturėjimas
MAŽESNĘ ĮTAKĄ NEI „DIDYSIS KETVERTAS“ NUSIKALSTAMUMUI TURINTYS VEIKSNIAI	
Šeima / partnerystė	Priežiūra, kontrolė ir tarpusavio palaikymas
Mokykla / darbas	Menki pasiekimai mokykloje ir menkas pasitenkinimas mokykla / darbu
Laisvalaikis / poilsis	Mažas įsitraukimas į socialiai priimtinas veiklos formas ir pasitenkinimas prosocialia veikla
Piktnaudžiavimas psichotropinėmis medžiagomis	Priklausomybė nuo alkoholio ir / ar kitų narkotikų

Šis teorija besiremiantis nusikalstamo elgesio modelis siekia atspindėti asmeninius, konteksto ir ekologinius rizikos veiksnius. Kriminogeniniai veiksniai įtraukia ir aplinkos veiksnius. Tai yra šeimos santykiai, bendraamžių įtaka, darbo ir mokyklos aplinka, kurioje teisės pažeidėjas gali praleisti didžiąją savo laiko dalį (Andrews, Bonta, Wormith, 2011).

Teorija daug dėmesio skiria kognityviniams įgūdžiams. Elgesio modelio pasirinkimas bet kurioje situacijoje labiausiai priklauso nuo to, ką tuo metu individas galvoja. Tačiau būtina atsižvelgti ir į kitus veiksnius, kurie gali paveikti savireguliaciją ir problemų sprendimo įgūdžius. Svaiginimasis psichotropinėmis medžiagomis, stresinės

aplinkybės, depresinės ar psichotinės būsenos gali sutrikdyti, sumažinti asmens savikontrolę. Didžiausią susirūpinimą šiuo atveju kelia tai, kad neaišku, kurios veiksmų kombinacijos yra krizinės ir lemiamos (Andrews, Bonta, 2010).

Šios teorijos reikšmę ir indėlį patvirtina tai, kad beveik visos šiuolaikinės nusikalstamo elgesio teorijų korekcijos remiasi šios teorijos modeliu, o atliktų tyrimų metaanalizių rezultatai patvirtina prognostinį „Didžiojo aštuoneto“ rizikos veiksnių / kriminogeninių poreikių prognostinį validumą (Mcguire, 2004). Taip pat pakartotini nusikalstamumą geriausiai prognozuojantys instrumentai remiasi „Didžiojo aštuoneto“ modeliu (Gendreau, Little, Goggin, 1996). Šis modelis pasitvirtina ir bendrojo pobūdžio ir smurtinius teisės pažeidimus darančių nusikaltėlių bei teisės pažeidėjų moterų ir vyrų grupėse (Rettinger, Andrews, 2010).

Vis dėlto ši teorija turi ir keletą trūkumų. Pirma, yra nepakankamai ištirti platesnio lygmens socialiniai, kultūriniai, politiniai, ekonominiai veiksniai ir jų ryšiai su nusikalstamumu bei jų poveikis „Didžiajam aštuonetui“ (Rettinger, Andrews, 2010). Antra, nors „Didžiojo aštuoneto“ modelis apima daug nusikalstamumą prognozuojančių kintamųjų, vis dėlto yra keletas trūkumų, susijusių su empiriniu šių kintamųjų pagrindimu. Rizikos veiksnių prognostinis validumas nėra išsamiai išnagrinėtas skirtingose teisės pažeidėjų grupėse (pvz., seksualinius, turtinius teisės pažeidimus darantys nusikaltėliai) (Andrews, Bonta, 2010).

Kai kuriose mokslinėse studijose yra nustatytas fiksuotas prognozuojančių nusikalstamumą rizikos veiksnių skaičius. Tačiau turime nepamiršti, kad jo generalizavimo būdu negalima pritaikyti visoms teisės pažeidėjų grupėms ir jų kriminalinės karjeros etapams. Labiau galima tvirtinti, kad egzistuoja priešastinių veiksnių grupės, kurios veikia tik skirtingas charakteristikas turinčiose teisės pažeidėjų grupėse ir skirtinguose kriminalinės karjeros etapuose. Kiekvienos teorijos pagrindinis tikslas yra ne tik nustatyti šias veiksnių grupes, bet ir paaiškinti, koks kiekvienos jų vaidmuo nusikalstamumo procese ir kaip jos veikia skirtingas charakteristikas turinčius asmenis (Zamble, Quinsey, 2001). Taip pat kokios yra nusikalstamos veiklos aplinkybės ar priežastys, dėl kurių teisės pažeidėjas nutrauks savo nusikalstamą veiklą ar išvis nebusisakals.

Nors teorijos autoriai kalba, kad asmenybės charakteristikos yra svarbios prognozuojant nusikalstamumą, jie neatsižvelgia į tokius veiksmus kaip nerimas, depresija, neigiamos emocijos, kurios apibūdina H. Eysencko neurotiško tipo asmenybę. Skiriamos tik agresyvios asmenybės tipui priskiriamos charakteristikos: impulsyvumas, agresyvus elgesys, asocialus elgesys, prasti problemų sprendimo įgūdžiai (Listwan, Van Voorhis, Ritchey, 2007).

E. Zamble ir V. Quinsey (2001) įveikos ir atkryčio (angl. *Coping – Relapse*) teorija kaip tik nagrinėja anksčiau minėtus klausimus ir problemas. Remiantis šia teorija, skirtingo pobūdžio nusikaltimus darantys teisės pažeidėjai, susidūrę su tais pačiais sunkumais ir problemomis, skirtingai į jas reaguoja. Skirtingoms grupėms priklausančioms nuteistiesiems būdingi skirtingi kriminalinės veiklos mechanizmai. Teorija taip pat atsižvelgia į emocinius aspektus, susijusius su nusikalstamu elgesiu. Siekiant susidaryti aiškesnę vaizdą apie teisės pažeidėjų veiklos modelius, būtina išsamesnė įveikos ir atkryčio teorijos analizė.

2.5.2 Įveikos ir atkryčio teorija

E. Zamble ir V. Quinsey (2001) įveikos ir atkryčio teorija teigia, kad asmuo visuomet susiduria su potencialiai problemiškomis situacijomis, į kurias privalo reaguoti. Paprastai šios situacijos yra eksternalios, dinamiškos, besikeičiančios, staiga atsirandančios ir gana nenuspėjamos. Siekdamas susidoroti su šiomis situacijomis, žmogus taiko konkrečias elgesio strategijas. Jos būna pažintinio ir emocinio pobūdžio. Pavyzdžiui, asmeniui gali būti grasinama, todėl jis supyksta. Taigi asmuo įvertina situaciją ir jos galimas pasekmes.

Asmenys, situaciją suvokiantys kaip keliančią grėsmę ar problematišką, dažniausiai patiria neigiamas emocijas (pvz., pyktį, baimę), didelį stresą (pvz., „aš negaliu kontroliuoti savo gyvenimo“) ir įvertina iškilusios grėsmės dydį (Brown, Amand, Zamble, 2009). Kaip ir situacijos, taip ir emocinės bei pažintinės reakcijos į tas situacijas turi savybę labai greitai keistis. Jos yra labilios ir dinamiškos. Šių reakcijų pagrindas yra asmens temperamentas, t. y. individualūs suvokimo ir reagavimo į įvykius būdai. Po to, kai pasireiškia pirminė reakcija į situaciją, pradeda veikti atsako prieinamumo elementai ir pasirinkimo mechanizmai. Tai reakcijos, kurios susiformavo kaip būdai ar įpročiai efektyviai reaguoti į konkrečias situacijas. Kriminalinės elgsenos atveju – tai nuolatos praktikuojamų netinkamų, neefektyvių, veikimo pagrindu susiformavusių įpročių taikymas. Tai, kaip asmuo reaguos į vieną ar kitą situaciją, labiausiai priklauso nuo pažintinio situacijos įvertinimo. Bandoma nustatyti, koks veikimo būdas būtų pats efektyviausias ir labiausiai priimtinas asmeniui (Brown, Amand, Zamble, 2009; Zamble, Quinsey, 2001).

Asmens pasirinkimui atlikti vienus ar kitus veiksmus įtakos gali turėti ir sąmoningumo laipsnis priimant sprendimą. Tačiau sprendimų pasirinkimo alternatyvos yra ribotos, besiremiančios teisės pažeidėjo praeityje išmoktomis reakcijomis. Šios reakcijos gali būti keičiamos remiantis nauju išmokimu, todėl jos yra dinamiško pobūdžio (Zamble, Quinsey, 2001).

Siekiant susidaryti išsamesnį teisės pažeidėjų kriminalinės veiklos modelį, būtina plačiau ištirti teisės pažeidėjų temperamentą ir atsako mechanizmus. Temperamentas susiformuoja ganėtinai anksti, labiau remiasi genetinė predispozicija. Jis gali būti nežymiai keistis, tačiau tik kūdikystėje ir vaikystėje, t. y. ikimokykliniame amžiuje. Kita vertus, išmokimas gyvenimo eigoje gali turėti įtakos įpročių, kaip reaguoti į konkrečias situacijas, formavimuisi ir kitimui. Tai patvirtina studijų apie tėvų priežiūros ypatumų svarbą vaikystėje, mokykloje esančių bendraamžių ir kitų reikšmingų suaugusiųjų įtaką, paauglystėje – platesnis socialinis ratas pateikia didžiausią įtaką turinčius veiksmus, tokius kaip identifikacija su deviantiniais asmenimis arba socialinių grupių atmetimas, nes jis yra deviantinis paauglys ir pan. (Zamble, Quinsey, 2001).

E. Zamble ir V. Quinsey (2001) teigia, kad, be pagrindinių teisės pažeidėjo asmenybės bruožų, elgesiui taip pat didelę įtaką daro konkretūs dinamiški veiksniai, teisės pažeidėjo reakcijos ir išorinės aplinkos identifikuojami įvykiai (žr. 1 pav.). Tai emociškai patyrimai, mintys, suvokimas ir daugelis kitų veiksnių. Jie apima daugelį nuolat vykstančių psichologinių procesų, aktyviai vykstančių pasirenkant elgesio šablonus. Šie įvykiai yra ne tik dinamiški, bet dažniausiai dar ir nepastovūs ar trumpalaikiai.

Svarbu nustatyti recidyvo veikimo mechanizmus, įvykių seką ir jų pasireiškimą naujų teisinių pažeidimų atveju ir skirtingose teisės pažeidėjų grupėse.

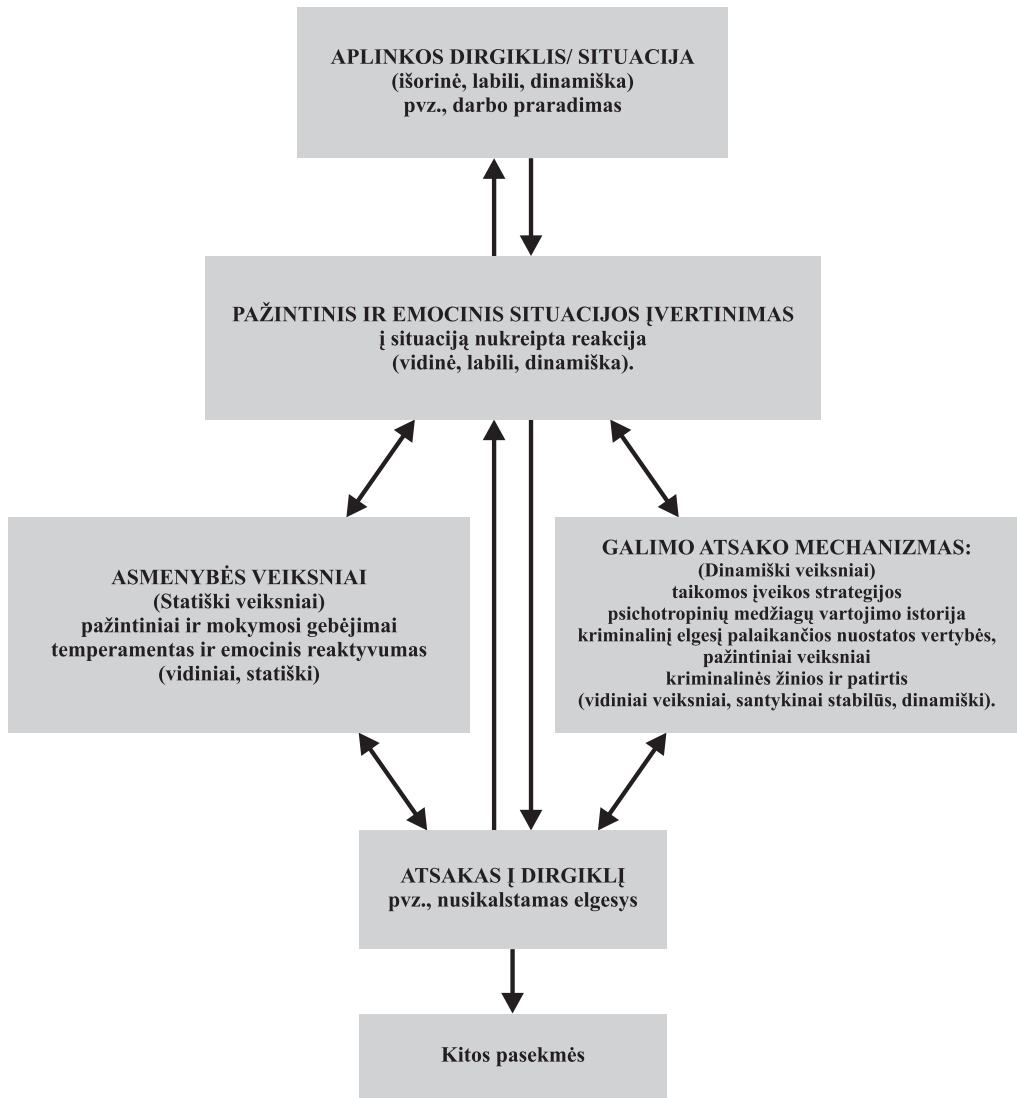
Taigi, ar asmuo konkrečią situaciją interpretuos kaip stresinę, priklauso nuo dviejų veiksnių grupių: statiškų ir dinamiškų atsako mechanizmų. Statiški veiksniai yra santykinai stabilūs ir apima nusikalstamumo istorijos kintamuosius, temperamentą ir kt., dinamiški – besikeičiantys. Tai gali būti įveika, piktnaudžiavimas alkoholiu, kriminalinės nuostatos, nusikalstantys bendraamžiai, socialinė parama ir kt. (Brown, Amand, Zamble, 2009).

Pasak E. Zamble ir V. Quinsey (2001), šiuo metu dėmesys turi būti skiriamas pakartotinio nusikalstamumo mažinimui. Vadinasi, tyrimai turi būti sutelkti į specifinius šiuolaikinius dinamiškus recidyvizmo determinantus. Tai nereiškia, kad reikia atsisakyti informacijos apie statiškus veiksnius. Istoriniai veiksniai, ypač tie, kurie pasireiškė ankstesniame teisės pažeidėjo gyvenime, išlieka kaip vieni reikšmingiausių nusikalstamo elgesio kriterijų norint suprasti individualias nusikalstamo elgesio priežastis ir pačių rizikos veiksnių veikimo principus.

Taigi galima teigti, kad tiek asmenybės ir kognityvinio socialinio išmokimo, tiek įveikos ir atkryčio paradigmos daugiausia dėmesio skiria nusikalstamo procesui, kuris remiasi tiek statiškais, tiek dinamiškais rizikos veiksniais bei jų tarpusavio sąveika. Teorijos nenuvertina statiškų rizikos veiksnių reikšmės ir įtraukia juos į nusikalstamumo procesą aiškinančius modelius. Visgi autoriai teisės pažeidėją suvokia kaip besikeičiančią, aktyvią sistemą.

Remiantis teorijų teiginiais, daugiau dėmesio būtina kreipti į kintančius veiksnius. Tai patvirtina D. J. Simourd ir M. E. Olver (2002) idėją, kad nusikalstamas elgesys yra dinamiškos aplinkos ir psichologinių veiksnių sąveikos rezultatas, o dinamiški pažintiniai veiksniai taip pat svarbūs prognozuojant kriminalinę veiklą. Visgi galima pastebėti, kad asmenybės ir kognityvinės socialinio išmokimo teorijos modelis nusikalstamo elgesio reiškinį interpretuoja globaliau, daugiau analizuoja nusikalstamo elgesio modelio formavimosi pradžią ir tai įtakojančius socialinius kontekstus, o įveikos ir atkryčio teorija lokaliau – plačiau analizuoja nusikaltimo pradžios momentą ir proceso dinamiką bei skirtingoms nuteistųjų grupėms būdingus rizikos veiksnius. Įveikos – atkryčio teorijos autoriai taip pat daugiau dėmesio skiria emociniams teisės pažeidėjų sunkumams, kurie yra mažai analizuojami asmenybės ir kognityvinio socialinio išmokimo teorijoje. Todėl šių modelių integracija padėtų geriau suprasti ne tik teisės pažeidimo etiologiją apskritai, bet ir skirtingo pobūdžio nusikalstamumą lemiančius veiksnius.

Mokslinės literatūros, nagrinėjančios pakartotinio nusikalstamumo reiškinį, apžvalga rodo, kad įvairios teorijos atkreipia dėmesį į skirtingus rizikos veiksnius. Vis dėlto negalima nepastebėti, kad dauguma rizikos veiksnių sutampa. Kitame skyriuje pateiksime svarbiausių ir didžiausių prognostinę vertę pakartotiniams nusikalstamumui turinčių rizikos veiksnių analizę.

1 pav. E. Zamble ir V. Quinsey (2001) kriminalinio recidyvizmo proceso modelis

3. RIZIKOS VEIKSNIAI, SUSIJĘ SU PAKARTOTINIU NUSIKALSTAMUMU

Nusikalstamumo procesus analizuojančios mokslinės studijos siekia išsiaiškinti ne tik nusikalstamo elgesio prigimtį, jo pasireiškimo variantus, bet ir žinių apie su nusikalstamu elgesiu susijusius biologinius, asmeninius, tarpasmeninius, situacinius ir socialinius kintamuosius. Šie nusikalstamą elgesį prognozuojantys veiksniai dar yra vadinami rizikos veiksniais ir remiasi žmonių bei jų situacijų charakteristikomis, kurios yra susijusios su didesne nusikalstamo elgesio tikimybe (Andrews, Bonta, 2010).

Pavyzdžiui, daugelio tyrimų rezultatai parodė, kad teisinės normas pažeidžiantys asmenys išsiskiria konkrečiomis demografinėmis charakteristikomis: jaunas (Loza, 2004; Rodriguez ir kt., 2011), vyras (Farrington, 1992; Love, 2006; Wolfgang, 1983), nebaltaodis, ir į nepalankias socialines aplinkybes pakliuvęs asmuo (Farrington, 1992; Wolfgang, 1983).

Šiuolaikinės teorijos, nagrinėjančios su pakartotiniu nusikalstamumu susijusius veiksnius, dažniausiai išskiria statišką ir dinamišką rizikos veiksnių grupes (Brown, Amand, Zamble, 2009; Campbell, French, Gendreau, 2009; Simourd, Hoge, 2000; Zamble, Quinsey, 2001).

3.1. Statškų rizikos veiksnių ryšys su pakartotiniu nusikalstamumu

Statiški veiksniai apima praeityje įvykusius ir dėl to nekintamus, su nusikalstamu elgesiu sietinus reiškinius bei faktus (Ustinavičiūtė, Žukauskienė, Laurinavičius, 2009). Teisės pažeidėjo kriminalinė istorija ir ją sudarantys elementai yra geriausi būsimojo teistumo prognostiniai rodikliai (Ang, Huan, 2008).

3.1.1. Kriminalinė istorija

Kriminalinio elgesio istorija – anksti prasidėjęs ir nenutrūkstamas dalyvavimas nusikalstamoje veikloje įvairiomis aplinkybėmis ir įvairiose situacijose (Andrews, Bonta, Wormith, 2006).

Kriminalinės istorijos veiksnį sudaro šie kintamieji: teisės pažeidėjo įvykdytų nusikaltimų skaičius, nusikaltimų pobūdis, nusikaltimų įvairovė, dalyvavimų teisme skaičius iki pilnametystės ir suaugus, ginklų panaudojimas (Benda, 2003; Loza, 2004; Miller, 2006; Zamble, Quinsey, 2001).

Šie prognostiniai požymiai remiasi tik teisės pažeidėjo praeitimi, be to, jie keičiasi labai nežymiai ir lėtai (pvz., anksčiau įvykdytų teisės pažeidimų skaičius) arba yra pastovūs (Philipse, 2005; Hanson, 2000; Mandeville-Norden, Beech, 2006; Zamble, Quinsey, 2001).

Reikšmingiausi kriminalinės istorijos rodikliai, susiję su nusikalstama veikla, yra: jaunas amžius pirmojo arešto metu (Benda, 2003; Brame ir kt., 2001; Francis, 2004; Mandeville-Norden, Beech, 2006; Moffitt, 1993; Rodriguez ir kt., 2011; Loza, 2004; Zamble, Quinsey, 2001), didelis anksčiau įvykdytų teisės pažeidimų skaičius (Brame ir kt., 2001; Mulder ir kt., 2011; Loza, 2004), lygtinio paleidimo sąlygų pažeidimai

(Zamble, Quinsey, 2001), nusikalstamos veiklos įvairiapusiškumas, ankstesnių suėmimų skaičius (Zamble, Quinsey, 2001; Wolfgang, 1983).

3.1.2. Amžius

Teisės pažeidėjo amžius pirmojo nusikaltimo metu yra statiškas rizikos veiksnys ir ypač reikšmingas ne tik apibūdinant teisės pažeidėjo nusikalstamumo istoriją, bet ir prognozuojant pakartotinį nusikalstamumą. Šis veiksnys taip pat labai svarbus ir siekiant tiksliai nustatyti būsimos teisės pažeidėjo keliamos rizikos tikimybę (Loza, 2003; Loza, 2004; Moffitt, 1993; Quinsey, Zamble, 2001). Anksti savo nusikalstamą karjerą pradedantys teisės pažeidėjai palyginus su vėlai pradedančiais, paprastai padaro daugiau įvairesnių ir sunkesnio pobūdžio nusikaltimų (Ang, Huan, 2008; Benda, 2005; Benda, 2003; Francis ir kt., 2004; Farrington, 1983; Mulvey ir kt., 1984; Quinsey, Zamble, 2001; Wolfgang, 1972). Pirmąjį savo nusikaltimą padariusių paauglystėje rizika pakartotinai nusikalsti suaugus padidėja net 3,2 karto (Francis ir kt. 2004; Wolfgang, 1983). T. E. Moffitt (1993) teigia, kad areštas vaikystėje – geriausiai recidyvą prognozuojantis veiksnys. Vis dėlto, kalbėdami apie kritinę pirmojo nusikaltimo amžiaus ribą, susijusią su būsimos nusikalstamos veiklos aktyvumo rodikliais, kai kurie autoriai nurodo, kad recidyvizmo rodiklių skirtumas yra tik lyginant juos tarp dviejų grupių: pirmą kartą nusikaltusių iki dešimties metų ir nusikaltusių vėliau (Benda, 2003).

B. Francis ir kt. (2004) nustatė, kad palyginus su kitomis nusikaltėlių amžiaus grupėmis, 16–20 m. amžiaus grupės vyrai teisės pažeidėjai nusikalsta aktyviausiai. Apie 17-uosius gyvenimo metus teisės pažeidėjų veiklos aktyvumas paprastai yra pats didžiausias, t. y. padaroma daugiausia nusikaltimų. Tai būdinga ir smurtinius ir nesmurtinius nusikaltimus darantiems asmenims (Brame, 2001; Hanson, Bussriere, 1998). Tačiau senstant kriminalinis aktyvumas mažėja, jis pastebimas apie trisdešimtuosius metus (Francis ir kt., 2004; Moffitt, 1993). Tai būdinga nesmurtinius, smurtinius (Hirschi, Gottfredson, 1983; Moffitt, 1993) ir seksualinius teisės pažeidimus (Barbaree ir kt., 2009) darantiems nusikaltėliams. Aktyviausio nusikalstamumo amžiaus rodikliai patvirtina biologinių teorijų rezultatus, kuriose teigiama, kad kriminalinis aktyvumas yra susijęs su vyrų lytinių hormonų gamybos piku nuo 13–30 metų amžiaus tarpsnyje (Ellis, 2005).

Nustatytas tęstinumas tarp nusikalstamumo paauglystėje ir suaugystėje (Brame ir kt., 2001; Farrington, 1992; Francis ir kt., 2004; Loza, 2003; Moffitt, 1993). Tai gali reikšti, kad egzistuoja stabilus pamatinis nusikalstamos veiklos konstruktas, kaip polinkis į nusikalstamumą, arba, kad vieno nusikaltimo padarymas padidina nusikalstamos veiklos tikimybę ateityje (Farrington, 1992). Vis dėlto atlikti pakartotinio nusikalstamumo tyrimai rodo, kad ne visi teisės pažeidėjai, nusikalstantys iki pilnametystės, tampa asocialiais suaugusiais (Moffitt, 1993). Reikėtų plačiau ištirti veiksnius, galinčius paskatinti asocialius vaikus tapti mažiau asocialiais, kai jie užaugs. Šie veiksniai gali tapti korekciniais ir intervenciniais nusikalstamumo priemonių pagrindu.

Anksčiau minėtų tyrimų analizė rodo, kad teisės pažeidėjų populiaciją sudarančių individų nusikalstamos veiklos aktyvumo lygis ir pobūdis skirtingame amžiuje yra skirtingas. Didžiausias teisės pažeidėjų aktyvumas pasireiškia apie septynioliktus

metus, o ankstyva kriminalinės karjeros pradžia didina tikimybę, kad teisės pažeidėjo nusikalstamos veiklos aktyvumas ir įvairovė bus didesni.

3.1.3. Asociali asmenybė

Tyrimais patvirtinta, kad vaikystėje ir paauglystėje pasireiškęs nusikalstamo elgesio pobūdis turi tendenciją išlikti ir vėliau (Brame ir kt., 2001; Francis ir kt., 2004; Moffitt, 1993). Kaip dažniausia priežastis nurodomi individualūs skirtumai (Brame ir kt., 2001).

Asocialaus tipo asmenybės sutrikimas yra vienas iš pagrindinių veiksnių, kuris teoriniu ir empiriniu atžvilgiu vaidina svarbų vaidmenį siekiant suprasti nusikalstamą elgesį (Andrews, Bonta, 2010). Pagrindinis asocialaus tipo asmenybės sutrikimo bruožas – kitų asmenų teisių ir visuomenės taisyklių nepaisymas. Asocialia asmenybe laikomas asmuo, atitinkantis bent tris iš išvardytų charakteristikų: nesugebantis laikytis visuomenėje egzistuojančių normų, manipuliatyvus ir pataikaujantis; impulsyvus, nesugebantis planuoti į priekį; irzlus, agresyvumas; beatodairiškai nesirūpinantis savo ar kitų saugumu; nuolat neatsakingas; nejaučiantis gailesčio, sąžinės graužaties sužeidus, įskaudinus, apvogus kitus (Žukauskienė, 2006). D. A. Andrews ir J. Bonta asocialios asmenybės sutrikimą apibrėžia kaip temperamento, asmenybės, elgesio bruožų konstrukta. Nors paprastai asociali asmenybė yra priskiriama statiškiems veiksniams, ją apibūdinantys elementai yra dinamiški (pvz., prasta savireguliacija, nesugebėjimais spręsti savo problemas, impulsyvumas, rizikingas elgesys, nuotykių, malonumų siekimas, beausmis ignoravimas, nenurimstantis, problematiškas, agresyvus elgesys) (cit. pagal Bonta, 2002).

S. Diamantopoulou ir kt. (2010) atliktame longitudinaliniame tyrime nustatyta, kad ankstyvojoje vaikystėje patirti elgesio sutrikimai (pvz., dėmesio trūkumas / hiperaktyvumas), problemos paauglystėje prognozuoja asocialios asmenybės problemas suaugusiojo amžiuje. Toks tęstinumas suteikia galimybę paaiškinti visą gyvenimą nusikalstančių individų elgesį.

Paprastai remiantis mokslinių studijų rezultatais deklaruojama, kad asocialaus tipo asmenybės sutrikimas yra tiesiogiai susijęs su nusikalstama veikla, o nusikalstamo elgesio teorijos asocialios asmenybės charakteristikas priskiria prie geriausiai nusikalstamą elgesį prognozuojančių veiksnių (Andrews, Bonta, 2010; Gotfredson, Hirschi, 1990; Moffitt, 1993; Quinsey, Zamble, 2001). Visgi kai kurie tyrimai rodo, kad yra daug nenusikalstančių asmenų, turinčių šį sutrikimą. Taip pat nustatyta, kad tarp vyrų šis sutrikimas aptinkamas du kartus dažniau nei tarp moterų. Asocialios asmenybės sutrikimas yra susijęs ir su priklausomybe nuo alkoholio ir narkotikų. Būtina pastebėti, kad moterų, turinčių šį asmenybės sutrikimą, palyginus su vyrais, priklausomybė nuo alkoholio yra stipresnė. Vyresnio amžiaus grupėse tikimybė nustatyti šį sutrikimą mažėja (Martens, 2000).

Anksčiau minėtų statiškų rizikos veiksnių reikšmė prognozuojant pakartotinį nusikalstamumą, akivaizdi. Mokslininkai neabejoja dėl jų sąsajų su pakartotiniu nusikalstamumu. Tačiau analizuojant dinamiškų rizikos veiksnių prognostines galimybes vieningos nuomonės nėra.

3.2. Dinamiškų rizikos veiksnių sąsajos su pakartotiniu nusikalstamumu

Teisės pažeidėjo psichologiniai ar elgesio ypatumai, kurių pokyčiai yra susiję su nusikalstamo elgesio ir rizikos pokyčiais, priskiriami dinamiškų rizikos veiksnių grupei (Hanson ir Harris, 2000; Mandeville-Norden, Beech, 2006; Quinsey ir kt., 1997). Tai gali būti nepastovios ir trumpalaikės teisės pažeidėjo reakcijos, išorinės aplinkos įvykiai: nuostatos, gyvenimo sąlygos, santykiai su aplinkiniais, darbo netektis ir t. t. (Hanson, Harris, 2001; Mandeville-Norden, Beech, 2006; Zamble, Quinsey, 2001). Šie veiksniai labai įvairūs. Jie apima teisės pažeidėjo nusikalstamumo, savęs suvokimo ir jo gyvenimo būdo aspektus (Mandeville-Norden, Beech, 2006).

Minėti rizikos veiksniai dažnai yra apibrėžiami kaip kriminogeniniai poreikiai. Rizikos veiksniai taikoma dinamiško rizikos veiksnio ar kriminogeninio poreikio etiketė yra galimos intervencijos ar korekcinų programų taikynys, nes kriminogeninių poreikių pokyčiai lemia kriminalinio aktyvumo pokyčius ir sumažina pakartotinio nusikalstamumo tikimybę. Jų reikšmė nusikalstamiems veiksams yra priežastinė. Tai yra pagrindinė priežastis, kodėl, prognozuojant pakartotinio nusikalstamumo riziką, parenkant teisės pažeidėjams reabilitacines ir korekcines nusikalstamumo mažinimo programas, dažniausiai remiamasi nusikaltėlių dinamiškais rizikos veiksniais (kriminogeniniais poreikiais) (Andrews, Bonta, Wormith, 2011; Hanson, Harris, 2001; Mandeville-Norden, Beech, 2006; Simourd, Hoge, 2000). Dinamiški rizikos veiksniai (kriminogeniniai poreikiai) yra interpretuojami kaip daug žadantys tarpiniai pokyčių taikiniai. Pavyzdžiui, pasiekimai mokslo ir darbo srityje formuoja naują asmenybės tapatumą (Andrews, Bonta, Wormith, 2011). Rizikos veiksniams ir poreikiams galima priskirti tik būsimo nusikalstamo elgesio prognozuotojus. Asmeniniai, tarpasmeniniai ir / ar socialiniai veiksniai, kurie yra probleminiai, tačiau neprognozuoja nusikalstamumo, vadinami nekriminogeniais poreikiais (Rettinger, Andrews, 2010).

Vienas pagrindinių dinamiškų rizikos veiksnių skiriamųjų bruožų yra galimybė juos keisti. Tačiau kai kurie dinamiški rizikos veiksniai yra gana stabilūs ir gali pasikeisti tik per savaitę, mėnesį ar metus. Kiti dinamiški rizikos veiksniai yra mažiau stabilūs ir gali pasikeisti akimirksniu. Jie dažnai vadinami ūminiais (angl. *Acute*) dinamiškais rizikos veiksniais. Šie veiksniai yra susiję su netikėtai iškilusiomis situacijomis ar aplinkybėmis. Pavyzdžiui, konflikto metu kilusios emocijos, tokios kaip pyktis, įsižeidimas ar keršto troškimas (Hanson, Bussiere, 1998; Hanson, Harris, 1998; Zamble ir Quinsey, 2001). Siekiant nustatyti ūminius dinamiškus veiksnis, prognozuojančius kriminalinį elgesį, pakartotinį matavimą reikia atlikti ne trumpiau kaip per šešis mėnesius (Bonta, 2002).

Pastaruoju metu tęstinių studijų, tiriančių kriminogeninius poreikius, yra labai nedaug, todėl negalima tvirtinti, kad dinamiški rizikos veiksniai atitinka prognostinį validumo kriterijų (Mandeville-Norden, Beech, 2006). Vis dėlto kai kurių tyrimų rezultatai rodo, kad šie rizikos veiksniai bendrojo pobūdžio pakartotinį nusikalstamumą prognozuoja taip pat gerai kaip ir statiški (Gendreau ir kt., 1996).

Teisės pažeidėjo rizikos įvertinimas, besiremiantis statiškais veiksniais, tiesiog nustato, kuriai rizikos grupei teisės pažeidėjas priklauso. Dinamiškais rizikos veiksniais besiremiantis įvertinimas nustato kiekvieno teisės pažeidėjo individualius

nusikalstamumo motyvus. Šiuo atveju prognozė atliekama individualiu, o ne grupės lygmeniu (Lancaster, Lumb, 2006).

Tradiciškai dinamiški rizikos veiksniai ar kriminogeniniai poreikiai yra skirstomi į asmeninius, socialinius ir ekonominius (Conroy, Murrie, 2007; Duffy, Wong, 2003; Simourd, Hoge, 2000). Toks kriminogeninių poreikių grupavimas atspindi jų specifiką ir sritis, kurioms jie priklauso.

Vienas iš reikšmingiausių ir didžiausių įtaką nusikalstamam elgesiui turintis veiksnys yra asocialios nuostatos ir elgesys.

3.2.1. Asocialios nuostatos ir elgesys

Asmenybės ir socialinės kognityvinės psichologijos požiūriu besiremianti nusikalstamo elgesio teorija asocialias nuostatas priskiria pagrindiniam rizikos veiksniui „Didžiajam ketvertui“. Ši veiksnių grupė yra susijusi su nusikalstamu elgesiu priežastiniais ryšiais ir turi didelę įtaką nusikalstamumo procesui (Bonta, 2002; Sutherland, 1947; Quinsey, Zamble, 2001). Pasak D. J. Simourdo (1996), kriminalinės nuostatos dėl savo stiprių sąsajų su nusikalstamu elgesiu ir jo atsiradimu mokslinėse studijose bei praktikoje yra vertinamos kaip nusikalstamo elgesio „tylusis partneris“ (cit. pagal Simourd, Olver, 2002). Tyrimų, kuriais nustatomas kognityvinių elgesio programų veiksmingumas, rezultatai patvirtina, kad iškreiptos asocialios nuostatos bei kognicijos turi įtakos nusikalstamam elgesiui. Nustatytas ryšys tarp asocialių nuostatų, kognityvinių iškraipymų ir recidyvo sumažėjimo (Hubbard, Pealer, 2009). Minėtais veiksniais besiremiančios korekcinės programos yra pačios veiksmingiausios ir sėkmingiausiai pritaikomos (Hubbard, Pealer, 2009).

Pagrindinis kriminalinių nuostatų požymis yra tapatinimasis su nusikaltėliais. Asmenys, turintys kriminalines nuostatas, nepalaiko teisinės ir teisingumo sistemos normų bei įsitikinimų ir jiems prieštarauja. Remdamasis minėtomis nuostatomis, asmuo teigia, kad nusikaltimas teikia naudą, jis racionalizuoja savo elgesio priežastis ir pateisina nusikalstamą elgesį. Pavyzdžiui, auka to nusipelnė (Andrews, Bonta, 2010). Plačiąja prasme kriminalinės nuostatos yra nuostatų, vertybių, įsitikinimų, racionalizacijų, palaikančių nusikalstamą elgesį, konsteliacija (Simourd, Olver, 2002).

Nors mokslinės studijos daug dėmesio skiria nusikalstamą elgesį palaikančioms nuostatoms, vis dar lieka neaišku, kas slypi po šiuo nuostatų apibrėžimu. Taip pat susiduriama ir su kita problema. Panašaus turinio veiksniai turi skirtingus pavadinimus. Pavyzdžiui, kriminalinės nuostatos, asocialios nuostatos. Socialinės psichologijos nuostatų teorija atkreipia dėmesį ir į tai, kad nuostatos ir įsitikinimai yra skirtingi dalykai. Įsitikinimai šiuo atveju yra pažintinis blokas, kurio pagrindu yra formuojamos nuostatos (Simourd, Olver, 2002).

Svarbu nustatyti ir suvokti kriminalinių nuostatų ir deviantinio elgesio empirines sąsajas. Remiantis moksline literatūra, ypač metaanalitinių studijų analize pagrindu galima padaryti keletą svarbių išvalgų šiuo klausimu (Simourd, Olver, 2002). P. Gendreau, T. Little ir C. Goggin (1996) nustatė, kad dinamiški veiksniai, tokie kaip nusikalstantys bendraamžiai ir kriminalinės nuostatos, palyginus su tokiais veiksniais kaip kriminalinė istorija, socialiniai pasiekimai, su šeima susiję veiksniai, intelektas,

priklausomybė nuo psichotropinių medžiagų, stresas, socialinis-ekonomis statusas, geriausiai prognozavo nusikalstamą elgesį. Kitame tyrime (1997) šie autoriai nustatė kalėjimo priežiūros reikalavimų pažeidimus lemiančius veiksnius, nuostatos taip pat kaip ir kriminalinė istorija bei amžius geriausiai prognozavo minėtą elgesį. Tyrimų, atliktų su delinkventiniais paaugliais, rezultatai taip pat parodė, kad asocialūs bendraamžiai ir nuostatos geriausiai nusikalstamą elgesį prognozuojantys kriminogeniniai poreikiai. Tai yra būdinga ne tik vaikinams, bet ir merginoms (Simourd, Andrews, 1994). Remiantis tyrimais galima teigti, kad prognozuojant nusikalstamumą ateityje kriminalinės nuostatos, palaikančios nusikalstamą elgesį, yra pagrindinis rizikos veiksnys (Benda, 2003; Simourd, Olver, 2002; Loza, 2003; Mills, Kroner, Forth, 2002), į kurį būtina atkreipti ypatingą dėmesį taikant intervencijas.

Tačiau, kalbant apie kriminalinių nuostatų susiformavimą, svarbu atkreipti į tai, kur jos suformuojamos. Pasak D. J. Simourd, M. E. Olver (2002), bendraujant su savo bendraamžiais perimami atitinkami elgesio būdai, priimamos atitinkamos nuostatos. Todėl galima teigti, kad kriminalinio elgesio dažnai išmokstama iš savo bendraamžių.

3.2.2. Asocialūs bendraamžiai, kiti pažįstami ir socialinė sąveika

Rizikos veiksnys „asocialūs bendraamžiai“ asocijuojasi su kriminalinį elgesį palaikančiais asmeniniais ir santykinė izoliacija nuo kitų, kurie nusikalstamos veiklos nepalaiko, jai nepitaria (Bonta, 2002). Pastarasis kriminogeninis poreikis dažnai apibrėžiamas kaip „socialinė parama nusikalstamumui“.

Nors, dirbant su nusikaltėliais, didžiausias dėmesys dažniausiai skiriamas jo šeimai ir jos teikiamai paramai, tačiau bendruomeninės organizacijos, santykiai su kaimynais, draugystės taip pat turi poveikį (Mills, Codd, 2008), todėl, siekiant sumažinti pakartotinio nusikalstamumo tikimybę, būtina atsižvelgti ir į šiuos veiksnius.

Tyrimų, nagrinėjančių nusikalstamos veiklos rizikos veiksnių prognostinę jėgą, analizės rodo, kad bendraamžiai ir socialinė sąveika yra vieni reikšmingiausių recidyvizmo prediktorių ne tik tarp nusikalstančių jaunuolių (Benda, 2003; Forste ir kt. 2011; Loza, 2003; Mcdermott, Nagin 2001; Mulder ir kt., 2011), bet ir tarp suaugusių vyrų (Benda, 2005; Benda, 2003; Loza, 2003). Remiantis E. H. Sutherlando diferencinių ryšių teorija, asocialūs bendraamžiai, kaip ir asocialios nuostatos, net tik daro įtaką vienas kitam, bet ir gali paveikti situacijas, kurios yra palankios nusikalstamam elgesiui (cit. pagal Andrews, Bonta, 2010). Asmeniui, pradedančiam savo nusikalstamą veiklą paauglystėje, pirmasis deviantinio ir nusikalstamo elgesio šaltinis yra delinkventiniai bendraamžiai, tėvų priežiūros stoka bei narystės nusikalstamoje grupėje prieinamumas (Benda, 2003). Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad priklausomybė nusikalstamai grupuotei palyginus su bendravimu su nusikalstančiais bendraamžiais, yra didesnė įtaką nusikalstamam elgesiui turintis reiškinys. Priklausymas grupuotei reiškia formalių ritualų laikymąsi, konkrečius grupės narių lūkesčius, susijusius su grupuotės nariu, bei geriau organizuotą nusikalstamą elgesį. Paprastų su delinkventiniais paaugliais ryšių atveju elgesys dažniausiai yra spontaniškas, be to, nėra išankstinių lūkesčių dalyvauti nusikalstamoje veikloje (Hagedorn, 1994). Šiuo atveju bendraamžių spaudimas yra socializacijos problema, susijusi su nusikalstamu elgesiu ir kriminaliniu gyvenimu

stiliumi. Teisės pažeidėjas dėl patiriamos grupės spaudimo gali nusikalsti norėdamas vien tik palaikyti draugiją (Simourd, Olver, 2002). Kadangi šio rizikos veiksnio pobūdis yra dinamiškas, todėl jis gali būti keičiamas. Pavyzdžiui, intervencijos tikslu gali tapti ryšių su kriminalinių elgesį palaikančiais asmenimis mažinimas. Nors socialiniai ryšiai yra labai svarbūs nusikalstamo elgesio formavimuisi, tačiau būtina atsižvelgti į tai, kad jų kūrimą lemia asmeninės pastangos ir tendencijos (Kivivuori, Linderborg, 2010).

Šalia nusikalstamą elgesį palaikančių nuostatų ir bendraamžių egzistuoja ir kiti su pasikartojančiu nusikalstamumu susiję kognityviniai veiksniai (Gendreau, Little, Coggin, 1996), tokie kaip savikontrolė.

3.2.3. Savikontrolė

Tai, kad jaunuolių prasta savikontrolė, impulsyvumas, negebėjimas atidėti apdovanojimo ir kriminalinio elgesio įvairovė yra susijusi su didesne nusikalstamo elgesio tikimybe ateityje, patvirtina mokslinių tyrimų rezultatai (Kivivuori, Linderborg, 2010; Moffitt, 1993). Prasta bendro pobūdžio savireguliacija ar net emocinė savireguliacija gali būti kertinė ašis prognozuojant lygtinio paleidimo sąlygų pažeidimus skirtingų nusikaltimų grupių teisės pažeidėjams (Hanson, Andrew, 2001). Kai kurios teorinės nuostatos daugiau dėmesio skiria ne pačiai savikontrolėi, o savikontrolės suvokimui. Remiantis I. Ajzen (1991) planuojamo elgesio teoriniu modeliu, svarbiausi komponentai, nuo kurių priklauso, ar teisės pažeidėjas nusikals, yra ketinimas elgtis tam tikru būdu (pvz., darysiu / nedarysiu), požiūris į nusikalstamą elgesį (būsimo elgesio įvertinimas kaip tinkamo, naudingo ar priešingai), subjektyvios normos (suvokiamas socialinis spaudimas, visuomeninės, šeimos vertybės) bei suvokiama elgesio kontrolė (suvokimas, ar asmuo gali padaryti tam tikrą veiksmą) (cit. pagal Forste ir kt., 2011). Be to, nustatyta, kad kuo labiau teisės pažeidėjas suvokia kontroliuojantis savo gyvenimą, tuo mažesnė tikimybė jam išėjus į laisvę pakartotinai nusikalsti. Taip pat reikia pastebėti, kad teisės pažeidėjai, kuriuos labiau palaiko šeima, geriau suvokia turintys didesnę elgesio kontrolę (Forste ir kt., 2011).

Šiuo metu daugelis nusikalstamą elgesį aiškinančių teorijų ypatingą dėmesį skiria savikontrolės kintamajam ar su juo susijusiems veiksniams. Pasak M. R. Gottfredsono ir T. Hirschi (1990), pagrindinis nusikalstamumą lemiantis veiksnys yra menka savikontrolė. Pasak autorių, prasta savikontrolė reiškia polinkį elgtis impulsyviai, neįtračiai, siekti rizikos ir rizikuoti, labiau orientuotis į veiksmą, o ne į mąstymą, prastus verbalinius gebėjimus. Asmuo, turintis prastą savikontrolę, išitraukia į nusikalstamą veiklą jau būdamas vaikas, aktyviai vykdo tolesnę nusikalstamą veiklą paauglystėje ir jau būdamas suaugęs. Netinkama vaiko priežiūra formuoja prastą savikontrolę, kuri lemia skirtingo pobūdžio nusikalstamą elgesį. Tai patvirtina tyrimai, rodantys, kad vaikai, kuriems yra būdingi šie požymiai, dažniausiai iki dešimties metų susiduria su teisėsauga. Pasak M. R. Gottfredsono ir T. Hirschi (1990) pakartotinai nusikalstantys individai yra asmenys, kurie savęs nekontroliuoja. D. A. Andrews ir J. Bonta (2010) asmenybės ir kognityvinės socialinio išmokymo teorijoje taip pat išskiriamas asocialių nuostatų kintamasis, kurio pagrindinės charakteristikos yra rizikingas, malonumo siekiantis elgesys, prasta savikontrolė, agresyvumas, nerimastingumas.

3.2.4. Emociniai veiksniai

Remiantis C. R. Darwino (1872) evoliucijos teorija, emocijos atsirado siekiant padidinti išgyvenimo tikimybę. Emocijomis galima geriau išspręsti problemas susiduriant su priešininkais ir ieškant maisto. Jos turi reikšmingą įtaką individo asmeninio ir socialinio gyvenimo kokybei (cit. pagal Martins, 2002).

Nuolat daugėjančios mokslinės studijos, kuriose yra nagrinėjamas neigiamų emocijų būsenų, sutrikimų ir nusikalstamumo ryšys (Day, 2009; Felson, 2012; Kivivuori, Linderborg, 2010; Scarpa, Raine, 1997; Zamble, Quinsey, 2001) rodo, kad šis veiksnys vaidina ne paskutinį vaidmenį ir nusikalstamumo procese. Tačiau tyrimų skaičius vis dar nėra pakankamas siekiant pagrįsti šio veiksnio prognostines pakartotinio nusikalstamumo galimybes (Day, 2009).

Norvegijoje, Ilos kalėjime, kuriame laikomi sunkiausius nusikaltimus padarę teisės pažeidėjai, buvo atliktas tyrimas. Tyrimo rezultatai parodė, kad emociniai sutrikimai gana dažni tarp nuteistųjų. 46 proc. kalinių turėjo depresijos ir apie 30 proc. nerimo požymių (Væroy, 2011). Žinoma, tyrimo rezultatams įtakos galėjo turėti tai, kad teisės pažeidėjams šiuo sutrikimus sukelia izoliacija laisvės atėmimo vietoje, patiriamas stresas. Tačiau emocijų išgyvenimų reikšmę patvirtina ir kitos studijos, kurių tyrimo modeliai skiriasi nuo pastarojo.

E. Zamble ir V. L. Quinsey (2001) atliko 300 kalinių apklausą apie tai, kaip jie jaučiasi prieš įvykdydami savo paskutinį nusikaltimą. Palyginus pakartotinai nusikalstančiųjų ir nenusikalstančiųjų atsakymus, nustatyta, kad 65 proc. pakartotinai nusikaltusiųjų 48 valandos iki nusikaltimo padarymo išgyveno neigiamas emocijas, tuo tarpu pakartotinai nenusikaltusiųjų grupėje tokių asmenų buvo tik 11 proc. R. K. Hansono ir A. Harris (2000) atlikame tyrime buvo gauti panašūs rezultatai. Autoriai nustatė, kad pakartotinai seksualinius nusikaltimus darantys teisės pažeidėjai prieš nusikalsdami išgyvena stipresnes neigiamas emocijas.

Apskritai, mokslinių studijų rezultatai rodo, kad neigiamos emocijos didina impulsyvaus asocialaus ir agresyvaus elgesio tikimybę (Scarpa, Raine, 1997). Remiantis psichoanalitinių teorijų keliamomis prielaidomis, susikaupusios emocijos gali sukelti tokią įtampą, kad asmens psichologiniai resursai pasipriešinti šioms emocijoms gali išsekti. Tokiomis sąlygomis asmuo pradeda reaguoti agresyviai ir impulsyviai, padidėja rizika, kad jis pradės elgtis asocialiai ir nusikals (Day, 2009).

Vis dėlto neigiamų emocijų išgyvenimas pats savaime neveda prie nusikalstamo elgesio. Žmonės kiekvieną dieną patiria neigiamas emocijas, tačiau nusikalsta tik tam tikri asmenys. Remiantis racionalaus sprendimo teorijų prielaidomis, emocijos dalyvauja nusikalstamo elgesio procese, tačiau didesnę įtaką daro pažintiniams ar sprendimo priėmimo procesams (Felson ir kt., 2012). Šiuo atveju emocijos nėra nusikalstamumo priežastinis elementas. Galima kelti prielaidą, kad problemas, susijusias su nusikalstamu elgesiu ir emocijomis, lemia prasti emocijų valdymo įgūdžiai.

Teisės pažeidėjai turi prastus socialinius įgūdžius, todėl kiekvieną dieną susiduria su įvairiomis problemomis ir patiria daug streso (Rokach, 2000; Zamble, Quinsey, 2001). Net jei kiti rizikos veiksniai yra menkai išreikšti, tačiau asmuo atsiduria su rimtais sunkumais ir patiria labai didelį stresą, todėl padidėja rizika pakartotinai nusikalsti

(Day, 2009; Rettinger, Andrews, 2010). Gauti mokslinių tyrimų rezultatai palaiko idėją, kad nusikalstamumas yra reakcijos į stresines situacijas rezultatas (Felson ir kt., 2012; Quinsey, Zamble, 2001). R. B. Felsonas ir kt. (2012) nustatė, kad smurtiniai nusikaltimai yra labiausiai susiję su šeimoje patiriamu stresu ir tarp šeimos narių kylančiais konfliktais situacijomis, kurių rezultatas yra smurtinis elgesys. Smurtaujantys teisės pažeidėjai yra labiau linkę taikyti prievartą šeimos nariams tada, kai iškyla šeimos problemų. Be to, tyrimo metu nustatyta, kad finansinius nusikaltimus darantys asmenys yra labiau linkę nusikalsti tada, kai patiria finansines problemas. Šiuo atveju teisės pažeidėjai daugiau reaguoja į specifines socialines situacijas. A. Rokachas (2000), palyginęs kalinčių vyrų patiriamą vienvės jausmą su bendra populiacija, nustatė, kad teisės pažeidėjai jaučiasi vienišesni. Autoriaus teigimu, nusikaltėlio negebėjimas efektyviai veikti įvairiose gyvenimo srityse tokiose kaip darbas, santuoka, socialiniai santykiai, yra kertinė priežastis, lemianti teisės pažeidėjo patiriamą didesnę socialinio neadekvatumo ir vienvės jausmą, palyginus su bendrąja populiacija.

Remiantis frustracijos ir agresijos požiūriu, žmonės žaloja kitus, nes patys jaučiasi blogai. Išgyvendami stresines situacijas, skausmą, nesėkmes, depresiją, nerimą, jie tarsi „sprogsta“. Jeigu šie sužadinantys veiksniai yra stiprūs, asmenys gali pradėti agresyviai elgtis ir savo agresiją nukreipti į kitus, visiškai nesusijusius su nepasitenkinimą keliančiais šaltiniais. Pastarųjų stimulų ir neigiamų emocijų ryšys yra akivaizdus. Žmonės jaučiasi blogai, kai jiems nutinka kas nors bloga. Pasak frustracijos ir agresijos teorijos autorių, neigiama emocinė būsena neišvengiamai sukelia neigiamus impulsus. Šis ryšys yra užprogramuotas biologiškai. Visgi autoriai taip pat pastebi, kad sužadinantys veiksniai ne visuomet baigiasi agresyviu elgesiu (Felson ir kt., 2012).

Nors socialinio išmokimo ir kognityvinės teorijos daugiausia analizuoja kainos ir apdovanojimo santykio vertinimą, kuris yra nusikalstamų veiksmų priežastis (Andrews, Bonta, 2010; Felson ir kt. 2003), tačiau ankstesnių tyrimų rezultatai rodo, kad emocinė būsena gali tapti vienu iš motyvų pažeisti teisinės normas. Dar viena iš galimų prielaidų apie emocijų vaidmenį nusikalstamumo procese yra tai, kad nusikaltėliai susidūrę su sunkumais labiau nei bendra populiacija yra linkę patirti stresą (Felson ir kt., 2012), ir išgyventi neigiamas emocijas.

Vis dėlto, nors ankstesnių tyrimų rezultatai rodo, kad emocinės būsenos ir reiškiniai vaidina ne paskutinį vaidmenį nusikaltimo procese, jų veiksmų sąveika su kitais rizikos veiksniais nusikalstamumo procese nepakankamai išnagrinėta. Lieka neaišku, kokios emocijos būdingesnės skirtingo pobūdžio nusikaltimus darantiems asmenims bei kokios stresą keliančios situacijos veda prie nusikalstamo elgesio. Nagrinėjant nusikalstamumo procesus, būtų neatsargu nekreipti dėmesio į emocinius veiksnius. Ypač reikėtų atsižvelgti į sunkius nusikaltimus darančių nusikaltėlių emocines būsenas.

Emociniai sutrikimai kartu su alkoholio ir narkotinių medžiagų vartojimu yra reikšmingi nusikalstamumą prognozuojantys rizikos veiksniai (Væroy, 2011), todėl, moksliniuose tyrimuose analizuojant teisės pažeidėjų nusikalstamumą, dažnai atkreipiamas dėmesys ir į nusikalstančių asmenų priklausomybę nuo alkoholio bei narkotikų (Væroy, 2011; Quinsey, Zamble, 2001).

3.2.5. Psichotropinių medžiagų vartojimas

Nors alkoholių vartoja ne tik nuteistieji, bet ir visa visuomenė, tačiau jo mastai palyginus šias dvi grupes, yra daug didesni nuteistųjų populiacijoje (Newbury-Birch ir kt., 2009). Taip pat nustatyta, kad priklausomybę turintys nusikaltėliai dažniau nusikalsta, o jų daromi nusikaltimai yra sunkesni (Makkai, Payne, 2005; Væroy, 2011). Psichotropinių medžiagų vartojimas tik padidina teisės pažeidėjų problemas, susijusias su nusikalstamu elgesiu.

Mokslinių tyrimų rezultatai patvirtina, kad problemos, susijusios su alkoholio ir / ar narkotikų (neapima tabako produktų vartojimo) vartojimu yra kriminogeninis poreikis, susijęs su pakartotiniu nusikalstamu (Benda, 2005; Benda, 2003; Hancock, Raeside, 2009; Knight, 2006; Makkai, Payne, 2005; Van der Laan, Blom, Kleemans, 2009; Quinsey, Zamble, 2001) ir smurtiniais veiksmais (Cartier ir kt., 2006; Loza, 2003; Newbury-Birch ir kt., 2009). Dabartinis psichotropinių medžiagų vartojimas palyginus su ankstesniu, vertinamas kaip didesnis rizikos veiksnys, o mažesnis jų vartojimas arba nebevartojimas sumažina pakartotinio nusikalstamumo tikimybę (Knight, 2006; Makarios, Steiner, Travis III, 2010).

Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad alkoholio vartojimo problemos yra susijusios tik su bendrojo pobūdžio ir smurtinius nusikaltimus darančių asmenų pakartotiniu nusikalstamumu, bet ne su pakartotiniu seksualinio pobūdžio recidyvizmu (Hanson, Bussiere, 1998).

E. Quinsey ir V. Zamble (2001) atliktame tyrime apie 80 proc. pakartotinai nusikalstančių teisės pažeidėjų pareiškė, kažkuriuo savo gyvenimo momentu vartojo alkoholių ar narkotines medžiagas (arba abu), ir dauguma jų buvo anksčiau gydomi nuo priklausomybės psichotropinėms medžiagoms. Net 72,4 proc. pirmąją savaitę po paleidimo pažeidė lygtinio paleidimo sąlygas ir pavartojo alkoholių, 61,4 proc. – narkotikus. Trečdalis teisės pažeidėjų alkoholių vartojo nuolatos. Alkoholio ar kitokių psichotropinių medžiagų suvartotas kiekis labai ryškiai padidėdavo prieš padarant teisės pažeidimą. Kartais psichotropinės medžiagos buvo galutinis atsakas į konkretų įvykį ar problemą. Kitaip tariant, tai tapdavo savotišku savireguliacijos nuopoliu. Kitais atvejais psichotropinės medžiagos atsirasdavo pirmiausia, o kiti sunkumai – taip pat ir teisės pažeidimas – būdavo vartojimo pasekmės (Quinsey, Zamble, 2001).

Taigi, priklausomybė nuo psichotropinių medžiagų ir nusikalstamumas gali būti tarpusavyje persipynę ir neatskiriami, kadangi vienaip ar kitaip dalyvauja nusikalstamumo procese.

Galima išskirti keletą skirtingų psichotropinių medžiagų dalyvavimo nusikalstamume kelių, tačiau bet kuriuo atveju intoksikacija yra nusikalstamo elgesio pirmtakai. F. J. Rodriguezas ir kt. (2011) išanalizavę 157 Vilabonos kalinių kriminalinę istoriją, nustatė, kad priklausomi teisės pažeidėjai savo nusikalstamą veiklą pradėjo būdami jaunesni (14 metų) nei tie, kurie nebuvo priklausomi (apie 16 metų). Be to, priklausomi nuo narkotinių medžiagų recidyvistai pirmą kartą buvo įkalinti anksčiau (19 metų) nei tie, kurie nebuvo priklausomi nuo narkotinių medžiagų (24 metų). Kalbant apie psichotropines medžiagas, rizikos veiksnys gali būti ne tik jų vartojimas, bet ir prekyba jomis (Benda, 2003).

T. Makkai, J. Payne (2005) atlikto tyrimo metu pakartotinai nenusikalstantys arba padarę žmogžudystę teisės pažeidėjai narkotinių medžiagų vartojimo nesieja su savo nusikalstamu elgesiu. Tačiau didelė dalis teisės pažeidėjų, padariusių turtinius, įvairius ar su apgaule susijusius teisės pažeidimus, yra labiau nei anksčiau minėtos grupės linkę manyti, kad psichotropinių medžiagų vartojimas susijęs su jų nusikalstama veikla. Taigi, priklausomybės nuo narkotikų poveikis skirtingose teisės pažeidėjų grupėse taip pat yra vertinamas skirtingai.

Apskritai nagrinėjant nusikalstamo elgesio ir priklausomybės nuo psichotropinių medžiagų ryšius, vis tiek lieka neaišku, ar šių medžiagų vartojimas lemia nusikalstamumą, ar nusikalstamumas lemia šių medžiagų vartojimą, ar tai priklauso nuo tų pačių veiksnių kombinacijų. Dauguma mokslininkų pritaria pirmajai idėjai, kad priklausomybė nuo psichotropinių medžiagų lemia nusikalstamumą. Pavyzdžiui, nustatyti ryšiai tarp turtinių nusikaltimų ir priklausomybės nuo heroino. Ji yra tokia stipri, kad teisės pažeidėjai nusikalsta vien tik dėl to, jog gautų pinigų patenkinti savo priklausomybės poreikį. Kita vertus, narkotinės medžiagos veikia smegenyse vykstančių procesų pokyčius, lemiančius anomalų žmogaus elgesį (Makkai, Payne, 2005).

3.2.6. Asmenybės socialiniai kontekstai ir jų ypatumai, susiję su nusikalstamu elgesiu

Skirtingos teorijos išskiria skirtingus nusikalstamumo veiksnius. Tačiau asocialus elgesys pats savaime netaps nusikalstamumo priežastimi. Ar konkrečioje situacijoje pasireikš nusikalstamas elgesys, priklauso ne tik nuo kognityvinių procesų, bet ir nuo kitų veiksnių, aptinkamų įvairiuose teisės pažeidėjo aplinkos kontekstuose: šeimoje, mokykloje, laisvalaikio metu. Jie gali motyvuoti ar pastūmėti teisės pažeidėją link nusikalstamų veiksmų (Mandeville-Norden, Beech, 2006).

3.2.6.1. Šeima

Šeimos socialinio konteksto vertinimas priklauso nuo individo amžiaus. Jeigu tiriamieji yra jauno amžiaus, tuomet vertinamas šeimos kontekstas, santykiai su tėvais, globėjais. Dažniausiai tokiais atvejais analizuojami santykių požymiai yra lūkesčiai, taisyklės susijusios su asocialiu elgesiu, taip pat jaunuolio priežiūra bei globėjų požiūris į drausmę. Kai kalbama apie vyresnio amžiaus žmones, tuomet vertinami tarpasmeniniai santykiai su partneriu ir su jais susiję lūkesčiai (Andrews, Bonta, 2010). Atlikusiems bausmę teisės pažeidėjams šeima yra pagrindinis jų socialinis kapitalas. Jis suteikia ne tik emocinę paramą, palaiko motyvaciją keistis, bet ir suteikia praktinę naudą ieškant darbo ir gyvenimo vietos (Mills, Codd, 2008).

3.2.6.1.1. Santykiai su tėvais ar globėjais

Vertinant jaunuolius, dėmesį pirmiausia būtina atkreipti į tai, kaip tėvai auklėja ir prižiūri savo vaikus. Netinkama jų priežiūra yra susijusi su pakartotiniu nusikalstamumu (Mulder ir kt., 2011; Van der Laan, Blom, Kleemans, 2009), ypač tarp moterų (Benda, 2005; Chen, 2011). Šeimoje patirtas smurtas paauglystėje taip pat daro įtaką suaugusiojo elgesiui. Remiantis socialinio išmokymo teorijomis vaikai, matydami

smurtaujančius tėvus, išmoksta įvairius tarpasmeninius konfliktus spręsti smurtiniais veiksmais (Ireland, Smith, 2009; Pocius, 2007; Prather, Golden, 2009). Tačiau taip pat svarbu, ar jaunuoliams tėvų nuomonė yra svarbi, ar jiems išvis rūpi jų tėvai. Mažas prierašumas prie tėvų taip pat turi įtakos delinkventiniam elgesiui (Van der Laan, Blom, Kleemans, 2009).

Artimi santykiai su savo šeima veikia kaip apsauginis veiksnys (Forste ir kt. 2011), t. y. teisės pažeidėjas nenusikalsta net ir gyvendamas didelio kriminalinio aktyvumo aplinkoje (Webster, Macdonald, Simpson, 2006). Tai patvirtina A. Millso ir H. Coddos (2008) atlikta studijų analizė, kuri parodė, kad glaudūs šeimos ryšiai yra apsauginis pakartotinio nusikalstamumo veiksnys, galintis veikti dviem būdais. Šeima padeda reintegruiotis ir antra, veikia kaip motyvacijos keistis šaltinis. Teisės pažeidėjai, palaikantys savitarpio santykius su šeima, jaučiasi labiau kontroliuojantys savo gyvenimą nei tokių ryšių neturintys (Forste ir kt. 2011). Ypač svarbus ryšys su motina, jeigu jis lemia neigiamus teisės pažeidėjo emocinius išgyvenimus, tuomet padidėja pakartotinio ir bendrojo pobūdžio nusikalstamumo rizika (Hanson, Bussiere, 1998).

Nustatyta, kad jaunuolio delinkventinio elgesio tikimybę ir tikimybę, kad teisės pažeidėjas pakartotinai nusikalsta būdamas suaugęs, didina tai, jog jo šeimos nariai nusikalsta ar yra anksčiau teisti, turi baudžiamųjų įrašų (Loza, 2003; Rodríguez ir kt., 2011; Zamble, Quinsey, 2001) ar yra kilę iš žemo socialinio-ekonominio statuso šeimos (Zamble, Quinsey, 2001). Taip pat nustatyta, kad recidyvistai, kurių šeimos nariai turi baudžiamosios veiklos įrašų, į ikalinimo įstaigą patenka būdami jaunesni, nei tie, kurių šeimoje baudžiamosios veiklos įrašų nėra (Rodríguez ir kt., 2011). Galimi keli paaiškinimai, susiję su šeimos nusikalstamumo veiksnio įtaka vaiko nusikalstamumui ateityje. Remiantis biologinėmis teorijomis teigtina, kad paveldimumas gali paveikti būsimąją vaiko elgesį. Socialinio išmokymo teorijos šiuo atveju dėmesį skirtų nusikalstančių globėjų modeliui. Vaikas, stebėdamas savo šeimos narius, gali išmokti elgtis asocialiai. J. Mccordas (1999) palyginęs nenusikalstančius ir nusikalstančius tėvus, nustatė, kad pastarieji turėjo daugiau problemų dėl alkoholio vartojimo, buvo agresyvesni, dažniau konfliktuodavo su savo žmonomis ir jų partnerės buvo agresyvesnės. A. Pocius (2007) tyrimo apie iki gyvos galvos už nužudymus kalinčių asmenų šeimos įtaką nusikalstamo elgesio formavimuisi rezultatai parodė, kad jų tėvai buvo priklausomi nuo alkoholio ir jų neprižiūrėdavo.

3.2.6.1.2. *Santykiai su partneriu*

Suaugusio teisės pažeidėjo nusikalstamumui didelę įtaką turi jo ryšiai su partneriu(-e). Santuokos atveju (ar esant kokiam nors santuokos atitikmeniui) reikia atkreipti dėmesį į aukštos kokybės tarpusavio santykius (abipusė parama, pagarba, rūpestis, interesai) su partneriu ir su jais susijusius antikriminalinius lūkesčius. Jeigu teisės pažeidėjo santykiai su partneriu(-e) yra pastovūs, artimi ir teisės pažeidėjas siekia šiuos santykius išlaikyti, minėti ryšiai gali tapti pagrindiniu veiksniu, motyvuojančiu teisės pažeidėją daugiau nenusikalsti (Webster, Macdonald, Simpson, 2006). Šiuo atveju rizikos veiksnys yra prastų santykių su partneriu(-e) ir partnerio(-ės) neutralių lūkesčių, susijusių su nusikaltimu, ar nusikalstamą elgesį palaikančių lūkesčių, deri-

nys (Bonta, Andrews, 2007). Dažniausiai pakartotinai nusikalstantys asmenys patiria tarpasmeninius konfliktus su heteroseksualiu partneriu (Quinsey, Zamble, 2001).

C. Websteris, R. Macdonaldas, M. Simpsonas (2006) nustatė, kad net nusikaltėliai, turintys ilgą nusikalstamą istoriją, priklausomi nuo narkotinių medžiagų, stengėsi nenusikalsti, jei jų ryšiai buvo ilgailaikiai, palaikantys. Tačiau šie ryšiai turi remtis tarpusavio prieraišumu, įsipareigojimais, įsitraukimu ir bendromis vertybėmis. Priešingai nutinka, kai teisės pažeidėjai negali patenkinti palaikančių ryšių poreikio arba jų santykiai su antrąja puse yra trumpalaikiai, destruktivūs, konfliktiški. Tokie santykiai yra rizikos veiksnys, prognozuojantis smurtinius veiksmus (Loza, 2003; Quinsey, Zamble, 2001). Nustatyta, kad nepriklausomai nuo teisės pažeidėjo daromų nusikaltimų pobūdžio nuolatinio partnerio neturėjimas (Hanson, Bussiere, 1998), skyrybos su juo (Kivivuori, Linderborg, 2010) yra susiję su pakartotino nusikalstamumo rizika. Tai būdinga ir seksualinius, ir bendrojo pobūdžio, ir smurtinius nusikaltimus darančioms asmenims (Hanson, Bussiere, 1998). Artimi ryšiai stiprina atsakomybės prieš mylimuosius jausmą ir norą elgtis taip, kad nebūtų pakenkta santykiams ar šeimos saugumui (Benda, 2005; Palmer, Jinks, Hatcher, 2010).

3.2.6.2. Išsilavinimas ir darbas

Mokslinėje literatūroje nagrinėjančioje nusikalstamumo reiškinius pastaruojų metu ypač daug dėmesio skiriama socialiniams ekonominiams rizikos veiksniams (Aaltonen, Kivivuori, Martikainen, 2011; Makarios, Steiner, Travis III, 2010). Pakartotinai nusikalstantys teisės pažeidėjai paprastai gyvena nestabilią gyvenimą, dažnai kraustosi, yra bedarbiai (Quinsey, Zamble, 2001).

Ypač reikšmingi socialiniai ekonominiai kriminogeniniai poreikiai yra menkas išsilavinimas arba nuolatinio, pastovaus darbo neturėjimas (Aaltonen, Kivivuori, Martikainen, 2011; Hancock, Raeside, 2009; Loza, 2003; Van der Laan, Blom, Kleemans, 2009; Makarios, Steiner, Travis III, 2010). Nustatyta, kad prastas mokymasis mokykloje, menkas išsimokslinimas (Aaltonen, Kivivuori, Martikainen, 2011; Gavazzi, Yarcheck, Sullivan, 2008; Loza, 2003; Louw, Strydom, Esterhuyse, 2005; Van der Laan, Blom, Kleemans, 2009; Makarios, Steiner, Travis III, 2010), silpnas ryšys su mokykla (Van der Laan, Blom, Kleemans, 2009), prastas užduočių atlikimas, menkas dalyvavimas mokyklos ar darbo veikloje, bei su tuo susiję menki apdovanojimai ir pasitenkinimas (Benda, 2005) bei darbo praradimas (Kivivuori, Linderborg, 2010) gali, prognozuoti nusikalstamą elgesį tiek tarp teisės pažeidėjų vyrų, tiek tarp moterų. Būtina pažymėti, kad nedarbas ir išsilavinimo stoka geriau prognozuoja nusikalstamumą nei tokie socialiniai ekonominiai rizikos veiksniai kaip teisės pažeidėjo pajamos ar profesinis statusas (Aaltonen, Kivivuori, Martikainen, 2011).

Didžioji dalis pakartotinai nusikalstančių asmenų neturi darbo. Daugelio pagrindinės pajamos yra bedarbio pašalpa ir kitokia socialinė parama (Quinsey, Zamble, 2001). Nors didžioji dalis asmenų, lygtinai paleistų iš laisvės atėmimo vietų, pradžioje turi pakankamai aukštą motyvaciją keistis ir integruotis į visuomenę (Tripodi, Kim, Bender, 2009), tačiau jau pirmaisiais gyvenimo laisvėje metais jie susiduria su rimtomis menko išsilavinimo, įsidarbinimo ir gyvenamosios vietos problemomis. Tai nepadeda jiems reintegravotis į visuomenę. Didžioji dalis paleistų asmenų yra nebaigę vidurinės

mokyklos, neturi nuolatinio darbo, todėl yra tikėtina, kad jie sėkmingai integruosis į visuomenės gyvenimą (Makarios, Steiner, Travis III, 2010). Tai patvirtina S. J. Tripodi, J. S. Kim, K. Bender (2009) atlikto tyrimo rezultatai. Lyginant į laisvę lygtinai paleistų kalinių, turinčių darbą, ir bedarbių grupes nustatyta, kad turintys darbą dvigubai ilgiau išbuvo laisvėje nenusikalstę. Darbo turėjimas paleidus iš įkalinimo vietos didina ir palaiko motyvaciją nenusikalsti bei išlaiko pradinis elgesio pokyčius (Tripodi, Kim, Bender, 2009).

Vis dėlto reikia nepamiršti, kad net norintys dirbti nuteistieji dažnai susiduria su darbo prieinamumo problemomis (Bellair, Kowalski, 2011), todėl socialinės programos, padedančios įsidarbinti iš įkalinimo įstaigų paleistiems asmenims padėtų geriau jiems integruotis į visuomenę ir sumažinti pakartotinio nusikalstamumo riziką.

3.2.6.3. Gyvenamoji vieta

Nuolatinė ir pastovi gyvenamoji vieta taip pat yra svarbus veiksnys užtikrinantis kalinių reintegraciją į visuomenę. Dažniausiai pakartotinai nusikalstantys teisės pažeidėjai neturi pastovios gyvenamosios vietos, tik nedaugelis jų gyvena su žmonėmis, kuriuos gali pavadinti savo šeima (Zamble, Quinsey, 2001). Gyvenamosios vietos mobilumas yra reikšmingai susijęs su recidyvu. Lygtinai paleisti kaliniai, kurie dažniau kraustosi iš vienos gyvenamosios vietos į kitą, yra labiau linkę pakartotinai nusikalsti (Makarios, Steiner, Travis III, 2010). Apskritai, ne tik gyvenamosios vietos mobilumas, bet ir prastos gyvenimo vietos sąlygos yra tolesnio nusikalstamumo indikatorius (Loza, 2003).

D. S. Kirkas (2012), savo tyrime palyginęs išėjusiuosius į laisvę, kurie grįžo į savo ankstesnę gyvenamąją vietą, su tais, kurie pakeitė gyvenamąją vietą, nustatė ryškų pakartotinio įkalinimo rizikos sumažėjimą pastarojoje grupėje. Pasak autoriaus, nusikalstamas elgesys yra glaudžiai susijęs su socialiniu kontekstu. Gyvenamosios vietos pakeitimas gali atskirti teisės pažeidėją nuo aplinkos, žmonių, kurie yra susiję su jo ankstesniu nusikalstamu elgesiu.

Gyvenamoji vieta ir socialinės grupės – nevieninteliai teisės pažeidėjo socialinio konteksto kintamieji, susiję su nusikalstamu elgesiu. Tai, kaip teisės pažeidėjai leidžia savo laisvalaikį ir ilsisi yra taip pat susiję su jų pakartotiniu nusikalstamumu.

3.2.6.4. Laisvalaikis ir poilsis

Turime atkreipti dėmesį ir į tai, kad daugelis pakartotinai nusikalstančių asmenų laisvalaikį leidžia pasyviai. Nors didžiąją laisvo laiko dalį jie leidžia neorganizuotai, tačiau dauguma jų dėl to nesijaučia blogai. Vis dėlto recidyvistams susirūpinimą kelia tai, kad jų gyvenimas yra ne toks, kokio jie tikėjosi (Quinsey, Zamble, 2001). Tačiau nepasirinkę nenusikalstamo laisvalaikio leidimo formų ir nepatenkinti tokia veikla, jie rizikuoja pakartotinai nusikalsti, todėl, siekiant sumažinti riziką nusikalsti, būtina teisės pažeidėjus labiau įtraukti į socialiai priimtinas laisvalaikio formas ir siekti, kad jie pasitenkintų ta veikla (Andrews, Bonta, 2010).

Verta pastebėti, kad laisvalaikio leidimo būdas yra susijęs ir su ryšiais, kuriuos teisės pažeidėjas palaiko. Prosocialią veiklą vykdančios visuomeninės organizacijos, kaimynai, draugai turi teigiamą poveikį teisės pažeidėjo pokyčiams renkantis laisvaikio

praleidimo būdus (Mills, Codd, 2008). Taigi įsitraukimo atliekant įvairias mokyklos ar darbo užduotis, aktyvaus dalyvavimo mokykloje ir darbe pastiprinimas, skatinimas bei didesnis pasitenkinimas mokyklos ar darbo aplinkos santykiais (Benda, 2005) ir problemų, susijusių su gyvenamąja vieta, sprendimas šiuo atveju turėtų tapti intervencijų taikiniu ypač nukreiptu į laisvėje esančius teisės pažeidėjus.

Remiantis šiame darbe atlikta pakartotinių nusikalstamumą prognozuojančių rizikos veiksnių mokslinės literatūros analize galima pastebėti, kad pagrindinė nusikalstamo elgesio ašis yra kognityviniai veiksniai. Tai asocialios nuostatos ir elgesys, savireguliacija, emocijų valdymo gebėjimai. Teisės pažeidėjai susiduria su daugybe problemų ir ne visuomet jiems pakanka įgūdžių ar gebėjimų juos išspręsti. Žinoma, negalima nuvertinti ir socialinio konteksto, kuris daro įtaką teisės pažeidėjo užimtumui, laisvalaikio leidimo būdams, psichotropinių medžiagų vartojimui bei palaiko jo nusikalstamą elgesį.

Tačiau atliktoje analizėje nenagrinėta keletas aspektų, kurie svarbūs prognozuojant pakartotinių nusikalstamumą. Nors kai kurie rizikos veiksniai, tokie kaip pirmojo teistumo amžius, nuostatos, yra svarbūs atliekant pakartotinių visų teisės pažeidėjų grupių rizikos įvertinimą, tačiau egzistuoja rizikos veiksniai, būdingi skirtingoms teisės pažeidėjų grupėms.

3.3. Rizikos veiksnių ypatumai skirtingose nusikaltėlių grupėse

Dažniausiai teisės pažeidėjų grupės skirstomos pagal nusikalstamumo pobūdį (grupėje esantys individai turi būti homogeniški remiantis minėtu kriterijumi ir skirtis nuo kitų grupių), procesus, vykstančius toje grupėje, arba priežastis lemiančias nusikalstamą elgesį. Pavyzdžiui, skiriamos smurtinius ir nesmurtinius teisės pažeidimus darančių asmenų grupės (Mcdermott, Nagin, 2001).

Šiuolaikinėse mokslinėse studijose teisės pažeidėjai dažniausiai skirstomi į darančius turtinius, smurtinius, seksualinius ir su priklausomybėmis susijusius nusikaltimus (Mcguire, 2008). Paprastai nusikaltėliai priskiriami konkrečiai teisės pažeidėjų grupei pagal jų paskutinį teisės pažeidimą (angl. *Index offense*). Toks grupių skirstymas yra kritikuotinas. Pasak J. Mcguire (2008), didžioji teisės pažeidėjų dalis yra universalūs, daro įvairius teisės pažeidimus ir nesispecializuoja konkrečioje srityje. Taigi, dažnai mokslinių studijų pateiktose analizėse grupių kategorizavimas išvis nėra aiškus.

Kitas teisės pažeidėjų skirstymas į grupes remiasi įvairiomis charakteristikomis ar kriterijais. Šis skirstymas yra svarbus tik vienu atveju: jeigu skirtingus nusikaltimus padariusių pažeidėjų grupių elgesį lemia skirtingos priežastys (Mcdermott, Nagin, 2001). T. E. Moffitt (1993) raidos teorijoje skiriamos dvi teisės pažeidėjų grupės. Pirmoji – tai visą gyvenimą nusikalstantys teisės pažeidėjai, jie dažniausiai nusikalsta prieš asmenis, smurtauja, nusikaltimus daro vieni. Antrajai grupei priklauso, nusikalstantys tik paauglystėje, dažniausiai daro nusikaltimus, kurie yra susiję su „statuso siekimu“, t. y. viešosios tvarkos pažeidimai, vagystės ir t. t. Tokį skirstymą lemia sociologiniai, psichologiniai, fiziologiniai veiksniai.

Teisės pažeidėjų skirstymas į grupes yra prasmingas ir tuomet, kai vienai grupei priklausančių asmenų nusikalstamumo priežastys ir procesai yra panašūs. Tačiau

grupės viena nuo kitos bent jau minimaliai skiriasi pagal pagrindinę skirstymo dimensiją (pavyzdžiui, pagal lytį: vyrai ir moterys; nusikalstamumo dažnį: pakartotinai nusikalstantys ir nenusikalstantys). Grupių skirstymas į grupes gali remtis ne tik lytimi, nusikalstamumo dažniu, bet ir amžiumi. Pavyzdžiui, amžius, kuriame padaroma daugiausiai nusikaltimų (amžiaus nusikalstamumo tendencijomis) (Mcdermott, Nagin, 2001). Be to, vienas iš geriausių metodų siekiant nustatyti, ar konkreči charakteristika / veiksnys yra susijęs su recidyvizmu yra palyginti nusikaltėlių grupės, turinčios konkrečią charakteristiką, ir grupės, jos neturinčios, pakartotinio nusikalstamumo rodiklius (Hanson, 2000; Mcdermott, Nagin, 2001; Philipse, 2005). Pavyzdžiui, pasak M. R. Gottfredsono ir T. Hirschi (1990), savęs nekontroliuojantys asmenys nusikalsta, tuo tarpu save kontroliuojantys įstatymo nepažeidžia. Tačiau, siekiant nustatyti nusikalstamumą prognozuojančius veiksnus, būtina atsižvelgti ir į individualius skirtumus, kurie yra būdingi skirtingoms teisės pažeidėjų grupėms.

Apskritai egzistuoja du pagrindiniai klausimai, susiję su teisės pažeidėjų tipologija, kuri remiasi teisės pažeidimų pobūdžiu. Pirmiausia, kaip skiriasi teisės pažeidėjų, darančių sunkius nusikaltimus, pažeidimų istorija nuo darančių nesmurtinius nusikaltimus. Kitas klausimas, ar skirtingoms teisės pažeidėjų kategorijoms būdingas konkretus elgesys, jas išskiriantis iš kitų grupių. Egzistuoja ir kiti klausimai susiję su minėtomis teisės pažeidėjų tipologijomis. Pavyzdžiui, ar skiriasi vyrų ir moterų nusikalstamo elgesio tipai? (Francis ir kt., 2004; Quinsey ir Zamble, 2001).

Pateiktų tyrimų rezultatai ir įvairių autorių įžvalgos rodo daug trūkumų, skirstant teisės pažeidėjus į kategorijas, tačiau negalima paneigti ir to, kad jų padarytų nusikaltimų analizė yra naudinga nusikalstamumo prognozei ir rizikos tyrimams. Pasak B. Francis ir kt. (2004), ši analizė gali padėti geriau suprasti nusikalstamumą ir jo priežastis.

3.3.1. Rizikos veiksnių ypatumai teisės pažeidėjų vyrų ir moterų grupėse

Peržvelgus pakartotinio nusikalstamumo studijas, galima pastebėti, kad paprastai šiuose tyrimuose dalyvauja tik vyriškosios lyties nuteistieji. Nors palyginus nusikalstančių vyrų ir moterų grupes, pakartotinio nusikalstamumo rodikliai nesiskiria (Chen, 2009), tačiau teisės pažeidėjų moterų imties tyrimai šiuo atveju gana reti. Žinoma, viena iš priežasčių yra tai, kad nusikalstančių moterų lyginant su nusikalstančiais vyrais yra žymiai mažiau. Tačiau šis faktas nereiškia, kad ši tiriamųjų grupė moksliniu požiūriu turi būti palikta nuošalyje. Be to, moterų nusikalstamumo rodikliai paskutinius dešimtmečius žymiai išaugo ir išlieka jų didėjimo tendencija. 2 lentelėje yra pateikti teisės pažeidėjams vyrams ir moterims būdingi nusikalstamą elgesį prognozuojantys rizikos veiksniai.

2 lentelė. Teisės pažeidėjams vyrams ir moterims būdingi rizikos veiksniai

Vyrai		
Autorius	Statiški veiksniai	Dinamiški veiksniai
M. Aaltonen, J. Kivivuori, P. Martikainen (2011)		Išsilavinimas / nedarbas
Benta (2005)		Agresyvumas
R. Brame ir kt. (2001)	Kriminalinis aktyvumas didžiausias apie 17 – 20 m.	
R. K. Hanson, M. Bussriere (1998)	Kriminalinis aktyvumas didžiausias apie 17 – 20 m.	
G. Chen (2009)	Kriminalinis aktyvumas didžiausias apie 17 – 20 m. smurtinio pobūdžio nusikalstamumas	
W. H. J. Martens (2000)		Asocialios asmenybės sutrikimas
L. Simourd, D. A. Andrews, (1994)		Asocialūs bendraamžiai, asocialios nuostatos
Moterys		
Autorius	Statiški veiksniai	Dinamiški veiksniai
D. D. Benda (2005)	Vaikystėje patirta nepriežiūra	Agresyvumas, patiriamas stresas, depresija, savižudiškos mintys, psichinės sveikatos problemos, piktnaudžiavimas alkoholiu, nusikalstantis partneris
G. Chen (2009)		Piktnaudžiavimas alkoholiu, ryšiai su šeima / partneriu
I. Grattagliano ir kt. (2012)	Vaikystėje patirta nepriežiūra	Šeimos / ryšių problemos, emocinis nestabilumas, prasti socialiniai įgūdžiai, asocialus elgesys, asocialios asmenybės sutrikimas
E. Kjelsberg, A. Rustad, N. Karnik, (2009)		Susilaikymas, susivaldymas streso metu (angl. <i>Restrain</i>)
E. J. Palmer, M. Jinks, R. M. Hatcher (2010)		Patiriamas stresas, depresija, baimės, savižudiškos mintys, psichinės sveikatos problemos, priklausomybė nuo narkotikų
B. Francis ir kt. (2004)	Kriminalinis aktyvumas didžiausias apie 16 – 20 m.	
L. J. Rettinger, D. A. Andrews, (2010)		Finansinės problemos
L. Simourd, D. A. Andrews, (1994)		Asocialūs bendraamžiai, asocialios nuostatos

Lyginant nusikalstamo elgesio pradžią, mokslinių tyrimų rezultatai rodo, kad moterys pirmą kartą nusikalsta vėliau nei vyrai. Vyrai taip pat būna jaunesni pirmo teisumo ir laisvės atėmimo bausmės pritaikymo metu (Chen, 2009). Jaunuoliai palyginus

su merginomis, yra labiau linkę įsitraukti į asocialias veiklas, šis lyčių kriminalinio aktyvumo skirtumas pastebimas ne tik paauglystėje bet ir suaugusioje, todėl jaunesnis amžius tarp vyrų yra stipresnis pakartotinio nusikalstamumo prognostinis kriterijus nei tarp moterų (Wolfgang, 1983). Moterys dažniausiai nusikalsta būdamos 16–20 metų. Įdomu tai, kad moterų daromos nusikalstamos veiklos pobūdis, palyginus su vyrų nusikalstamumu, turi tendenciją išlikti toks pats visą gyvenimą, tuo tarpu vyrų yra linkęs keistis. Moterų nusikalstamumo tyrimai, palyginus su vyrų, susiduria su keletu problemų. Pirmiausia informacijos kiekis apie moterų kriminalinę praeitį paprastai yra menkesnis. Be to, moteriai ištekėjus, dažniausiai pasikeičia jos pavardė, todėl tiriamoji tyrimo gali dalyvauti net kelis kartus (Francis ir kt., 2004). Tačiau šis su nuteistųjų lytimi susijęs rodiklis neturi įtakos vertinant pakartotinio nusikalstamumo riziką. Kadangi didžioji dalis vyrų nusikalsta daugiau kartų, todėl jų rizikos rodikliai bus aukštesni negu moterų rodikliai (Bonta, Andrews, 2007). Be to, nors moterys savo nusikalstamą karjerą pradeda vėliau nei vyrai, jos nusikalsta dažniau, todėl vyrų ir moterų pakartotinio nusikalstamumo rodikliai nesiskiria. Visgi vyrai daugiau padaro smurtinių teisės pažeidimų (Chen, 2009).

Dar vienas rizikos veiksnys, geriau prognozuojantis vyrų pakartotinį nusikalstamumą, yra teisės pažeidėjo pajamos ar profesinis statusas (Aaltonen, Kivivuori, Martikainen, 2011). Manoma, kad moterys yra labiau linkusios palaikyti socialinius santykius. Tuo tarpu vyrai daugiau orientuoti į veiklą, jie labiau tapatinasi su darbu, o ne su socialiniais santykiais (Benda, 2005).

Reikia pastebėti, kad moterų pakartotiniame nusikalstamume didžiausią įtaką turi santykių ir ryšių su jų partneriais problemos (Chen, 2009; Benda, 2005; Palmer, Jinks, Hatcher, 2010). Lyginant pakartotinai nusikalstančias moteris ir vyrus, nustatyta, kad nusikalstančio partnerio turėjimas geriau prognozuoja pakartotinį moterų, o ne vyrų, nusikalstamumą (Benda, 2005; Palmer, Jinks, Hatcher, 2010).

I. Grattagliano ir kt. (2012) atliko seksualinius nusikaltimus prieš vaikus atlikusių 5 moterų elgesio kokybinę analizę. Gauti rezultatai parodė, kad teisės pažeidėjos turėjusios labai didelių santykių su partneriu ir šeimos nariais problemų. Dauguma šių moterų tėvų vartojo psichotropines medžiagas, turėjo psichinės sveikatos problemų. Šios moterys neturėjo palaikančių santykių, joms trūko socialinės paramos, jos buvo socialiai izoliuotos, jautėsi priklausomos nuo partnerių. Santykiai su partneriais buvo konfliktiški, nestabilūs. Buvo nustatyta, kad dalis moterų šeimoje patiria smurtą. Nuteistosios taip pat buvo emociškai nestabilios, nepasitikinčios aplinkiniais, nervingos, turėjo mąstymo sutrikimų, jautėsi persekiojamos ir buvo priklausomos nuo psichotropinių medžiagų.

Vis tik pažeidėjai vyrai, turintys pastovius ir palaikančius santykius su nenusikalstančia partnere, daugiau laiko praleidžia su šeima, mažiau bendrauja su nusikalstančiais bendraamžiais, mažiau nusikalsta. Atsakomybės jausmas prieš partnerę ir šeimą atitolina juos nuo įsitraukimo į nusikalstamą veiklą. Tačiau nusikaltusių moterų, palaikančių santykius su prosocialiais partneriais, nusikalstamumo rodikliai nekinta (Laub, Sampson, 2003).

Vertinant priklausomybes nuo psichotropinių medžiagų rizikos veiksnio skirtumus tarp moterų ir vyrų, nustatyta, kad alkoholio vartojimas dažniau lemia vyrų

nusikalstamo elgesio atkrytį (Benta, 2005), o nustatyti ryšiai tarp piktnaudžiavimo narkotikais ir nusikalstamumo yra stipresni tarp moterų (Palmer, Jinks, Hatcher, 2010). Be to, nusikaltusių moterų piktnaudžiavimas psichotropinėmis medžiagomis yra susijęs su santykių ir psichinės sveikatos problemomis (Palmer, Jinks, Hatcher, 2010). Lyginant nusikalstančius vyrus ir moteris, tęstinių ir kitų pakartotinio nusikalstamumo tyrimų rezultatai rodo, kad patiriamas stresas, depresija, baimės, savižudiškos mintys ir kitos psichinės sveikatos problemos yra moterų pakartotinį nusikalstamumą prognozuojantys veiksniai (Benta, 2005; Palmer, Jinks, Hatcher, 2010). Tačiau agresijos raiškos problemos gerai prognozuoja tiek moterų tiek vyrų pakartotinį nusikalstamumą (Benta, 2005).

Nusikalstantiems vyrams ir moterims būdingų rizikos veiksnių literatūros analizė parodė, kad geriausiai vyrų pakartotinį nusikalstamumą prognozuoja kriminalinė istorija, socialiniai ekonominiai veiksniai, piktnaudžiavimas alkoholiu. Nuteistųjų moterų pakartotinį nusikalstamumą geriausiai prognozuoja vaikystėje patirta prievarta, santykių problemos ir emociniai veiksniai.

Atliekant kriminogeninių rizikos veiksnių įvertinimą ir prognozuojant pakartotinį nusikalstamumą būtina atsižvelgti ir į prognozuojamo nusikalstamumo pobūdį (Ustinavičiūtė ir kt., 2009).

3.3.2. Turtinius nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų rizikos veiksniai

Turtiniai nusikaltimai sudaro didžiąją visų fiksuojamų ir nefiksuojamų teisės pažeidimų dalį. Tai dažniausiai pasitaikantis nusikaltimo tipas, būdingas daugumai teisės pažeidėjų.

Tokių turtinių nusikaltimų kaip vagystė, apgaulė pirminis motyvas yra gobšumas, finansinė nauda. Tai patvirtina daugybė faktų ir atliktų tyrimų (žr. 3 lentelę). Nustatytas ryšys tarp turtinių nusikaltimų ir ekonominių rodiklių. S. Fieldas (1990) atliko tyrimą, kurio metu bandė nustatyti ekonominių veiksnių ryšį su nusikalstamumu. Ekonominių veiksnių pokyčiai buvo tiriami 1945 – 1980 m. laikotarpiu, pradedant antro pasaulinio karo pabaiga. Pagrindinis atlikto tyrimo atradimas buvo tai, kad ekonominiai veiksniai lemia daromų turtinių nusikaltimų rodiklius. Ryšys tarp suvartojamo bendrojo šalies vidaus produkto rodiklio augimo ir turtinių (vagysčių ir plėšimų) nusikaltimų rodo, kad turtinių nusikaltimų skaičius augant bendrajam šalies vidaus produktui didėja nežymiai, ir atvirkščiai – didėjantis nedarbas ir sumažėjęs bendrojo produkto augimas recesijų metu buvo susijęs su didesniu turtinių nusikaltimų skaičiumi. E. Zamble, V. L. Quinsey (2001) atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad finansiniai sunkumai dažniausiai susiję su turtinę naudą teikiančiais nusikaltimais. Tai patvirtino R. B. Felsono ir kt. (2012) tyrimo rezultatai, kuriais nustatyta, kad turtinius nusikaltimus darančys teisės pažeidėjai nusikalsdami stengiasi išspęsti savo finansines problemas.

3 lentelė. Turtinius teisės pažeidimus darančių nusikaltėlių rizikos veiksniai

Autoriai	Statiški veiksniai	Dinamiški veiksniai
J. S. Allen ir kt. (2003)	Vaikystėje patirta prievarta, nepriežiūra	Socialinis neprisitaikymas, atsiskyrimas, depresinė nuotaika
R. B. Felson ir kt. (2012)		Finansinės problemos ir dėl to patiriamas stresas, nedarbas, priklausomybė nuo narkotikų ir alkoholio
B. Francis ir kt. (2004)	Jaunas amžius pirmojo teistumo metu	
R. Mackonienė, R. Žukauskienė (2010)		Impulsyvumas, poreikis rizikuoti
E. Mulder, J. Vermunt ir kt. (2011)	Vaikystėje patirta prievarta	
E. Zamble, V. L. Quinsey (2001)	Kriminalinė istorija	Nusikalstamumo motyvas – finansinė nauda, nedarbas, prasta adaptacija, menki problemų sprendimo įgūdžiai, priklausomybė nuo narkotikų
M. E. Wolfgang (1983)	Jaunas amžius pirmojo teistumo metu	

Nors šis akivaizdus motyvas suprantamas ir tolesnė šios nusikaltėlių tipologijos analizė gali atrodyti nebūtina ir nereikalinga, tačiau šioje srityje palyginus, su seksualiniais ir smurtiniais nusikaltimais, trūksta psichologinių tyrimų (Maguire, 2008; Soothill, 2002; Wolfgang, 1983). J. Mcguire (2004) teigimu, psichologiniai veiksniai, susiję su šiuo nusikaltimu, gali atrodyti nesvarbūs. Be to, manoma, kad turtiniai nusikaltimai yra aiškūs ir „normalūs“, todėl jų priežastys suprantamos ir akivaizdžios. Tačiau, žvelgiant į šiuos nusikaltimų motyvus iš psichologinės pusės, reikia atkreipti dėmesį ir į aplinkos, bendruomenės, šeimos bei individualius veiksnius.

Turtinius pažeidimus darančiųjų grupei būdingus rizikos veiksniais svarbu nustatyti ir todėl, kad anksti pradedantys savo kriminalinę karjerą teisės pažeidėjai dažniausiai daro turtinius nusikaltimus (Wolfgang, 1983). B. Francis ir kt. (2004) atliktame tyrime nustatyta, kad net 43.7 proc. vyrų iki šešiolikos metų buvo teisti už turtinius nesmurtinius nusikaltimus, tuo tarpu 36 – 40 metų tik apie 3 proc. tiriamųjų buvo teisti už minėtus nusikaltimus.

Dauguma nesmurtinius turtinius nusikaltimus įvykdžiusių teisės pažeidėjų yra bedarbiai. Jie nelabai supranta savo elgesio ir pasekmių priežastinį ryšį. Pavyzdžiui, nesuvokia, kas lemia jų finansinius sunkumus. Jie dažniausiai veikia neplanuotai, spontaniškai, neapgalvoję savo veiksmų. Labiausiai juos motyvuoja materialinės nusikaltimo paskatos. Savo nusikalstamo elgesio priežastis jie priskiria finansiniam nepritekliui ir ekonominei deprivacijai. Turtinių grupei priklausantys teisės pažeidėjai, palyginus su smurtiniais ir seksualiniais teisės pažeidimus atlikusiais asmenimis, turi ilgiausią kriminalinę karjerą. Jie nesistengia susidoroti su savo problemomis, tiesiog stengiasi jų išvengti. Nusikaltimą atlikti dažniausiai paskatina netikėta galimybė ar greito apdovanojimo galimybė. Pavyzdžiui, draugų pasiūlymas įsilaužti į kieno nors namus (Quinsey, Zamble, 2001).

Turtinius nusikaltimus darančių grupėje dažniausios, su pakartotiniu nusikalstamumu susijusios problemos yra nestabilumas, prasta adaptacija, nepasitikėjimas savo jėgomis ir sėkme, narkotikų vartojimas. Be to, šie teisės pažeidėjo kriminogeniniai požymiai yra susiję su greitesniu teisės pažeidėjo atkryčiu (Quinsey, Zamble, 2001).

R. Mackonienės ir R. Žukauskienės (2010) atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad, lyginant turtinius ir smurtinius nusikaltimus padariusių asmenų asmenybės bruožus, turtiniai nusikaltėliai yra aktyvesni, labiau linkę veikti ir rizikuoti. Be to, šie asmenys, palyginus su smurtaujančiais, yra smalsesni, ir geriau nei smurtiniai teisės pažeidėjai supranta savo jausmus. Pastariesiems pažeidėjams taip pat būdingesnė savidisciplina ir geresnis gebėjimas valdyti savo impulsus.

Teisės pažeidėjai, savo kriminalinę karjerą pradėdantys turtinio pobūdžio nusikaltimais, priklauso labai aukštos pakartotinio nusikalstamumo rizikos grupei (Farrington, 1992; Farrington, Hawkins, 1991). Jie greičiau nei smurtinius ar seksualinius pažeidimus darančys pažeidėjai paleisti nusikalsta pakartotinai (Mulder, Vermunt ir kt., 2011; Quinsey, Zamble, 2001).

3.3.3. Smurtinius nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų rizikos veiksniai

Vieni sunkiausių nusikaltimų, keliančių grėsmę visuomenės narių saugumui, yra smurtiniai nusikaltimai. Lietuvos baudžiamajame kodekse smurtinis nusikaltimas yra numatyto apysunkio, sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo požymių turinti pavojinga veika, kuria buvo tyčia atimta nukentėjusio asmens gyvybė arba sunkiai ar nesunkiai sutrikdyta jo sveikata (pvz., tyčinis nužudymas, sunkus sveikatos sutrikdymas), arba pasikėsinta į seksualinio apsisprendimo laisvę ar neliečiamumą (pvz., išžaginimas, seksualinis prievartavimas ir pan.). Mokslinėse studijose šis apibrėžimas yra beveik adekvatus. Remiantis E. Zamble, V. L. Quinsey (2001), smurtinius teisės pažeidimus darančių asmenų grupei priklauso tie pažeidėjai, kurių istorijoje bent vieną kartą buvo užfiksuotas smurtinis veiksmas, nesmurtiniai šiuo atveju būna tie, kurių istorijoje nenustatyta jokių smurtinių veiksmų.

Pagal anksčiau pateiktus smurtinio elgesio apibrėžimus akivaizdu, kad šiems pažeidimams galima priskirti ir seksualinio pobūdžio nusikaltimus. Tačiau seksualinio pobūdžio nusikaltimai, palyginus su kitais nusikaltimais, turi išskirtinę ontogenezę (Ustinavičiūtė ir kt., 2009). Tai verčia šias dvi grupes išskirti ir išnagrinėti tiek seksualinio, tiek smurtinio pobūdžio nusikalstamumui būdingus veiksniai. Atlikti tyrimai rodo, kad galima išskirti konkrečius smurtinio pobūdžio nusikalstamumą prognozuojančius veiksniai (žr. 4 lentelę).

Statiški veiksniai, kurie geriausiai prognozuoja smurtinį nusikalstamumą, beveik nesiskiria nuo kitų teisės pažeidėjų grupių. Tai vyriškoji lytis, amžius, ankstesnis nusikalstamumas, šeimos narių nusikalstamumas. Tik vienas iš skirtumų, palyginus su kitomis grupėmis, yra ankstesnė smurtinio nusikalstamumo istorija (Howard, Dixon, 2012). Taip pat smurtaujančių teisės pažeidėjų nusikalstamumą prognozuoja vaikystėje patirta emocinė prievarta, smurtas arba nepriežiūra (Craissati, Sindall, 2009; Mulder ir kt., 2011; Mulder, Vermunt ir kt., 2011; Pocius, 2007). A. Pocius (2007) palyginęs nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus, su nuteistųjų už vagystes grupių šeimos

ir mokyklos veiksmų įtaką jų nusikalstamumo formavimuisi, nustatė keletą skirtumų. Nuteistųjų iki gyvos galvos grupė dažniau patyrė namuose smurtą, tėvai su jais blogiau elgėsi, rečiau paskatindavo, be to, minėti nuteistieji vaikystėje dažniau bėgdavo iš namų. Taip pat vaikystėje jie dažniau turėjo problemų mokykloje, joje patyrė smurtą, nepatyrė pozityvaus socialinio mokytojų palaikymo, sunkiai bendravo.

Analizuojant smurtaujančių nusikaltėlių kriminogeninius poreikius taip pat nustatyti tam tikri panašumai su kitomis nusikaltėlių grupėmis. Jiems taip pat būdingos nuostatos, palaikančios nusikalstamą elgesį (Howard, Dixon, 2012). Vis dėlto ši grupė iš kitų išsiskiria didžiausiomis priklausomybės nuo alkoholio problemomis (Howard, Dixon, 2012; Mulder ir kt., 2011; Væroy, 2011; Zamble, Quinsey, 2001), kurios gali būti susijusios su socialinių įgūdžių stoka. J. Craissati ir O. Sindall (2009) remiantis tyrimo atlikto su smurtiniais teisės pažeidėjais, rezultatais kelia prielaidą, kad smurtiniai nusikaltimai yra narkotikų vartojimo ir prastų problemų, sunkumų sprendimų įgūdžių pasekmė. Šie autoriai taip pat nustatė, kad smurtiniai teisės pažeidimai yra dvejetainiai. Pirmieji, susiję su narkotikais, antrieji – su ginčais. Pirmuoju atveju teisės pažeidėjai, pardavinėdami ir disponuodami narkotikais, dažniausiai naudojami ginklais. Antruoju atveju, asmenys, leidžiantys laiką su kriminogeninei aplinkai priklausančiais asmenimis. Pavyzdžiui, naktiniuose klubuose dažnai išprovokuoja ginčus su nepažįstamais. E. Mulderio, J. Vermunto ir kt. (2011) atlikto tyrimo rezultatai patvirtina minėtą prielaidą. Autoriai nustatė, kad vienas tiksliausiai smurtinio pobūdžio nusikalstamumą prognozuojančių veiksmų jaunuolių grupėje yra nusikalstantys bendraamžiai. Kitame tyrime E. Mulderis ir kt. (2011), atlikę 782 jaunųjų teisės pažeidėjų pakartotinio nusikalstamumo rizikos veiksmų tyrimą, taikė dvejų metų tęstinę studiją ir nustatė, kad smurtinio pobūdžio pakartotinį nusikalstamumą prognozuoja prasti problemų sprendimo įgūdžiai.

Smurtaujančių teisės pažeidėjų grupę lyginant su nesmurtaujančiais, nustatyta, kad jie turi daugiau psichologinių problemų, yra impulsyvesni, alkoholio vartojimas trikdo kitas jų gyvenimo sritis veiklas. Smurtaujantieji dažniau nesilaiko priežiūros reikalavimų. Taip pat iki nusikaltimo padarymo likus 48 valandoms, palyginus su turtinius nusikaltimus padariusiais pažeidėjais, labiau reiškia savo pyktį. Tai vienas iš požymių, kuris labiausiai skiria smurtaujančius nuteistuosius nuo kitų teisės pažeidėjų grupių (Zamble, Quinsey, 2001). Tačiau J. F. Millsas ir D. G. Kroneris (2003), ištyrę 102 už smurtinius nusikaltimus nuteistus asmenis, nenustatė pykčio ir kriminalinio elgesio sąsajų. Jų atliktas tyrimas parodė, kad pyktis negali prognozuoti pakartotinio nusikalstamumo. Autorių teigimu, tokius rezultatus galėjo lemti pats tyrimo modelis. Patekę į laisvės atėmimo vietas, nuteistieji gali išmokti valdyti pyktį ar pan. Taip pat pyktis gali būti pagrindinis prastų socialinių įgūdžių kintamasis. Prasti socialiniai įgūdžiai lemia susidūrimą su sudėtingomis situacijomis ir aplinkybėmis. Tokiose situacijose patiriamas ir išreiškiamas tarpasmeninis pyktis gali būti susijęs su nusikalstamu elgesiu. Tačiau tokiu atveju menki susidorojimo su sunkumais gebėjimai yra svarbiausi pakartotinio nusikalstamumo procesui ar lygtinio paleidimo pažeidimams. Pyktis šioje situacijoje yra rezultato (nusikalstamo elgesio) mediatorius.

Pagrindinė teisės pažeidėjų, atliekančių smurtinius pažeidimus prieš asmenį, atkryčio priežastis yra tarpasmeniniai konfliktai (Allen ir kt., 2003; Felson ir kt., 2012;

Zamble, Quinsey, 2001). Nesugebant spręsti šių problemų, bėgama nuo jų, arba siekiama jų išvengti, o vienas iš būdų yra perdėtas alkoholio vartojimas. Taip susidorodami su sunkumais, šie teisės pažeidėjai patiria depresines nuotaikas, nerimą, frustraciją, tam tikru momentu jų reakcijos dėl neišspręstų problemų virsta pykčiu. Kito asmens, dalyvaujančio neišspręstame konflikte, elgesys ir veiksmai suvokiami kaip skatinantys teisės pažeidėjo pyktį, arba konfliktas tiesiog keičia jo nuostatas į pasaulio suvokimą. Pradžioje alkoholis, siekiant išspręsti problemas teisės pažeidėją nuramina, tačiau auganti priklausomybė ir didesnis jo kiekis tik pablogina situaciją ir sukelia dar didesnę konfliktą. Kai pyktis pasiekia kulminaciją, konkrečios situacijos ir įvykiai sukelia teisės pažeidėjo veiksmus. Taigi nusikaltimas dažniausiai yra neplanuotas, skatinamas emocijų ir nesąmoningas (Zamble, Quinsey, 2001). Panašūs rezultatai buvo gauti tiriant nusikastančius paaugles. J. S. Allenas ir kt. (2003), lygindami smurtinius ir nesmurtinius teisės pažeidimus darančių paauglių elgesį, nustatė, kad antrojoje grupėje yra labiau išreikštas delinkventinio pobūdžio elgesys (socialinis neprisitaikymas, atsiskyrimas ir pan.). Autoriai išskėlė prielaidą, kad smurtinius teisės pažeidimus darančios pažeidėjos nusikalsta dėl emocinių priežasčių. Jų nusikalstamą elgesį lemia suvokiama emocinė provokacija ar konfliktas. Nesmurtinius teisės pažeidimus darančios merginos, palyginus su smurtinių grupe, turi daugiau problemų namuose, patiria smurtą, yra mažiau prižiūrimos, daugiau konfliktuoja. Taip pat, palyginus su smurtaujančiųjų teisės pažeidėjų grupe, jų labiau netenkina santykiai su bendraamžiais. Be to, joms būdingesnė depresinė nuotaika, kuri slopina smurtinį elgesį.

Plėšimų atveju kaip nusikaltimo pirmtakus galima būtų įvardyti keletą elementų. Tai prastas gebėjimas prisitaikyti esant laisvėje, dėl to apninka depresija, nerimas. Teisės pažeidėjai, darantys tokius nusikaltimus, dažniausiai turi ekonominių problemų, pavyzdžiui, negali rasti darbo, o susiradę jo išsaugoti. Teisės pažeidėjai, nesugebantys išspręsti savo problemų, patiria neigiamas emocijas, dėl to pradeda vartoti psichotropines medžiagas, taip pat ir kokainą, ar kitas medžiagas, kurios suteiktų emocinį palengvėjimą, be to pradeda stipriai gerti. Išsivysčiusios priklausomybės sukelia dar didesnes finansines problemas, dėl to padaromas nusikaltimas. Plėšimus darantys teisės pažeidėjai sąmoningai nusprendžia padaryti nusikaltimą. Daugelis jų prieš darydami nusikaltimą apie tai pagalvoja, tik trečdalis teigia, kad prieš atlikdami teisės pažeidimą, neturi jokių minčių. Lyginant plėšimus padariusius asmenis su nusikaltimus prieš asmenį atlikusia grupe, galima pastebėti, kad jie sąmoningiau dalyvauja savo nusikaltimo veikoje ir labiau planuoja savo nusikaltimus (Quinsey, Zamble, 2001).

4 lentelė. Smurtinius teisės pažeidimus darančių nusikaltėlių rizikos veiksniai

Autoriai	Statiški veiksniai	Dinamiški veiksniai
J. S. Allen ir kt. (2003)		Nusikalstamumo motyvas – emocijos (pvz., suvokiama emocinė provokacija, konfliktas)
J. Cartier, D. Farabee, M. L. Prendergast (2006)		Nusikalstamą elgesį palaikančios nuostatos ir elgesys

Autoriai	Statiški veiksniai	Dinamiški veiksniai
J. Craissati, O. Sindall, (2009)	Vaikystėje patirta prievarta, nepriežiūra	Socialinių įgūdžių stoka, priklausomybė nuo narkotikų
R. B. Felson ir kt. (2012)		Ryšiai, patiriamas stresas dėl šeimyninių problemų
J. F. Hemphill, R. D. Hare, S. Wong (1998).	Asociali asmenybė	
P. D. Howard, L. Dixon (2012)	Kriminalinė istorija (ankstesni teistumai už smurtinius teisės pažeidimus)	Priklausomybė nuo alkoholio
E. Mulder ir kt. (2011)	Ankstesnių nusikaltimų aukos nepažįstami asmenys, vaikystėje patirtas smurtas	Prasti problemų sprendimo įgūdžiai, šeimos narių nusikalstamumas
E. Mulder, J. Vermunt ir kt. (2011)	Kriminalinė istorija (daug nusikaltimų), vaikystėje patirta nepriežiūra	Asocialūs bendraamžiai
A. Pocius (2007)	Vaikystėje patirta prievarta, nepriežiūra	Ryšiai, mokykla
H. Væroy (2011)		Emociniai sutrikimai; nerimas, depresija, priklausomybė nuo psichotropinių medžiagų
E. Zamble, V. L. Quinsey (2001)		Priklausomybė nuo alkoholio, nedarbas, impulsyvumas, prastas emocijų valdymas, ryšiai / santykiai su šeimos nariais, prasta adaptacija, psichologinės problemos: depresinės nuotaikos, nerimas, frustracija

Smurtinius teisės pažeidimus darančių teisės pažeidėjų grupėje greičiausiai pakartotinai nusikalsta tie, kurių gyvenimo būdas yra labai nestabilus, kurie neturi gerų susidorojimo su sunkumais įgūdžių, prastai adaptuojasi, prieš nusikalstami išgyvena neigiamas emocijas (Zamble, Quinsey, 2001). Nustatyta, kad smurtinius veiksmus gerai prognozuoja tokie dinamiški rizikos veiksniai kaip smurto naudojimą palaikančios nuostatos, vertybės, nusikalstamą gyvenimo būdą palaikantis elgesys (Cartier, Farabee, Prendergast, 2006; Mills, Kroner, Hemmati, 2004), todėl į šiuos veiksnius, kaip ir į tarpasmeninius santykius bei kitus smurtinį pakartotinį nusikalstamumą prognozuojančius veiksnius, būtina atkreipti dėmesį planuojant teisės pažeidėjo intervencijas ar prognozuojant jo pakartotinio nusikalstamumo riziką (Zamble, Quinsey, 2001).

3.3.4. Seksualinius nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų rizikos veiksniai

Prieš pradėdant analizuoti seksualinio pobūdžio nusikalstamumą ir jo atsiradimo tikimybę prognozuojančius veiksnius (žr. 5 lentelę), turime atkreipti dėmesį, kad recidyvizmo vidutinis dažnis yra labai žemas (Hanson, 2000). R. K. Hansonas ir M. Bussiere (1998) nustatė, kad tik 13,4 proc. (10–15 proc.) seksualinių teisės pažeidėjų per 4 – 5 metus padaro naują tokio pobūdžio pažeidimą. Dėl to gana sudėtinga nusta-

tyti veiksnius, prognozuojančius pakartotinį nusikalstamumą ir šių veiksmų pokyčių įtaką recidyvui.

Mokslinių studijų, analizuojančių seksualinio pobūdžio pakartotinį nusikalstamumą prognozuojančius rizikos veiksnius, yra mažai (Hanson, Bussiere, 1998). Dalis veiksmų, prognozuojančių seksualinio pobūdžio pakartotinį nusikalstamumą, yra tokie pat kaip ir prognozuojantys bendrojo pobūdžio nusikalstamumą.

Pirmiausia, tai yra statiški veiksniai. Pavyzdžiui, vyriškoji lytis (Hanson, Bussiere, 1998), nusikalstamumas jauname amžiuje (Hanson, Andrew, 2001; Hanson, 2000; Mandeville-Norden, Beech, 2006). Kiti gerai prognozuojantys seksualinį nusikalstamumą statiški veiksniai yra susiję su seksualiniais elementais: anksčiau padaryti seksualinio pobūdžio nusikaltimai, iškreipti seksualiniai pasirinkimai. Šiek tiek prasčiau, tačiau tokią nusikalstamą veiklą prognozuoja asocialios asmenybės sutrikimas, ankstesnių teisės pažeidimų skaičius (Hanson, 2000), vaikystėje patirti elgesio ir emociniai sunkumai. Etiologiniu požiūriu seksualinio pobūdžio nusikalstamumą taip pat prognozuoja vaikystėje patirta emocinė (Craissati, Webb, Keen, 2008), fizinė prievarta (Craissati, Sindall, 2009) ir nepriežiūra (Craissati, Sindall, 2009; Craissati, Webb, Keen, 2008).

Šiek tiek prasčiau nei statiški veiksniai, tačiau irgi gerai seksualinio pobūdžio nusikalstamumą prognozuoja dinamiški rizikos veiksniai ir kriminogeniniai poreikiai. Šiai kategorijai priskiriami iškreipti seksualiniai poreikiai, seksualinę prievartą palaukančios nuostatos bei gyvenimo stilius (Hanson, 2000; Mills, Kroner, Hemmati, 2004; Mandeville-Norden, Beech, 2006), socialinės ir emocinės problemos (pyktis, staigūs nuotaikų pokyčiai, vienatvės jausmas, nerimas, depresija) (Craissati, Webb, Keen, 2008; Mandeville-Norden, Beech, 2006; Quinsey, Zamble, 2001), impulsyvumas (savireguliacijos problemos) (Hanson, Bussiere, 1998; Mandeville-Norden, Beech, 2006; Quinsey, Zamble, 2001), neigiama socialinė įtaka, gyvenamosios vietos kriminalinis aktyvumas, aukos prieinamumas (Hanson, Andrew, 2001; Hanson, 2000; Mills, Kroner, Hemmati, 2004), psichotropinių medžiagų vartojimas, prasta psichinė sveikata (Craissati, Sindall, 2009; Væroy, 2011), didelis nerimas ir depresinė nuotaika (Craissati, Webb, Keen, 2008). R. K. Hansonas ir A. Harris (1998, 2001), atlikę palyginamąsias pakartotinai nusikalstančių ir nenusikalstančių seksualinių teisės pažeidėjų mokslines studijas, nustatė dinamiškų veiksmų išreikštumo skirtumus. Pakartotinai nusikalstančių grupei buvo labiau būdingas nedarbas, priklausomybė nuo psichotropinių medžiagų, tarpasmeninių santykių problemos, nebendradarbiavimas su prižiūrinčiais pareigūnais, aukos prieinamumas, mažesnis gailėstis aukoms, seksualinis susirūpinimas, pyktis, staigūs nuotaikų pokyčiai. Minėti dinamiški rizikos veiksniai pagerina pakartotinio nusikalstamumo rizikos įvertinimą, tačiau trūksta mokslinių studijų, patvirtinančių jų prognostinę jėgą (Hanson, 2000; Mills, Kroner, Hemmati, 2004). Svarbu nustatyti kokie dinamiški veiksniai prognozuoja pakartotinį nusikalstamumą ne tik trumpalaikėje, bet ir ilgalaikėje perspektyvoje (Hanson, Andrew, 2001).

Paskutinei grupei priskiriami su nusikaltėlio socialine aplinka susiję veiksniai. Tai socialinės paramos trūkumas (Mandeville-Norden, Beech, 2006; A. Rokach, 2000). Pasak A. Rokacho (2000), tai gali būti susiję su pažeidėjų prastais gebėjimais užmegzti

artimus santykius. Pažeidėjai, siekdami save apsaugoti nuo aplinkinių neigiamų emocijų, jų nusikalstamo elgesio motyvų vertinimų, kurie neišvengiami bendraujant su kitais, izoliuoja save nuo visuomenės. Pasak J. Craissati, L. Webbo, S. Keeno (2008), visuomenės priešiškos reakcijos, susijusios su minėtos pažeidėjų grupės vertinimais, galimai susiję su teisės pažeidėjų psichologinėmis problemomis.

5 lentelė. Seksualinio pobūdžio teisės pažeidimus darančių nusikaltėlių rizikos veiksniai

Autoriai	Statiški veiksniai	Dinamiški veiksniai
J. Craissati, O. Sindall (2009).		Ryšiai, priklausomybė nuo psichotropinių medžiagų, psichinės sveikatos problemos
I. Grattagliano (2012)	Vaikystėje patirtia nepriežiūra	Ryšiai, priklausomybė nuo psichotropinių medžiagų, emocinės problemos, prasti socialiniai įgūdžiai
R. Mandeville-Norden, A. R. Beech (2006)		Iškreipti seksualiniai poreikiai, seksualinę prievartą palaikančios nuostatos ir gyvenimo stilius, socialinės ir emocinės problemos (pyktis, staigūs nuokaitų pokyčiai, vieatvės jausmas), impulsyvumas, ryšiai
E. Mulder, J. Vermunt ir kt. (2011)		Seksualinės problemos, ryšiai, menki kognityviniai gebėjimai
A. Rokach (2000)		Ryšiai
S. Simanauskaitė, R. Žukauskienė (2003)		Emocinės problemos, ryšiai
R. K. Hanson (2000)	Kriminalinė istorija (ankstesni seksualiniai teisės pažeidimai), iškreipti seksualiniai poreikiai, asociali asmenybė	Seksualinę prievartą palaikančios nuostatos ir gyvenimo stilius
R. K. Hanson, J. R. Andrews (2001)		Iškreipti seksualiniai poreikiai, gyvenamoji vieta
R. K. Hanson, M. Bussiere (1998)		Ryšiai
R. K. Hanson ir A. Harris (1998, 2001)		Iškreipti seksualiniai poreikiai, nedarbas, priklausomybė nuo psichotropinių medžiagų, ryšiai, pyktis, staigūs nuokaitų pokyčiai, impulsyvumas
P. D. Howard, L. Dixon (2012)	Vaikystėje patirtia fizinė prievarta ir nepriežiūra	
H. Væroy (2011)		Emociniai sutrikimai: nerimas, depresija, priklausomybė nuo psichotropinių medžiagų
E. Zamble, V. L. Quinsey (2001)		Socialinės ir emocinės problemos (pyktis, staigūs nuokaitų pokyčiai, vieatvės jausmas), impulsyvumas, ryšiai

S. Simanauskaitės, R. Žukauskienės (2003) tyrime buvo nustatyti asmenų, nuteistų už seksualinius nusikaltimus, ir nenusikaltėlių asmenybės bruožų skirtumai.

Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys dažniau nei kontrolinė grupė jautė liūdesį, kaltę, nerimą ir vienišumą. Taip pat jie buvo santūresni, uždaresni, labiau vengė socialinės aplinkos. Tyrimo metu taip pat nustatyta, kad seksualiniai nusikaltėliai yra labiau atsiskyrę, neprieraišūs, mažiau linkę pasitikėti kitais negu nenusikaltėliai. Įdomu tai, kad nusikaltėlių sąmoningumo rodikliai buvo aukštesni negu nenusikaltėlių. Šiuo atveju seksualiniai nusikaltėliai buvo labiau linkę kontroliuoti tiek savo veiksmus, tiek savo elgesį nei nenusikaltėliai.

Taip pat nustatyta, kad seksualinius nusikaltimus darantys teisės pažeidėjai, kurie niekada nebuvo vedę, priklauso padidėjusio pakartotinio nusikalstamumo rizikos grupei (Hanson, Bussiere, 1998). Intymių ir palaikančių santykių stoka (Craissati, Sindall, 2009; Hanson, Bussiere, 1998; Quinsey, Zamble, 2001) yra vienas iš veiksnių būdingų seksualinius pažeidimus darantiems teisės pažeidėjams, tačiau, palyginus su kitomis teisės pažeidėjų grupėmis, jie yra socialiai aktyvesni (Zamble, Quinsey, 2001).

Atsižvelgiant į anksčiau pateiktus skirtingo pobūdžio nusikalstamumą lemiančius statiškus veiksnius, galima pastebėti, kad seksualinės prievartos pirmtakai yra labai panašūs į smurtinio elgesio, išskyrus seksualinius troškimus ir iškreiptas seksualines fantazijas. Taip pat egzistuoja tiek dinamiškų tiek konteksto veiksnių skirtumai. Seksualinio pobūdžio nusikaltimus darantys teisės pažeidėjai, lyginant su kitomis teisės pažeidėjų grupėmis, išsiskiria emocinėmis problemomis, susijusiomis su vienvėsiu jausmu, taip pat neturi pastovių santykių su heteroseksualios orientacijos asmenimis ar nėra sukūrę šeimos.

Reikia atkreipti dėmesį, kad nė vienas kriminogeninis veiksnys, susijęs su seksualinio pobūdžio pakartotiniu nusikalstamumu, negali prognozuoti teisės pažeidėjo keliamos rizikos. Siekdami įvertinti teisės pažeidėjo pakartotinį seksualinį ir kitokį nusikalstamumą, turime atsižvelgti į daugelį statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių, prognozuojančių tokius pažeidimus (Hanson, 2000; Lancaster, Lumb, 2006). Tai lemia teisės pažeidėjo keliamos rizikos dydį. Tačiau tam tikros situacijos minėtus veiksnius gali įtraukti arba neįtraukti. Taip pat teisės pažeidėjas gali susidurti su nusikalstamumą lemiančia situacija tik vieną kartą savo gyvenime (cit. pagal Lancaster, Lumb, 2006). Reikėtų detalesnės seksualinio pobūdžio nusikalstamumą lemiančių veiksnių ir jų sąveikos analizės (Gudjonsson, Sigurdsson, 2000).

Atliktų studijų rezultatai rodo, kad skirtingo pobūdžio nusikalstamumo pirmtakai ir priežastiniai veiksniai bei veikimo modeliai skiriasi. Tačiau taip pat pastebėtina, kad daugelis veiksnių, susijusių su skirtingo pobūdžio nusikalstamumu, yra tapatūs veiksniams, prognozuojantiems pakartotinį nusikalstamumą (Quinsey, Zamble, 2001).

Todėl siekiant nustatyti nesmurtinio, smurtinio ir kitokio pobūdžio pakartotinį nusikalstamumą, svarbu atsižvelgti į statiškus ir ypač į specifinius kriminogeninius rizikos veiksnius bei teisės pažeidėjo kontekstą, būdingą konkrečiam nusikalstamumui.

Pakartotinį nusikalstamumą prognozuojančių veiksnių nustatymas yra svarbus ne tik įvertinant pakartotinio nusikalstamumo riziką, bet ir vėliau planuojant intervencijas, ar nustatant geriausias ir veiksmingiausias teisės pažeidėjų korekcines programas. Tačiau įvertinant teisės pažeidėjo keliamą riziką ne visuomet remiamasi vien tik nusikalstamumą prognozuojančių veiksnių nustatymu.

3.4. Recidyvizmo rizikos ir rizikos veiksnių vertinimas

Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, galima pastebėti, kad asmens pakartotinio nusikalstamumo rizikos įvertinimas remiasi tam tikrų veiksnių, būdingų tik nusikaltėliui, nustatymu. Šiuolaikinėje nusikalstamo elgesio psichologijoje rizikos įvertinimas yra sprendimas, kad ateityje pasireikš konkretus nepageidaujamas įvykis, kuris remiasi tikimybių skaičiavimais. Įvertinant prognozuojama, ar konkretus teisės pažeidėjas ateityje pakartotinai nusikalsta, ar ne, taip pat rezultatas gali būti pateikiamas procentine išraiška arba kategorijomis. Pavyzdžiui, teisės pažeidėjas priklauso aukštos, vidutinės ar žemos pakartotinio nusikalstamumo rizikos grupei (Philipsee, 2005). Remiantis gautais rezultatais, turi būti formuojamas teisės pažeidėjo bausmės ir priežiūros planas (Home Office, 2002; Philipsee, 2005).

Keliamos rizikos įvertinimo poreikis dažniausiai iškyla tuomet, kai teisės pažeidėjas yra nuteisiamas. Šioje situacijoje iškyla klausimas, ką teisinės sistemos darbuotojai turi toliau daryti su nusikaltėliu. Kadangi rizikos įvertinimo pagrindu teisės pažeidėjai nukreipiami į laisvės atėmimo vietas, paleidžiami lygtinai, taip pat sprendžiama, į kokias teisės pažeidėjo problemiškas gyvenimo sritis turi būti kreipiamas dėmesys pasirenkant intervencijas ir korekcines programas. Tai turi būti pirmas darbas, kurį teisinės sistemos atstovai turi atlikti prieš pradėdami darbą su nusikaltėliu.

Teisės pažeidėjo keliamos rizikos įvertinimas pastaruosius dešimtmečius yra neatsiejama darbo su nusikaltėliais dalis (Bonta, 2002; Bonta, Andrews, 2007; Lancaster, Lumb, 2006; O'Malley, 2008; Philipsee, 2005). Šių įvertinimų siekiamybė yra nustatyti, kuris konkretus asmuo nusikalsta pakartotinai, kur ir kada jis tai padarys. Tokio lygio prognozės yra labai tikslios. Kalbant apie rizikos įvertinimą, egzistuoja klaidos: kai teisės pažeidėjas yra priskiriamas pakartotinai nenusikalstančiųjų kategorijai, tačiau nusikalsta, ir kai teisės pažeidėjas priskiriamas pakartotinai nusikalstančiųjų, tačiau nenusikalsta. Pirmą klaidą gali turėti skausmingas pasekmes, susijusias su naujomis aukomis, tuo tarpu antros klaidos atveju tai daugiau susiję su neefektyviu reabilitacijos išteklių panaudojimu ir žala asmeniui, kuris pakartotinai nenusikalsta. Reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad rizikos pakartotinai nusikalsti įvertinimo rezultatas yra susijęs su teisės pažeidėjo buvimo laisvėje laikotarpiu. Kai pažeidėjas ilgiau būna laisvėje, tikimybė pakartotinai nusikalsti didėja. Didžiausia atkryčio tikimybė yra pirmaisiais laisvės metais (Philipsee, 2005).

Taigi svarbiausia problema, su kuria dažniausiai susiduria riziką įvertinantys praktikai, yra teisinės sistemos vienpusiško ir konkretaus sprendimo reikalavimas. Tuo tarpu įvertinimą atliekantys specialistai gali pateikti tik tam tikro lygio nusikalstamo elgesio prognozes, kurių pagrindu būtų galima pritaikyti konkrečias korekcines priemones (Philipsee, 2005).

Apskritai, rizikos sąvokos apibrėžimas yra susijęs su potencialia auka ir potencialiu teisės pažeidėju. Šiuo atveju rizika susijusi su vienos iš minėtų pusių gebėjimu užtikrinti kitos saugumą. Rizika yra „pavojingumo / pavojaus“ (angl. *Dangerous*) tikimybės įvertinimas, tačiau to nereikia tapatinti su „blogio“ išreikštumo (angl. *Bad*) įvertinimu. Todėl toks teisės pažeidėjo keliamos žalos rizikos įvertinimas jo neizoliuoja tarsi blogio šaltinio, o atvirkščiai – verčia prisiimti atsakomybę ir veikti siekiant ją sumažinti (O'Malley, 2008).

3.4.1. Rizikos įvertinimo būdai

Rizikos įvertinimas gali būti atliekamas remiantis dviem modeliais – klinikiu ir statistiniu. Klinikinis modelis remiasi praktikuojančiųjų profesionalų sprendimais ir yra diagnostinis (Cullen, Gendreau, 2001; Mcguire, 2004; Home Office, 2002). Šiuo atveju pats profesionalas yra rizikos įvertinimo instrumentas. Klinikinio įvertinimo metu vertintojas su nusikaltėliu atlieka interviu. Jo metu stebi klientą ir remdamasis teisės pažeidėjo pateikta informacija bei išnagrinėjęs ankstesnius, su teisės pažeidėju susijusius įrašus, ar kitą prieinamą informaciją, priima sprendimą dėl teisės pažeidėjo keliamos rizikos. Šis metodas turi keletą trūkumų. Pirmiausia sprendimas ir įvertinimo patikimumas remiasi tyrimą atliekančio specialisto subjektyvia nuomone, vertinimu, patirtimi ir žiniomis apie nusikalstamą elgesį prognozuojančius veiksnius (Home Office, 2002; Mandeville-Norden, Beech, 2006; Philipse, 2005). Vertintojo įvertinimo išvada gali turėti įtakos jo santykis su klientu, emocijų projektavimas ir pan., todėl dviejų skirtingų specialistų atlikto klinikinio rizikos įvertinimo išvados bus skirtingos (Philipse, 2005).

Statistinių rizikos instrumentų atliekamų prognozių pagrindas yra rizikos veiksniai, statistiškai reikšmingai susiję su nusikalstamu elgesiu. Tai gali būti nuteistojo amžius, nusikaltimų skaičius ir t. t. (Lancaster, Lumb, 2006; Home Office, 2002). Yra pateikiamos konkrečios taisyklės, kaip tai turi būti atliktas rizikos įvertinimas, o taikant matematinius algoritmus, naudojant rizikos veiksmų įverčius, galutinai apskaičiuojama teisės pažeidėjo keliamos rizika (Philipse, 2005).

Šių rizikos įvertinimo instrumentų taikymas yra paprastesnis, tikslesnis ir objektyvesnis negu klinikinis įvertinimas (Home Office, 2002; Latessa, Lovins, 2010). Statistinio rizikos įvertinimo pradžia yra siejama su draudimo industrijos pastangomis ir bandymais maksimaliai padidinti kokio nors nepalankaus įvykio atsiradimo tikimybės skaičiavimų tikslumą (Philipse, 2005; Home Office, 2002). Taigi statistinis rizikos įvertinimo modelis, kitaip negu klinikinis modelis, yra pagrįstas empiriškai. Remiantis nustatytomis taisyklėmis, nuosekliai atliekami konkrečių teisės pažeidėjo nusikalstamumą lemiančių rizikos veiksmų matavimai, kurie yra vėliau statistiškai apdorojami (Home Office, 2002). Statistinių įvertinimo metodikų pagrindinis privalumas yra žymiai tikslesnis įvertinimas negu klinikinis (Mcguire, 2004), galimybė sistemaiškai rinkti duomenis, palyginti dideles tiriamųjų grupes ir skirtingų tyrimų duomenis (Conroy, Murie, 2007).

Taikant pirmąsias statines standartizuotas teisės pažeidėjo rizikos įvertinimo metodikas, daugiausia buvo analizuojama informacija, susijusi su teisės pažeidėjo kriminaline istorija, t. y. pirmojo teistumo amžiumi, laisvės atėmimo bausmių skaičiumi, ankstesnių teistumų skaičiumi ir pan. Atsižvelgiant į nuteistojo lytį ir amžių, yra įvertinamas minėtų veiksmų reikšmingumas ir konkrečiais skaičiavimais nustatoma teisės pažeidėjo rizika pakartotinai nusikalsti. Nors taikant šias metodikas, nusikalstamumo prognozės buvo efektyvios, tačiau pastebėti ir esminiai šių instrumentų trūkumai. Pirmiausia, vertinimas rėmėsi tik nekintančiais rizikos veiksniais, todėl iškilo klausimas, į ką turi būti nukreiptos intervencijos norint sumažinti nusikalstamo elgesio tikimybę. Kita problema – įvertintos rizikos sąlyginis nekintamumas laiko atžvilgiu. Pasak

G. Barclay, C. Tavares (1999), pastarasis rizikos įvertinimas, be jau anksčiau minėtų, turi dar vieną trūkumą. Dažniausiai siekiama įvertinti pakartotinio teistumo tikimybę, o ne realaus nusikaltimo tikimybę. Pakartotinis nusikalstamumas šiuo atveju įtraukia teisinės sistemos aspektus, kurie ne visuomet atspindi realią situaciją. Nusikaltėlis gali padaryti teisės pažeidimą, tačiau nebūti nuteistas už jį. Visuomet išlieka latentinio teisės pažeidimo tikimybė (cit. pagal Lancaster, Lumb, 2006). Atsižvelgiant į minėtus trūkumus, buvo sukurtos naujos standartizuotos rizikos įvertinimo metodikos, kurios įtraukė kintančių rizikos veiksnius (pvz., asocialių nuostatų, narkotinių medžiagų vartojimo) (Campbell, Frech, Gendreau, 2009).

Pačios naujausios standartizuotos metodikos remiasi trimis principais: teisės pažeidėjo keliamos rizikos įvertinimu, intervencijos objektų ir priemonių nustatymu bei rehabilitacijos pažangos įvertinimu. Teisės pažeidėjui patekus į pataisos įstaigą, yra fiksuojami jo rizikos veiksnių pokyčiai (Campbell, Frech, Gendreau, 2009). Apskritai, siekis užtikrinti teisės pažeidėjo keliamos rizikos įvertinimą ir pakartotinio nusikalstamumo riziką, eina išvien su metodikų ir instrumentų, skirtų pastariesiems tikslams, tobulinimu (Mandeville-Norden, Beech, 2006).

Nors naujausi statistiniai rizikos įvertinimo būdai yra tikslesni už klinikinį įvertinimą ir pakankamai efektyvūs nustatant, ar teisės pažeidėjas pakartotinai nusikals, visuomet egzistuoja klaidos tikimybė. Gali nutikti taip, kad teisės pažeidėjas, kuris nepriklauso aukštos rizikos grupei, pakartotinai nusikals, o teisės pažeidėjas, kuris priklauso, pakartotinai nenusikals (Conroy, Murie, 2007; Philipse, 2005; Quinsey, Zamble, 2001).

Rizikos įvertinimo būdai skiriasi, tačiau, net kalbant apie vieną konkretų statistinį rizikos įvertinimą, galime nurodyti skirtingus instrumentus, standartizuotas metodikas, kuriomis jis atliekamas. Pavyzdžiui, OGRS (angl. *Offender Group Recidivism Score*) metodika remiasi tik statiškais veiksniais ir prognozuoja tik bendrojo pobūdžio nusikalstamumą (Copas, Marshall, 1998). Kai kurie rizikos instrumentai gali nustatyti tik tam tikro pobūdžio nusikalstamumo rizikos tikimybę, gali būti skirti tik tam tikrai amžiaus ar etninei grupei, pavyzdžiui, įvertinti tik smurtinio ar tik seksualinio pobūdžio nusikalstamumą. Taip pat skiriasi ir šių instrumentų prognostinis validumas (Philipse, 2005).

Analizuojant mokslinės nusikalstamo elgesio studijas, galima pastebėti, kad pastaruosius tris dešimtmečius rizikos įvertinimas yra aktyviai taikomas ir studijuojamas. Tačiau šis procesas yra gana sudėtingas ir įtraukia daug kintamųjų prognozuojančių nusikalstamumą (Philipse, 2005). Be to, atsižvelgiant į anksčiau išvardytus rizikos įvertinimo proceso ypatumus, svarbu pažymėti, kad renkantis rizikos įvertinimo modelį ir instrumentą būtina atsižvelgti į asmens nusikalstamos veiklos pobūdį, amžių, lytį, etninę grupę ir laikotarpį, kuriam yra atliekama rizikos prognozė.

Nors rizikos veiksniai pakartotinai nusikalsti yra empiriškai pagrįsti įvairiausių mokslininkų, yra atlikta ne viena metaanalizė, bet vis dar nesutariama, kokie rizikos veiksniai labiausiai susiję su pakartotiniu nusikalstamumu. Vieni mokslininkai akcentuoja istorinių rizikos veiksnių reikšmę, pavyzdžiui, Hollin ir kt. (2006); kiti labiau aplinkos veiksnius (Webster ir kt., 2006), tretį kognityvinius aspektus (Andrews ir kt., 2010). Skirtingų rizikos veiksnių akcentavimas dažniausiai priklauso nuo to, kokia

teorija mokslininkas remiasi. Dėl to svarbu nustatyti, ar rizikos veiksniai yra tapatūs visiems teisės pažeidėjams ir ar visi vienodai prognozuoja pakartotinį nusikalstamumą. Ar yra rizikos veiksnių specifika, būdinga skirtingoms teisės pažeidėjų grupėms, remiantis jų nusikalstamumo dažniu, pobūdžiu ir pan. Bei skirtingomis prognostinėmis galimybėmis?

Siekiant įgyvendinti šio darbo tyrimo tikslą, t. y. atlikti teisės pažeidėjų rizikos veiksnių, susijusių su pakartotiniu nusikalstamumu, analizę, buvo iškelti šie tyrimo uždaviniai ir hipotezės:

Uždaviniai:

1. Nustatyti OASys 2 teisės pažeidėjo keliamos rizikos įvertinimo metodikos psichometrinės charakteristikas;
2. Nustatyti teisės pažeidėjų statišku ir dinamišku rizikos veiksnių prognostinę vertę prognozuojant pakartotinį nusikalstamumą;
3. Nustatyti ir palyginti teisės pažeidėjų vyrų bei moterų statišku ir dinamišku rizikos veiksnių ypatumus;
4. Nustatyti ir palyginti turtinius, smurtinius, seksualinius nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų statišku ir dinamišku rizikos veiksnių ypatumus.

Hipotezės

1. Kriminalinė istorija, gyvenamoji vieta, išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti, lėšų tvarkymas ir pajamos, ryšiai, asocialus gyvenimo stilius ir bendraamžiai, piktnaudžiavimas narkotikais, alkoholiu, emocinė negerovė, asocialus mąstymas ir elgesys bei asocialios nuostatos prognozuoja pakartotinį nusikalstamumą.
2. Teisės pažeidėjų vyrų imtyje kriminalinės istorijos, gyvenamosios vietos, išsimokslinimo, mokymosi ir galimybės įsidarbinti, lėšų tvarkymo ir pajamų, asocialaus gyvenimo stiliaus ir bendraamžių, piktnaudžiavimo alkoholiu, asocialaus mąstymo ir elgesio bei asocialių nuostatų rizikos veiksnių įverčiai yra labiau išreikšti nei teisės pažeidėjų moterų imtyje, o teisės pažeidėjų moterų imtyje ryšių, emocinės negerovės, piktnaudžiavimo narkotikais įverčiai yra labiau išreikšti nei teisės pažeidėjų vyrų imtyje.
3. Turtinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų imtyje kriminalinės istorijos, lėšų tvarkymo ir pajamų, asocialaus gyvenimo stiliaus ir bendraamžių, piktnaudžiavimo narkotikais, hiperaktyvumo / impulsyvumo, taisyklių laužymo, problemų sprendimo, socialinės paramos rizikos veiksnių įverčiai yra labiau išreikšti nei smurtinius ir seksualinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų imtyse.
4. Smurtinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų imtyje dėmesio trūkumo / hiperaktyvumo, asocialios asmenybės, asocialaus mąstymo ir elgesio bei asocialių nuostatų, agresyvaus elgesio, fizinės agresijos, verbalinės agresijos, pykčio, priešiško, emocinės iškrovos, ryšių, piktnaudžiavimo alkoholiu rizikos

veiksnių įverčiai yra labiau išreikšti nei turtinius ir seksualinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų imtyse.

5. Seksualinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų imtyje mąstymo, dėmesio sunkumai, nerimastingumo, depresiškumo, emocinės negerovės, vengimo, išsimokslinimo, mokymosi ir galimybės įsidarbinti, gyvenamosios vietos veiksnių įverčiai yra labiau išreikšti nei turtinius ir smurtinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų imtyse.

4. TYRIMO METODOLOGIJA

Siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą ir uždavinius, tyrimas buvo atliekamas keliais etapais. Iš pradžių atliktas OASys 2 metodikos validumo ir rizikos veiksnių prognostinių galimybių įvertinimas. Antrajame tyrimo etape, siekiant atlikti detalesnę skirtingo pobūdžio (turtinius, smurtinius, seksualinius) nusikaltimus darančių asmenų rizikos veiksnių ypatumų analizę, buvo surinkti papildomi naujų tiriamųjų duomenys.

4.1. Tyrimo dalyviai

4.1.1. I tyrimo etapo dalyviai

I tyrimo etape dalyvavo 254 tiriamųjų imtis. Tiriamieji buvo dvylikoje Lietuvos įkalinimo įstaigų kalintys asmenys: vyrai (N = 206) ir moterys (N = 48). Buvo iš-tirti Alytaus pataisos namuose (N = 53), Lukiškių tardymo izoliatoriuje (N = 8), Marijampolės pataisos namuose (N = 70), Pravieniškių antruosiuose pataisos namuose (N = 43), Vilniaus pirmuosiuose pataisos namuose (N = 4), Vilniaus antruosiuose pataisos namuose (N = 7), Panevėžio pataisos namuose (N = 47), Panevėžio pataisos inspekcijoje (N = 1), Kybartų pataisos namuose (N = 5), Kauno tardymo izoliatoriuje (N = 4), Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriaus pataisos namuose (N = 11), Laisvės atėmimo vietų ligoninėje (N = 1) esantys teisės pažeidėjai. Amžiaus vidurkis – 32,77 m. (S.D. = 9,96), (minimalus amžius – 18, maksimalus – 62 metai), tyrime dalyvavusių vyrų amžiaus vidurkis yra 31,56 m. (S.D. = 8,92), moterų – 37,98 m. (S.D. = 12,39) (žr. 6 lentelę). Tiriamųjų tautybė: 212 – lietuvių, 16 – lenkų, 18 – rusų, 8 – kitų tautybių.

Šiame tyrimo etape taip pat buvo surinkti 213 anksčiau dalyvavusių tyrime nuteistųjų pakartotinio nusikalstamumo duomenys. Iš jų 166 vyrai ir 47 moterys. Iš jų per 6 mėn. pakartotinai nenusikalto 171, o nusikalto 42 tyrimo dalyviai, per 12 mėn. pakartotinai nenusikalto 136, o nusikalto 77 tyrimo dalyviai. 42 anksčiau dalyvavusių tiriamųjų pakartotinio nusikalstamumo duomenys nebuvo gauti.

6 lentelė. Pirmojo tyrimo etapo dalyvių amžiaus charakteristikos (vidurkis, standartinis nuokrypis, maksimalus ir minimalus amžius)

	M	SD	Min	Max
Visi teisės pažeidėjai	32,77	9,96	18	62
Teisės pažeidėjai vyrai	31,56	8,92	18	58
Teisės pažeidėjos moterys	37,98	12,39	20	62

Remiantis paskutiniu padarytu teisės pažeidimu (angl. *Index offence*) tiriamieji sudarė šias grupes: 91 – už turtinius, 117 – už smurtinius, 16 – už seksualinio, 30 – kitokio pobūdžio nusikaltimus (pvz., nusikaltimai susiję su psichotropinėmis medžiagomis, viešosios tvarkos pažeidimai ir t. t.). Daugiausia vyrų ir moterų grupėse buvo padaryta smurtinių teisės pažeidimų, o mažiausiai – seksualinio pobūdžio nusikaltimų (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Pirmojo tyrimo etapo dalyvių pasiskirstymas pagal nusikaltimo tipą

Teisės pažeidimai	Teisės pažeidėjai		
	Vyrai N=206	Moterys N=48	Visi N=254
Turtiniai	73 (35 proc.)	18 (38 proc.)	91 (36 proc.)
Smurtiniai	96 (47 proc.)	21 (44 proc.)	117 (46 proc.)
Seksualiniai	15 (7 proc.)	1 (2 proc.)	16 (6 proc.)
Kiti	22 (11 proc.)	8 (16 proc.)	30 (12 proc.)

Tik 18 proc. pirmojo tyrimo etapo dalyvių turi artimus šeimos narius, kurie yra baudžiamojoje įskaitoje. Tačiau net 82 proc. tiriamųjų neturi artimųjų, kurie turi kriminalinę patirtį. 37 proc. pirmojo tyrimo etapo tiriamųjų pirmojo teistumo metu buvo nepilnamečiai. 47 proc. šiame tyrimo etape dalyvavusių tiriamųjų buvo padarę daugiau nei trijų nusikaltimų grupių pažeidimus (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Pirmojo tyrimo etapo dalyvių pasiskirstymas pagal kriminalinės istorijos požymius

Kriminalinės istorijos požymiai	Teisės pažeidėjai N (proc.)
Artimi šeimos nariai yra baudžiamojoje įskaitoje	
Taip	40 (18 proc.)
Ne	210 (82 proc.)
Teisės pažeidėjo amžius pirmojo teistumo metu	
18 ar daugiau metų	159 (63 proc.)
Iki 18 metų	94 (37 proc.)
Skirtingų nusikaltimų grupių skaičius	
Nuo 0 iki 2	134 (53 proc.)
3 ir daugiau	118 (47 proc.)

Analizuojant socialines ir demografines tiriamųjų charakteristikas, buvo nustatyta, kad 65 proc. tiriamųjų turėjo aukštesnę nei vidurinę išsilavinimą, 25 proc. – vidurinę, 10 proc. neturi jokio išsilavinimo. 75 proc. tiriamųjų turėjo kokią nors profesinę kvalifikaciją, tačiau net 25 proc. tiriamųjų neturėjo jokios profesinės kvalifikacijos. Taip pat buvo nustatyta, kad 62 proc. tiriamųjų prieš įkalinimą dirbo, tuo tarpu net 38 proc. tiriamųjų prieš įkalinimą buvo bedarbiai (žr. 9 lentelę).

9 lentelė. Pirmojo tyrimo etapo dalyvių pasiskirstymas pagal socialines, demografines charakteristikas

Socialinės, demografinės charakteristikos	Teisės pažeidėjai N (proc.)
Išsilavinimas	
Aukštesnis nei vidurinis išsilavinimas	166 (65 proc.)
Vidurinis	62 (25 proc.)
Neturi išsilavinimo	26 (10 proc.)
Profesinė kvalifikacija	
Turi kokią nors profesinę kvalifikaciją	191 (75 proc.)
Neturi jokios profesinės kvalifikacijos	63 (25 proc.)

Socialinės, demografinės charakteristikos	Teisės pažeidėjai N (proc.)
Darbas (šeši mėn. prieš įkalinimą)	
Turi darbą	158 (62 proc.)
Bedarbis	96 (38 proc.)

4.1.2. II tyrimo etapo dalyviai

II tyrimo etape dalyvavo 121 tiriamasis. Jie buvo keturiose Lietuvos įkalinimo įstaigose kalintys asmenys: vyrai (N = 121). Tirti Marijampolės pataisos namuose (N = 77), Pravieniškių antruosiuose pataisos namuose (N = 6), Vilniaus pirmuosiuose pataisos namuose (N = 23), Vilniaus antruosiuose pataisos namuose (N = 10), Pravieniškių pirmuosiuose pataisos namuose (N = 5). Amžiaus vidurkis – 31,24 (S.D. = 8,38) (minimalus amžius – 19, maksimalus – 67 metai) (žr. 10 lentelę). Tyrimo imtis yra patogioji.

10 lentelė. Antrojo tyrimo etapo dalyvių amžiaus charakteristikos (vidurkis, standartinis nuokrypis, maksimalus ir minimalus amžius)

	M	SD	Min	Max
Teisės pažeidėjai	31,24	8,38	19	67

Tiriamųjų tautybė: 112 – lietuviai, 4 – rusai, 5 – lenkai. Pagal atliktus nusikaltimus tiriamieji sudarė šias grupes: 55 – teisti už smurtinius (45 proc.), 30 – teisti už turtinius (25 proc.), 36 – už seksualinius (30 proc.) teisės pažeidimus. Tiriamieji į grupes buvo suskirstyti pagal paskutinį teisės padarytą teisės pažeidimą (angl. *Index offence*).

19 proc. antrojo tyrimo etapo dalyvių turi artimus šeimos narius, kurie yra baudžiamojoje įskaitoje. 81 proc. tiriamųjų neturi artimųjų, kurie turi kriminalinę patirtį. 49 proc. pirmojo tyrimo etapo tiriamųjų pirmojo teistumo metu buvo nepilnamečiai. 43 proc. šiame tyrimo etape dalyvavusių tiriamųjų buvo padarę daugiau nei trijų nusikaltimų grupių pažeidimus (žr. 11 lentelę).

11 lentelė. Antrojo tyrimo etapo dalyvių pasiskirstymas pagal kriminalinės istorijos požymius

Kriminalinės istorijos požymiai	Teisės pažeidėjai N (proc.)
Artimi šeimos nariai yra baudžiamojoje įskaitoje	
Taip	23 (19 proc.)
Ne	98 (81 proc.)
Teisės pažeidėjo amžius pirmojo teistumo metu	
18 ar daugiau metų	61 (51 proc.)
Iki 17 metų	60 (49 proc.)
Skirtingų nusikaltimų grupių skaičius	
Nuo 0 iki 2	69 (57 proc.)
3 ir daugiau	52 (43 proc.)

Antrojo tyrimo etape dalyvavo tiriamieji, iš kurių 60 proc. turėjo aukštesnį nei vidurinį išsilavinimą, 20 proc. – vidurinį, 20 proc. neturi jokio išsilavinimo. 74 proc.

tiriamųjų turėjo kokią nors profesinę kvalifikaciją, tačiau net 26 proc. tiriamųjų neturėjo jokios profesinės kvalifikacijos. Taip pat nustatyta, kad tik 42 proc. tiriamųjų prieš įkalinimą turėjo darbą, tuo tarpu 58 proc. tiriamųjų prieš įkalinimą buvo bedarbiai (žr. 12 lentelę).

12 lentelė. Antrojo tyrimo etapo dalyvių pasiskirstymas pagal socialines, demografines charakteristikas

Socialinės, demografinės charakteristikos	Teisės pažeidėjai N (proc.)
Išsilavinimas	
Aukštesnis nei vidurinis išsilavinimas	73 (60 proc.)
Vidurinis	24 (20 proc.)
Neturi išsilavinimo	24 (20 proc.)
Profesinė kvalifikacija	
Turi kokią nors profesinę kvalifikaciją	90 (74 proc.)
Neturi jokios profesinės kvalifikacijos	31 (26 proc.)
Darbas (šeši mėn. Prieš įkalinimą)	
Turi darbą	51 (42 proc.)
Bedarbis	70 (58 proc.)

4.2. Tyrimo eiga

Tyrimas vyko 2008–2012 metais. Prieš tai iš Kalėjimų departamento prie LR teisingumo ministerijos buvo gautas leidimas atlikti tyrimą laisvės atėmimo vietose. Tyrimo procedūros buvo suderintos su laisvės atėmimo vietose dirbančiais psichologais.

Pirmoje tyrimo dalyje dalyvavo 254 kalintys nuteistieji. Siekiant įvertinti rizikos veiksnius, būdingus Lietuvos teisės pažeidėjams ir šių rizikos veiksnių prognostines galimybes naudota: OASys 2 metodikos forma ir Savęs vertinimo anketa. Tyrimui patogiuoju imties atrankos būdu buvo atrinkti asmenys, kurie maždaug per 1 mėnesį gali būti paleisti (lygtinai, anksčiau laiko, atlikę bausmę ir pan.) Ar teismas gali nagrinėti jų prašymą dėl paleidimo. Teisės pažeidėjai įvertinti dviem etapais. Pirmajame etape teisės pažeidėjai buvo įvertinti pagal OASys metodiką pusiau struktūruoto interviu būdu. Tiriamieji taip pat pildė savęs vertinimą. Prieš atliekant teisės pažeidėjų vertinimą, buvo gautas žodinis sutikimas dalyvauti tyrime.

Renkant I etapo duomenis dalyvavo Lietuvos 12-oje pataisos įstaigų dirbančių psichologų. 2008 metų rugsėjo mėnesį jie dalyvavo 3-jų dienų mokymuose, skirtuose darbui su OASys metodika. Laisvės atėmimo vietų psichologai išklaušė informaciją apie teisės pažeidėjų rizikos veiksnių, pakartotinio nusikalstamumo rizikos, rizikų kitiems vertinimą bei bausmės ir priežiūros planavimą pagal OASys metodiką, taip pat atliko kelis praktinius vertinimus.

Kiekvienos įstaigos psichologinei tarnybai buvo išsiųsta instrukcija apie tiriamųjų atranką. Įstaigos psichologams reikėjo atrinkti tiriamuosius, kurie maždaug per 1 mėnesį gali būti paleisti (lygtinai, anksčiau laiko, atlikę bausmę ir pan.), ar teismas gali nagrinėti jų prašymą dėl paleidimo. Kiekvienoje įstaigoje tyrimui atrinkamų nuteistųjų skaičius buvo pasirenkamas, atsižvelgiant į dalyvavusių metodikos taikymo mokyme

ir galinčių atlikti OASys 2 įvertinimą psichologų skaičių. Tyrimo metu gauti duomenys perduoti Kalėjimų departamentui, vėliau jie perduoti šio tyrimo grupei.

2011 m. Kalėjimo departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos buvo pateikta užklausa apie tiriamųjų pakartotinį teistumą / neteistumą arba pažeidimus / paskatinimus gautus kalint laisvės atėmimo vietose per 6, 12 mėnesių. Daugelio tyrimų duomenimis pakartotinis nusikalstamumas yra didžiausias pirmaisiais išėjimo iš pataisos įstaigos metais. Pakartotinio nusikalstamumo duomenis pateikė Kalėjimo departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos atstovai. Buvo surinkti 213 anksčiau dalyvavusių tyrime nuteistųjų pakartotinio nusikalstamumo duomenys. Šiame tyrime pakartotiniu nusikalstamumu buvo laikomas bet koks teisės pažeidėjo naujas teistumas arba pakartotinis laisvės atėmimo bausmės pritaikymas dėl lygtinio paleidimo sąlygų nesilaikymo arba pradėtas naujas ikiteisminis tyrimas dėl naujo teisės pažeidėjo padaryto nusikaltimo.

Tyrimas buvo vykdomas bendradarbiaujant su Kalėjimo departamentu prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. Pirmojoje tyrimo dalyje naudojami duomenys buvo surinkti vykdant Lietuvos Kalėjimų departamento „Didžiojoje Britanijoje sukurtos teisės pažeidėjų įvertinimo metodikos OASys adaptavimą“ užsakymą, kurį rėmė Lietuvos Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. Šis projektas buvo vykdomas prof. R. Žukauskienės, doc. dr. A. Laurinavičiaus, Lauros Ustinavičiūtės. Tyrimas truko 3 metus.

2010–2012 metais antrajame tyrimo etape, siekiant atlikti detalesnę skirtingo pobūdžio (turtinius, smurtinius, seksualinius) nusikaltimus darančių asmenų rizikos veiksnių ypatumų analizę, buvo papildomai įvertintas 121 naujas tiriamasis. Prieš atliekant tyrimą Kalėjimų departamento prie LR Teisingumo ministerijos suteikė leidimą atlikti tyrimą laisvės atėmimo vietose. Tyrimo procedūros suderintos su laisvės atėmimo vietų vadovybe bei jų psichologinėmis tarnybomis, jų darbuotojais. Prieš atliekant teisės pažeidėjų vertinimą, gautas rašytinis sutikimas dalyvauti tyrime. Antrojo tyrimo dalyje ištirti penkiose laisvės atėmimo vietose kalintys tiriamieji. Šiame tyrimo etape dalyvavusių tiriamųjų pakartotinio nusikalstamumo duomenų negauta.

Siekiant atlikti detalesnę pakartotinai nusikalstančių ir nenusikalstančių bei skirtingo pobūdžio nusikaltimus darančių asmenų rizikos veiksnių ypatumų analizę, šiame tyrimo etape tiriamieji įvertinti pagal OASys 2 metodikos formą, Savęs vertinimo bei ASR (suaugusiųjų versijos), Agresijos, Streso įveikos klausimynus.

4.3. Tyrimo instrumentai

Atsižvelgiant į anksčiau pateiktas teorines prielaidas, buvo išskirti pagrindiniai tyrimo teoriniai modeliai ir kintamieji. Šie kintamieji svarbūs empiriniam suaugusiųjų nusikalstamo elgesio ir juo susijusių bei jį prognozuojančių statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių analizei. Išskirtiems kintamiesiems įvertinti buvo atrinkti konkretūs instrumentai: metodikos ir klausimynai. Taikytos tik tos skalės ir klausimai, kurie buvo būtini atsakyti į šiame darbe iškeltus uždavinius. Žemiau pateikiamas pagrindinių tyrimo kintamųjų ir instrumentų, skirtų tiems kintamiesiems įvertinti, apibūdinimas.

Nuteistojo statiškiems ir dinamiškiems rizikos veiksniams ir nusikalstamumo rizikai nustatyti buvo pritaikyta OASys metodika.

OASys metodika (angl. *Offender Assessment System*). Daugelis užsienio šalyse taikomų metodikų, skirtų pakartotinio nusikalstamumo rizikai prognozuoti, yra pagrįstos įvairių statiškų veiksnių ir kriminogeninių poreikių analize. Šiame tyrime buvo pritaikyta Jungtinėje Karalystėje sukurta labai išsami, svarbiausius statiškus ir kriminogeninius veiksnius įvertinanti, OASys metodika, kurios pagrindu yra įvertinama teisės pažeidėjo keliama rizika ir pakartotinio nusikalstamumo rizikos grupė.

Leidimas versti ir adaptuoti OASys metodiką 2006 m. gruodžio 13 d. buvo suteiktas prof. Ritai Žukauskienei, dr. Alfredui Laurinavičiui ir Laurai Ustinavičiūtei. Autorinių teisių savininkai taip pat pateikė nuorodas ir procedūras, kurių reikia laikytis verčiant metodiką į lietuvių kalbą. Pagrindiniai metodikos adaptavimo etapai buvo metodikų ir vertinimo lapų vertimas laikantis autorinių teisių savininkų nurodymų, t. y. kvalifikuotų vertėjų atranka, duomenų rinkėjų apmokymas, duomenų surinkimas, duomenų analizė, metodikos validumo ir patikimumo įvertinimas bei išvados.

Prieš taikant metodiką, buvo atlikti du OASys metodikos vertimai į lietuvių kalbą. Metodika į lietuvių kalbą buvo išversta laikantis autorinių teisių savininkų reikalavimų, t. y. buvo atlikti du lygiagretūs vertimai į lietuvių kalbą ir po to jie buvo sulieti į vieną. Vietos, kuriose vertimai nesutapo, buvo derinamos ir ieškoma bendro sprendimo. Į lietuvių kalbą vertė profesionalūs vertėjai ir šio tyrimo grupės dalyviai. Metodikos mokslinį redagavimą atliko prof. dr. Rita Žukauskienė ir doc. dr. Alfredas Laurinavičius. Vertimo metu taip pat buvo konsultuojamasi su teisininkais, probacijos bei įkalinimo įstaigos pareigūnais. Reikia pažymėti, kad tyrimo metodika remiasi Didžiosios Britanijos teisiniu kontekstu, todėl OASys galutinis pritaikymas Lietuvos kontekstui yra įmanomas tik po gana ilgalaikio šios metodikos praktinio panaudojimo Lietuvoje. Taip pat buvo atliktas metodikos mokslinis redagavimas bei tikrinamas metodikos patikimumas (Cronbach alpha) ir prognostinis validumas.

Yra penkios pagrindinės OASys teisės pažeidėjo įvertinimo metodikos dalys: pakartotinio teistumo rizika ir su nusikalstamumu susiję veiksniai (trumpoji OASys 1 forma ir išsami OASys 2 ir jungtinė OASys 1 & 2 forma), rimtos žalos, žalos individui ir kitų rizikų įvertinimas, OASys 1, OASys 2 suvestinės lentelės, priežiūros ir baudmės planavimas, savęs vertinimas (Home office, 2002).

Tyrime buvo taikoma OASys 2 forma. Ją sudaro 12 skalių, kiekviena iš jų skirta skirtingiems su nusikalstamumu susijusiems veiksniams. Kiekvienas iš šių veiksnių yra glaudžiai susijęs su pakartotinio teistumo rizika. Skalės įtraukia ir dinamiškus, ir kriminalinės istorijos duomenis. Kiekvienos skalės pabaigoje yra pateikti klausimai, kurie vertintojui leidžia kriminogeninius veiksnius susieti su didelės žalos, žalos individui ir kitomis rizikomis bei nusikalstamu elgesiu.

Rizikos veiksniai skiriasi pagal jų pakartotinio nusikalstamumo prognostines vertes. Formuojant rizikos veiksnių profilį, įvertinama kiekvieno jų įtaka pakartotinio teistumo rezultatui. Pavyzdžiui, gautas kriminalinės istorijos skalės rezultatas gerai prognozuoja pakartotinį nusikalstamumą, todėl jam suteikiama didesnė reikšmė, emocinės gerovės rezultatas prasčiau prognozuoja bendrą pakartotinį nusikalstamumą, todėl jam suteikta mažesnė reikšmė. Šios vertės yra empiriškai nustatytos Jungtinėje

Karalystėje (Home Office, 2002). Šiame darbe OASys skalių atsakymų įvertinimai, matuojantys statiškus ir dinamiškus rizikos veiksnius, nebuvo padauginti iš Jungtinėje Karalystėje empirinio tyrimo metu nustatyto daugiklio. Viso tyrimo metu, išskyrus atvejus, kai teisės pažeidėjai remiantis bendru OASys 2 rizikos įverčiu buvo suskirstyti į rizikos grupes ir, kai buvo vertinamos OASys 2 metodikos prognostinės pakartotinio nusikalstamumo galimybės 6 ir 12 mėnesių po atlikto teisės pažeidėjų įvertinimo, buvo naudojami OASys 2 skalių „žali“ balai.

Vertintojas teisės pažeidėjo įvertinimą atlieka remdamasis kriminalinės bylos informacija ir informacija, gauta su teisės pažeidėju atlikus pusiau struktūruotą interviu. Remiantis surinktais nuteistojo duomenimis buvo įvertintas kiekvienas OASys metodikos teiginys. Kiekvienos dalies teiginių skaičius yra skirtingas, jis svyruoja nuo 4 iki 11. Kiekvienas klausimas įvertinamas 0 – problemų nėra, 1 – tam tikros problemos arba 2 – reikšmingos problemos; arba 0 = Ne, 2 = Taip. Kiekvienos skalės klausimų atsakymų įvertinimai yra sumuojami, taip gaunamas galutinis suminis balas. Kiekvienos skalės teiginių galutinis suminis balas yra padauginamas iš empirinio tyrimo metu nustatyto atitinkamos skalės daugiklio. Didesnės reikšmės rodo stipresnę kriminogeninio veiksnio išreikštumą. Perskaičiuoti rezultatai yra sumuojami ir taip gaunamas galutinis suminis balas, kurio reikšmė gali būti nuo 0 iki 168. Suminiai balai skirstomi į tris pakartotinio nusikalstamumo rizikos grupes: 0–40 žema, 41–99 vidutinė, 100–168 aukšta rizika pakartotinai nusikalsti.

Skalę „Teisės pažeidimų istorija“ sudaro dvių OASys dalių „Informacija apie teisės pažeidimus“ (teisės pažeidėjo kriminalinės istorijos ir dabartinio nusikalstamumo duomenys, kurie yra statiški ir labai retai keičiasi prižūrint teisės pažeidėją) ir „Teisės pažeidimų analizė“ (istorinių, taigi statišku, duomenų apie teisės pažeidimo aplinkybes, t. y. teisės pažeidėjo nuostata į savo aukas, teisės pažeidėjo suvokiama atsakomybė už padarytą nusikaltimą) įverčių suma. Šiame tyrime ši skalė buvo skirta įvertinti teisės pažeidėjo kriminalinę istoriją, šis kintamasis buvo operacionalizuotas kaip statiškas rizikos veiksnys.

Kitos OASys skalės yra susijusios su esama teisės pažeidėjo situacija, kurią veikia daug aplinkos veiksnių, tokių kaip galimybė įsidarbinti ir gyvenimo sąlygos. Šiomis skalėmis buvo įvertinti teisės pažeidėjo dinamiški rizikos veiksniai / kriminogeniniai poreikiai.

Skalėje „Gyvenimo sąlygų apibūdinimas“ įvertinama, ar teisės pažeidėjas turi nuolatinę gyvenamąją vietą, kokia tos gyvenamosios vietos kokybė, ir su kuo teisės pažeidėjas toje vietoje gyvena (pvz., gyvenimo sąlygų tinkamumas – gyvenamosios vietos saugumas, santykiai su kaimynais, gyventojų perteklius, socialinių patogumų ir paslaugų prieinamumas).

Skalėje „Išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti“ įvertinama darbo, išsimokslinimo istorija (pvz., darbinė patirtis – darbų skaičius, išėjimo priežastys, tarpai tarp įsidarbinimo laikotarpių, išėjimai iš darbo, negavus kito darbo ar buvo atleistas).

Skalėje „Lėšų tvarkymas ir pajamos“ yra įvertinami teisės pažeidėjo gebėjimai paskirstyti savo pajamas (pvz., lėšų tvarkymas – lėšų paskirstymo kompetencija, pajamų

tvarkymas, sąskaitų, būtinų pragyvenimui išlaidų apmokėjimas, santaupos, paskolos, skolų gražinimas).

Skalėje „Ryšiai“ įvertinama, ar teisės pažeidėjai patenkinti savo tarpusavio santykiais su kitais žmonėmis, ar tie santykiai stabilūs (pvz., dabartinis ryšys su partneriu – paramos, apibūsęs pagarbos / palaikymo laipsnis, santykių tvirtumas ir sunkumai. Jeigu yra vienišas, ar patenkintas esama padėtimi).

Skalėje „Gyvenimo stilius ir bendraamžiai“ įvertinama teisės pažeidėjo praleidžiamo laisvalaikio ir bendraamžių, su kuriais jis jį leidžia, kokybė (pvz., manipuliacinis gyvenimo stilius – ar jis / ji naudojasi kitais ar piktnaudžiauja draugystėmis, santykiais, kitų pasitikėjimu? Ar jis / ji naudojasi kitais, gyvena iš kitų už tai niekuo neatlygindamas, manipuliuoja kitais?).

Skalėje „Piktnaudžiavimas narkotikais“ įvertinamas piktnaudžiavimo narkotikais lygis ir pobūdis (pvz., piktnaudžiavimo narkotinėmis medžiagomis nutraukimo motyvacija – ar yra problemų? Atsižvelkite, ar jis / ji supranta ar yra motyvuotas sumažinti savo priklausomybę nuo narkotikų ir ar jis / ji gali pasikeisti ir nori / gydos ar dalyvauja korekcinėse programose).

Skalėje „Piktnaudžiavimas alkoholiu“ įvertinamas piktnaudžiavimo alkoholiu lygis ir pobūdis (pvz., smurtinis elgesys, susijęs su alkoholio vartojimu – kokie nors įrodymai, esantys oficialiuose dokumentuose ar paties teisės pažeidėjo pasakojimas apie smurtinį elgesį esant girtam).

Skalėje „Emocinė gerovė“ įvertinamos emocinės problemos, trukdančios teisės pažeidėjo kasdieniui veiklai ir keliančios žalos riziką aplinkiniams (pvz., susidorojimas su kliūtėmis – emocinio nestabilumo ir emocinio streso požymiai, ar jis / ji greitai nuliūsta, jaučiasi prislėgtas ar per daug nerimauja, išgyvena depresiją, yra emociškai nestabilus, turi rūpesčių, kurie veikia kasdieninę jo veiklą. Vertinama, ar teisės pažeidėjas jaučiasi vienišas. Taip pat šioje skalėje fiksuojama informacija apie teisės pažeidėjo patiriamas psichologines, psichiatrines problemas. Pavyzdžiui, depresijos, obsesinio-kompulsinio sutrikimo atvejai). Reikia pastebėti, kad šioje skalėje yra daugiau vertinami teisės pažeidėjo emocinės negerovės veiksniai, t. y. emociniai sunkumai, susiję su jo nusikalstamu elgesiu.

Skalėje „Mąstymas ir elgesys“ įvertinami teisės pažeidėjo mąstymo ir elgesio ypatumai. Ši skalė yra ne tiek susijusi su tuo, ką teisės pažeidėjas galvoja, bet kaip samprotauja (pvz., supranta kitų požiūrį – ar teisės pažeidėjas interpretuoja socialines situacijas teisingai, ar užmezga palankius santykius su bendraamžiais ir valdžia? Ar kitiems rodo savo jausmus, ar užjaučia aukas?). Skalę sudaro teiginiai, susiję su teisės pažeidėjų savikontrolės, kūrybinio ir abstraktaus mąstymo sunkumų, impulsyvumo, agresyvaus elgesio, gebėjimų planuoti įvertinimu.

Skalėje „Nuostatos“ įvertinama, ar teisės pažeidėjo nuostatos yra susijusios su jo nusikalstamumu ir priežiūra (pvz., kriminalinį elgesį palaikančios nuostatos – ar teisės pažeidėjo nuostatos palaiko nusikalstamą elgesį? Ar jis / ji tiki, kad kiekvienas nusikalsta, kai tik turi galimybę tai padaryti?).

Atliekant OASys 2 forma pagrįstą įvertinimą, teisės pažeidėjai taip pat užpildė Savęs vertinimo anketą. Ši savęs vertinimo dalis pateikia palyginamąjį paties teisės pažeidėjo požiūrį į savo poreikius. Pagal jį yra nustatoma, ar teisės pažeidėjai gerai save

supranta. Yra pagrindas manyti, kad teisės pažeidėjai gali atpažinti savo problemas ir kad problemų, kurias jie nurodo anketoje, sunkumo laipsnis yra susijęs su pakartotiniu teistumu. Savęs vertinimo anketą pildo pats teisės pažeidėjas, tai suteikia informacijos apie teisės pažeidėjo skaitymo ir rašymo įgūdžius. Savęs vertinimo dalis nėra vertinama taškais. Teisės pažeidėjo prašoma nurodyti, ar jam kuri nors iš pateiktų 27 situacijų yra problema, ir nurodyti, ar ji susijusi su jo nusikalstamumu (pvz., suprasti kitų žmonių jausmus; siekti savo tikslų ir pan.). Atsakymų variantai: 1 – taip, 0 – ne. 28 - tas anketos klausimas yra teisės pažeidėjo pasirinkti vieną iš galimų atsakymų (visiškai ne, vargiai tikėtina, visai tikėtina, labai tikėtina) į klausimą, ar jis mano galįs ateityje nusikalsti. Nors savęs vertinimo anketos duomenys nėra naudojami rezultatų analizėje, tačiau tai yra OASys vertinimo sudedamoji dalis.

ASEBA suaugusiųjų klausimynas. Šis klausimynas yra skirtas įvertinti suaugusiųjų (18 – 59 m.) adaptyvaus elgesio ir elgesio sunkumus. Šis klausimynas yra T. M. Achenbacho ir jo kolegų sukurto ASEBA (angl. *The Achenbach System of Empirically Based Assessment*) – „Achenbacho empiriškai pagrįstos įvertinimo sistemos“ suaugusiųjų klausimyno lietuviškas variantas (Šimulionienė ir kt., 2007).

Tyrimė buvo pritaikyta ASR (angl. *Adult self report*) klausimyno forma. Ją pildydamas asmuo apibūdina savo paties veiklą. Klausimynas leidžia greitai ir veiksmingai įvertinti įvairius suaugusiojo adaptyvaus elgesio aspektus, elgesio ir emocijų sunkumus. Klausimyną sudaro dvi dalys: adaptyvaus elgesio ir elgesio sunkumų įvertinimas (Šimulionienė ir kt., 2007).

Adaptyvaus elgesio skalę sudaro penkios skalės: „Draugų“, „Sutuoktinio / partnerio“, „Šeimos“, „Darbo“, „Išsilavinimo“. Tyrimė jos buvo skirtos įvertinti teisės pažeidėjo kriminogeninius poreikius / dinamiškus rizikos veiksnius.

„Draugų“ skalę sudaro keturios dalys. Jose vertinama, kiek asmuo turi artimų draugų; ar dažnai su jais bendrauja; ar gerai su jais sutaria; ar dažnai susitinka su šeimos nariais. Atsakymai: 0, 1, 2, 3 (pvz., I dalies klausimas yra: Kiek artimų draugų apytiksliai turi? 0 – nė vieno, 1 - vieną, 2 – du ar tris, 3 – 4 ir daugiau). Suminis šios skalės įvertis gaunamas susumavus visų keturių dalių įverčius. Jis gali kisti nuo 0 iki 12. Didesnis skaičius šioje kaip ir kitose adaptyvaus elgesio skalėse rodo geresnę funkcionavimą.

„Sutuoktinio / partnerio“ skale vertinama tik tada, jei asmuo pastaruosius 6 mėn. gyveno su savo sutuoktiniu. Šioje skalėje yra 8 klausimai, kurių atsakymai yra: 0 – neteisingas, 1 – iš dalies arba kartais teisingas, 3 – visiškai teisingas arba dažniausiai teisingas (pvz., Gerai sutariu su sutuoktiniu (-e) ar partneriu (-e); mes su sutuoktiniu (-e) ar partneriu (-e) sunkiai pasidalijame darbus).

„Šeimos“ skalėje yra 9 klausimai, kurių atsakymai yra: 0 – blogiau nei vidutiniškai, 1 – vidutiniškai, 3 – geriau nei vidutiniškai (pvz., Sutariate su savo broliais?). Ši skalė įvertina asmens santykius su artimaisiais.

„Darbo“ skalėje yra 9 klausimai, kurių atsakymai yra: 0 – neteisingas, 1 – iš dalies arba kartais teisingas, 3 – visiškai teisingas arba dažniausiai teisingas (pvz., Pasitaiko, kad neateinu į darbą net jei neatostogauju ir nesergu). Ši skalė įvertina teisės pažeidė-

jo santykius su bendradarbiais, viršininkais, ar jis patenkintas savo darbu ir stengiasi atlikti savo darbą kuo geriau.

„Išsilavinimo“ skalę sudaro 5 klausimai, kurių atsakymai yra: 0 – neteisingas, 1 – iš dalies arba kartais teisingas, 3 – visiškai teisingas arba dažniausiai teisingas (pvz., Esu patenkintas (-a) savo mokymusi).

Pirminės skalės reikšmės apskaičiuojamos naudojant kiekvieną skalę sudarančių klausimų pradinius „žalius“ įverčius. „Draugų“ ir „Šeimos“ skalių įverčiai skaičiuojami visų tiriamųjų, kitų pirminių skalių – tik į atitinkamus klausimus atsakiusių asmenų (besimokančių, turinčių partnerį ir pan.).

Elgesio ir emocijų sunkumų dalyje yra teiginiai, kuriais remiantis įvertinami elgesio ir emocijiniai sunkumai. Tam skirta 126 teiginiai, kurių kiekvienas vertinamas 3 balų skale: 0 – jei teiginys neteisingas, 1 – jei iš dalies ar kartais teisingas, 2 – jei visiškai teisingas arba dažniausiai teisingas. Šių teiginių pagrindu yra sudaryta keletas skirtingų skalių grupių. Šios skalės naudojamos ir atskirai, neatliekant adaptyvaus elgesio tyrimo. Sunkumų (sindromų) skalės yra nerimastingumas / depresiškumas, užsisklendimas, somatiniai skundai, mąstymo sunkumai, dėmesio sunkumai, agresyvus elgesys, taisyklių laužymo, erzinantis elgesys.

Klausimynas sudaro galimybę apskaičiuoti diagnostiniais kriterijais pagrįstas (DSM-IV kriterijus atitinkančias ASR metodikos) skales. Jos buvo skirtos įvertinti asmenybės statiškus ir dinamiškus rizikos veiksnius, susijusius su pažintiniais gebėjimais ir emociju teisės pažeidėjo reaktyvumu. Tai papildomos skalės, sudarytos psichikos sveikatos ekspertams (patyrusiems psichiatriams ir psichologams, atstovaujantiems dešimčiai įvairių kultūrų) įvertinus, ar ASR formos teiginiai atitinka DSM-IV diagnostines kategorijas. Skalių įverčiai gaunami pagal tuos pačius kaip ir sunkumų skalėse respondentų atsakymus 0, 1, 2 (0 – teiginys yra teisingas, 1 – teiginys yra iš dalies arba kartais teisingas, 2 – teiginys yra visiškai teisingas arba neteisingas). Yra 6 DSM-IV kriterijus atitinkančios ASR skalės: depresiškumo, nerimastingumo, somatinių sunkumų, vengiančio tipo asmenybės, dėmesio trūkumo / hiperaktyvumo, asocialios asmenybės. Dėmesio trūkumo / hiperaktyvumo skalėje išskirtos dvi subskalės: nedėmesingumo, hiperaktyvumo / impulsyvumo.

Bendrai kalbant apie visus kriterijus skaičiuojamas kiekvienos skalės įvertis, t. y. pirmiausia apskaičiuojama kiekvieną skalę sudarančių teiginių įverčių suma. Visų elgesio ir emocijų sunkumų dalies skalių didesni įverčiai reiškia labiau išreikštus elgesio ir emocijinius sunkumus.

ASR klausimyno lietuvišką variantą, gavus autorių sutikimą, parengė Klaipėdos universiteto Psichologijos katedros mokslininkų grupė. Nustatyti geri ASR klausimyno psichometriniai rodikliai. Adaptyvaus elgesio skalių Cronbach alpha svyruoja nuo 0,54 iki 0,76, Sunkumų (sindromų) skalių Cronbach alpha svyruoja nuo 0,62 iki 0,95 (Šimulionienė ir kt., 2007). Klausimynas taikomas teisės pažeidėjų elgesio sunkumams įvertinti (Gardner, Dishion, Connell, 2008).

Siekiant patikrinti, ar nuteistųjų imtyje taikant metodikas, standartizuotas bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje, jos išlieka validžios ir tinkamos naudoti, šiame tyrime buvo atliktas ASEBA suaugusiesiems skirtos ASR metodikos psichometrinių savybių tikrinimas.

13 lentelėje yra pateiktos ASR klausimyno skalių psichometrinės charakteristikos. Adaptyvaus elgesio skalės rodikliai ir ją sudarančių skalių didžioji dalis Cronbacho alpha rodiklių yra aukštesni nei 0,5. Mažiausia Cronbacho alpha buvo Šeimos skalėje – 0,574. ASR klausimyno Sunkumų skalės ir daugumos ją sudarančių subskalių vidinio patikimumo rodikliai yra aukštesni nei 0,7. Tačiau Erzinančio elgesio Cronbacho alpha reikšmė yra mažesnė už rekomenduojamą (0,5) statistinei analizei atlikti (Vaitkevičius, Saudargienė, 2006). Todėl šios skalės rezultatai lentelėje yra pateikiami, tačiau plačiau neanalizuojami. ASR klausimyno skalių psichometrinės charakteristikos buvo matuojamos naudojant tyrimo antrojo etapo metu dalyvavusių tiriamųjų įvertinimus. Lyginant R. Šimulionienės ir kt. (2007) bei šiame tyrime gautus ASR klausimyno Cronbacho alpha rodiklius galime pastebėti, kad jie yra gana panašūs, o kai kurie iš jų yra geresni. Pavyzdžiui, ASR adaptyvaus elgesio Sutuoktinio / partnerio ($\alpha = 0,968$), Darbo ($\alpha = 0,968$), Išsilavinimo ($\alpha = 0,950$) skalių Cronbach alpha rodikliai buvo aukštesni nei rodikliai, kurie buvo gauti R. Šimulionienės ir kt. (2007) atliktame tyrime. Vis dėlto negalime palyginti ASR Šeimos adaptyvaus elgesio ir DSM-IV kriterijus atitinkančių skalių Cronbach alpha kriterijų. R. Šimulionienė ir kt. (2007) tyrimo rezultatuose nepateikė minėtų kriterijų. Atskirų klausimyno skalių įverčių tarpusavio koreliacijų duomenys pateikti 1 PRIEDE. Dauguma ASR skalių įverčių koreliuoja tarpusavyje.

13 lentelėje pateikti rezultatai rodo, kad tik Agresyvaus elgesio skalės rezultatai yra pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį ($D=0,094$, $p=0,065$), o visose kitose skalėse nuokrypis nuo normaliojo pasiskirstymo yra statistiškai reikšmingas ($p < 0,05$). Pastarųjų skalių asimetrijos ir eksceso koeficientai svyruoja nuo $-0,139$ iki $10,960$, didžioji dalis viršija interвалą nuo $-0,5$ iki $0,5$, todėl šiame tyrimo etape gautiems duomenims taikysime neparametrinę statistiką.

13 lentelė. ASR klausimyno skalių psichometrinės charakteristikos (Cronbach alpha, Kolmogorov–Smirnov testas, vidurkiai, standartiniai nuokrypiai, asimetrijos ir eksceso koeficientai)

ASR klausimyno skalės	R. Šimulionienės ir kt. (2007) Cronbach alpha	Šio tyrimo metu gautas Cronbach alpha	Kolmogorov–Smirnov testas		M	SD	Asimetrijos koeficientas	Eksceso koeficientas
			D	p				
Adaptyvaus elgesio skalės								
Draugai	0,70	0,678	0,151	0,000	5,13	2,960	-0,181	-0,720
Sutuoktinis / partneris	0,76	0,968	0,522	0,000	0,74	1,961	2,629	5,702
Šeima	-	0,574	0,114	0,009	7,85	4,873	0,420	-0,146
Darbas	0,54	0,968	0,444	0,000	-0,76	2,081	-3,227	10,960
Išsilavinimas	0,59	0,950	0,415	0,000	1,430	2,645	1,422	0,196

ASR klausimyno skalės	R. Šimulionienės ir kt. (2007) Cronbach alpha	Šio tyrimo metu gautas Cronbach alpha	Kolmogorov–Smirnov testas		M	SD	Asimetrijos koeficientas	Eksceso koeficientas
			D	p				
Elgesio ir emocinių sunkumų skalės								
Nerimastingumas / Depresiškumas	0,87	0,765	0,112	0,012	0,55	0,353	0,874	0,903
Užsisklendimas	0,77	0,782	0,158	0,000	0,56	0,431	0,947	0,309
Somatiniai skundai	0,78	0,821	0,224	0,000	0,28	0,332	1,592	2,563
Mąstymo sunkumai	0,62	0,568	0,187	0,000	0,41	0,329	1,627	4,073
Dėmesio sunkumai	0,77	0,782	0,172	0,000	0,47	0,325	1,438	2,713
Agresyvus elgesys	0,81	0,757	0,094	0,065	0,56	0,353	0,930	1,118
Taisyklių laužymo	0,68	0,800	0,109	0,017	0,43	0,343	1,465	2,896
Erzinantis elgesys	0,68	0,492	0,191	0,000	0,38	0,360	1,217	1,492
Bendra sunkumų skalė	0,95	0,932	0,151	0,000	0,46	0,269	1,211	1,348
DSM-IV kriterijus atitinkančios ASR skalės								
Depresiškumas	–	0,697	0,140	0,000	0,48	0,308	0,887	0,431
Nerimastingumas	–	0,587	0,151	0,000	0,63	0,429	1,107	2,475
Somatiniai sunkumai	–	0,787	0,269	0,000	0,26	0,340	1,910	4,418
Dėmesio trūkumas / hiperaktyvumas	–	0,782	0,139	0,000	0,52	0,359	1,146	1,604
Hiperaktyvumas / impulsyvumas	–	0,599	0,145	0,000	0,59	0,409	1,091	1,210
Asociali asmenybė	–	0,843	0,137	0,001	0,45	0,336	1,793	4,489

Pastaba: $p < 0,05$

Streso įveikos klausimynas. Siekiant įvertinti teisės pažeidėjo galimus atsako mechanizmus / dinamiškus rizikos veiksnius, susijusius su streso valdymo strategijomis, buvo pritaikytas streso įveikos klausimynas (Grakauskas, Valickas, 2006). Kurdami šį klausimyną, autoriai naudojo WCQ, COPE, CISS ir kitų streso įveikos klausimynų teiginius. Taikydami empirinę skalių konstravimo strategiją, jie sukūrė streso įveikos klausimyną, skirtą tyrimams Lietuvoje (žurnale „Psichologija“ (2006) skelbiamas klausimyno variantas moksliniams tikslams gali būti naudojamas be atskiro leidimo). Autoriai, įvertinę klausimyno psichometrinės savybes, nustatė, kad iškirti faktoriai paaiškina 47 proc. duomenų dispersijos. Klausimyno skalių Cronbacho alpha svyruoja nuo 0,624 iki 0,832, o atliktos faktorinės analizės rezultatai parodė keturių faktorių modelio tinkamumą (Grakauskas, Valickas, 2006).

Šis klausimynas skirtas išsiaiškinti dominuojančias streso valdymo strategijas. Klausimynas sudarytas iš 24 teiginių, suskirstytų į 4 skales, turinčias po 6 teiginius: Socialinės paramos (pvz., „Problemos sprendimo būdų ieškau kalbėdamasis su man artimais žmonėmis“, „Kreipiuosi į tuos, kurie gali mane suprasti“), Problemų sprendimo (pvz., „Stengiuosi atskleisti probleminę situaciją lėmusias savo klaidas“, „Apgalvoju

visus variantus, kaip galėčiau elgtis sprenddamas problemą“), Emocinės iškvos (pvz., „Kritikuoju ir kaltinu kitus dėl atsiradusios problemos“, „Jaučiu stiprią emocinę įtampą, kurią išreiškiu žodžiais užsipuldamas aplinkinius“) ir Vengimo (pvz., „Stengiuosi užsiimti kitais dalykais, kad negalvočiau apie patirtus sunkumus“, „Stengiuosi nukreipti dėmesį nuo problemos į visiškai neutralius arba malonius dalykus“). Kiekvieną teiginį respondantai atsakydami vertina taip: 1 – niekada, 2 – retai, 3 – vidutiniškai (nei retai, nei dažnai), 4 – dažnai, 5 – visada. Kiekvienos skalės rezultatas gali svyruoti nuo 6 iki 30 taškų.

Siekiant patikrinti, ar nuteistųjų imtyje taikant metodikas, standartizuotas ben-droje Lietuvos gyventojų populiacijoje, jos išlieka validžios ir tinkamos naudoti, šiame tyrime buvo atliktas Streso įveikos klausimyno psichometrinių savybių tikrinimas.

14 lentelėje yra pateiktos šio tyrimo metu nustatytos Streso įveikos klausimyno skalių psichometrinės charakteristikos. Buvo nustatyti tokie Cronbacho alpha rodikliai: Socialinės paramos skalės Cronbacho alpha yra 0,788, Problemų sprendimo skalės – 0,771, Emocinės iškvos skalės – 0,605, Vengimo skalės – 0,586. Šie rodikliai leidžia teigti, kad skalių teiginių tarpusavio koreliacija yra pakankama. Bendra klausimyno Cronbach alpha yra lygi 0,784. Ž. Grakausko ir G. Valicko (2006) atliktame Streso įveikos klausimyno psichometrinių charakteristikų tyrime buvo gauti panašūs skalių vidinio suderinamumo rodikliai. Autoriai nustatė, kad Socialinės paramos skalės Cronbach alpha yra lygi 0,832, Problemų sprendimo – 0,760, Emocinės iškvos – 0,721, Vengimo – 0,624.

Atskirų klausimyno skalių vidurkių reikšmės parodė, kad šio tyrimo etapo tiriamieji dažniausiai taiko problemų sprendimo (3,47), rečiausiai – emocinės iškvos (2,40) strategijas (žr. 14 lentelę). Klausimyno įverčių tarpusavio koreliacijų duomenys pateikti 2 PRIEDE patvirtina ankstesnių tyrimų rezultatus. Pasitvirtino streso įveikos būdų klasikinė dichotomija (Grakauskas, Valickas, 2006): strategijos, orientuotos į emocinių reakcijų kontrolę (vengimas, emocinė iškvova) koreliuoja tarpusavyje, tačiau ne su problemų sprendimo strategija. Statistiškai reikšmingos koreliacijos nebuvo nustatyta ir tarp emocinės iškvos bei emocinės paramos strategijų skalių įverčių.

14 lentelė. Streso įveikos klausimyno skalių psichometrinės charakteristikos (Cronbach alpha, Kolmogorov–Smirnov testas, vidurkiai, standartiniai nuokrypiai, asimetrijos ir eksceso koeficientai)

Streso valdymo strategijų klausimyno skalės	Ž. Grakauskas ir kt. (2006) Cronbach alpha	Šio tyrimo metu gautos Cronbach alpha	Kolmogorov–Smirnov testas		M	SD	Asimetrijos koeficientas	Eksceso koeficientas
			D	p				
Socialinė parama	0,832	0,788	0,101	0,037	3,13	0,909	0,213	-0,532
Problemų sprendimas	0,760	0,771	0,133	0,001	3,47	0,811	-0,333	-0,135
Emocinė iškvova	0,721	0,605	0,121	0,004	2,40	0,704	0,578	0,571
Vengimas	0,624	0,586	0,060	0,200	3,05	0,745	0,085	0,220

Pastaba: $p < 0,05$

Kolmogorov–Smirnov testo rodikliai, pateikti 14 lentelėje, rodo, kad Socialinės paramos ($D=0,101$, $p=0,037$), Problemų sprendimo ($D=0,133$, $p=0,001$), Emocinės iš-krovos ($D=0,121$, $p=0,004$) skalių rezultatai nėra pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį ($p < 0,05$). Kadangi dalis minėtų skalių asimetrijos ir eksceso koeficientai viršija 0,5, tai reiškia, kad egzistuoja nuokrypiai. Vengimo ($D=0,060$, $p=0,200$) skalės rezultatai yra pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį. Vis dėlto, kadangi didžioji dalis skalių rezultatų nėra pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį, atlikdami skaičiavimus su šiomis skalėmis taikysime neparametrinės statistikos kriterijus.

Siekiant įvertinti teisės pažeidėjo dinamiškus rizikos veiksnius, susijusius su teisės pažeidėjo reiškiamą agresiją bei dominuojančiomis taikomos agresijos formomis, buvo pritaikytas **Agresijos klausimynas** (Buss, Perry, 1992).

Šis klausimynas skirtas išsiaiškinti dominuojančias taikomos agresijos formas. (Žurnale „Journal of Personality and Social Psychology“ (1992) pateiktas klausimyno variantas moksliniams tikslams gali būti naudojamas be atskiro leidimo). Klausimyną vertė Laura Ustinavičiūtė. Metodikos mokslinis redaktorius doc. dr. Alfredas Laurinavičius.

Remiantis klausimyno autoriais A. H. Busso, M. Perry (1992) fizinė ir verbalinė agresija (kitų skaudinimas ir žalojimas) atitinka instrumentinę agresiją. Pyktis apima psichologinį sužadimą ir pasirėngimą agresyviems veiksams, todėl atitinka emoci-nį ar jausminį elgesio komponentą. Priešiškumas yra pažintinis elgesio komponentas, kuris yra susijęs su suvokiama neteisybe ir pan.

Klausimyną sudaro 29 teiginiai, suskirstyti į 4 skales: 7 teiginiai Pykčio (pvz., „Aš greitai užsiplieskiu, bet greitai ir nusiraminu“) skalės, 9 teiginiai Fizinės agresijos (pvz., „Aš grasinau savo pažįstamiems“) skalės, 5 teiginiai Verbalinės agresijos (pvz., „Jei žmonės mane erzina, aš galiu pasakyti, ką apie juos galvoju“) skalės, 8 teiginiai Priešiškumo (pvz., „Kartais man atrodo, kad gyvenimas man yra neteisingas“) skalės. Pateikiami teiginių atsakymų variantai (visiškai netinka; nelabai tinka; nei tinka nei netinka; kažkiek tinka; labai tinka). Atsakymai vertinami 1, 2, 3, 4 arba 5 taškais. 9 ir 16 klausimyno klausimai yra skaičiuojami atvirkštine tvarka. Agresijos skalę sudaro keturių skalių įverčių suma (agresijos rezultatas yra visų veiksmų įvertinimų suma).

Šio tyrimo metu buvo įvertintas klausimyno validumas ir patikimumas. 15 lente-lėje yra pateiktos Agresijos klausimyno skalių psichometrinės charakteristikos. Buvo nustatyti tokie Cronbacho alpha rodikliai: Pykčio skalės – 0,745, Fizinės agresijos – 0,791, Verbalinės agresijos – 0,690, Priešiškumo – 0,794. Šie rodikliai leidžia teigti, kad Fizinės agresijos skalės teiginių tarpusavio koreliacija yra aukštesnė, negu kitų skalių. Bendra klausimyno Cronbach alpha yra aukšta. Ji yra lygi 0,918.

15 lentelėje pateikti rezultatai rodo, kad Pykčio ($D=0,121$, $p=0,004$) ir Fizinės agre-sijos ($D=0,113$, $p=0,011$) skalių rezultatai nėra pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį, o Verbalinės agresijos ($D=0,089$, $p=0,099$), Priešiškumo ($D=0,087$, $p=0,178$) ir bendros Agresijos ($D=0,068$, $p=0,200$) skalių įverčiai yra pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį (žr. 15 lentelę). Visgi, kadangi dauguma tyrime taikytų instrumentų skalių rezultatai nėra pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį, atlikdami skaičiavimus su Agresijos klausimi-myno skalėmis taikysime neparametrinės statistikos kriterijus.

15 lentelė. Agresijos klausimyno skalių psichometrinės charakteristikos (Cronbach alpha, Kolmogorov–Smirnov testas, vidurkiai, standartiniai nuokrypiai, asimetrijos ir eksceso koeficientai

Agresijos klausimyno skalės	Cronbach alpha	Kolmogorov–Smirnov testas		M	SD	Asimetrijos koeficientas	Eksceso koeficientas
		D	p				
Pyktis	0,745	0,121	0,004	2,55	0,931	0,289	-0,844
Fizinė agresija	0,791	0,113	0,011	2,66	0,897	0,172	-0,825
Verbalinė agresija	0,690	0,089	0,099	3,08	0,927	-0,045	-0,816
Priešiškumas	0,794	0,087	0,178	2,71	0,904	0,303	0,019
Agresija	0,918	0,068	0,200	2,75	0,791	0,208	-0,608

Pastaba: $p < 0,05$

Spearman koreliacijos koeficientai rodo, kad atskiros klausimyno skalės statistiškai patikimai ($p < 0,01$) koreliuoja tarpusavyje. Vidutinio stiprumo koreliacijos patvirtina vidinį klausimyno patikimumą. Duomenys pateikti 16 lentelėje.

16 lentelė. Agresijos klausimyno skalių įverčių tarpusavio koreliacijos (N=121).

Agresijos klausimyno skalės	Pyktis	Fizinė agresija	Verbalinė agresija
Pyktis			
Fizinė agresija	0,698**		
Verbalinė agresija	0,634**	0,685**	
Priešiškumas	0,657**	0,570**	0,553**

Pastaba: **koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas), *koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

Taip pat tyrimo metu nustatytas Agresijos klausimyno skalių homogeniškumas. Buvo skaičiuotos kiekvieną skalę sudarančių teiginių įverčių tarpusavio koreliacijos. Nustatyta, kad (žr. 3 PRIEDĄ) Pykčio skalės teiginių tarpusavio koreliacijos svyruoja nuo 0,191 iki 0,579 ($p < 0,05$), Fizinės agresijos nuo 0,219 iki 0,576 ($p < 0,05$), Verbalinės agresijos nuo 0,296 iki 0,559 ($p < 0,01$), Priešiškumo nuo 0,198 iki 0,575 ($p < 0,05$). Tačiau gauti rezultatai taip pat rodo, kad Fizinės agresijos skalės 16 teiginio (skaičiuojamo atvirkštine tvarka) įvertis su kitais Fizinės agresijos skalės teiginių įverčiais nekoreliuoja, šis įvertis taip pat nekoreliuoja su kitų skalių klausimais ir su bendru klausimyno įverčiu. Panašūs rezultatai gauti J. Gerevich ir kt. (2007) atlikus Agresijos klausimyno validumo matavimus Vengrijos suaugusiųjų imtyje. Šie autoriai, atsižvelgdami į savo ir į kitų šalių tyrimų rezultatus, pasiūlė pašalinti 9 ir 16 atvirkštine tvarka skaičiuojamus teiginius. Atsižvelgiant į anksčiau minėtų tyrimų autorių rekomendacijas šiame tyrime atvirkštine tvarka skaičiuojami teiginiai buvo pašalinti.

Agresijos klausimyno validumas buvo tikrintas ir pasitelkus tiriančiąją faktoriinę analizę. Pirmiausia buvo nustatytas Kaiser-Meyer-Olkin (KMI) kriterijus. Jo gauta reikšmė 0,863 parodė, kad duomenys yra tinkami faktorinei analizei (Čekanavičius, Murauskas, 2002).

Taip pat nustatyta, kad keturi išskirti faktoriai paaiškina 51,65 proc. duomenų dispersijos. Kituose tyrimuose gauti panašūs Agresijos klausimyno validumo rodikliai (Gerevich ir kt., 2007; Von Collani, Werner, 2005).

Pykčio skalės teiginių svoriai svyravo nuo 0,958 iki 0,331. Fizinės agresijos skalės teiginių svoriai svyravo nuo 0,862 iki 0,358. Priešiškumo skalės teiginių svoriai svyravo nuo 0,793 iki 0,321. Verbalinės agresijos skalės teiginių svoriai svyravo nuo 0,701 iki -0,511 (žr. 17 lentelę).

17 lentelė. Agresijos klausimyno faktorius sudarančių teiginių svoriai po sukimo

Tiriami faktoriai	Teiginiai	Faktorių svoriai (N=121)			
		PY	FA	P	VA
Pyktis (PY)	A1 Kai kurie mano draugai galvoja, kad aš esu karštakošis	0,384*	0,326	-0,086	0,128
	A9 Aš esu ramus žmogus (teiginys skaičiuojamas atvirkštine tvarka)	0,591*	-0,463	-0,033	0,209
	A12 Aš greitai užsiplieskiu, bet greitai ir nusiraminu	-0,040	0,358*	0,277	0,290
	A18 Man sunku suvaldyti savo pyktį	0,604*	-0,065	0,307	0,144
	A19 Kai aš esu susierzinęs, to neslepiu	-0,138	-0,055	0,332	0,592*
	A23 Aš kartais jaučiuosi tarsi parako statinė, kuri tuoj sprogs	0,744*	-0,048	0,004	0,132
	A28 Kartais aš pratrūkstu iš pykčio be jokios rimtos priežasties	0,942*	-0,114	0,006	-0,230
Fizinė agresija (FA)	A2 Jeigu tam, kad apginčiau savo teises, reikės panaudoti jėgą, Aš tai padarysiu	0,149	0,429*	-0,003	0,316
	A5 Aš buvau toks įsiutęs, kad laužiau daiktus	0,685*	0,050	0,146	-0,271
	A8 Kartais aš negaliu suvaldyti impulso trenkti kitam žmogui	0,610*	0,011	0,049	0,136
	A11 Aš grasinau savo pažįstamiems	0,490*	0,120	0,189	-0,071
	A13 Jei mane kas nors išprovokuoja, aš galiu jam trenkti	0,328	0,671*	-0,107	-0,063
	A16 Aš nežinau jokios rimtos priežasties, leidžiančios trenkti žmogui (teiginys skaičiuojamas atvirkštine tvarka)	-0,039	0,192	0,065	-0,511*
	A22 Jeigu kas nors man trenkia, aš trenkiu atgal	0,217	0,432*	-0,171	0,370
	A25 Yra žmonių, išprovokavusių mane su jais susimušti	0,394	0,471*	-0,100	-0,062
	A29 Aš įsiveliu į muštynes šiek tiek dažniau nei kiti	0,958*	-0,004	-0,202	-0,102
Verbalinė agresija (VA)	A4 Kai aš nesutinku su savo draugų nuomone, aš apie tai jiems pasakau atvirai	-0,194	0,165	-0,076	0,701*
	A6 Kai žmonės nesutinka su mano nuomone, aš negaliu nesiginčyti	0,275	0,421*	0,081	0,019
	A14 Jei žmonės mane erzina, aš galiu pasakyti ką apie juos galvoju	-0,046	0,666*	-0,204	0,253
	A21 Aš dažnai nesutariu su kitais žmonėmis	0,493*	0,267	0,173	-0,147
	A27 Mano draugai sako, kad aš linkęs ginčytis	0,476*	0,219	0,064	0,067

Tiriami faktoriai	Teiginiai	Faktorių svoriai (N=121)			
		PY	FA	P	VA
Priešiškumas (P)	A3 Jei žmonės su manimi ypač maloniai elgiasi, man kyla klausimas, ko jiems reikia	-0,281	0,748*	0,267	-0,061
	A7 Aš nesuprantu, kodėl kartais dėl ko nors taip nirštu	0,331*	0,043	0,214	0,259
	A10 Man kelia įtarimą pernelyg draugiški nepažįstamieji	-0,144	0,862*	-0,001	-0,263
	A15 Mane kartais graužia pavydas	0,071	-0,262	0,793*	0,119
	A17 Kartais man atrodo, kad gyvenimas man yra neteisingas	0,060	0,107	0,636*	0,045
	A20 Kartais man atrodo, kad žmonės šaiposi iš manęs man už akių	-0,144	0,193	0,791*	-0,067
	A24 Atrodo, kad kitiems žmonėms visada sekasi	0,275	0,223	0,321*	-0,121
	A26 Aš žinau, kad mano „draugai“ mane apkalba	0,153	-0,109	0,726*	-0,079

Pastaba: *svoriai ≥ 0.32 .

Kaip rodo 17 lentelės duomenys, daugelis teiginių atitinka originalias A. H. Busso, M. Perry (1992) Agresijos klausimyno skales. Tačiau dalis teiginių neatitiko originalių skalių. Ypač tai galima pastebėti Verbalinės agresijos skalėje. G. Von Collani, R. Werneris, (2005) atlikę vokiškos Agresijos klausimyno versijos validumo analizę, gavo panašius rezultatus. Didžioji Verbalinės agresijos skalės dalis ir kai kurie Priešiškumo teiginiai sutapo su Pykčio skalės faktoriais.

Šio tyrimo metu gautą dalies teiginių neatitikimą taip pat būti galima aiškinti kaip faktorių tarpusavio koreliacijas, arba tuo, kad atsakymą į teiginį lemia daugiau nei vienas veiksnys.

Tikrinant Agresijos metodikos konstrukto validumą, buvo naudojama korelacijų su kitų klausimynų, matuojančių tą pačią sąvoką, kintamųjų rodikliais paieška. Fizinė ir verbalinė agresija (kitų skaudinimas ir žalojimas) atitinka instrumentinę agresiją, todėl buvo siekiama nustatyti, ar ši skalė yra susijusi su ASR Agresyvaus elgesio sunkumų skale. Gauti duomenys pateikti 18 lentelėje.

18 lentelė. Agresyvaus elgesio sunkumų (ASR) ir Fizinės bei Verbalinės agresijos (Agresijos klausimynas) skalių įverčių tarpusavio koreliacijos

Agresijos klausimyno skalės	ASR Agresyvaus elgesio sunkumų skalė	
Fizinė agresija	R	0,514**
	N	119
Verbalinė agresija	R	0,413**
	N	118

Pastaba: **koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas) *koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

Nustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp ASR Agresyvaus elgesio sunkumų skalės ir Agresijos klausimyno Fizinės agresijos ($r = 0,514$, $p = 0,01$) bei Verbalinės agresijos ($r = 0,413$, $p = 0,01$) skalių įverčių.

Įvertinus Agresijos klausimyno lietuviškosios versijos psichometrines charakteristikas, nustatyta, kad klausimynas pasižymi vidiniu suderinamumu, pakankamu konstrukciniu validumu. Skalių tarpusavio koreliacijos rodo pakankamą metodikos vidinį suderinamumą. Galima teigti, jog klausimyną galima taikyti teisės pažeidėjų agresijos formų tyrimui.

4.4. Tyrimo rezultatų apdorojimas

Teisės pažeidėjų interviu ir apklausos metu gauti duomenys buvo apdorojami statistiniu paketu, socialiniams mokslams skirtu SPSS17.00. atlikta statistinė duomenų analizė.

Tyrimo buvo nustatytos naudotų metodikų ir klausimynų skalių psichometrinės charakteristikos. Patikimumas buvo matuojamas Cronbach alpha koeficientu. Taip pat skaičiuoti aprašomosios statistikos kriterijai – vidurkiai, standartiniai nuokrypiai, dažniai.

Klausimynų skalių validumui nustatyti atlikta tiriančioji faktorinė analizė, taikytas faktorių išskyrimo metodas – principinių komponentų analizė, sukimo metodas – Promax.

Normalusis kintamųjų pasiskirstymas buvo patikrintas Kolmogorov–Smirnov ir Shapiro Wilk testais, asimetrijos ir eksceso koeficientais.

Koreliacijai tarp intervalinių duomenų nustatyti, tikrinant klausimynų ir metodikų konstrukto validumą, skalių ir skalių teiginių tarpusavio ryšius, buvo naudojamas Spearman (r) koreliacijos koeficientas. Kaip pagrindinis pasirinktas 0,05 reikšmingumo lygmuo.

Pakartotinio nusikalstamumo pasiskirstymo skirtingose žemos, vidutinės, aukštos rizikos grupėse reikšmingumui, t. y. ar pažeidimų dažnių proporcijos skirtingose rizikos grupėse yra statistiškai reikšmingos, nustatyti buvo naudotas χ^2 testas.

Vidurkių skirtumams tarp dviejų grupių nustatyti buvo naudojamas neparametrinis Mann Whitney testas nepriklausomoms imtims. Daugiau nei dviejų nepriklausomų imčių palyginimui buvo taikomas neparametrinis Kruskal–Wallis ranginis kriterijus.

Įvertinti atskirų rizikos veiksnių svarbą prognozuojant pakartotinį nusikalstamumą, t. y. rizikos veiksnių prognostinei jėgai nustatyti bendroje nuteistųjų vyrų ir moterų imtyje, buvo pritaikyta ROC analizė. ROC analizės kriterijai: AUC, Jautrumas (angl. *Sensitivity*), Specifiškumas (angl. *Specificity*), S.E. AUC – kai šio rodiklio reikšmė viršija 0,5, t. y. atsitiktinio spėjimo tikimybę, tuomet galime teigti, kad veiksnys prognozuoja. Šis prognostinis rodiklis yra statistiškai reikšmingas, kai $p < 0,001$. Jautrumas – tikimybė, kad teisės pažeidėjas bus įvertintas kaip keliantis didelę riziką pakartotinai nusikalsti, kai jis pakartotinai nusikalto. Specifiškumas – tikimybė, kad teisės pažeidėjas bus įvertintas kaip nekeliantis rizikos pakartotinai nusikalsti, kai jis pakartotinai nenusikalto. S.E. – standartinė paklaida.

Logistinės regresinės analizės modelis šiame darbe buvo pritaikytas prognozuojant priklausomo kintamojo (pakartotinio nusikalstamumo) reikšmių tikimybes iš nepriklausomų kintamųjų reikšmių (rizikos veiksnių).

5. REZULTATAI

5.1. OASys 2 metodikos psichometrinės charakteristikos

5.1.1. OASys 2 metodikos vidinis patikimumas

Prieš atliekant tolesnę tyrimo metu gautų rezultatų statistinę analizę, patikrintos OASys 2 metodikos psichometrinės charakteristikos. Tai buvo pirmasis šio darbo uždavinys. OASys 2 skalių vidinis patikimumas ir kitos psichometrinės metodikos skalių charakteristikos buvo matuojamos naudojant pirmojo tyrimo etape dalyvavusių tiriamųjų OASys 2 įvertinimus. Gauti psichometriniai metodikos rodikliai pateikti 19 lentelėje. Bendras OASys 2 metodikos skalių patikimumas (Cronbach alpha) yra lygus 0,920. Mažiausia Cronbach alpha buvo Ryšių skalėje – 0,561, o didžiausia – Piktnaudžiavimo narkotikais skalėje – 0,895 (žr. 19 lentelę). OASys 2 metodikos daugumos skalių vidinio patikimumo rodikliai yra aukšti.

19 lentelė. OASys 2 metodikos skalių psichometrinės charakteristikos (Cronbach alpha, Kolmogorov–Smirnov testas, vidurkiai, standartiniai nuokrypiai, asimetrijos ir eksceso koeficientai)

OASys 2 dalys	Cronbach alpha	Kolmogorov–Smirnov testas		M	SD	Asimetrijos koeficientas	Eksceso koeficientas
		D	p				
Teisės pažeidimų informacija	0,754	0,141	0,000	7,61	6,753	6,669	78,672
Gyvenimo sąlygų apibūdinimas	0,855	0,261	0,000	1,64	2,336	1,542	1,457
Išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti	0,768	0,131	0,000	4,00	3,556	0,974	0,716
Lėšų tvarkymas ir pajamos	0,769	0,115	0,000	3,47	2,627	0,583	-0,291
Ryšiai	0,561	0,168	0,000	2,29	2,162	0,933	0,520
Gyvenimo stilius ir bendraamžiai	0,727	0,105	0,000	3,53	2,463	0,474	-0,342
Piktnaudžiavimas narkotikais	0,895	0,457	0,000	1,40	2,816	1,777	1,613
Piktnaudžiavimas alkoholiu	0,603	0,230	0,000	2,85	2,714	0,425	-0,971
Emocinė gerovė	0,663	0,180	0,000	2,50	2,322	1,244	1,578
Mąstymas ir elgesys	0,835	0,091	0,000	5,89	4,066	0,575	-0,083
Nuostatos	0,765	0,190	0,000	2,37	2,470	1,127	0,773

Pastaba: $p < 0,05$

Dauguma metodikos skalių statistiškai patikimai ($p < 0,001$) koreliuoja tarpusavyje (žr. 4 PRIEDĄ).

Tyrimo metu nustatyta, kad visų OASys 2 skalių rezultatai yra pasiskirstę ne pagal normalųjį skirstinį. Visų OASys 2 skalių įverčių nuokrypis nuo normaliojo pasiskirstymo yra statistiškai reikšmingas ($p < 0,05$). Dauguma asimetrijos ir eksceso koeficientų reikšmių yra didesnės nei 1 (žr. 19 lentelę).

Kadangi daugumos skalių nuokrypiai nuo normaliojo pasiskirstymo yra reikšmingi, o asimetrijos ir eksceso koeficientų reikšmės yra didesnės nei 0,5, atlikdami skaičiavimus su OASys 2 metodikos skalėmis taikysime neparametrinės statistikos kriterijus.

5.1.2. OASys 2 formos skirtingų teisės pažeidėjų grupių, atsižvelgiant į jų pirmojo teistumo amžių, diferencinės galimybės

Tyrimų rezultatai rodo, kad teisės pažeidėjų amžius pirmo teistumo metu yra labai svarbus prognostinis recidyvo rodiklis (Ango, Huan, 2008; Benda, 2005; Benda, 2003; Francis ir kt., 2004; Farrington, 1983; Mulvey ir kt., 1984; Quinsey, Zamble, 1997; Wolfgang, 1972). Teisės pažeidėjai, kurie nusikalsta būdami nepilnamečiai, palyginus su pirmą kartą nusikalstančiais pilnamečiais, patenka į aukštesnės rizikos grupę pakartotinai nusikalsti. Taigi, pirmojo teistumo amžius buvo pasirinktas skirstant teisės pažeidėjus į dvi grupes: tie, kurie pirmą kartą buvo nuteisti būdami nepilnamečiai, jaunesni nei 18 metų amžiaus (didesnės rizikos grupė), ir tie, kurie pirmojo teistumo metu buvo vyresni nei 18 metų amžiaus (mažesnės rizikos grupė). Siekiant išsiaiškinti, ar OASys 2 metodika diferencijuoja nuteistuosius atsižvelgiant į jų pakartotinio nusikalstamumo riziką, buvo palyginti dviejų skirtingą žalos riziką keliančių teisės pažeidėjų grupių OASys 2 skalių įverčiai. OASys 2 metodikos diferencinės galimybės buvo matuojamos naudojant pirmojo tyrimo etape dalyvavusių tiriamųjų OASys 2 įvertinimus.

20 lentelė. OASys 2 metodikos skalėmis matuojamų kriminogeninių poreikių palyginimas skirtingose teisės pažeidėjų grupėse, atsižvelgiant į jų pirmojo teistumo amžių

OASys skalės	Pirmasis teisės pažeidėjo teistumas	N	Vidutinis rangas	Mann-Whitney, U	P
Teisės pažeidimų informacija	Iki 18 m.	94	176,36	12206,5	0,000
	Nuo 18 m.	159	97,23		
	Iš viso	253			
Gyvenimo sąlygų apibūdinimas	Iki 18 m.	94	138,11	8517,0	0,047
	Nuo 18 m.	159	120,43		
	Iš viso	253			
Išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti	Iki 18 m.	94	147,79	9427,5	0,000
	Nuo 18 m.	159	114,71		
	Iš viso	253			
Lėšų tvarkymas ir pajamos	Iki 18 m.	91	139,55	8513,5	0,015
	Nuo 18 m.	158	116,62		
	Iš viso	249			
Ryšiai	Iki 18 m.	91	133,18	7933,5	0,140
	Nuo 18 m.	157	119,47		
	Iš viso	248			
Gyvenimo stilius ir bendraamžiai	Iki 18 m.	94	149,46	9584,5	0,000
	Nuo 18 m.	159	113,72		
	Iš viso	253			

OASys skalės	Pirmasis teisės pažeidėjo teistumas	N	Vidutinis rangas	Mann-Whitney, U	P
Piktnaudžiavimas narkotikais	Iki 18 m.	94	130,61	7812,5	0,415
	Nuo 18 m.	159	124,86		
	Iš viso	253			
Piktnaudžiavimas alkoholiu	Iki 18 m.	91	142,49	8781,0	0,003
	Nuo 18 m.	158	114,92		
	Iš viso	249			
Emocinė gerovė	Iki 18 m.	91	147,22	9211,0	0,000
	Nuo 18 m.	158	112,20		
	Iš viso	249			
Mąstymas ir elgesys	Iki 18 m.	94	143,37	9011,5	0,006
	Nuo 18 m.	159	117,32		
	Iš viso	253			
Nuostatos	Iki 18 m.	94	202,60	8126,0	0,237
	Nuo 18 m.	159	183,05		
	Iš viso	253			

Pastaba: $p < 0,05$

Tikrinant prielaidą, ar OASys 2 matuojamų statistikų rizikos veiksnių ir kriminogeninių poreikių įverčių rodikliai teisės pažeidėjų, nuteistų pirmą kartą iki pilnametystės, yra aukštesni, negu pirmą kartą nuteistų pilnamečių, tyrimo metu buvo pritaikytas neparametrinis Mann-Whitney U testas dviem nepriklausomoms imtims. Statistinis kriterijus pasirinktas atsižvelgiant į kintamųjų normalumą. Buvo nustatyti minėtų įverčių skirtumai (žr. 20 lentelę).

Atlikus statistinę analizę, nustatyta, kad lyginant teisės pažeidėjų grupes net aštuonių iš vienuolikos OASys 2 skalių įvertinamų statistikų veiksnių ir kriminogeninių poreikių įverčiai skiriasi statistiškai reikšmingai ($p < 0,05$). Teisės pažeidėjų, pirmą kartą teistų nesulaukus pilnametystės, statistiškai reikšmingai aukštesni šių skalių įverčių rodikliai: Teisės pažeidimų informacijos (Mann-Whitney, $U = 12206,5$, $p = 0,000$), Gyvenimo sąlygų apibūdinimo (Mann-Whitney, $U = 8517,0$, $p = 0,047$), Išsimokslinimo, mokymosi ir galimybės įsidarbinti (Mann-Whitney, $U = 9427,5$, $p = 0,000$), Lėšų tvarkymo ir pajamų (Mann-Whitney, $U = 8513,5$, $p = 0,015$), Gyvenimo stiliaus ir bendraamžių (Mann-Whitney, $U = 9584,5$, $p = 0,000$), Piktnaudžiavimo alkoholiu (Mann-Whitney, $U = 8781,0$, $p = 0,003$), Emocinės gerovės (Mann-Whitney, $U = 9211,0$, $p = 0,000$), Mąstymo ir elgesio (Mann-Whitney, $U = 9011,5$, $p = 0,006$).

Tyrimo metu tarp minėtų teisės pažeidėjų grupių nebuvo nustatyti Ryšių, Piktnaudžiavimo narkotikais bei Nuostatų statistiškai reikšmingų įverčių skirtumai. Tai rodo, kad teisės pažeidėjų, pirmą kartą nuteistų pilnamečių ir nepilnamečių nuostatos dėl nusikalstamo elgesio nesiskiria. Minėtos grupės palaiko ryšius su nusikaltančiais asmenimis. Taip pat nesiskiria šių grupių narkotinių medžiagų vartojimo mastas.

Apibendrinant rezultatus, galima daryti prielaidą, kad OASys 2 metodikos skalėmis gauti rizikos veiksnių įverčiai diferencijuoja skirtingas teisės pažeidėjų grupes.

5.1.3. OASys 2 metodikos skalių metodikos prognostinis validumas

Siekiant nustatyti OASys 2 metodikos prognostinį validumą buvo atliktas prospektyvinis tyrimas. Pirmojo tyrimo dalyje tiriamieji buvo įvertinti pagal OASys 2 metodiką ir suskirstyti į skirtingos rizikos grupes: aukštos, vidutinės ir žemos. Po dvejų metų buvo surinkti duomenys apie teisės pažeidėjų teistumą / neteistumą ar bausmės vykdymo laikotarpiu gautas nuobaudas ir paskatinimus už blogą ar gerą elgesį.

Lietuvos kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pateikti duomenys apie pakartotinį nusikalstamumą parodė, kad iš 254 pagal OASys 2 metodiką įvertintų tiriamųjų 213 (166 vyrai ir 47 moterys) buvo paleista iš laisvės atėmimo vietos. Siekiant patikrinti, ar skirtingoms rizikos grupėms priskirti nuteistieji paleisti iš pataisos įstaigos vienodai dažnai nusikalto, buvo atlikta statistinė analizė taikant χ^2 kriterijų. Pakartotinio nusikalstamumo rodikliai po 6 ir po 12 mėnesių skirtingose rizikos grupėse pateikti 21 lentelėje.

21 lentelė. Skirtingų rizikos grupių nuteistųjų pakartotinio nusikalstamumo duomenys praėjus 6 ir 12 mėnesių po OASys 2 įvertinimo

Pakartotinio teistumo rizika, nustatyta iki paleidimo	6 mėn. laikotarpiu (12 mėn. laikotarpiu)		Iš viso
	Nenusikalto	Nusikalto	
Žema rizika	70 (62)	6 (14)	76
Vidutinė rizika	93 (69)	25 (49)	118
Aukšta rizika	8 (5)	11 (14)	19
Iš viso	171 (136)	42 (77)	213

Pastaba: $\chi^2 = 24,365$ (21,8), $df = 2$, $p < 0,001$ – 6 mėn. laikotarpiu; $\chi^2 = 23,423$ (24,0), $df = 2$, $p < 0,001$ – 12 mėn. laikotarpiu.

Gauti rezultatai rodo, kad pažeidimų dažnių proporcijų skirtumas skirtingose rizikos grupėse yra statistikai reikšmingas ($\chi^2 = 24,073$ (22,9), $df = 2$, $p < 0,001$ – 6 mėn. laikotarpiu; $\chi^2 = 24,073$ (22,9), $df = 2$, $p < 0,001$ – 12 mėn. laikotarpiu). Skirtingų rizikos grupių nuteistųjų pakartotinio nusikalstamumo dažnis skirtingas. Žemos rizikos grupės nuteistieji pakartotinai nusikalto rečiausiai: praėjus 6 mėnesiams po įvertinimo teisės pažeidimus atliko 6 iš 76 žemos rizikos grupės asmenų, o po 12 mėn. – 14 nuteistųjų. Didžioji dalis žemos rizikos grupei priskirtų nuteistųjų nenusikalto pakartotinai nei 6 nei 12 mėn. laikotarpiu. Vidutinėje rizikos grupėje per 6 mėn. Iš 118 nuteistųjų nusikalto tik 25 nuteistieji, o per 12 mėn. – mažiau kaip pusė dalyvių, tik 49 iš 118. Aukštos rizikos grupei priskirti nuteistieji nusikalto dažniausiai. Praėjus 6 mėn. po įvertinimo pakartotinai nusikalto daugiau nei pusė asmenų, t. y. iš 11 iš 19 nuteistųjų. 12 mėnesių po įvertinimo iš 19 aukštos rizikos grupės naujus teisės pažeidimus padarė 14 asmenų.

Gauti rezultatai rodo, kad OASys 2 vertinimų pagrindu atliktas teisės pažeidėjų priskyrimas skirtingoms rizikos pakartotinai nusikalsti grupėms yra susijęs su realiai

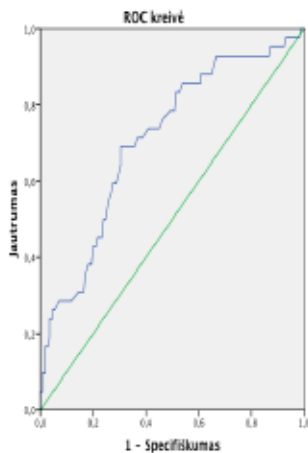
pasireiškiančiu pakartotinio nusikalstamumo dažnumu, todėl OASys 2 galima taikyti Lietuvos nuteistiesiems, įvertinant jų riziką pakartotinai nusikalsti.

OASys metodikos prognostiniam validumui patikrinti ir įvertinti jos galimybes prognozuoti pakartotinį nusikalstamumą taip pat buvo atlikta pilnos OASys 2 metodikos ROC (angl. *Receiver operating characteristic*) analizė. ROC analizė buvo siekiama nustatyti, ar tiksliai binarinį kintamąjį (nusikalto ar nenusikalto) prognozuoja kitas kintamasis (OASys 2 formų rizikos veiksnių svertiniai suminiai balai). Norint įvertinti atskirų OASys skalių svarbą prognozuojant pakartotinį nusikalstamumą, ROC analizė buvo atliekama naudojant ir atskiras OASys skales. ROC analizės skaitinis rodiklis yra AUC (angl. *Area under the curve*), jis gali kisti nuo 0 (idealiai negatyvaus prognozavimo) iki 1,0 – idealiai pozityvaus prognozavimo. Grafiškai šis rodiklis atsispindi kreivėse: tiesi linija rodo atsitiktinio spėjimo būdu gautas prognozes, o kreivė rodo metodikos pagalba atliktų prognozių tikslumą. Kuo kreivė yra aukščiau tiesios linijos, tuo metodikos prognostinės galimybės yra geresnės. Žemiau yra pateikiami duomenys apie tai, kaip OASys 2 formos įverčiai prognozuoja nusikalstamumą praėjus 6 ir 12 mėnesių po įvertinimo.

1 grafike pateiktos AUC reikšmės viršija 0,5, t. y. atsitiktinio spėjimo tikimybę ($AUC = 0,709$). Nustatyta, kad šie prognostiniai rodikliai yra statistškai reikšmingi ($p < 0,001$). Remiantis gautais rezultatais, galima teigti, kad OASys 2 formos prognostinės galimybės Lietuvos teisės pažeidėjų imtyje yra geros. Analizėje buvo naudojama Jungtinės Karalystės OASys balų pavertimo svertiniais suminiais balais sistema. Tai yra vienas iš tyrimo ribotumų. Šiuo metu nėra Lietuvos OASys balų svertinių balų sistemos, tam reikalingi papildomi tyrimai, todėl vadovaujamosi užsienio praktika.

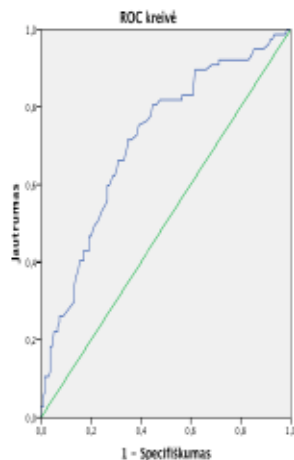
**Visi teisės pažeidėjai (N = 213)
1 = padarė teisės pažeidimą**

**Praėjus 6 mėnesiams
Po įvertinimo**

$AUC = 0,709$, $SE = 0,45$, $p < 0,001$

**Praėjus 12 mėnesių
Po įvertinimo**

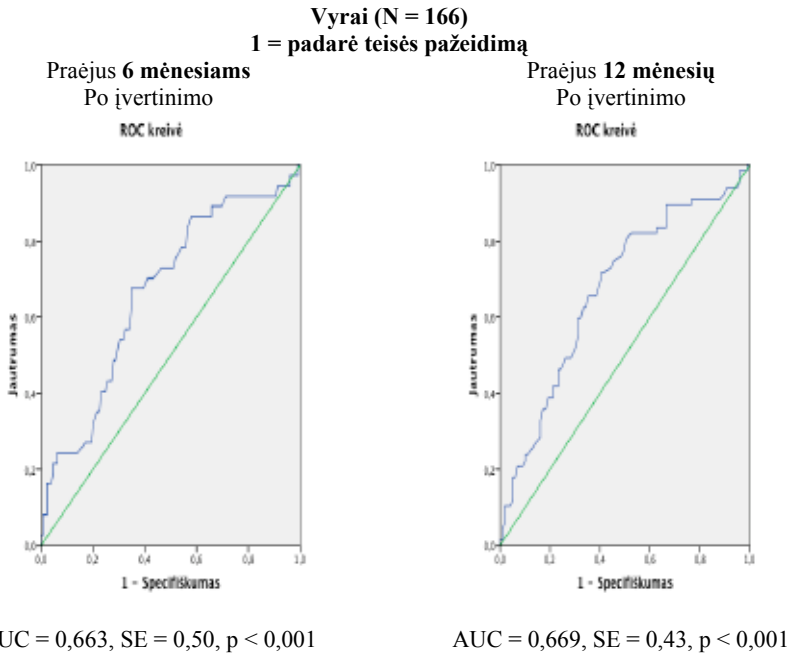

$AUC = 0,713$, $SE = 0,37$, $p < 0,001$

1 grafikas. Visos teisės pažeidėjų imties (OASys 2 suminis svertinis balas) pakartotinio nusikalstamumo prognostiniai rodikliai

Nors didžiąją nusikaltimų dalį padaro vyrai, o nusikalstamo elgesio rizikos įvertinimo metodikos dažniausiai skiriamos jiems, ne mažiau svarbu įvertinti, ar metodikos tinka ir moterų pakartotinio nusikalstamumo prognozavimui.

2 grafike pateikti analizės, atliktos vyrų grupėje, rezultatai rodo, kad OASys 2 statistiškai reikšmingai ($p < 0,001$) prognozuoja pakartotinį vyrų nusikalstamumą. Prognostinis AUC rodiklis praėjus 6 mėnesiams po įvertinimo lygus $AUC = 0,663$, o 12 mėnesių $AUC = 0,669$.

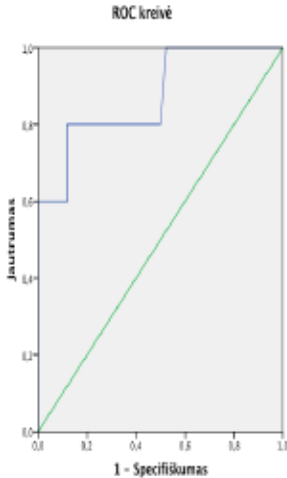

2 grafikas. Vyrų imties (OASys 2 suminis svertinis balas) pakartotinio nusikalstamumo prognostiniai rodikliai

3 grafike pateikti analizės, atliktos moterų grupėje, rezultatai. OASys 2 statistiškai reikšmingai ($p < 0,001$) prognozuoja moterų pakartotinį nusikalstamumą. Atliktos prognozės (6 mėnesių laikotarpiu) moterų grupėje $AUC = 0,874$, vyrų grupėje $AUC = 0,668$; (12 mėnesių laikotarpiu) moterų – $AUC = 0,845$, vyrų – $AUC = 0,669$.

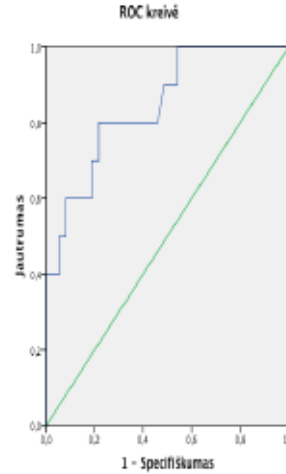
Moterys (N = 47)
1 = padarė teisės pažeidimą

Praėjus 6 mėnesiams
Po įvertinimo

AUC = 0,874, SE = 0,93, $p < 0,001$

Praėjus 12 mėnesių
Po įvertinimo

AUC = 0,845, SE = 0,69, $p < 0,001$

3 grafikas. Moterų imties (OASys 2 suminis svertinis balas) pakartotinio nusikalstamumo prognostiniai rodikliai

Atlikus OASys 2 vertinimo ir pakartotinio nusikalstamumo 6 ir 12 mėnesių laikotarpiu analizę, nustatyta, kad pakartotinio nusikalstamumo prognozavimas OASys 2 remiantis suminiu svertiniu balu yra pagrįstas ir statistiškai patikimai viršija atsitiktinio spėjimo tikimybę tiek bendroje nuteistųjų, tiek nuteistų vyrų, tiek nuteistų moterų grupėse.

Gauti rezultatai patvirtina OASys 2 skalių vidinį suderinamumą ir metodikos prognostinį validumą. Metodika gali būti taikoma pakartotinio nusikalstamumo rizikai įvertinti Lietuvos teisės pažeidėjų grupėse.

5.1.4. OASys 2 metodikos skalių konstrukto validumas

Tikrinant OASys 2 metodikos konstrukto validumą, buvo ieškoma koreliacijų su kitų klausymų, vertinančių tą pačią sąvoką, rodikliais.

Tyrimo metu buvo daroma prielaida, kad skirtingais būdais įvertinti tie patys rizikos veiksniai koreliuos. Pavyzdžiui, ASR adaptyvaus elgesio Situoktinio / partnerio, Šeimos skalių ir OASys 2 Ryšių bei ASR adaptyvaus elgesio Draugų bei OASys 2 Gyvenimo stiliaus ir bendraamžių skalių įverčiai koreliuos. Gautų koreliacijų rezultatai pateikti 22, 23 lentelėse.

Analizuojant OASys 2 Ryšių skalės sąsajas su ASR adaptyvaus elgesio Situoktinio skale, statistiškai reikšmingo ryšio nenustatyta. Tačiau nustatyta neigiama koreliacija tarp OASys 2 Ryšių skalės ir ASR adaptyvaus elgesio Šeimos skalės ($r = -0,368$,

$p = 0,01$) (žr. 22 lentelę). Gali būti keletas priežasčių, dėl kurių OASys 2 Ryšių skalės įvertis nekoreliuoja su ASR adaptyvaus elgesio Sutuoktinio skale. OASys 2 Ryšių skalėje vertinama informacija ne tik apie teisės pažeidėjo esamus ryšius su partneriu, bet ir buvusių praeityje. ASR Sutuoktinio / partnerio skalės teiginius vertina pats tiriamasis, tuo tarpu OASys 2 įvertinimą atlieka specialistas. Pačių teisės pažeidėjų savų santykių kokybės vertinimas gali būti subjektyvus ir neatspindėti realios situacijos.

22 lentelė. Sutuoktinio / partnerio, Šeimos (ASR) ir Ryšių (OASys 2) skalių įverčių tarpusavio koreliacijos

ASR adaptyvaus elgesio skalės	OASys 2 Ryšių skalė	
Sutuoktinis / partneris	R	-0,096
	N	121
Šeima	R	-0,368**
	N	85

Pastaba: **koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas) *koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

Tyrimo metu taip pat buvo nustatyta neigiama koreliacija tarp OASys 2 Gyvenimo stiliaus ir bendraamžių skalės ir ASR adaptyvaus elgesio Draugų skalės ($r = -0,185$, $p = 0,05$) (žr. 23 lentelę). ASR adaptyvaus elgesio skalėje daugiausia vertinama informacija, susijusi su draugų skaičiumi, tarpusavio santykių kokybe, susitikimų dažniu. Gauti rezultatai rodo, kad, gerėjant teisės pažeidėjo santykiams su artimais draugais, mažėja problemų, susijusių su nusikalstamu gyvenimo stiliumi ir nusikalstančiais draugais.

23 lentelė. Draugų (ASR) ir Gyvenimo stiliaus ir bendraamžių (OASys 2) skalių įverčių tarpusavio koreliacijos

ASR adaptyvaus elgesio skalė	OASys 2 Gyvenimo stiliaus ir bendraamžių skalė	
Draugai	R	-0,185*
	N	119

Pastaba: **koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas) *koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

Tikrinant prielaidą, kad ASR adaptyvaus elgesio Darbo ir Išsilavinimo skalių įverčiai koreliuos su OASys 2 Išsimokslinimo, mokymosi ir galimybės įsidarbinti skalės įverčiu, statistiškai reikšmingų ryšių tarp minėtų skalių nenustatyta (žr. 24 lentelę). Gautiems rezultatams įtakos galėjo turėti šių skalių įvertinimo skirtumai. Teisės pažeidėjai, atsakinėdami į ASR klausimyno teiginius, galėjo save vertinti socialiai palankiau nei specialistas, kuris įvertinimą atlieka remiantis bylos, socialine ir teisės pažeidėjo interviu metu pateikta informacija.

24 lentelė. Darbo, Išsilavinimo (ASR) ir Išsilavinimo, mokymosi ir galimybės įsidarbinti (OASys 2) skalių įverčių tarpusavio koreliacijos

ASR adaptyvaus elgesio skalės	OASys 2 Išsimokslinimo, mokymasi ir galimybės įsidarbinti skalė	
	Darbas	R
N		121
Išsilavinimas	R	-0,159
	N	121

Pastaba: **koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas) *koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

OASys 2 Emocinės gerovės skalėje yra įvertinamos emocinės problemos, trukdančios teisės pažeidėjo kasdieniui veiklai ir keliančios žalos riziką aplinkiniams. Yra fiksuojama, ar asmuo jaučiasi prislėgtas ar per daug nerimauja, išgyvena depresiją, yra emociškai nestabilus, turi rūpesčių, kurie veikia kasdieninę jo veiklą. Taip pat šioje skalėje fiksuojama informacija apie teisės pažeidėjo patiriamas psichologines, psichiatrines problemas. Pavyzdžiui, depresijos, obsesinio-kompulsinio sutrikimo atvejai. Reikia pastebėti, kad šioje skalėje yra daugiau vertinami teisės pažeidėjo emocinės negerovės veiksniai, t. y. emociniai sunkumai, susiję su jo nusikalstamu elgesiu.

Tyrimo metu buvo siekiama nustatyti, ar OASys 2 Emocinės gerovės skalės įvertis koreliuoja su ASR Nerimastingumo / depresiškumo, Užsisklendimo, Somatinių skundų ir DSM-IV kriterijus atitinkančios ASR klausimyno Depresiškumo, Nerimastingumo, Somatinių sunkumų skalių įverčiais. Pasak A. H. Busso, M. Perry (1992), pyktis apima psichologinį sužadimą ir pasirengimą agresyviems veiksams. Tai atitinkama emocinį ar jausminį elgesio komponentą, todėl taip pat buvo tikrinta prielaida, ar OASys Emocinės gerovės skalės įvertis yra susijęs su Agresijos Pykčio skalės įverčiu. Gauti rezultatai pateikti 25 lentelėje. Būtina pastebėti, kad OASys Emocinės gerovės skalėje yra įvertinami teisės pažeidėjo patiriami emociniai sunkumai, nuotaikų sutrikimai ir kt.

25 lentelė. Emocinių sunkumų Nerimastingumo / depresiškumo, Užsisklendimo, Somatinių skundų, DSM-IV kriterijus atitinkančios Depresiškumo, Nerimastingumo, Somatinių sunkumų (ASR), Pykčio (Agresijos klausimynas) ir Emocinės gerovės (OASys 2) skalių įverčių tarpusavio koreliacijos

ASR sunkumų skalės	OASys 2 Emocinės gerovės skalė	
Nerimastingumas / depresiškumas	R	0,370**
	N	121
Užsisklendimas	R	0,343**
	N	121
Somatiniai skundai	R	0,181*
	N	119

ASR sunkumų skalės	OASys 2 Emocinės gerovės skalė	
DSM-IV kriterijus atitinkančios ASR sunkumų skalės		
Depresiškumas	R	0,298**
	N	119
Nerimastingumas	R	0,208*
	N	121
Somatiniai sunkumai	R	0,162
	N	121
Agresijos klausimyno skalė		
Pyktis	R	0,250**
	N	121

Pastaba: **koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas) *koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

Nustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp OASys 2 Emocinės gerovės skalės ir ASR Nerimastingumo / depresiškumo ($r = 0,370$, $p = 0,01$), Užsisklendimo ($r = 0,343$, $p = 0,01$), Somatinių skundų ($r = 0,181$, $p = 0,05$) ir DSM-IV kriterijus atitinkančios ASR klausimyno Depresiškumo ($r = 0,298$, $p = 0,01$), Nerimastingumo ($r = 0,208$, $p = 0,01$), Agresijos klausimyno Pykčio ($r = 0,250$, $p = 0,01$) skalių įverčių. Statistiškai reikšmingų ryšių nenustatyta tarp OASys 2 Emocinės gerovės skalės ir DSM-IV kriterijus atitinkančios ASR klausimyno Somatinių sunkumų skalių įverčių.

Gauti rezultatai patvirtino, kad OASys 2 Emocinės gerovės skalės įverčiai yra susiję su teisės pažeidėjo emociniais sunkumais (nerimastingumu / depresiškumu, užsisklendimu ir su tuo susijusius somatinius skundus bei pyktį ir DSM-IV kriterijus atitinkančius depresiškumo ir nerimastingumo emocinius sunkumus), tačiau DSM-IV kriterijus atitinkančios ASR klausimyno somatinių sunkumų skalės atveju gauti rezultatai rodo, kad OASys 2 metodikos teiginiai klinikinius požymius atitinkančių somatinių skundų požymių nefiksuoja.

Tyrimo metu taip pat buvo siekiama nustatyti, ar OASys 2 Mąstymo ir elgesio skalės įvertis koreliuoja su ASR Mąstymo sunkumų, Dėmesio sunkumų, Agresyvaus elgesio, Taisyklių laužymo, DSM-IV kriterijus atitinkančių Dėmesio trūkumo / hiperaktyvumo, Hiperaktyvumo / impulsyvumo bei Asocialios asmenybės skalių įverčiais. OASys 2 skalėje Mąstymas ir elgesys įvertinami teisės pažeidėjo mąstymo ir elgesio ypatumai. Skalė skirta įvertinti kaip teisės pažeidėjas galvoja, kaip samprotauja, jo impulsyvumą, agresyvumą ir pan.

Kadangi OASys 2 Mąstymas ir elgesys skalę sudaro teiginiai, susiję su teisės pažeidėjų savikontrolės, kūrybinio ir abstraktaus mąstymo sunkumų, impulsyvumo, agresyvaus elgesio, gebėjimų planuoti įvertinimu, todėl darytina prielaida, kad skirtingais būdais gauti Mąstymo ir elgesio sunkumų įverčiai koreliuos. Koreliacijų su kitų klausimynų skalėmis, įvertinančiomis tą pačią sąvoką, paieška, yra vienas iš būdų nustatyti, ar OASys 2 Mąstymo ir elgesio skalė yra validi, t. y. įvertina asocialaus mąstymo ir elgesio sunkumus. Gauti rezultatai pateikti 26 lentelėje.

Visų minėtų ASR sunkumų ir DSM-IV kriterijus atitinkančių skalių, išskyrus ASR Mąstymo sunkumų ir DSM-IV kriterijus atitinkančio Vengiančio tipo asmenybės skalių, įverčiai teigiamai koreliavo su OASys 2 Mąstymo ir elgesio skalės įverčiu.

Stipriausi ryšiai buvo nustatyti su ASR DSM-IV kriterijus atitinkančių Dėmesio trūkumo / hiperaktyvumo ($r = 0,353$, $p = 0,01$) ir Dėmesio sunkumų ($r = 0,366$, $p = 0,01$) skalių įverčiais (žr. 26 lentelę).

Nenustatyti ryšiai tarp ASR Mąstymo sunkumų ir OASys 2 Mąstymo ir elgesio sunkumų gali reikšti, kad kiekvieno instrumento skalės matuoja skirtingus Mąstymo parametrus. Išanalizavus kiekvieną skalę sudarančius teiginius, galima pastebėti, kad ASR sunkumų skalės teiginiai atspindi mąstymo turinio ir formos sutrikimų požymius (pvz., „Girdžiu garsus arba balsus, kurių, kitų žmonių nuomone, nėra“). OASys 2 Mąstymo ir elgesio skalėje analizuojama informacija, susijusi su informacija apie mąstymo lankstumą ir kategoriškumą. Tai gali būti viena iš priežasčių, kodėl tarp šių skalių nebuvo nustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai.

26 lentelė. Mąstymo sunkumų, Dėmesio sunkumų, Agresyvaus elgesio, Taisyklių laužymo, DSM-IV kriterijus atitinkančios Dėmesio trūkumo / hiperaktyvumo, DSM Hiperaktyvumo / impulsyvumo, Asocialios asmenybės (ASR) bei Mąstymo ir elgesio (OASys 2) skalių įverčių tarpusavio koreliacijos

ASR sunkumų skalės	OASys 2 Mąstymo ir elgesio skalė	
Mąstymo sunkumai	R	0,165
	N	118
Dėmesio sunkumai	R	0,366**
	N	119
Agresyvaus elgesio sunkumai	R	0,304**
	N	119
Taisyklių laužymas	R	0,301**
	N	119
DSM-IV kriterijus atitinkančios ASR sunkumų skalės		
Dėmesio trūkumas / hiperaktyvumas	R	0,353**
	N	120
Hiperaktyvumas / impulsyvumas	R	0,185*
	N	120
Asociali asmenybė	R	0,349**
	N	119

Pastaba: **koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas); *koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

Fizinė ir verbalinė agresija (kitų skaudinimas ir žalojimas) atitinka instrumentinę agresiją, o priešiškus yra pažintinis elgesio komponentas, todėl tyrimo metu buvo keliama prielaida, kad A. H. Busso, M. Perry (1992) Agresijos klausimyno Fizinės ir Verbalinės agresijos bei Priešiškumo skalių įverčiai yra susiję su OASys 2 Mąstymo ir elgesio skalės įverčiais.

Gauti rezultatai parodė, kad visų Agresijos klausimyno skalių įverčiai yra susiję su OASys 2 Mąstymo ir elgesio įverčiu. Stipriausia koreliacija buvo nustatyta su Fizinės agresijos skalės įverčiu ($r = 0,366$, $p = 0,01$), silpniausia su Verbalinės agresijos įverčiu ($r = 0,269$, $p = 0,01$) (žr. 27 lentelę).

27 lentelė. Fizinės agresijos, Verbalinės agresijos, Priešiškumo (Agresijos klausimynas) bei Mąsty-
mo ir elgesio (OASys 2) skalių įverčių tarpusavio koreliacijos

Agresijos klausimyno skalės	OASys 2 Mąstymo ir elgesio skalė	
Fizinė agresija	R	0,366**
	N	121
Verbalinė agresija	R	0,269**
	N	120
Priešiškumas	R	0,326**
	N	120

Pastaba: **koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas) *koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

Streso įveika – asmens nuolatinės ir besikeičiančios kognityvinės ir elgesio pa-
stangos susidoroti su konkrečiais išoriniais ir vidiniais reikalavimais, kurie viršija as-
mens turimus išteklius (Lazarus, Folkman, 1984). L. Sapranačiūtės, A. Permino, E.
Kavaliauskaitės (2011) teigimu, stresogeninių situacijų įveika yra visos asmens pastan-
gos susidoroti su stresogenine situacija, o stresogeninių situacijų įveikos strategijos – tai
konkretūs būdai, kuriais įveikiama tam tikra stresogeninė situacija. OASys 2 Mąstymo
ir elgesio skalė įvertina ir teisės pažeidėjo gebėjimus susidoroti su kasdienėmis gyveni-
mo problemomis, todėl tyrimo metu buvo keliami prielaida, kad Streso įveikos klau-
simo skalių ir OASys 2 Mąstymo ir elgesio skalės įverčiai koreliuos.

Tačiau buvo nustatytas tik vienas statistiškai reikšmingas ryšys tarp Streso įveikos
Emocinės iškrovos klausimyno skalės ir OASys 2 Mąstymo ir elgesio skalės įverčių
($r = 0,241$, $p = 0,01$). Su kitomis skalėmis statistiškai reikšmingų sąsajų nenustatyta,
todėl galima kelti prielaidą, kad kitomis skalėmis ir OASys 2 Mąstymo ir elgesio skale
yra matuojami skirtingi mąstymo ir elgesio psichologiniai parametrai (žr. 28 lentelę).

28 lentelė. Socialinės paramos, Problemų sprendimo, Emocinės iškrovos, Vengimo (Streso įveikos
klausimynas) bei Mąstymo ir elgesio (OASys 2) skalių tarpusavio koreliacijos

Streso įveikos klausimyno skalės	OASys 2 Mąstymo ir elgesio skalė	
Socialinės paramos	R	-0,069
	N	121
Problemų sprendimo	R	-0,097
	N	120
Emocinės iškrovos	R	0,241**
	N	119
Vengimo	R	0,152
	N	121

Pastaba: **koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas) *koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

Remiantis gautais rezultatais galima teigti, kad didžioji dalis gautų korelacių pa-
tvirtino OASys 2 skirtingų mąstymo ir elgesio sunkumų įvertinimo būdų validumą.
Tačiau reikia pastebėti, kad ne mažai validumą patvirtinančių korelacių reikšmės yra
neaukštos, nors ir statistiškai reikšmingos.

Apibendrinus gautus rezultatus, galima teigti, kad OASys 2 metodikos lietuviškosios versijos skalių vidinio suderinamumo ir prognostinio validumo rodikliai yra geri, todėl metodikai būdingos geros psichometrinės charakteristikos.

5.2. Statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių analizė

5.2.1. Statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių prognostinė vertė pakartotinio nusikalstamumo prognozei

Antras darbo uždavys buvo – nustatyti teisės pažeidėjų statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių prognostinę vertę prognozuojant pakartotinį nusikalstamumą.

Siekiant įgyvendinti minėtą uždavinį, šioje tyrimo dalyje statistinei analizei buvo panaudoti 213 tiriamųjų pakartotinio nusikalstamumo duomenys 12 mėn. laikotarpiu po paleidimo, iš jų 166 vyrai ir 47 moterys. Norint nustatyti, kurie iš OASys 2 metodika matuojamų statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių geriausiai prognozuoja pakartotinį nusikalstamumą 12 mėn. laikotarpiu tiek bendroje, tiek vyrų, tiek moterų grupėse buvo atlikta ROC analizė pagal visas OASys 2 skales. Rezultatai pateikti 29, 30, 31 lentelėse.

29 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad, išskyrus dvi skales, matuojančias piktnaudžiavimą alkoholiu ir nuostatas, visos likusios OASys skalės statistiškai reikšmingai prognozuoja pakartotinį nusikalstamumą ($AUC > 0,5$). Pakartotinį nusikalstamumą prognozavo dinamiškus rizikos veiksnius vertinančios su Gyvenimo sąlygomis ($AUC = 0,582$, $p = 0,047$), Išsimokslinimu / darbu ($AUC = 0,686$, $p = 0,000$), Finansais ($AUC = 0,664$, $p = 0,000$), Ryšiais ($AUC = 0,584$, $p = 0,041$), Gyvenimo stiliumi ir bendraamžiais ($AUC = 0,673$, $p = 0,041$), Piktnaudžiavimu narkotikais ($AUC = 0,597$, $p = 0,019$), Emocine gerove ($AUC = 0,607$, $p = 0,009$) bei Mąstymu ir elgesiu ($AUC = 0,632$, $p = 0,001$) susijusios OASys skalės. Statiškus teisės pažeidėjo rizikos veiksnius vertinanti teisės pažeidimų skalė ($AUC = 0,646$) taip pat prognozuoja pakartotinį nusikalstamumą. Remiantis gautais rezultatais galima tvirtinti, kad statiški ir dinamiški rizikos veiksniai prognozuoja pakartotinį nusikalstamumą.

29 lentelė. Teisės pažeidėjų ($N=213$) pakartotinio nusikalstamumo prognostiniai rodikliai 12 mėnesių laikotarpiu (OASys 2 skalių „žali“ balai)

OASys 2 skalės	AUC	S.E.	P	95% pasikliautinis intervalas	
				Žemesnioji riba	Viršutinė riba
Teisės pažeidimų informacija	.646	.039	.000	.569	.723
Gyvenimo sąlygų apibūdinimas	.582	.041	.047	.502	.662
Išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti	.686	.038	.000	.612	.761
Lėšų tvarkymas ir pajamos	.664	.040	.000	.587	.742
Ryšiai	.584	.041	.041	.504	.664
Gyvenimo stilius ir bendraamžiai	.673	.039	.000	.596	.750
Piktnaudžiavimas narkotikais	.597	.042	.019	.515	.679

OASys 2 skalės	AUC	S.E.	p	95% pasikliautinis intervalas	
				Žemesnioji riba	Viršutinė riba
Piktnaudžiavimas alkoholiu	.517	.041	.672	.437	.598
Emocinė gerovė	.607	.040	.009	.529	.686
Mąstymas ir elgesys	.632	.039	.001	.556	.709
Nuostatos	.578	.041	.058	.497	.659

Pastaba: $p < 0,05$

30 lentelėje pateikti 166 vyrų grupės pakartotinio nusikalstamumo prognostiniai rodikliai 12 mėn. laikotarpiu. Buvo nustatyta, kad pakartotinių vyrų nusikalstamumą prognozuoja Teisės pažeidimų informacija (AUC = 0,604, $p = 0,024$), Išsimokslinimas / darbas (AUC = 0,679, $p = 0,000$), Lėšų tvarkymas ir pajamos (AUC = 0,681, $p = 0,000$), Gyvenimo stilius ir bendraamžiai (AUC = 0,624, $p = 0,007$), Piktnaudžiavimas narkotikais (AUC = 0,592, $p = 0,046$), Emocinė gerovė (AUC = 0,601, $p = 0,027$). Vyrų pakartotinio nusikalstamumo prognozės tikslumui įtakos neturėjo Gyvenimo sąlygos, Ryšiai, Piktnaudžiavimas alkoholiu, Mąstymas ir elgesys bei Nuostatos.

30 lentelė. Vyrų (N=166) grupės pakartotinio nusikalstamumo prognostiniai rodikliai 12 mėnesių laikotarpiu (OASys 2 skalių „žali“ balai)

OASys 2 skalės	AUC	S.E.	p	95% pasikliautinis intervalas	
				Žemesnioji riba	Viršutinė riba
Teisės pažeidimų informacija	.604	.045	.024	.515	.693
Gyvenimo sąlygų apibūdinimas	.532	.046	.492	.442	.621
Išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti	.679	.043	.000	.595	.764
Lėšų tvarkymas ir pajamos	.681	.044	.000	.595	.766
Ryšiai	.567	.046	.141	.478	.657
Gyvenimo stilius ir bendraamžiai	.624	.045	.007	.536	.712
Piktnaudžiavimas narkotikais	.592	.046	.046	.501	.682
Piktnaudžiavimas alkoholiu	.494	.045	.895	.405	.583
Emocinė gerovė	.601	.045	.027	.513	.689
Mąstymas ir elgesys	.562	.046	.174	.473	.652
Nuostatos	.527	.046	.559	.436	.618

Pastaba: $p < 0,05$

Moterų grupėje pakartotinį nusikalstamumą prognozuoja Teisės pažeidimų informacija (AUC = 0,726, $p = 0,030$), Gyvenimo sąlygų apibūdinimas (AUC = 0,753, $p = 0,015$), Išsimokslinimas / darbas (AUC = 0,731, $p = 0,026$), Ryšiai (AUC = 0,735, $p = 0,024$), Gyvenimo stilius ir bendraamžiai (AUC = 0,785, $p = 0,006$), Mąstymas ir elgesys (AUC = 0,866, $p = 0,000$), Nuostatos (AUC = 0,727, $p = 0,029$). Lėšų tvarkymo ir pajamų, Piktnaudžiavimo narkotikais, alkoholiu, Emocinės gerovės skalių rodikliai statistinio reikšmingumo nepasiekia (žr. 31 lentelę). Reikia pažymėti, kad dalies moterų

kriminogeninių poreikių AUC reikšmės statistinio reikšmingumo nesiekia galbūt dėl mažos tiriamųjų imties. Lyginant moterų ir vyrų imtis, pastaroji keletą kartų buvo didesnė.

31 lentelė. Moterų pažeidėjų (N=47) pakartotinio nusikalstamumo prognostiniai rodikliai 12 mėnesių laikotarpiu (OASys 2 skalių „žali“ balai)

OASys 2 skalės	AUC	S.E.	P	95% pasikliautinis intervalas	
				Žemesnioji riba	Viršutinė riba
Teisės pažeidimų informacija	.726	.086	.030	.557	.894
Gyvenimo sąlygų apibūdinimas	.753	.096	.015	.565	.940
Išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti	.731	.078	.026	.578	.884
Lėšų tvarkymas ir pajamos	.689	.090	.069	.512	.866
Ryšiai	.735	.085	.024	.569	.901
Gyvenimo stilius ir bendraamžiai	.785	.096	.006	.596	.974
Piktnaudžiavimas narkotikais	.684	.109	.077	.471	.897
Piktnaudžiavimas alkoholiu	.516	.109	.876	.302	.731
Emocinė gerovė	.639	.097	.181	.449	.830
Mąstymas ir elgesys	.866	.055	.000	.759	.973
Nuostatos	.727	.096	.029	.538	.916

Pastaba: $p < 0,05$

Apibendrinus gautus rezultatus, galima teigti, kad hipotezė, jog kriminalinė istorija, gyvenimo sąlygos, išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti, lėšų tvarkymas ir pajamos, ryšiai, asocialus gyvenimo stilius ir draugai, piktnaudžiavimas psichotropinėmis medžiagomis, emocinė gerovė, asocialus mąstymas ir elgesys bei asocialios nuostatos prognozuoja pakartotinį nusikalstamumą pasitvirtino iš dalies. Buvo nustatyta, kad pakartotinį nusikalstamumą prognozuoja kriminalinė istorija, gyvenimo sąlygos, išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti, lėšų tvarkymas ir pajamos, ryšiai, asocialus gyvenimo stilius ir draugai, piktnaudžiavimas narkotikais medžiagomis, emocinė gerovė, asocialus mąstymas ir elgesys.

Antra ir trečia tyrimo hipotezės taip pat pasitvirtino iš dalies. Teisės pažeidėjų vyrų pakartotinį nusikalstamumą prognozuoja kriminalinė istorija, išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti, lėšų tvarkymas ir pajamos, asocialus gyvenimo stilius ir draugai, piktnaudžiavimas narkotikais ir emocinė gerovė. Teisės pažeidėjų moterų pakartotinį nusikalstamumą prognozuoja kriminalinė istorija, gyvenimo sąlygos, išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti, ryšiai, asocialus gyvenimo stilius ir bendraamžiai, piktnaudžiavimas narkotikais bei asocialus mąstymas ir elgesys, asocialios nuostatos.

Atlikta statistinė (ROC) analizė parodė, kaip pakartotinį nusikalstamumą prognozuoja kiekvienas rizikos veiksnys atskirai bendroje teisės pažeidėjų imtyje, teisės pažeidėjų moterų ir teisės pažeidėjų vyrų grupėse. Norint patikslinti rezultatus ir nustatyti statiškų bei dinamiškų rizikos veiksnių prognostines galimybes buvo naudojamas binarinės logistinės regresijos modelis su *Enter* duomenų įvesties metodu.

Į modelį kaip nepriklausomi kintamieji įtraukti tų pačių dinamiškų rizikos veiksnių: gyvenimo sąlygų, išsimokslinimo, mokymasi ir galimybės įsidarbinti, lėšų tvarkymo ir pajamų, ryšių, gyvenimo stiliaus ir bendraamžių, piktnaudžiavimo narkotikais ir alkoholiu, emocinės gerovės, mąstymo ir elgesio, nuostatų bei statiško veiksnio, kriminalinės istorijos, skalių Z balai.

Priklausymui pakartotinai nusikalstančių asmenų grupei (1 grupė) nustatyti sudarytas prognostinis modelis. Prognostinis modelis atitinka statistinius kriterijus prognozei atlikti: $\chi^2=28,72$, $df=11$, $p<0,003$, Nagelkerke pseudo R2 kriterijus – 0,197, Cox-Snell determinacijos koeficientas lygus 0,145. Tačiau atliktos analizės metu nustatyta, kad statiški ir dinamiški rizikos veiksnių skalių įvertinimai reikšmingos prognostinės vertės šiame modelyje neturi. Pastebima tik statistinė tendencija, kad aukštesni kriminalinės istorijos skalės įverčiai gali būti susiję su šiame modelyje prognozuojamu elgesiu ($p=0,062$) (žr. 32 lentelę).

32 lentelė. Rizikos veiksnių prognostinių pakartotinio nusikalstamumo galimybių rodikliai (N=213) 12 mėnesių laikotarpiu (OASys 2 skalių „žali“ balai)

OASys 2 skalės	β	S.E.	Wald kriterijus	df	p	Exp(β)
Kriminalinė istorija	0,382	0,205	3,474	1	0,062	1,466
Gyvenimo sąlygų apibūdinimas	-0,030	0,190	0,025	1	0,875	0,971
Išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti	0,284	0,210	1,816	1	0,178	1,328
Lėšų tvarkymas ir pajamos	0,134	0,205	0,426	1	0,514	1,144
Ryšiai	-0,010	0,205	0,003	1	0,960	0,990
Gyvenimo stilius ir bendraamžiai	0,184	0,248	0,548	1	0,459	1,202
Piktnaudžiavimas narkotikais	0,285	0,180	2,506	1	0,113	1,330
Piktnaudžiavimas alkoholiu	0,031	0,194	0,025	1	0,875	1,031
Emocinė gerovė	-0,117	0,212	0,305	1	0,581	0,889
Mąstymas ir elgesys	0,227	0,253	0,800	1	0,371	1,254
Nuostatos	-0,168	0,217	0,596	1	0,440	0,846

Pastaba: $p<0,05$

Atlikta analizė parodė, kad modelis yra tinkamas prognozuoti pakartotinį nusikalstamumą, tačiau į analizę įtraukti rizikos veiksniai, esant sąveikoje su kitais, nesiekia statistiškai reikšmingumo prognozuojant pakartotinį nusikalstamumą.

Būtina pastebėti, kad logistinėje regresinėje rizikos veiksnių reikšmingumui įtakos galėjo turėti maža tiriamųjų imtis, didelis kintamųjų skaičius bei rizikos veiksnių multikolinearumas.

5.2.2. Teisės pažeidėjų moterų ir vyrų statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių palyginimas

Ketvirtasis šio tyrimo uždavinys buvo nustatyti, ar teisės pažeidėjai vyrai ir moterys skiriasi tik statiškais kriminalinės istorijos veiksniais, ar jiems būdingi ir dinamiškų rizikos veiksnių skirtumai.

Atlikus pirminę duomenų analizę ir įvertinus joje naudojamų statistinių dydžių (tyrimo kintamųjų) skirstinių normalumą (žr. 5 PRIEDA) buvo pasirinktas neparametrinės statistikos kriterijus. Taikant Mann–Whitney U testo kriterijų dviem nepriklausomoms imtims, buvo palyginti moterų ir vyrų OASys 2 matuojamų rizikos veiksnių įverčių skirtumai (žr. 31 lentelę).

33 lentelė. Nuteistų vyrų ir moterų OASys 2 skalėmis matuojamų rizikos veiksnių įverčių palyginimas

OASys skalės	Lytis	N	Vidutinis Rangas	Mann–Whitney, U	P
Teisės pažeidimų informacija	Vyrai	333	201,19	4600,0	.000
	Moterys	48	120,33		
	Iš viso	381			
Gyvenimo sąlygų apibūdinimas	Vyrai	333	196,94	6015,0	.003
	Moterys	48	149,81		
	Iš viso	381			
Išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti	Vyrai	329	191,69	7761,5	.745
	Moterys	48	186,20		
	Iš viso	377			
Lėšų tvarkymas ir pajamos	Vyrai	329	184,50	9378,0	.034
	Moterys	48	219,88		
	Iš viso	377			
Ryšiai	Vyrai	333	184,61	9148,0	.065
	Moterys	48	115,08		
	Iš viso	381			
Gyvenimo stilius ir bendraamžiai	Vyrai	333	196,84	6047,5	.006
	Moterys	48	150,49		
	Iš viso	381			
Piktnaudžiavimas narkotikais	Vyrai	329	189,57	8469,0	.387
	Moterys	48	200,94		
	Iš viso	377			
Piktnaudžiavimas alkoholiu	Vyrai	329	195,69	5695,0	.001
	Moterys	48	143,15		
	Iš viso	377			
Emocinė gerovė	Vyrai	333	189,16	7842,5	.939
	Moterys	48	187,89		
	Iš viso	381			
Mąstymas ir elgesys	Vyrai	333	195,74	6415,0	.027
	Moterys	48	158,15		
	Iš viso	381			
Nuostatos	Vyrai	333	196,42	6185,5	.010
	Moterys	48	153,36		
	Iš viso	381			

Pastaba: $p < 0,05$

Atlikus statistinę analizę nustatyta, kad lyginant teisės pažeidėjų grupes, septyni iš vienuolikos OASys 2 skalėmis matuojamų statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių įverčiai statistiškai reikšmingai skiriasi. Statistiškai reikšmingi ir vyrų grupėje aukštesni yra šių skalių įverčiai: Teisės pažeidimų informacijos (Mann–Whitney, $U = 4600,0$, $p = 0,000$), Gyvenimo sąlygų (Mann–Whitney, $U = 6015,0$, $p = 0,003$), Gyvenimo stiliaus ir bendraamžių (Mann–Whitney, $U = 6047,5$, $p = 0,006$), Piktnaudžiavimo alkoholiu (Mann–Whitney, $U = 5695,0$, $p = 0,001$), Mąstymo ir elgesio (Mann–Whitney, $U = 6415,0$, $p = 0,027$), Nuostatų (Mann–Whitney, $U = 6185,5$, $p = 0,010$).

Statistiškai reikšmingas ir moterų grupėje aukštesnis (Vid. Rang. = 219,88) yra tik Lėšų tvarkymo ir pajamų (Mann–Whitney, $U = 9378,0$, $p = 0,034$) skalės įvertis. Nenustatyti reikšmingi skalių įverčių skirtumai tarp vyrų ir moterų Išsimokslinimo, mokymosi ir galimybės įsidarbinti, Ryšių, Piktnaudžiavimo narkotikais, Emocinė gerovės.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad teisės pažeidėjai vyrai, palyginus su teisės pažeidėjomis moterimis, turi didesnę kriminalinę patirtį, jų gyvenimo sąlygos prastesnės. Jie taip pat labiau piktnaudžiauja alkoholiu, o jų gyvenimo stilius ir bendraamžiai, mąstymas ir elgesys bei nuostatos yra labiau palaiko nusikalstamą elgesį. Moterys šiuo atveju prasčiau tvarko savo pajamas ir lėšas. Lyginant moterų ir vyrų imtis, pastaroji keletą kartų buvo didesnė. Tai galėjo būti viena iš priežasčių, dėl ko teisės pažeidėjų vyrų grupėje buvo labiau išreikšti daugelio rizikos veiksnių įverčiai.

Apibendrinant šios analizės rezultatus, reikėtų pastebėti, kad reikalingos papildomos studijos, kurios galėtų detaliau išnagrinėti moterims būdingus kriminogeninius veiksnius ir jų ypatumus. Šioje dalyje gauti rezultatai parodė tik vieną kriminogeninį poreikį, kuris palyginus teisės pažeidėjus vyrus ir moteris, yra būdingesnis moterims.

5.2.3. Turtinius, smurtinius ir seksualinius nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių palyginimas

Šio tyrimo metu buvo nustatyti rizikos veiksniai, būdingi pakartotinai ir pirmą kartą nusikaltusiems asmenims. Taip pat, lyginant teisės pažeidėjų vyrų ir moterų grupes, nustatyti būdingesni nuteistiesiems vyrams ir būdingesni nuteistoms moterims rizikos veiksniai. Tačiau lyginant neatsižvelgta į teisės pažeidėjų nusikalstamumo pobūdį.

Vienas iš tyrimo uždavinių buvo palyginti skirtingo pobūdžio nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų grupes, t. y. turtinių, smurtinių, seksualinių, bei jų grupėms būdingus rizikos veiksnius. Tam tikslui skirtingus nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų grupės palygintos remiantis statiškais ir dinamiškais veiksniais. Atsižvelgiant į tyrimo kintamųjų skirstinių normalumą (žr. 6 PRIEDĄ), statistinei analizei atlikti buvo pasirinktas Kruskal Wallis χ^2 ranginis kriterijus nepriklausomoms imtims. Gauti rezultatai parodė, kad hipotezės apie grupių skirtumus, pasitvirtino tik iš dalies.

34 lentelėje pateikti rezultatai rodo, kad lyginant skirtingas turtinius, smurtinius, seksualinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų grupes, nustatyti statistiškai reikšmingi Teisės pažeidimų informacijos (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 13,68$, $p = 0,000$), Išsimokslinimo, mokymosi ir galimybės įsidarbinti (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 6,04$,

p = 0,005), Lėšų tvarkymo ir pajamų (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 7,47$, p = 0,000), Gyvenimo stiliaus ir bendraamžių (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 12,39$, p = 0,014), Piktnaudžiavimo alkoholiu (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 21,46$, p = 0,000) ir Nuostatų (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 6,03$, p = 0,038) skalių įverčių skirtumai. Gyvenimo sąlygų, Ryšių, Piktnaudžiavimo narkotikais, Emocinės gerovės, Mąstymo ir elgesio skalėse tarp grupių statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta.

34 lentelė. Turtinius, smurtinius ir seksualinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų OASys 2 kriminogeninių rizikos veiksnių įverčių rangai ir jų palyginimas

Rizikos veiksniai	Teisės pažeidėjų grupės	N	Vidutinis rangas	Kruskal-Wallis kriterijus, X2	p
Teisės pažeidimų informacija	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	121	197,86	13,68	.001
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	172	154,34		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	52	176,88		
	Iš viso	345			
Gyvenimo sąlygų apibūdinimas	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	121	-	5,43	.066
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	172	-		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	52	-		
	Iš viso	345			
Išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	121	188,88	6,04	.049
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	172	168,49		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	52	150,98		
	Iš viso	345			
Lėšų tvarkymas ir pajamos	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	121	188,01	7,47	.024
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	172	169,36		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	52	144,09		
	Iš viso	345			

Rizikos veiksniai	Teisės pažeidėjų grupės	N	Vidutinis rangas	Kruskal-Wallis kriterijus, X ²	p
Ryšiai	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	121	–	0,460	.794
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	172	–		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	52	–		
	Iš viso	345			
Gyvenimo stilius ir bendraamžiai	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	121	197,64	12,39	.002
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	172	162,99		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	52	148,80		
	Iš viso	345			
Piktnaudžiavimas narkotikais	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	121	–	5.87	.053
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	172	–		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	52	–		
	Iš viso	345			
Piktnaudžiavimas alkoholiu	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	121	141,39	21,46	.000
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	172	194,83		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	52	166,51		
	Iš viso	345			
Emocinė gerovė	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	121	–	4,74	.093
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	172	–		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	52	–		
	Iš viso	345			

Rizikos veiksniai	Teisės pažeidėjų grupės	N	Vidutinis rangas	Kruskal-Wallis kriterijus, X ²	p
Mąstymas ir elgesys	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	121	–	2,15	.347
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	172	–		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	52	–		
	Iš viso	345			
Nuostatos	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	121	188,74	6,03	.049
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	172	164,44		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	52	151,45		
	Iš viso	345			

Pastaba: $p < 0,05$

Lyginant turtinius, smurtinius, seksualinius nusikaltimus darančių asmenų grupes nustatyta, kad Lėšų tvarkymo ir pajamų, Gyvenimo stiliaus ir bendraamžių bei Nuostatų vidutinių rangų skirtumas yra didžiausias tarp turtinius ir seksualinius nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų. Tai rodo, kad šios grupės, atsižvelgiant į minėtų rizikos veiksnių rangų skirtumus, reikšmingai skiriasi (Čekanavičius, Murauskas, 2002). Turtinius teisės pažeidimus darančiųjų grupėje šių rizikos veiksnių vidutiniai rangai yra didesni (Vid. Rang. = 197,86), todėl lyginant su seksualinius nusikaltimus darančiais asmenimis (Vid. Rang. = 154,34), jų grupėje yra daugiau žmonių, turinčių problemų, susijusių su lėšų tvarkymu, gyvenimo stiliumi ir bendraamžiais bei nuostatomis.

Alkoholio vartojimo problemų ir Teisės pažeidimų informacijos įverčiai (vidutiniai rangai) statistiškai reikšmingai skiriasi tarp smurtaujančių teisės pažeidėjų su turtinius nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų. Didžiausias Piktnaudžiavimo alkoholiu skalės rangas yra smurtaujančių teisės pažeidėjų grupėje (Vid. Rang. = 194,83), o mažiausias – turtinių grupėje (Vid. Rang. = 141,39), priešingai nei Teisės pažeidimų informacijos skalėje.

Nagrinėjant rezultatus, paaiškėjo, kad turtinius nusikaltimus darančių asmenų grupės rizikos veiksnys, susijęs su Išsimokslinimu, mokymusi ir galimybe įsidarbinti, statistiškai reikšmingai skiriasi nuo seksualinių teisės pažeidėjų grupės, kadangi šių dviejų imčių vidutinių rangų skirtumas yra didžiausias. Tai rodo, kad turtinių teisės pažeidėjų grupėje yra daugiau asmenų, turinčių rimtų problemų, susijusių su išsilavinimu ir profesine kvalifikacija, nei seksualinių teisės pažeidėjų grupėje.

Pateikti rezultatai rodo, kad turtinius teisės pažeidimus darančių grupėje, daugiau negu kitose grupėse yra asmenų, su didesne kriminaline patirtimi, negebančių efektyviai valdyti savo lėšas ir pajamas, turinčių daugiau finansinių sunkumų. Taip pat

šioje grupėje yra daugiau asmenų, kurie turi palaikančias nusikalstamą elgesį nuostatas, kaip ir nusikalstamo gyvenimo stilių bei bendraamžius, su kuriais teisės pažeidėjas leidžia savo laisvalaikį. Visgi grupių palyginimas parodė, kad smurtaujančių pažeidėjų grupėje, palyginus su turtinius nusikaltimus darančiais asmenimis, yra daugiau priklausomų nuo alkoholio, o palyginus su seksualinius nusikaltimus darančiais asmenimis, daugiau neišsimokslinusių, nekvalifikuotų ir bedarbių asmenų.

Atliktas skirtingų nuteistųjų grupių palyginimas parodė, kad kai kurie rizikos poreikiai būdingesni vienoms nei kitoms grupėms. Vis dėlto, lyginant grupes, nustatytas vienintelis rizikos veiksnys, kuris buvo labiausiai išreikštas seksualinių teisės pažeidėjų grupėje. Pastariesiems rezultatams įtakos galėjo turėti tai, kad rizikos veiksniai būdingi seksualinius teisės pažeidimus darantiems asmenims turi konkrečią specifiką, o jų apibrėžimas tyrimo metu naudotoje OASys 2 metodikoje yra nepakankamai jautrus minėtos grupės poreikiams nustatyti.

Dėl minėtų priežasčių buvo atliktas skirtingų teisės pažeidėjų grupių palyginimas remiantis Nerimastingumo / Depresiškumo, Užsisklendimo, Somatinių skundų, Mąstymo, Dėmesio, Agresyvaus elgesio sunkumų ir Taisyklių laužymo bei DSM-IV kriterijus atitinkančių Depresijos, Nerimastingumo, Somatinių skundų, Dėmesio trūkumo / impulsyvumo, Hiperaktyvumo / impulsyvumo, Asocialios asmenybės skalių įverčiais. Atsižvelgiant į kintamųjų normalųjų pasiskirstymą (žr. 6 PRIEDĄ) pasirinktas neparametrinės statistikos kriterijus. Statistinei analizei atlikti buvo pritaikytas Kruskal Wallis χ^2 ranginis kriterijus nepriklausomoms imtims.

35 ir 36 lentelėse pateikti rezultatai rodo, kad, lyginant skirtingas turtinius, smurtinius, seksualinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų grupes, nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai Nerimastingumo / Depresiškumo (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 7,716$, $p = 0,021$), Mąstymo sunkumų (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 6,723$, $p = 0,035$), Taisyklių laužymo (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 10,996$, $p = 0,038$), DSM-IV kriterijus atitinkančių Depresiškumo (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 6,541$, $p = 0,038$), Nerimastingumo (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 6,782$, $p = 0,034$), Dėmesio trūkumo / hiperaktyvumo (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 7,109$, $p = 0,029$), Hiperaktyvumo / impulsyvumo (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 14,579$, $p = 0,001$), Asocialios asmenybės (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 9,853$, $p = 0,007$) skalių įverčių skirtumai. Užsisklendimo, Somatinių skundų, Dėmesio sunkumų, Agresyvaus elgesio skalėse ir DSM-IV kriterijus atitinkančioje Somatinių skundų skalėje tarp grupių statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta.

35 lentelė. Turtinius, smurtinius, seksualinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų emocijų, elgesio ir mąstymo sunkumų palyginimas

Rizikos veiksniai	Teisės pažeidėjų grupės	N	Vidutinis rangas	Kruskal-Wallis kriterijus, X ²	p
Nerimastingumas / depresiškumas	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	29	47,55	7,716	.021
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	69,55		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	37	58,82		
	Iš viso	121			
Užsisklendimas	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	29	–	5,197	.074
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	–		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	37	–		
	Iš viso	121			
Somatiniai skundai	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	29	–	2,522	.238
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	–		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	37	–		
	Iš viso	121			
Mąstymo sunkumai	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	29	48,04	6,723	.035
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	67,69		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	37	55,38		
	Iš viso	121			
Dėmesio sunkumai	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	29	–	2,314	.314
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	–		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	37	–		
	Iš viso	121			

Rizikos veiksniai	Teisės pažeidėjų grupės	N	Vidutinis rangas	Kruskal-Wallis kriterijus, X ²	p
Agresyvaus elgesio sunkumai	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	29	–	5,986	.050
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	–		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	37	–		
	Iš viso	121			
Taisyklių laužymas	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	29	44,48	10,996	.038
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	70,33		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	37	55,97		
	Iš viso	121			

Pastaba: $p < 0,05$

Nustatyta, kad smurtinius nusikaltimus darančių asmenų Nerimastingumo / Depresiškumo, Mąstymo sunkumų, Taisyklių laužymo, DSM-IV kriterijus atitinkančių Depresiškumo, Dėmesio trūkumo / hiperaktyvumo, Hiperaktyvumo / impulsyvumo, Asocialios asmenybės skalių įverčiai reikšmingai skiriasi, nuo turtinių teisės pažeidėjų grupės, kadangi šių dviejų imčių vidutinių rangų skirtumas yra didžiausias. Smurtinius teisės pažeidimus darančių grupėje šių rizikos veiksnių vidutiniai rangai yra didžiausi iš visų kitų pažeidėjų grupių (Nerimastingumo / Depresiškumo vid. Rang. = 69,55; Mąstymo sunkumų vid. Rang. = 67,69; Taisyklių laužymo vid. Rang. = 70,33; DSM-IV kriterijus atitinkančio Depresiškumo vid. Rang. = 67,11; DSM-IV kriterijus atitinkančio Dėmesio trūkumo / hiperaktyvumo vid. Rang. = 69,02; DSM-IV kriterijus atitinkančio Hiperaktyvumo / impulsyvumo vid. Rang. = 73,29; DSM-IV kriterijus atitinkančios Asocialios asmenybės vid. Rang. = 70,68), todėl lyginant su turtinius nusikaltimus darančiais asmenimis (Nerimastingumo / Depresiškumo vid. Rang. = 47,55; Mąstymo sunkumų vid. Rang. = 48,04; Taisyklių laužymo vid. Rang. = 44,48; DSM-IV kriterijus atitinkančio Depresiškumo vid. Rang. = 46,50; DSM-IV kriterijus atitinkančio Dėmesio trūkumo / hiperaktyvumo vid. Rang. = 48,57; DSM-IV kriterijus atitinkančio Hiperaktyvumo / impulsyvumo vid. Rang. = 44,12; DSM-IV kriterijus atitinkančios Asocialios asmenybės vid. Rang. = 50,62), jų grupėje yra daugiau žmonių turinčių Nerimastingumo / Depresiškumo, Mąstymo sunkumų, Taisyklių laužymo, DSM-IV kriterijus atitinkančių Depresiškumo, Dėmesio trūkumo / hiperaktyvumo, Hiperaktyvumo / impulsyvumo, Asocialios asmenybės požymių.

36 lentelė. Turtinius, smurtinius, seksualinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų asmenybės, emocinių, elgesio rizikos veiksnių, atitinkančių DSM–IV diagnostinius kriterijus, palyginimas

Rizikos veiksniai	Teisės pažeidėjų grupės	N	Vidutinis rangas	Kruskal–Wallis kriterijus, X ²	p
DSM-IV kriterijus atitinkančios ASR sunkumų skalės					
Depresiškumas	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	29	46,50	6,541	.038
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	67,11		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	37	59,28		
	Iš viso	121			
Nerimastingumas	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	29	46,33	6,782	.034
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	65,66		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	37	65,57		
	Iš viso	121			
Somatiniai skundai	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	29	–	3,554	.169
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	–		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	37	–		
	Iš viso	121			
Dėmesio trūkumas / hiperaktyvumas	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	29	48,57	7,109	.029
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	69,02		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	37	57,10		
	Iš viso	121			

Rizikos veiksniai	Teisės pažeidėjų grupės	N	Vidutinis rangas	Kruskal-Wallis kriterijus, X ²	p
Hiperaktyvumas / impulsyvumas	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	29	44,12	14,579	.001
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	73,29		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	37	55,96		
	Iš viso	121			
Asociali asmenybė	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	29	50,62	9,853	.007
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	70,68		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	37	50,97		
	Iš viso	121			

Pastaba: $p < 0,05$

Nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai tarp seksualinius ir turtinius nusikaltimus darančių asmenų DSM-IV kriterijus atitinkančios Nerimastingumo skalės įverčių. Atsižvelgiant į vidutinių rangų dydžius, galima teigti, kad seksualinių teisės pažeidėjų grupėje (Vid. Rang. = 46,33), lyginant su turtiniais teisės pažeidėjais (Vid. Rang. = 65,57), yra labiau išreikšti DSM-IV kriterijus atitinkancio nerimastingumo simptomai.

Atliktos palyginamosios analizės rezultatai rodo, kad turtinius, smurtinius, seksualinius nusikaltimus darančių asmenų grupėms būdingos skirtingos problemos. Turtinius nusikaltimus darančių asmenų grupėje labiau išreikštos problemos, susijusios su išsilavinimu, lėšų tvarkymu, gyvenimo stiliumi ir bendraamžiais, smurtaujančių nuteistųjų grupėje labiau išreikštos elgesio, mąstymo, piktnaudžiavimo alkoholiu problemos ir depresiškas, o seksualinius nusikaltimus darančių grupėje labiau išreikšti nerimastingumo klinikiniai požymiai.

Taigi svarbu nustatyti, ar skiriasi grupių elgesio strategijomis, kurias jos taiko siekdamos susidoroti su iškilusiais sunkumais. Kitos analizės tikslas buvo palyginti teisės pažeidėjų reiškiamos agresijos formas ir taikomas streso įveikos strategijas.

Pykčio, Fizinės agresijos, Verbalinės agresijos, Priešiškumo, Socialinės paramos, Problemų sprendimo, Emocinės iškrovos, Vengimo skalių įverčiams skirtingose nuteistųjų grupėse palyginti buvo pasirinktas Kruskal Wallis χ^2 ranginis kriterijus nepriklausomoms imtims. Gauti rezultatai pateikti 37 ir 38 lentelėse.

37 lentelė. Turtinius, smurtinius, seksualinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų taikomų agresijos formų palyginimas

Rizikos veiksniai	Teisės pažeidėjų grupės	N	Vidutinis rangas	Kruskal-Wallis kriterijus, X ²	p
Pyktis	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	30	–	1,158	.561
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	–		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	36	–		
	Iš viso	121			
Fizinė agresija	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	30	–	2,071	.355
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	–		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	36	–		
	Iš viso	121			
Verbalinė agresija	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	30	–	0,447	.800
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	–		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	36	–		
	Iš viso	121			
Priešiškumas	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	30	–	0,710	.701
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	–		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	36	–		
	Iš viso	121			

Pastaba: p < 0,05

Statišškai reikšmingų skirtumų tarp grupių nenustatyta pagal Pykčio, Fizinės, Verbalinės agresijos, Priešiškumo skales. Reikšmingų skalių įverčių skirtumų tarp grupių taip pat nenustatyta ir Socialinės paramos, Problemų sprendimo, Emocinės iškvos subskalių įverčių atvejais.

38 lentelė. Turtinius, smurtinius, seksualinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų taikomų streso įveikos strategijų palyginimas

Rizikos veiksniai	Teisės pažeidėjų grupės	N	Vidutinis rangas	Kruskal – Wallis kriterijus, X ²	p
Socialinė parama	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	30	–	2,858	.240
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	–		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	36	–		
	Iš viso	121			
Problemos sprendimas	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	30	–	0,182	.913
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	–		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	36	–		
	Iš viso	121			
Emocinė iškrova	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	30	–	5,940	.051
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	–		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	36	–		
	Iš viso	121			
Vengimas	Turtinius nusikaltimus padarę asmenys	30	–	5,969	.051
	Smurtinius nusikaltimus padarę asmenys	55	–		
	Seksualinius nusikaltimus padarę asmenys	36	–		
	Iš viso	121			

Pastaba: p < 0,05

Apibendrinant šiame tyrimo etape gautus rezultatus, galime patvirtinti prielaidą, kad nusikalstamumą prognozuojančių rizikos veiksnių įverčiai, skirtingo pobūdžio nusikaltimus darančiose teisės pažeidėjų grupėse skiriasi. Tačiau trečia, ketvirta ir penkta tyrimo hipotezės pasitvirtino tik iš dalies.

6. REZULTATŲ APTARIMAS

Pagrindinis šio tyrimo tikslas buvo atlikti teisės pažeidėjų rizikos veiksnių, susijusių su pakartotiniu nusikalstamumu, analizę. Šio tikslo įgyvendinimas pirmiausia padėjo išskirti pagrindinius nuteistųjų statiškus rizikos veiksnius ir kriminogeninius poreikius, prognozuojančius pakartotinį nusikalstamumą. Gauti rezultatai leidžia susidaryti platesnį su nusikalstamumu susijusių, jį lemiančių rizikos veiksnių vaizdą ir išsamiau panagrinėti jų tarpusavio sąveikos ypatumus nusikalstamumo procese. Tyrimo metu taip pat buvo nustatyti nusikalstamą elgesį prognozuojančių rizikos veiksnių skirtumai teisės pažeidėjų vyrų ir moterų bei skirtingo pobūdžio nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų grupėse. Remiantis gautais rezultatais galime teigti, kad teisės pažeidėjas yra aktyvi sistema, kurią veikia išoriniai ir vidiniai procesai.

Vis dėlto priežasčių, lemiančių nusikalstamumą, bei su šiuo reiškiniu susijusių veiksnių analizė negalima be tinkamų tyrimo instrumentų. OASys 2 pateikia paprastą, veiksmingą ir efektyvią teisės pažeidėjo keliamos rizikos ir rizikos veiksnių įvertinimo metodiką, kuri padeda kalėjimų ir probacijos tarnyboms mažinti pakartotinį nusikalstamumą / pakartotinį teistumą ir didinti visuomenės apsaugą. Kadangi ši metodika sėkmingai taikoma užsienyje (Craissati, Sindall, 2009; Lewis ir kt., 2007), vienas iš tyrimo tikslų buvo įvertinti OASys 2 metodikos lietuviškosios versijos psichometrinės charakteristikas ir tokiu būdu užtikrinti jos efektyvų taikymą Lietuvoje.

6.1. OASys 2 lietuviškosios metodikos versijos psichometrinės charakteristikos

Įvertinus OASys 2 lietuviškosios versijos psichometrinės charakteristikas, nustatyta, kad metodika pasižymi vidiniu suderinamumu. Dauguma OASys 2 metodiką sudarančių skalių yra aukšto patikimumo.

Nustatyti ryšiai tarp atskirų OASys 2 skalių įverčių rodo, kad skirtingos teisės pažeidėjų gyvenimo sferos yra gana glaudžiai susijusios. Nustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp nuteistųjų asocialių nuostatų ir jų asocialaus mąstymo bei elgesio ypatumų, gyvenimo stiliaus ir draugų bei išsimokslinimo, mokymosi ir galimybės įsidarbinti. Šie ryšiai rodo, kad mąstymas, nusikalstamą veiklą palaikanti pasaulėžiūra, nusikaltantys bendraamžiai, nenoras mokytis bei legaliai dirbti yra stipriai tarpusavyje susiję ir dažnai eina kartu. Taip pat galima išskirti emocinės gerovės ir santykių su aplinka (santykiai bei gyvenimo stilius ir draugai) ryšį. Gauti rezultatai rodo stabilų tvirtų ir nekriminalinių tarpasmeninių santykių svarbą žmogaus psichologinei savijautai. Taip pat yra akivaizdus ryšys tarp išsimokslinimo, mokymosi gebėjimų ir darbinių įgūdžių bei lėšų tvarkymo ir pajamų. Piktnaudžiavimo narkotikais problemų išreikštumas stipriausiai susijęs su finansinėmis problemomis.

Ne mažiau įdomūs ir informatyvūs yra nenustatyti ryšiai, jie rodo, kad atskiros nuteisto asmens gyvenimo sferos tarpusavyje yra nesusijusios. Tyrimo metu nenustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp Piktnaudžiavimo alkoholiu ir Teisės pažeidimų informacijos, Lėšų tvarkymo ir pajamų, Piktnaudžiavimo narkotikais skalių įverčių. Tai reikštų, kad tirtų nuteistųjų piktnaudžiavimas alkoholiu nėra susijęs su jų gebėjimu

tvarkyti savo lėšas bei priklausomybe narkotikams. Gauti rezultatai taip pat rodo, kad alkoholio vartojimas yra mažiau tiesiogiai susijęs su nusikalstamu elgesiu.

Dauguma OASys skalių teigiamai koreliuoja tarpusavyje. Tai rodo, kad nusikalstamą elgesį lydi ir kiti, šioje metodikoje vertinami psichologiniai ir socialiniai veiksniai.

OASys 2 lietuviškoji metodikos versija nuteistuosius diferencijuoja atsižvelgiant į jų keliamos rizikos grupes. Tyrimo metu pasitvirtino, kad teisės pažeidėjų skirtingų rizikos grupių remiantis jų pirmojo teistumo amžiumi, t. y., kurie pirmą kartą buvo nuteisti būdami nepilnamečiai, jaunesni nei 18 metų amžiaus (didesnės rizikos grupė); kurie pirmojo teistumo metu buvo vyresni nei 18 metų amžiaus (mažesnės rizikos grupė), OASys skalių įverčiai statistiškai skiriasi. Daugumos OASys 2 metodikos skalių didesnius įverčius turėjo didesnei rizikos grupei priklausantys asmenys.

Atlikto prospektyvinio tyrimo rezultatai parodė, kad OASys 2 metodikos įvertinimo pagrindu atlikta pakartotinio nusikalstamumo prognozė 6 ir 12 mėnesių laikotarpiu pasitvirtino. Tai patvirtina OASys 2 lietuviškosios versijos geras prognostines galimybes ne tik bendrai teisės pažeidėjų populiacijai, bet ir teisės pažeidėjų vyrų ir moterų grupėse.

Tikrinant OASys 2 lietuviškosios metodikos versijos konstrukto validumą, buvo atlikta koreliacinė analizė siekiant susieti OASys 2 Ryšių, Gyvenimo stiliaus ir bendraamžių, Išsimokslinimo, mokymosi ir galimybės įsidarbinti, Emocinės gerovės, Mąstymo ir elgesio su ASR klausimyno adaptyvaus elgesio, sunkumų ir DSM-IV kriterijus atitinkančių sutrikimų bei Agresijos klausimyno skalių įverčius. Nustatyta, kad OASys 2 didžioji dalis minėtą validumą patvirtinančių korelacijų yra statistiškai reikšmingos. Būtina pažymėti, kad Mąstymo ir elgesio bei Emocinės gerovės skalių konstrukto validumas yra pakankamas. Deja, nėra galimybių gautus rezultatus palyginti su kitų autorių duomenimis.

Apibendrinus gautus rezultatus, galima teigti, kad OASys 2 metodikos lietuviškoji versija pasižymi vidiniu suderinamumu, pakankamu konstrukciniu validumu, bei yra patikima priemonė pakartotinio elgesio nusikalstamumo prognozėms atlikti, todėl yra tinkama naudoti moksliniuose tyrimuose ir praktikoje.

6.2. Statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių prognostinė pakartotinio nusikalstamumo vertė

Šio darbo teorinė problemos analizė leido išskirti pagrindinius rizikos veiksnius, būdingus pakartotinai nusikalstantiems asmenims. Nuolat teisines normas pažeidžiantys asmenys išsiskiria konkrečiomis demografinėmis charakteristikomis. Tai vyras (Farrington, 1992; Love, 2006; Wolfgang, 1983), kuris pirmą kartą su teisėsauga dėl savo nusikalstamų veiksmų susidūrė būdamas nepilnametis (Ang ir kt., 2008; Horward, 2009; Francis ir kt., 2004; Wong ir kt. 2006, Wolfgang, 1983), jam nepalankios socialinės ekonominės aplinkybės (Farrington, 1992; Wolfgang, 1983), neturi išsilavinimo ar profesinės kvalifikacijos ir yra bedarbis (Aaltonen, Kivivuori, Martikainen, 2011; Hancock, Raeside, 2009; Loza, 2003; Van der Laan, Blom, Kleemans, 2009; Makarios, Steiner, travisiii, 2010). Pakartotinai nusikalstantiems asmenims taip pat būdingos asocialios asmenybės charakteristikos (Andrews, Bonta, 2010; Gotfredson, Hirschi, 1990;

Moffitt, 1993; Quinsey, Zamble, 2001), asocialios nuostatos ir elgesys (Bonta, 2002; Hubbard, Pealer, 2009; Sutherland, 1947; Quinsey, Zamble, 2001), asocialūs bendraamžiai (Benda, 2005; Benda, 2003; Forste ir kt. 2011; Loza, 2003; mcdermott, Nagin 2001; Mulder ir kt., 2011), savikontrolės problemos (Kivivuori, Linderborg, 2010; Moffitt, 1993), neigiamos emocinės būsenos (Day, 2009; Felson, 2012; Kivivuori, Linderborg, 2010; Scarpa, Raine, 1997; Zamble, Quinsey, 2001). Šio tyrimo metu gauti rezultatai patvirtino daugelio studijų pagrindu suformuotą pakartotinai nusikalstančio teisės pažeidėjo profilį.

Pakartotinių nusikalstamumą teisės pažeidėjų imtyje prognozuoja tiek statiški, tiek dinamiški rizikos veiksniai. Šio tyrimo metu gauti rezultatai patvirtino ankstesnių studijų išvadas apie kriminogeninių poreikių galimybes ir reikšmę vertinant teisės pažeidėjo keliamą riziką (Andrews, Bonta, Wormith, 2011; Gendreau ir kt., 1996; Hanson, Harris, 2001; Mandeville-Norden, Beech, 2006; Simourd, Hoge, 2000).

Šio tyrimo metu gauti rezultatai taip pat patvirtina asmenybės ir kognityvinės socialinio išmokimo bei įveikos ir atkryčio teorijų prielaidas. Nusikalstamo elgesio modelis yra susijęs su asmeniniais vidiniais ir individų supančio konteksto kintamaisiais. Kriminogeniniai veiksniai dažniausiai įtraukia aplinkos veiksnius, tokius kaip šeimos santykiai, bendraamžių įtaka, darbo ir mokymosi aplinka, kurioje teisės pažeidėjas gali praleisti didžiąją savo laiko dalį (Andrews, Bonta, Wormith, 2011).

Socialinio išmokimo, kognityvinės teorijos daugiausia analizuoja kainos ir apdovanojimo santykio vertinimą, kuris yra viena iš nusikalstamų veiksmų priežasčių (Andrews, Bonta, 2010; Felson ir kt. 2003), o teisės pažeidėjo patiriamos emocijos yra tik kainos apdovanojimo ir santykio įvertinimo rezultatas ir yra nesusijusios su pakartotiniu nusikalstamumu. Šio tyrimo metu gauti rezultatai patvirtina priešingas prielaidas, pakartotinių nusikalstamumą prognozuoja teisės pažeidėjo patiriami emociniai sunkumai. Jie gali tapti motyvu pažeisti teisinės normas. Tai patvirtina, kad emocijoms nusikalstamumo procese skiriama per mažai dėmesio. Akivaizdu, kad emocinės būsenos ir reiškiniai vaidina ne paskutinį vaidmenį nusikalstimo procese, šių veiksmų sąveika su kitais rizikos veiksniais nusikalstamumo procese yra išnagrinėta nepakankamai.

Deja, tyrimo rezultatai parodė, kad keletas dinamiškų rizikos veiksmų bendroje imtyje neatitinka statistinių kriterijų, leidžiančių juos interpretuoti, kaip turinčių įtakos pakartotinio nusikalstamumo prognozės tikslumui. Šie veiksniai yra piktnaudžiavimas alkoholiu ir kriminalinių elgesį palaikančios nuostatos.

Nors ankstesni tyrimai patvirtina, kad kriminalinių elgesį palaikančios nuostatos yra vienas svarbiausių priežastinių veiksmų, lemiančių nusikalstamumą (Sutherland, 1947; Rettinger, Andrews, 2010; Quinsey, Zamble, 2001), šiame tyrime bendros imties pakartotinių nusikalstamumą prognozavo kriminogeniniai poreikiai, susiję su gyvenamosios vietos problemomis, išsimokslinimu / darbu, gyvenimo stiliumi ir bendraamžiais, ryšiais, finansais, piktnaudžiavimu narkotikais, emocine gerove, mąstymu ir elgesiu. Visgi būtina pastebėti, kad statistiniai kriterijai, susiję su nuostatų kintamumu, vertinant jo prognostines galimybes yra labai arti reikšmingumo ribos. Keliamos kelios prielaidos, kodėl šis reikšmingumas nebuvo pasiektas. Viena iš jų yra tai kad pagal OASys 2 metodiką atliktas šios skalės įvertinimas nebuvo pakankamai išsamus ir tikslus. Vertintojams pritrūko žinių. Kita prielaida yra susijusi su 2008 m. Lietuvos

situaciją paveikusia ekonomine ir finansine krize. Šis globalus konteksto pokytis galėjo sustiprinti finansų, išsimokslinimo / darbo veiksmų reikšmę prognozuojant nusikalstamumą. Būtina pastebėti, kad ankstesnėse studijose yra nustatytas ryšys tarp turtinių nusikaltimų ir ekonominių rodiklių (Field, 1990). Didelę pirmojo tyrimo imties dalį sudarė tiriamieji, teisti už turtinius nusikaltimus. Pasak E. Zamble, V. L. Quinsey (2001), finansiniai sunkumai yra dažniausiai susiję su turtinę naudą teikiančiais nusikaltimais. Taigi finansinės krizės padariniai gali būti viena iš priežasčių, kuri lėmė išsimokslinimo / darbo sąsajų stiprumą su pakartotiniu nuteistųjų nusikalstamumu.

Šiame tyrime buvo nustatyta, kad teisės pažeidėjų piktnaudžiavimas alkoholiu taip pat neprognozuoja pakartotinio nusikalstamumo. Remiantis įveikos ir atkryčio teorija, kartais psichotropinių medžiagų vartojimas yra galutinis atsakas į konkretų įvykį ar problemą, kuris yra savotiškas savireguliacijos nuopolis. Kitais atvejais psichotropinių medžiagų vartojimas atsiranda pirmiausia, o kiti sunkumai – kartu ir teisės pažeidimas – yra to vartojimo pasekmės (Quinsey, Zamble, 2001). Be to, patys teisės pažeidėjai piktnaudžiavimo alkoholiu nesieja su savo nusikalstamumu (Makkai, Payne, 2005).

Tyrimo metu taip pat buvo įvertintas rizikos veiksmų prognostinis validumas vyrų ir moterų grupėse. Tiek vyrų, tiek moterų grupėje pakartotinį nusikalstamumą prognozavo jų kriminalinė istorija, išsimokslinimas / darbas, gyvenimo stilius ir bendraamžiai.

Šie tyrimo rodikliai patvirtina ankstesnius mokslinių studijų pastebėjimus, kad bendraamžiai ir socialinė sąveika yra vieni reikšmingiausių recidyvizmo prediktorių (Benda, 2003; Benda, 2003; Loza, 2003; mcdermott, Nagin 2001). Remiantis E. H. Sutherlando diferencinių ryšių teorija, asocialūs bendraamžiai kaip ir asocialios nuostatos, ne tik daro įtaką vienas kitam, bet ir gali paveikti situacijas, kurios yra palankios nusikalstamam elgesiui (cit. pagal. Andrews, Bonta, 2010). Šiuo atveju socialinio išmokymo teorijos taip pat patvirtina, kad socialiniai kontekstai, pateikiantys įvairių elgesio modelių alternatyvas, gali turėti reikšmingos įtakos asmens nusikalstamo elgesiui.

Reikia atkreipti dėmesį, kad vyrų grupėje pakartotinį nusikalstamumą taip pat prognozavo su finansiniais gebėjimais, piktnaudžiavimu narkotikais, emocine gerove susiję rizikos veiksniai, moterų grupėje – gyvenimo sąlygomis, ryšiais, asocialiu elgesiu ir nuostatomis susiję veiksniai. Tai iš dalies patvirtina ankstesnių tyrimų rezultatus, kurie rodo, kad teisės pažeidėjo pajamos ar profesinis statusas yra rizikos veiksnys, geriau prognozuojantis vyrų pakartotinį nusikalstamumą (Aaltonen, Kivivuori, Martikainen, 2011). Manoma, kad moterys yra labiau orientuotos į socialinių santykių palaikymą, jų pakartotiniam nusikalstamumui didžiausią įtaką turi santykių ir ryšių su jų partneriais problemos (Chen, 2009; Benda, 2005; Palmer, Jinks, Hatcher, 2010). Tuo tarpu vyrai labiau linkę veikti, jie daugiau tapatinasi su darbu, o ne su socialiniais santykiais (Benda, 2005).

Taigi galime teigti, kad dinamiški rizikos veiksniai atitinka dinamišką prognostinį validumo kriterijų ir remiantis jais galima įvertinti pakartotinį nusikalstamumą. Ypač turint omenyje tai, kad dinamiškis rizikos veiksniais besiremiantis įvertinimas, nustato kiekvieno teisės pažeidėjo individualius nusikalstamumo motyvus. Šiuo atveju prognozė yra atliekama individualiu, o ne grupės lygmeniu (Lancaster, Lumb, 2006).

Pasak D. A. Andrews, J. Bonta, S. Wormith (2011), kriminogeninių rizikos veiksnių pokyčiai formuoja naują asmenybės tapatumą.

Galima padaryti išvadą, kad pakartotinis nusikalstamumas yra susijęs tiek su psichologiniais, tiek su socialiniais rizikos veiksniais. Nustatytas rizikos veiksnių priežastingumas nusikalstamo elgesio procese rodo, kad šie veiksniai ateityje gali tapti teisės pažeidėjo pokyčių taikiniai, todėl taikant intervencines ir korekcines priemones reikia atsižvelgti į visus rizikos veiksnius ir su jais susijusius socialius kontekstus.

6.3. Teisės pažeidėjų moterų ir vyrų statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių palyginimas

Tyrimo rezultatai taip pat atskleidė, kad teisės pažeidėjai vyrai, palyginus su teisės pažeidėjomis moterimis turi didesnę kriminalinę patirtį, jų gyvenimo sąlygos yra prastesnės, dažniau vartoja alkoholį, o jų gyvenimo stilius ir bendraamžiai, mąstymas ir elgesys bei nuostatos labiau palaikančios nusikalstamą elgesį. Gauti rezultatai dar kartą patvirtino, kad teisės pažeidėjams vyrams būdingesni dauguma nusikalstamą elgesį prognozuojančių veiksnių.

Moterų grupei būdingi prastesni gebėjimai tvarkyti savo pajamas bei lėšas. Kitos mokslinės studijos labiau pabrėžia santykių kokybės su šeima ir partneriu bei emocinės gerovės svarbą moterų nusikalstamumui nei lėšų ir finansų valdymo įgūdžių stoką. Teigiama, kad nusikalstantis partneris geriau prognozuoja moterų recidyvą. Apskritai moterims palaikomi socialiniai ryšiai yra labai svarbūs ir yra susiję su jų pakartotiniu nusikalstamumu ir nusikalstamo elgesio atkryčiais. Artimi ryšiai sustiprina atsakomybės prieš mylimuosius jausmą ir norą elgtis taip, kad nebūtų pakenkta santykiams ar šeimos saugumui (Benda, 2005; Palmer, Jinks, Hatcher, 2010).

Tai iš dalies prieštarauja šio tyrimo metu gautoms moterų grupei būdingomis charakteristikoms. Nenustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai ryšių skalėje, rodo, kad vyrų ir moterų santykių kokybė nesiskiria. OASys 2 ryšių skale matuojama santykių su partneriu ir šeimos nariais kokybė neįtraukia pakankamai klausimų ir teiginių, susijusių su motinos ir jos vaikų santykių kokybe. Tai galėjo būti viena iš priežasčių, kodėl nerasta skirtumų.

Kalbant apie rizikos veiksnius, susijusius su finansais, moterų piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis gali būti tiesiogiai susijęs su didelėmis finansinėmis problemomis ir turтинiais nusikaltimais. T. Makkai, J. Payne (2005) teigimu, dauguma mokslinių studijų palaiko idėją, kad priklausomybė nuo psichotropinių medžiagų, skatina nusikalstamumą. Pavyzdžiui, nustatyti ryšiai tarp turтinių nusikaltimų ir priklausomybės nuo heroino. Pastaroji yra tokia stipri, kad teisės pažeidėjai nusikalsta vien tik tam, kad gautų pinigų patenkinti savo priklausomybės nuo heroino poreikį. Be to, nusikaltusių moterų piktnaudžiavimas psichotropinėmis medžiagomis yra susijęs su santykių ir psichinės sveikatos problemomis (Palmer, Jinks, Hatcher, 2010).

Visgi vyrų ir moterų pasiskirstymas susijęs su psichotropinių medžiagų vartojimu patvirtino ankstesnių tyrimų rezultatus, kad alkoholio vartojimas dažniau lemia vyrų nusikalstamo elgesio atkrytį (Benda, 2005).

6.4. Turtinius, smurtinius, seksualinius nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų statiškų ir dinamiškų rizikos veiksnių palyginimas

Tyrimo metu nuteistieji remiantis paskutiniu nusikaltimu (angl. *Index offence*) buvo suskirstyti į tris grupes. Išskirtos turtinius, smurtinius, seksualinius teisės pažeidimus darančių nusikaltėlių kategorijos. Remiantis asmenybės teorijomis, skirtingos teisės pažeidėjų grupės gali turėti tas pačias charakteristikas, tačiau nusikalstamumo pobūdžio grupėse jos bus išreikštos skirtingai, o veiksnio išreikštumas rodys tam tikro pobūdžio nusikalstamumą (mcdermott, Nagin, 2001).

Grupių palyginimas patvirtino ankstesnių tyrimų rezultatus. Turtinių teisės pažeidėjų grupėje palyginus su kitomis, yra daugiau asmenų, turinčių didesnę kriminalinę patirtį ir nuostatas, palaikančias nusikalstamą gyvenimo stilių, bei patiriančių daugiau socialinių problemų. Šios problemos yra susijusios su menku išsimokslinimu, maža darbo patirtimi ir galimybe įsidarbinti, prastais gebėjimais valdyti savo lėšas ir pajamas. Finansinių problemos gali reikšti, kad teisės pažeidėjus labiausiai motyvuoja materialinės nusikaltimo paskatos (Quinsey, Zamble, 2001). Todėl šiai teisės pažeidėjų grupei priklausantys asmenys dažniausiai priskiriami aukštos pakartotinio nusikalstamumo rizikos grupei (Farrington, 1992; Farrington, Hawkins, 1991) ir greičiau nei kitos grupės išėję į laisvę pakartotinai nusikalsta (Quinsey, Zamble, 2001).

Pasak H. E. Barbaree ir kt. (2009), asocialus elgesys (ir su juo susiję tokie konstruktai, kaip psichopatija, asocialios asmenybės sutrikimas, delinkventinis elgesio sutrikimas ir pan.) Yra susijęs su bendro, smurtinio ir seksualinio pobūdžio nusikalstamumu. Šiame tyrime grupių palyginimas parodė, kad asocialus elgesys labiau būdingas smurtinius nusikaltimus darantiems asmenims.

Tyrimo rezultatai patvirtino ir tai, kad asocialios asmenybės sutrikimą turintys asmenys yra impulsyvūs, nuolatos siekia nuotykių, įvairių malonumų, elgiasi agresyviai, yra bejausmiai, ignoruoja kitus (Andrews, Bonta, 2010). Buvo nustatyta, kad smurtinius nusikaltimus darantys, palyginus su turtinius nusikaltimus darančiais ne tik yra asocialios asmenybės, bet ir hiperaktyvūs / impulsyvūs, turi dėmesio trūkumo / hiperaktyvumo sutrikimo požymių, mąstymo sunkumų, laužo taisykles.

Smurtaujančių pažeidėjų grupėje, lyginant su turtinius nusikaltimus darančiais asmenimis, yra daugiau asmenų, priklausomų nuo alkoholio. Tai patvirtina ankstesnių mokslinių analizių suformuotą prielaidą. Ši grupė, lyginant su kitomis, turi daugiausia problemų dėl priklausomybės nuo alkoholio (Howard, Dixon, 2012; Zamble, Quinsey, 1997). Pasak J. Craissati ir O. Sindall (2009), priklausomybės šioje grupėje gali būti prastų įgūdžių spręsti problemas pasekmė. Gauti tyrimo metu rezultatai iš dalies patvirtina šiuos teiginius.

Ankstesnių studijų rezultatai rodo, kad socialinės ir emocinės problemos, tokios kaip pyktis, staigūs nuotaikų pokyčiai, vienatvės jausmas būdingi seksualinius teisės pažeidimus darantiems nusikaltėliams (Craissati, Webb, Keen, 2008; Mandeville-Norden, Beech, 2006; Quinsey, Zamble, 1997). Šie rezultatai iš dalies buvo patvirtinti rizikos veiksnių skirtumų, gautų lyginant seksualinius ir turtinius nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų grupes. Seksualinius nusikaltimus darantiems teisės pažeidėjams nerimastingumo simptomai.

Studijos rezultatai taip pat parodė, kad smurtaujantiems teisės pažeidėjams labiau negu turtinio pobūdžio nusikaltimus darantiems asmenims būdingas nerimastingumas / depresiškumas. Tai patvirtina įveikos ir atkryčio teorijos keliamas prielaidas, kad pagrindinė teisės pažeidėjų smurtaujančių prieš asmenį, atkryčio priežastis ko gero yra tarpasmeniniai konfliktai (Allen ir kt., 2003; Felson ir kt., 2012; Zamble, Quinsey, 2001). Nesugebant išspręsti šias problemas, nuo jų bėgama, arba siekiama jų išvengti, o vienas iš būdų yra padidėjęs alkoholio vartojimas. Dėl to šie teisės pažeidėjai patiria depresines nuotaikas, nerimą, frustraciją, tam tikru momentu jų reakcijos dėl neišspręstų problemų virsta pykčiu. Kito asmens, dalyvaujančio neišspręstame konflikte, elgesys ir veiksmai suvokiami kaip skatinantys teisės pažeidėjo pyktį arba konfliktas tiesiog keičia jo nuostatas į pasaulio suvokimą. Pradžioje alkoholis teisės pažeidėją nuramina, tačiau didėjanti priklausomybė ir didesnis vartojimo kiekis tik pablogina situaciją ir sukelia dar didesnę konfliktą. Kai pyktis pasiekia kulminaciją, konkrečios situacijos ir įvykiai sukelia teisės pažeidėjo veiksmus. Taigi nusikaltimas dažniausiai yra neplanuotas ir vedamas emocijų bei nesąmoningais (Zamble, Quinsey, 2001).

Vis dėlto, lyginant grupes, nustatytas seksualinius nusikaltimus darančių asmenų skirtumų skaičius buvo labai nežymus. Viena iš priežasčių, kuri galėjo lemti tokius rezultatus, yra instrumentų, taikytų tyrimo metu, neįtakumas kriminogeniniams poreikiams, susijusiems su seksualinio pobūdžio nusikalstamumu.

Taigi, skirtingų teisės pažeidėjų grupių rizikos veiksnių palyginimas parodė, kad jų kriminogeniniai rizikos poreikiai skiriasi. Turtinius nusikaltimus darančių asmenų grupėje yra daugiau su socialiniais įgūdžiais susijusių problemų, smurtaujančių nuteistųjų grupei yra būdingesnės elgesio ir emocinės problemos.

6.5. Tyrimo ribotumai ir rekomendacijos tolimesniems tyrimams

Suprantama, šiame darbe buvo tam tikrų trūkumų ir ribotumų. Pirmiausia – tai yra nepakankamai reprezentatyvi tyrimo dalyvių imtis. Tyrime dalyvavo dvylikoje laisvės atėmimo vietų kalintys nuteistieji. Tačiau tyrimo imtis neįtraukė nuteistųjų, atliekančių bausmę laisvėje. Moterų dalis taip pat galėjo būti didesnė.

Tiriamųjų skaičius, norint reprezentuoti Lietuvos nuteistuosius, atsižvelgiant į Lietuvos nuteistųjų populiacijos dydį, nėra pakankamas, todėl negalime plačiai apibendrinti gautų tyrimo rezultatų. Be abejo, didesnis tiriamųjų skaičius taip pat leistų pritaikyti kelio analizę ir formuoti modelius, kurių pagrindu būtų galima išsamiau paaiškinti kintamųjų sąveiką ir priežastingumą nusikalstamumo procese.

Kitas šios studijos trūkumas yra teisės pažeidėjų grupių formavimo kriterijus. Tyrimo metu teisės pažeidėjai į grupes buvo suskirstyti remiantis paskutiniu teisės pažeidimu. Nebuvo atsižvelgta į tai, kokie teisės pažeidimai buvo padaryti anksčiau. Pagal šį kriterijų negalime atsakyti į klausimus, ar teisės pažeidėjas daro tik tam tikro pobūdžio nusikaltimus ir specializuojasi vienoje srityje, ar tai visą gyvenimą vieno tipo nusikaltimus darantis asmuo. Apskritai, kalbant apie specializaciją, vienintelė teisės pažeidėjų grupė, kuriems taikoma besispecializuojančiųjų etiketė, yra seksualinius nusikaltimus darantys teisės pažeidėjai. Siekiant nustatyti, ar egzistuoja ne tik seksu-

alinių nusikaltimų srityje besispecializuojantys asmenys, bet ir turtnių bei smurtinių nusikaltimų srityse reikalingi detalesni tyrimai.

Šiame tyrime nebuvo atlikta bendros populiacijos ir nuteistųjų populiacijos palyginamoji studija, kurioje būtų galima išskirti nuteistųjų populiacijai būdingus kintamuosius.

Tyrime pritaikyta rizikos įvertinimo metodika OASys 2 matuoja bendrojo pobūdžio ir smurtinių nusikalstamumą, todėl ateityje, atliekant tyrimus ir siekiant geriau išskirti seksualiniams teisės pažeidėjams būdingus rizikos veiksnius, reikėtų pasirinkti instrumentus, skirtus šiai grupei.

Atsižvelgiant į tai, kad lyginant nuteistuosius nebuvo nustatyta skirtumų tarp daugelio tyrime analizuotų kintamųjų, tikėtina, kad pasirinktų įvertinimo instrumentų taikymo galimybės nuteistųjų imtyje yra ribotos.

Nors susidomėjimas suaugusiųjų nusikalstamumą lemiančiais priežastiniais veiksniais moksliniu požiūriu neblėsta, tačiau didelė dalis šios srities mokslinių studijų analizuojant pakartotinio nusikalstamumo rizikos veiksnius remiasi tik vienos bangos matavimais. Šio tyrimo metu, siekiant įvertinti rizikos veiksnių prognostines galimybes buvo atliktas tik vienas kintamųjų matavimas ir pakartotinio nusikalstamumo fiksavimas per dvejus metus. Siekiant tiksliau įvertinti dinamiškų rizikos veiksnių prognostines galimybes ir jų pokyčių poveikį pakartotinio nusikalstamumo prognozei, reikalingi nuoseklūs kelių bangų matavimai. Geriausiai šiuos pokyčius galima būtų nustatyti taikant longitudinalinį tyrimo dizainą. Be to, dinamiškų veiksnių matavimai trumpesniu nei šešių mėnesių laikotarpiu padėtų tiksliau ir detaliau nustatyti šių veiksnių dinamikos, jų tarpusavo sąveikos ypatumus nusikalstamumo procese.

IŠVADOS

1. Lietuviška OASys 2 rizikos įvertinimo metodikos versija gali būti naudojama pakartotinio nusikalstamumo rizikos įvertinimui praktiniais ir moksliniais tikslais. Patikimumo analizė patvirtino gerą OASys 2 skalių patikimumą, konstrukto ir prognostinį validumą.
2. Teisės pažeidėjų pakartotinį nusikalstamumą prognozuoja statiški veiksniai, susiję su teisės pažeidėjo kriminaline istorija, bei dinamiški veiksniai, susiję su teisės gyvenamąja vieta, pažeidėjo išsimokslinimu / darbu, finansais, ryšiais, asocialiu gyvenimo stiliumi ir bendraamžiais, piktnaudžiavimu narkotinėmis medžiagomis, emociniais sunkumais, asocialiu mąstymu ir elgesiu.
3. Pakartotinį teisės pažeidėjų vyrų nusikalstamumą prognozuoja kriminalinė istorija bei dinamiški veiksniai, susiję su išsimokslinimu / darbu, finansais, nusikalstamu gyvenimo stiliumi ir bendraamžiais, piktnaudžiavimu narkotinėmis medžiagomis, emociniais sunkumais.
4. Pakartotinį teisės pažeidėjų moterų nusikalstamumą prognozuoja kriminalinė istorija bei dinaminiai veiksniai, susiję su gyvenamąja vieta, išsimokslinimu / darbu, ryšiais, asocialiu gyvenimo stiliumi ir bendraamžiais, asocialiu mąstymu ir elgesiu, nuostatomis.
5. Teisės pažeidėjų vyrų ir teisės pažeidėjų moterų grupės skiriasi statiškų rizikos veiksmų ir kriminogeninių poreikių grupėmis:
 - 5.1. Teisės pažeidėjams vyrams būdinga didesnė kriminalinė patirtis, jų gyvenimo sąlygos prastesnės, jie turi labiau išreikštas piktnaudžiavimo alkoholiu problemas, o jų gyvenimo stilius ir bendraamžiai, mąstymas, elgesys bei nuostatos labiau palaiko nusikalstamą elgesį.
 - 5.2. Teisės pažeidėjoms moterims būdingesnės problemos, susijusios su lėšų tvarkymu bei pajamomis.
6. Turtinius, smurtinius ir seksualinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų grupės skiriasi statiškų rizikos veiksmų ir kriminogeninių poreikių grupėmis:
 - 6.1. Teisės pažeidėjams, padariusiems turtinius nusikaltimus, lyginant su seksualinius nusikaltimus padariusiais teisės pažeidėjais, yra labiau būdingi dinamiški rizikos veiksniai, susiję su lėšų tvarkymu ir pajamomis, asocialiu gyvenimo stiliumi ir bendraamžiais bei nuostatomis; lyginant su smurtinius nusikaltimus padariusiais, yra būdinga didesnė kriminalinė patirtis.
 - 6.2. Teisės pažeidėjams, padariusiems smurtinius nusikaltimus, lyginant su turtinius nusikaltimus padariusiais teisės pažeidėjais, yra labiau būdingi rizikos veiksniai, susiję su nerimastingumu / depresiškumu, mąstymo sunkumais, taisyklių laužymu, dėmesio trūkumu / hiperaktyvumu, hiperaktyvumo / impulsyvumo, asocialios asmenybės sutrikimais, piktnaudžiavimu alkoholiu; lyginant su padariusiais seksualinius nusikaltimus, yra labiau būdingi rizikos veiksniai, susiję su išsilavinimu / darbu.
 - 6.3. Teisės pažeidėjams, padariusiems seksualinius nusikaltimus, lyginant su turtinius nusikaltimus padariusiais teisės pažeidėjais, yra labiau būdingi rizikos veiksniai, susiję su klinikiniais nerimastingumo simptomais.

LITERATŪRA

- Aaltonen, M., Kivivuori, J., Martikainen, P. (2011). Social determinants of crime in a welfare state: Do they still matter? *Acta Sociologica*, 54, 161-181.
- Akers, R. L. Criminological theories: Introduction, evaluation, and application. Los Angeles: Roxbury Publishing Company, 2000.
- Allen, J. S., Rupert, V., Spatafora, K., Windell, J. O., Gaulier, B., Conti, K. L. (2003). Differentiating violent from nonviolent female offenders using the Jesness inventory. *Personality and Individual Differences*, 35, 101-108.
- Andrews, D. A., Bonta, J. The psychology of criminal conduct (5th ed.). Newark, NJ: lexisnexis, 2010.
- Andrews, D. A., Bonta, J., Wormith, S. (2011). The Risk-Need-Responsivity (RNR) Model: Does Adding the Good Lives Model Contribute to Effective Crime Prevention? *Criminal Justice and Behaviour*, 38, 735-755.
- Ang, R. P., Huan, V. S. (2008). Predictors of Recidivism for Adolescent Offenders in a Singapore Sample. *Criminal Justice and Behaviour*, 35(7), 895-905.
- Armstrong, T. (2005). Evaluating the Competing Assumptions of Gottfredson and Hirschi's (1990) A General Theory of Crime and Psychological Explanations of Agression. *Western Criminology Review*, 6(1), 12-21.
- Arrigo, B. (2004). New directions in Criminal Behavior Studies: Revisiting the Unresolved Questions. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 48, 129-132.
- Barbaree, H. E., Langton, C. M., Blanchard, R., Cantor, J. M. (2009). Aging Versus Stable Enduring Traits as Explanatory Constructs in Sex Offender Recidivism: Partitioning Actuarial Prediction Into Conceptually Meaningful Components. *Criminal Justice and Behavior*, 36, 443-466.
- Baumer, E. P., Wright, E., Kristinsdottir, K., Gunnlaugsson, H. (2002). Crime, Shame and Recidivism. *British Journal of Criminology*, 41, 40-59.
- Bales, W. D., Mears, D. P. (2008). Inmate Social Ties and the Transition to Society: Does Visitation Reduce Recidivism? *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 45(3), 287-321.
- Bellair, P. E., Kowalski, B. R. (2011). Low-Skill Employment Opportunity and African American-White Difference in Recidivism. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 48, 176-208.
- Benda, B. B. (2005). Gender Differences in Life-Course Theory of Recidivism: A Survival Analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 49, 325-342.
- Benda, B. B. (2003). Survival Analysis of Criminal Recidivism of Boot Camp Graduates Using Elements From General and Developmental Explanatory Models. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 47, 89-110.
- Beck, A. R. (2001). Recidivism: A fruit salad concept in the criminal justice world. Justice Concepts, Inc., 1-3.
- Bonta, J. (2002). Offender risk assessment: Guidelines for selection and use. *Criminal Justice and Behavior*, 29, 355-379.
- Bonta, J., Andrews, D. A. (2007). Risk-Need-Responsivity model for offender assessment and rehabilitation. Her Majesty the Queen in Right of Canada.

- Brame, R., Mulvey, E. P., Piquero, A. R. (2001). On the Development of Different Kinds of Criminal Activity. *Sociological Methods & Research*, 29(3), 319-341.
- Brennan, P., Mednick, S. A. (1994). Learning Theory Approach to the Deterrence of Criminal Recidivism. *Journal of Abnormal Psychology*, 103 (3), 430-440.
- Brown, S. L., Amand, M. D. St., Zamble, E. (2009). The Dynamic Prediction of Criminal Recidivism: A Three – wave Prospective Study. *Law Human Behavior*, 33, 25-45.
- Burt, S. A., Larson, C. L. (2007). Differential Affective Responses in Those With Aggressive Versus Non-Aggressive Antisocial Behaviors. *Personality and Individual Differences*, 43, 1481-1492.
- Burt, S. A., Donnellan, M. B. (2008). Personality Correlates of Aggressive and Non-Aggressive Antisocial Behavior. *Personality and Individual Differences*, 44, 53-63.
- Buss, A. H., Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 452-459.
- Campbell, M. A., French, S., Gendreau, P. (2009). Prediction of Violence in Adult Offenders: A Meta – Analytic Comparison of instruments and Methods of Assessment. *Criminal Justice and Behaviour*, 36, 567-591.
- Cartier, J., Farabee, D., Prendergast, M. L. (2006). Methamphetamine Use, Self Reported Violent Crime, and Recidivism Among Offenders in California Who Abuse Substances. *Journal of Interpersonal Violence*, 21 (4), 435-445.
- Chen, G. (2009). Gender Differences in Crime, Drug Addiction, Abstinence, Personality Characteristics, and Negative Emotions. *Journal of Psychoactive Drugs*, 41(3), 255-266.
- Cluley, E. (2009). The predictive validity of the OASys self-assessment questionnaire. *Probation Journal*, 56(3), 284-290.
- Conroy, M. A., Murrie, D. C. Forensic assessment of violence risk a guide for risk assessment and risk management. Hoboken (N.J.) John Wiley, 2007.
- Collins, R. E. (2010). The effect of gender on violent and nonviolent recidivism: A meta-analysis. *Journal of Criminal Justice*, 38, 675-684.
- Copas, J. B., Marshall, P. (1998). The Offender Group Reconviction Scale: The Statistical Reconviction Score for Use by Probation Officers. *Journal of the Royal Statistical Society*, 47, 159-71.
- Craissati, J., Sindall, O. (2009). Serious further offences: An exploration of risk and typologies. *Probation Journal*, 56, 9-27.
- Cullen, F.T., Gendreau, P. (2001). From Nothing Works to What Works: Changing Professional Ideology in the 21st Century. *The Prison Journal*, 81, 313-338.
- Čekanavičius, V., Murauskas, G. Statistika I ir jos taikymai. Vilnius, 2000.
- Čekanavičius, V., Murauskas, G. Statistika II ir jos taikymai. Vilnius, 2002.
- Day, A. (2009). Offender emotion and self-regulation: implications for offender rehabilitation programming. *Psychology, Crime & Law*, 15 (2), 119-130.
- Diamantopoulou, S., Verhulst, F. C., Ende, J. V. D. (2010). Testing Developmental Pathways to Antisocial Personality Problems. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 38, 91-103.
- Ellis, L. (2005). A Theory Explaining Biological Correlates of Criminality. *European Journal of Criminology*, 2, 287-315.
- Eysenck, H. J. (1983). Personality, conditioning, and antisocial behavior. W. Laufer & J. Day (Eds.), Personality theory, moral development, and criminal behavior. Lexington, MA: Lexington Books, 51-81.
- Eysenck, S. B. G. Psychoticism as a dimension of personality. H. Nyborg (Ed.), The scientific study of human nature: Tribute to Hans J, Eysenck at eighty, 1997, 109-121.

- Farrington, D. P. (1992). Criminal Career Research In The United Kingdom. *British Journal Of Criminology*, 32(4), 521-536.
- Farrington, D. P., West, D. J. (1990). The Cambridge Study in Delinquent Development: A Long-term Follow-up of 411 London Males, H. J. Kerner and G. Kaiser, eds., *Criminality: Personality, Behaviour and Life History*, 115-38.
- Field, S. (1990) Trends in Crime and Their Interpretation. Home Office Research Study 119. London: Home Office.
- Fitzgibbon, D., Green, R. (2006). Mentally disordered offenders: challenges in using the OASys risk assessment tool. *British Journal of Community Justice*, 4(2), 33-45.
- Felson, R. B., Osgood, D.W., Horney, J. (2012). Having a Bad Month: General Versus Specific Effects of Stress on Crime. *Journal of Quantitative Criminology*, 28(2), 347-363.
- Forste, R., Clarke, L., Bahr, S. (2011). Staying Out of Trouble: Intentions of Young Male Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55(3), 430-444.
- Francis, B., Soothill, K., Fligelstone, R. (2004). Identifying Patterns and Pathways of Offending Behaviour: A New Approach to Typologies of Crime. *European Journal of Criminology*, 1(1), 47-87.
- Gardner, T. W., Dishion, T. J., Connell, A. M. (2008). Adolescent Self-Regulation as Resilience: Resistance to Antisocial Behavior within the Deviant Peer Context. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36, 273-284.
- Gavazzi, S. M., Yarcheck, C. M., Sullivan, J. M. (2008). Global Risk Factors and the Prediction of Recidivism Rates in a Sample of First – Time. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 52 (3), 330-345.
- Gendreau, P., Goggin, C., Law, M. A. (1997). Predicting prison misconducts. *Criminal Justice and Behavior*, 24, 414-431.
- Gendreau, P., Little, T., Goggin C. (1996). A meta-analysis of predictors of adult recidivism: What works! *Criminology*, 34, 401-433.
- Gerevich, J., Bacskai, E., Czobor, P. (2007). The generalizability of the Buss–Perry Aggression Questionnaire. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 16(3), 124-136.
- Gilligan, D. G., Lennings, C. J. (2011). An Examination of the Divergent General, Specific, and Other Criminogenic Risk/Needs Across Neuropathic and Psychopathic Pathways to Homicide. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55(5), 693-715.
- Gorman, K. (2001). Cognitive Behaviourism And The Holy Grail: The Quest For A Universal Means Of Managing Offender Risk, *Probation Journal*, 48, 3-9.
- Gottfredson, M. R., Hirshi, T. A general theory of crime. Stanford, CA: Stanford University Press, 1990.
- Grakauskas, Ž., Valickas, G. (2006). Streso įveikos klausimynas: keturių faktorių modelio taikymas. *Psichologija*, 33-75.
- Grattagliano, I., Owens, J. N., Morton, R. J., Campobasso, C. P., Carabellese, F., Catanesi, R. (2012). Female sexual offenders: Five Italian case studies. *Aggression and Violent Behavior*, 17, 180-187.
- Gudjonsson, G. H., Sigurdsson, J. F. (2000) Differences And Similarities Between Violent Offenders And Sex Offenders. *Child Abuse & Neglect*, 24(3), 363-372.
- Ireland, T. O., Smith, E. C. (2009). Living in Partner-violent Families: Developmental Links to Antisocial Behavior and Relationship Violence. *Journal of Youth and Adolescence*, 38, 323-399.

- Hancock, P. G., Raeside, R. (2009). Modeling Factors Central to Recidivism: An Investigation of Sentence Management in the Scottish Prison Service. *The Prison Journal*, 89(1), 99-118.
- Hanson, R. K.. Will They Do It Again? (2000). Predicting Sex – Offence Recidivism. *Current Directions in Psychological Science*, 9(3), 106 -109.
- Hanson, R. K., Andrew, J. R. (2001). A Structured Approach to Evaluating Change Among Sexual Offenders. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 13, 105-122.
- Hanson, R. K., Bussiere, M. (1998) Predicting Relapse: A Meta Analysis of Sexual Offender Recidivism Studies. *Journal of Counseling and Clinical Psychology*, 66 (2), 348-362.
- Hanson, R. K., Harris, A. (2000). Where should we intervene? Dynamic predictors of sexual recidivism. *Criminal Justice and Behaviour*, 27, 6-35.
- Hanson, R. K., Harris, A. (1998). Dynamic predictors of sexual recidivism. Ottawa: Department of the Solicitor General of Canada. File://G:\Microsoft frontpage\webs\library_two\hanson_dynamic_text.htm
- Harrower, J. Applying Psychology to Crime. Hodder & Stoughton, 2003.
- Hemphill, J. F., Hare, R. D., Wong, S. (1998). Psychopathy and recidivism: A review. *Legal and Criminological Psychology*, 3. 139-170.
- Home office. Offender Assessment System: OASys Manual V2. London: Home Office, 2002.
- Howard, P. D., Dixon, L. (2012). The Construction and Validation of the OASys Violence Predictor: Advancing Violence Risk Assessment in the English and Welsh Correctional Services. *Criminal Justice and Behavior*, 39, 287-307.
- Hubbard, D. J., Pealer, J. (2009). The Importance of Responsivity Factors in Predicting Reductions in Antisocial Attitudes and Cognitive Distortions Among Adult Male Offenders. *The Prison Journal*, 89, 79 -98.
- Jones, N. J., Brown, S. L., Zamble, E. (2010). Researcher Versus Parole Officer Assessment of Dynamic Risk. *Criminal Justice and Behavior*, 37(8), 860-882.
- Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2009–2011 m. Strateginis veiklos planas [interaktyvus]. Vilnius, 2009 [žiūrėta 2009-04-20].< http://www.kalejimudepartamentas.lt/?Item = vkl_strat&lang = 1>.
- Kirk, D. S. (2012). Residential Change As a Turning Point in The Life Course Of Crime: Desistance or Temporary Cessation? *Criminology*, 50 (2), 329-358.
- Kivivuori, J., Linderborg, H. (2010). Negative life events and self-control as correlates of self-assessed re-offending probability among Finnish prisoners. *European Journal of Criminology*, 7(2), 123-139.
- Kjelsberg, E., Rustad, A., Karnik, N. (2009). Low Internalised Restraint Predicts Criminal Recidivism in Young Female Prisoners. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 19, 298-307.
- Knight, K., ir kt. (2006). An Assessment of Criminal Thinking. *Crime & Delinquency*, 52(1), 159-177.
- Babachinaitė, G., Kiškis, A., ir kt. Kriminologija, Mykolo Romerio universitetas, 2010, 507-519.
- Lancaster, E., Lumb, J. (2006). The Assessment of Risk in the National Probation Service of England and Wales. *Journal of Social Work*, 6, 275-291.
- Latessa, E. J. (2004). Best practices of classification and assessment. *Journal of Community Corrections*, 12(2), 27-30.
- Laub, J. H., Sampson, R. J. Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003.

- Lazarus, R. S., Folkman, S. Stress, Appraisal and Coping. New York: Springer Publishing Company, 1984, 141-151.
- Lewis, S., Maguire, M., Raynor, P., Vanstone, M., Vennard, J. (2007). What works in resettlement? Findings from seven Pathfinders for short-term prisoners in England and Wales. *Criminology and Criminal Justice*, 7, 33-53.
- Lietuvos finansų ministerijos patvirtintas biudžetas. Vilnius, 2011 [žiūrėta 2011-01-10]. <http://www.finmin.lt/c/portal/layout?P_1_id=PUB.1.61>.
- Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla [interaktyvus]. Vilnius, 2010 [žiūrėta 2010-12-09]. <<http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/viewfree/?Id=1858>>.
- Listwan, S. J., Piquero, N. L., Van Voorhis, P. (2010). Recidivism Among a White-Collar Sample: Does Personality Matter? *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 43, 156-174.
- Listwan, S. J., Van Voorhis, P., Ritchey, P. N. (2007). Personality, Criminal Behavior, And Risk Assessment: Implications For Theory And Practice. *Criminal Justice And Behavior*, 34, 60-75.
- Love, S. R. (2006). Illicit sexual behavior: a test of self-control theory. *Deviant Behavior*, 27, 505-536.
- Louw, D. A., Strydom, C. C., Esterhuise (2005). Prediction of Violent Behaviour: Professionals' Appraisal. *Criminal Justice*, 5(4), 379-406.
- Loza, W. (2003). Predicting Violent and Nonviolent Recidivism of Incarcerated Male Offenders. *Agression and Violent Behavior*, 8, 175-203.
- Loza, W. (2004). Predicting violence and recidivism among forensic/correctional population. *Arabpsynet Journal*, 4, 46-51.
- Mackonienė, R., Žukauskienė, R. (2006). Asmenų, padariusių turtinius ir smurtinius nusikaltimus, asmenybės bruožų palyginimas. *Socialinis Darbas*, 9 (1), 141-149.
- Makarios, M., Steiner, B., Travis III, L. F. (2010). Examining the Predictors of Recidivism Among Men and Women Released From Prison in Ohio. *Criminal Justice and Behavior*, 37, 1377-1389.
- Makkai, T., Payne, J. (2005). Illicit Drug Use and Offending Histories: A Study of Male Incarcerated Offenders in Australia. *Probation Journal*, 52(2), 153-168.
- Maltz, M. D. Recidivism. Academic Press, Inc. Orlando, Florida, 2001.
- Man, E. R., Hanson, R. K., Thornton, D. (2010). Assessing Risk for Sexual Recidivism: Some Proposals on the Nature of Psychologically Meaningful Factors. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 22(2), 191-217.
- Mandeville-Norden, R., Beech, A. R. (2006). Risk Assessment of Sex Offenders: The Current Position in the UK. *Child Abuse Review*, 15, 257-272.
- Martens, W. H. J. (2002). Criminality and Moral Dysfunctions: Neurological, Biochemical, and Genetic Dimensions. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 46, 170-182.
- Martens, W. H. J. (2000). Antisocial and Psychopathic Personality Disorders: Causes, Course, and Remission—A Review Article. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 44(4), 406-430.
- Martinson, R. (1974). What Works? Questions and Answers About Prison Reform. *Public interest*, 35, 32-54.
- Mccord, J. (1999). Understanding Childhood and Subsequent Crime. *Aggressive behavior*, 25, 241-253.

- Mcdermott, S., Nagin, D.S. (2001). Same or Different?: Comparing Offender Groups and Covariates Over Time. *Sociological Methods Research*, 29, 282-317.
- Mcguire, J. Understanding psychology and crime: perspectives on theory and action. Open university press, 2004.
- Miller, H. A. (2006). A dynamic assessment of offender risk, needs, and strengths in a sample of pre-release general offenders. *Behaviour sciences and the law*, 24, 767-782.
- Mills, A., Codd, H. (2008). Prisoners' families and offender management: Mobilizing social capital. *Probation Journal*, 55, 9-24.
- Mills, J. F., Kroner, D. G., Forth, A. E. (2002). Measures of Criminal Attitudes and Associates (MCAA): Development, Factor Structure, Reliability, and Validity. *Assessment*, 9(3), 240-253.
- Mills, J. F., Kroner, D. G., Hemmati, T. (2004). Measures of Criminal Attitudes and Associates (MCAA): The Prediction of General and Violent Recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, 31(6), 717 - 733.
- Mills, J. F., Kroner, D. G. (2003). Anger as a Predictor of Institutional Misconduct and Recidivism in a Sample of Violent Offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 18, 282-294.
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674-701.
- Mulder, E., Brand, E., Bullens, R., Van Marle, H. (2011). Risk Factors for Overall Recidivism and Severity of Recidivism in Serious Juvenile Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55(1), 118-135.
- Mulder, E., Vermunt, J., Brand, E., Bullens, R., Van Marle, H. (2011). Recidivism In Subgroups Of Serious Juvenile Offenders: Different Profiles, Different Risks? *Criminal Behaviour And Mental Health*, 22, 122-135.
- Nevera, A. (2003). Nusikalstamų veikų daugeto formos ir jų reikšmė skiriama bausmei. *Jurisprudencija*, 45 (37), 39-47.
- Newbury-Birch, D., Harrison, B., Brown, N., Kaner, E. (2009). Sloshed and sentenced: A prevalence study of alcohol use disorders among offenders in the North East of England. *International Journal of Prisoner Health*, 5(4), 201-211.
- O'Malley, P. (2008). Experiments in risk and Criminal Justice. *Theoretical Criminology*, 12(4), 451-469.
- Palmer, E. J. Offending Behaviour: Moral reasoning, criminal conduct and the rehabilitation of offenders. Willan publishing, 2003.
- Palmer, E. J., Jinks, M., Hatcher, R. M. (2010). Substance use, mental health, and relationships: A comparison of male and female offenders serving community sentences. *International Journal of Law and Psychiatry*, 33, 89-93.
- Prather, W., Golden, J. A. (2009). Learning and Thinking: A Behavioral Treatise on Abuse and Antisocial Behavior in Young Criminal Offenders. *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 5(1), 75-105.
- Pocius, A. (2007). Šeimos ir mokyklos įtaka nuteistųjų iki gyvos galvos už nužudymus asmenų nusikalstamo elgesio formavimuisi. *Jurisprudencija*, 10 (100), 52-59.
- Rettinger, L. J., Andrews, D. A. (2010). General Risk and Need, Gender Specificity, and the Recidivism of Female Offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 37, 29-46.
- Rodríguez, F. J., Bringas, C., Rodríguez, L., López-Cepero, J., Pérez, B., Estrada, C. (2011). Drug Abuse and Criminal Family Records in The Criminal History of Prisoners. *The European Journal Of Psychology Applied To Legal Context*, 3(2), 89-105.

- Rokach, A. (2000). Offence Type and the Experience of Loneliness. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 44(5), 549-563.
- Blackburn, R. The Psychology of Criminal Conduct: theory, research and practice. John Wiley & Sons, LTD, 2001.
- Sapranavičiūtė, L., Perminas, A., Kavaliauskaitė, E. (2011). Universiteto Studentų stresogeninių situacijų įveikos strategijų struktūra. *International Journal Of Psychology: A Biopsychosocial Approach*, 8, 9-28.
- Scarpa A, Raine A. (1997). Psychophysiology of anger and violent behaviour. *Anger, Aggression and Violence*, 20(2), 375-394.
- Simanauškaitė, S., Žukauskienė, R. (2003). Seksualinių nusikaltėlių asmenybės ypatumai pagal penkių didžiųjų veiksnių modelį. *Jurisprudencija*, 42 (34), 109-120.
- Simon, L. M. J. (1997). Do criminal offenders specialize in crime types? *Applied & Preventive Psychology*, 6, 35-53.
- Simourd, L., Andrews, D. A. (1994). Correlates of delinquency: A look at gender differences. *Forum on Correctional Research*, 6, 26-31.
- Simourd, D. And Hoge, R. (2000). Criminal psychopathy: A risk-and-need perspective. *Criminal Justice and Behavior*, 27, 256-272.
- Simourd, D. J., Olver, M. E. (2002). The Future of Criminal Attitudes Research and Practice. *Criminal Justice and Behavior*, 29, 427-446.
- Standartinis Eurobarometras 68. Visuomenės nuomonė Europos Sąjungoje. Lietuvos šalies ataskaita. 2007 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-12-09]. <<http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/viewfree/?Id=1858>>.
- Šimulionienė, R., Gedutienė, R., Rugevičius, M., Žakaitienė, A., Brazdeikienė, L. ASEBA suaugusiųjų klausimyno vadovas. Klaipėda, 2007.
- Tarozienė, V. (2010). Skirtingus nusikaltimus padariusių pilnamečių neutralizacijos: įvairovė, paplitimas, sąsajos su kriminaline patirtimi. *Psichologija*, 42, 102-121.
- Tripodi, S. J., Kim, J. S., Bender, K. (2009). Is Employment Associated With Reduced Recidivism?: The Complex Relationship Between Employment and Crime. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54, 706-720.
- Ustinavičiūtė, L., Žukauskienė, R., Laurinavičius, A. (2009). Lietuvos nuteistųjų pakartotinio nusikalstamumo rizikos veiksniai: OASys metodikos diskriminantinio validumo analizė. *Socialinių mokslų studijos*, 4 (4), 339-356.
- Ustinavičiūtė, L., Laurinavičius, A., Žukauskienė, R., Bandzevičienė, R. (2010) Kriminogeninių rizikos veiksnių palyginimas skirtingose Lietuvos teisės pažeidėjų grupėse. *Socialinių mokslų studijos*, 4(8), 39-54.
- Vaitkevičius, R., Saudargienė, A. Statistika su SPSS psichologiniuose tyrimuose. Kaunas: VDU leidykla, 2006.
- Valickas, G., Tarozienė, V. (2009). Asocialaus elgesio formavimasis socialinės informacijos apdorojimo požiūriu. *Psichologija*, 40, 21-36.
- Van Dam, C., De Bruyn, E. E. J., Janssens, J. M. A. M. (2007). Personality, Delinquency, and Criminal Recidivism. *Adolescence*, 42 (168), 763-777.
- Van der Laan, A. M., Blom, M., Kleemans, E. R. (2009). Long-Term and Short-Term Risk Factors for Serious Delinquency. *European Journal of Criminology*, 6, 419-438.
- Webster, C., Macdonald, R., Simpson, M. (2006). Predicting Criminality? Risk Factors, Neighbourhood Influence and Desistance. *Youth Justice*, 6(1), 7-22.
- Væroy, H. (2011). Depression, anxiety, and history of substance abuse among Norwegian inmates in preventive detention: Reasons to worry? *BMC Psychiatry*, 11, 1-7.

- Von Collani, G., Werner, R. (2005). Self-related and motivational constructs as determinants of aggression. An analysis and validation of a German version of the Buss–Perry Aggression Questionnaire. *Personality and Individual Differences*, 38, 1631-1643.
- Wong, S. C. P. (2010). Offenders can and do change for the better with treatment: Reaffirming the rehabilitation agenda. Institute of Mental Health, University of Nottingham, UK. Department of Psychology, University of Saskatchewan.
- Wolfgang, M. E. (1983). Delinquency in Two Birth Cohorts. *The American Behavioral Scientist*, 27(1), 75-86.
- Wong, S. C. P. Offenders can and do change for the better with treatment: Reaffirming the rehabilitation agenda. Institute of Mental Health, University of Nottingham, UK. Department of Psychology, University of Saskatchewan, 2010.
- Zamble, E., Quinsey, V. L. The criminal recidivism process. Cambridge university press, 2001.
- Žukauskienė, R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius, 2006.
- Žukauskienė, R. ir Laurinavičius A., Česnienė I. (2011). Psichopatijos klausimyno atrankos versijos (PCL:SV): psichometriniai rodikliai Lietuvos nuteistųjų imtyje. *Socialinis darbas*, 10(1), 138-146.

PRIEDAI

1 PRIEDAS. ASR klausimyno skalių įverčių tarpusavio koreliacijos

1 lentelė. ASR klausimyno Adaptyvaus elgesio skalių įverčių tarpusavio koreliacijos (N=121)

Adaptyvaus elgesio skalės	Draugai	Sutuoktinis/ partneris	Šeima	Darbas
Draugai				
Sutuoktinis/ partneris	0,203*			
Šeima	0,156	0,115		
Darbas	0,229*	0,097	0,088	
Išsilavinimas	-0,011	-0,114	0,101	-0,187

Pastaba: **koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas), *koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

2 lentelė. ASR klausimyno Elgesio ir emocinių sunkumų skalių įverčių tarpusavio koreliacijos (N=121)

Elgesio ir emocinių sunkumų skalės	Nerimastingumas / Depresiškumas	Užsisklendimas	Somatiniai skundai	Mąstymo sunkumai	Dėmesio sunkumai	Agresyvus elgesys
Nerimastingumas / Depresiškumas						
Užsisklendimas	0,711**					
Somatiniai skundai	0,533**	0,499**				
Mąstymo sunkumai	0,587**	0,634**	0,512**			
Dėmesio sunkumai	0,648**	0,558**	0,506**	0,503**		
Agresyvus elgesys	0,554**	0,552**	0,521**	0,575**	0,696**	
Taisyklių laužymas	0,464**	0,541**	0,397**	0,481**	0,670**	0,607**

Pastaba: **koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas), *koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

3 lentelė. ASR klausimyno DSM-IV kriterijus atitinkančių skalių įverčių tarpusavio koreliacijos (N=121)

DSM-IV kriterijus atitinkančios ASR skalės	Depresiškumas	Nerimastingumas	Somatiniai sunkumai	Dėmesio trūkumas / hiperaktyvumas	Hiperaktyvumas/ impulsyvumas
Depresiškumas					
Nerimastingumas	0,601**				
Somatiniai sunkumai	0,450**	0,489**			
Dėmesio trūkumas/ hiperaktyvumas	0,747**	0,484**	0,388**		
Hiperaktyvumas/ impulsyvumas	0,622**	0,424**	0,266**	0,840**	
Asociali asmenybė	0,561**	0,389**	0,410**	0,747**	0,618**

Pastaba: **koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas), *koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

2 PRIEDAS.

Streso įveikos klausimyno skalių įverčių tarpusavio koreliacijos

1 lentelė. Streso įveikos klausimyno skalių įverčių tarpusavio koreliacijos (N=121)

Streso įveikos klausimyno skalės	Socialinės paramos	Problemų sprendimo	Emocinės iškvos
Socialinė parama			
Problemų sprendimas	0,541**		
Emocinė iškvos	0,100	-0,171	
Vengimas	0,208*	0,139	0,297**

Pastaba: **koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas), *koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

3 PRIEDAS.

Agresijos klausimyno skalės sudarančių teiginių įverčių tarpusavio koreliacijos

1 lentelė. Agresijos klausimyno Pykčio skalę sudarančių teiginių įverčių tarpusavio koreliacijos (N=121)

Pykčio skalės teiginiai	A1	A9	A12	A18	A19	A23
A1						
A9	0,191*					
A12	0,358**	0,037				
A18	0,313**	0,260**	0,387**			
A19	0,151	0,108	0,273**	0,207		
A23	0,446**	0,355**	0,340**	0,579**	0,199**	
A28	0,377**	0,371**	0,227*	0,544**	0,082**	0,622*

Pastaba: **koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas), *koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

2 lentelė. Agresijos klausimyno Fizinės agresijos skalę sudarančių teiginių įverčių tarpusavio koreliacijos (N=121)

Fizinės agresijos skalės teiginiai	A2	A5	A8	A11	A13	A16	A22	A25
A2								
A5	0,309**							
A8	0,393**	0,489**						
A11	0,326**	0,441**	0,398**					
A13	0,495**	0,377**	0,470**	0,403**				
A16	-0,086	-0,017	0,014	-0,070	-0,060			
A22	0,439**	0,219*	0,366**	0,308**	0,446*	-0,066		
A25	0,294**	0,293**	0,368**	0,395**	0,508**	0,020	0,576**	
A29	0,303**	0,503**	0,559**	0,505**	0,440**	-0,063	0,346**	0,410**

Pastaba: **koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas), *koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

3 lentelė. Agresijos klausimyno Verbalinės agresijos skalę sudarančių teiginių įverčių tarpusavio koreliacijos (N=121)

Verbalinės agresijos skalės teiginiai	A4	A6	A14	A21
A4				
A6	0,149			
A14	0,439**	0,296**		
A21	0,150	0,364**	0,295**	
A27	0,045	0,559**	0,300**	0,426**

Pastaba: **koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas), *koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

4 lentelė. Agresijos klausimyno Priešiškumo skalę sudarančių teiginių įverčių tarpusavio koreliacijos (N=121)

Priešiškumo skalės teiginiai	A3	A7	A10	A15	A17	A20	A24
A3							
A7	0,251**						
A10	0,575**	0,198*					
A15	0,094	0,291**	0,101				
A17	0,332**	0,260**	0,162	0,399**			
A20	0,332**	0,264**	0,272**	0,551**	0,496**		
A24	0,268**	0,272**	0,249**	0,362**	0,453**	0,360**	
A26	0,283**	0,455**	0,110	0,414**	0,421**	0,479**	0,274**

Pastaba: **koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas), *koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

OASys 2 skalių įverčių tarpusavio koreliacijos

1 lentelė. OASys 2 skalių įverčių tarpusavio koreliacijos (N=245)

OASys 2 skalės	TPI	GSA	IMDI	LTP	R	GSB	PN	PA	EG	ME
Tiesės pažeidimų informacija (TPI)										
Gyvenimo sąlygų apibūdinimas (GSA)	0,312**									
Išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė išdirbinti (IMDI)	0,394**	0,292**								
Lėšų tvarkymas ir pajamos (LTP)	0,409**	0,253**	0,464**							
Ryšiai (R)	0,192**	0,387**	0,294**	0,299**						
Gyvenimo stilius ir bendraamžiai (GSB)	0,347**	0,292**	0,441**	0,388**	0,248**					
Piktnaudžiavimas narkotikais (PN)	0,179**	0,158**	0,331**	0,267**	0,173**	0,333**				
Piktnaudžiavimas alkoholiu (PA)	0,080	0,200**	0,173**	0,096	0,283**	0,218**	-0,090			
Emocinė gerovė (EG)	0,242**	0,317**	0,314**	0,328**	0,348**	0,363**	0,233**	0,329**		
Mąstymas ir elgesys (ME)	0,158**	0,243**	0,393**	0,295**	0,264**	0,471**	0,131**	0,337**	0,458**	
Nuostatos (N)	0,163**	0,154**	0,374**	0,223**	0,154**	0,414**	0,203**	0,128**	0,258**	0,561**

Pastaba: **koreliacijos reikšmingumo lygis 0,01 (dvipusis reikšmingumas), *koreliacijos reikšmingumo lygis 0,05 (dvipusis reikšmingumas).

OASys 2 metodikos skalių psichometrinės charakteriskos vyrų ir moterų grupėse

1 lentelė. OASys 2 metodikos skalių charakteriskos (Kolmogorov–Smirnov testas, vidurkiai, standartiniai nuokrypiai, asimetrijos, asimetrijos ir eksceso koeficientai) vyrų ir moterų grupėse

Skalė	Vyrai N=381										Moterys N=48										
	Kolmogorov – Smirnov testas					Shapiro Wilk testas					Kolmogorov – Smirnov testas			Shapiro Wilk testas			Asimetrijos koeficientas		Eksceso koeficientas		
	Stat.	df	p	Stat.	df	p	Stat.	df	Stat.	df	p	Stat.	df	Stat.	df	p	Stat.	df	Stat.	df	p
	.080	328	.000	.973	328	.000	.516	-7.89	.270	48	.000	.893	48	.001	1.376	1.023					
Teisės pažeidimų informacija	.080	328	.000	.973	328	.000	.516	-7.89	.270	48	.000	.893	48	.001	1.376	1.023					
Gyvenimo sąlygų apibūdinimas	.239	328	.000	.770	328	.000	1.376	1.023	.353	48	.000	.613	48	.000	2.588	8.351					
Išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti	.132	328	.000	.911	328	.000	.937	.586	.144	48	.014	.914	48	.002	.572	-3.348					
Lėšų tvarkymas ir pajamos	.113	328	.000	.936	328	.000	.626	-0.87	.141	48	.017	.953	48	.055	.371	-7.768					
Ryšiai	.172	328	.000	.883	328	.000	.873	.156	.155	48	.006	.896	48	.000	1.051	1.283					
Gyvenimo stilius ir bendraamžiai	.122	328	.000	.946	328	.000	.561	-2.17	.176	48	.001	.866	48	.000	.788	-4.10					
Piktinaudžiavimas narkotikais	.431	328	.000	.576	328	.000	1.971	2.899	.453	48	.000	.598	48	.000	1.154	-5.46					
Piktinaudžiavimas alkoholiu	.177	328	.000	.905	328	.000	.407	-7.79	.357	48	.000	.753	48	.000	1.060	.279					
Emocinė gerovė	.175	328	.000	.871	328	.000	1.132	.972	.154	48	.000	.928	48	.006	.401	-4.78					
Mąstymas ir elgesys	.105	328	.000	.949	328	.000	.720	.251	.150	48	.008	.903	48	.000	.682	-5.26					
Nuostatos	.187	328	.000	.862	328	.000	1.198	1.213	.244	48	.000	.746	48	.000	1.535	1.528					

Pastaba: p < 0,05

OASys 2 metodikos skalių psichometrinės charakteriskos turtinius, smurtinius ir seksualinius teisės pažeidimus padariusių nuteistųjų grupėse

1 lentelė. OASys 2 metodikos skalių charakteriskos (Kolmogorov–Smirnov, Shapiro Wilk testai) turtinius, smurtinius ir seksualinius teisės pažeidimus padariusių nuteistųjų grupėse

OASys 2 metodikos skalės	Padarę turtinius nusikaltimus N=121						Padarę smurtinius nusikaltimus N=172						Padarę seksualinius nusikaltimus N=52					
	Kolmogorov – Smirnov testas		Shapiro Wilk testas		Kolmogorov – Smirnov testas		Shapiro Wilk testas		Kolmogorov – Smirnov testas		Shapiro Wilk testas		Kolmogorov – Smirnov testas		Shapiro Wilk testas			
	Statis-tika	df	P	Statis-tika	df	P	Statis-tika	df	P	Statis-tika	df	P	Statis-tika	df	P	Statis-tika	df	P
Teisės pažeidimų informacija	.114	119	.001	.967	119	.005	.097	171	.001	.955	171	.000	.094	52	.2	.933	52	.006
Gyvenimo sąlygų apibūdinimas	.262	119	.000	.724	119	.000	.257	171	.000	.733	171	.000	.212	52	.000	.851	52	.000
Išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti	.110	119	.001	.931	119	.000	.138	171	.000	.899	171	.000	.173	52	.000	.857	52	.000
Lėšų tvarkymas ir pajamos	.143	119	.000	.935	119	.000	.116	171	.000	.940	171	.000	.158	52	.002	.907	52	.001
Ryšiai	.188	119	.000	.879	119	.000	.188	171	.000	.887	171	.000	.167	52	.001	.911	52	.001
Gyvenimo stilius ir bendraamžiai	.126	119	.000	.960	119	.001	.142	171	.000	.924	171	.000	.227	52	.000	.888	52	.000
Piktnaudžiavimas narkotikais	.421	119	.000	.614	119	.000	.471	171	.000	.474	171	.000	.413	52	.000	.601	52	.000
Piktnaudžiavimas alkoholiu	.289	119	.000	.802	119	.000	.130	171	.000	.935	171	.000	.153	52	.004	.910	52	.001
Emocinė gerovė	.192	119	.000	.855	119	.000	.154	171	.000	.891	171	.000	.210	52	.000	.858	52	.000
Mąstymas ir elgesys	.115	119	.001	.956	119	.001	.092	171	.001	.947	171	.000	.147	52	.007	.920	52	.002
Nuostatos	.167	119	.000	.885	119	.000	.208	171	.000	.825	171	.000	.244	52	.000	.794	52	.000

Pastaba: p < 0,05

2 lentelė. ASR klausimyno skalių ir subskalių charakteristikos (Kolmogorov–Smirnov, Shapiro Wilk testai) turтинius, smurtinius ir seksualinius teisės pažeidimus padarusių nu-teistųjų grupėse

ASR klausimyno skalės	Padarę turтинius nusikaltimus N=29						Padarę smurtinius nusikaltimus N=55						Padarę seksualinius nusikaltimus N=37					
	Kolmogorov – Smirnov testas			Shapiro Wilk testas			Kolmogorov – Smirnov testas			Shapiro Wilk testas			Kolmogorov – Smirnov testas			Shapiro Wilk testas		
	Stat.	df	p	Stat.	df	p	Stat.	df	p	Stat.	df	p	Stat.	df	p	Stat.	df	p
Sunkumų skalės																		
Nerimastingumas / Depresiškumas	.158	29	.093	.931	29	.084	.114	55	.073	.954	55	.036	.088	36	.200*	.956	36	.154
Užsisklendimas	.131	29	.200*	.887	29	.008	.179	55	.000	.920	55	.001	.188	36	.002	.892	36	.002
Somatiniai skundai	.161	29	.079	.873	29	.004	.200	55	.000	.810	55	.000	.209	36	.000	.830	36	.000
Mąstymo sunkumai	.156	29	.102	.880	29	.006	.203	55	.000	.873	55	.000	.219	36	.000	.933	36	.028
Dėmesio sunkumai	.185	29	.013	.813	29	.000	.152	55	.003	.903	55	.000	.184	36	.003	.922	36	.014
Agresyvus elgesys	.197	29	.011	.825	29	.000	.139	55	.010	.945	55	.014	.145	36	.046	.955	36	.136
Taisyklių laužymas	.226	29	.001	.724	29	.000	.133	55	.016	.937	55	.006	.152	36	.030	.885	36	.001
DSM-IV kriterijus atitinkančios ASR skalės																		
Depresiškumas	.219	29	.002	.872	29	.004	.143	55	.007	.938	55	.007	.199	36	.001	.918	36	.011
Nerimastingumas	.157	29	.099	.957	29	.332	.150	55	.003	.956	55	.041	.138	36	.082	.905	36	.005
Somatiniai sunkumai	.192	29	.008	.863	29	.001	.239	55	.000	.761	55	.000	.257	36	.000	.766	36	.000
Dėmesio trūkumas / hiperaktyvumas	.194	29	.007	.788	29	.000	.148	55	.004	.927	55	.003	.124	36	.174	.955	36	.153
Hiperaktyvumas / impulsyvumas	.270	29	.000	.721	29	.000	.133	55	.016	.923	55	.002	.171	36	.009	.948	36	.092
Asociali asmenybė	.188	29	.019	.770	29	.000	.134	55	.016	.894	55	.000	.186	36	.003	.903	36	.004

Pastaba: p < 0,05

3 lentelė. Agresijos klausimyno skalių charakteristikos (Kolmogorov–Smirnov, Shapiro Wilk testai) turtinius, smurtinius ir seksualinius teisės pažeidimus padarusių nuteistųjų grupėse

Agresijos klausimyno skalės	Padarę turtinius nusikaltimus N=29						Padarę smurtinius nusikaltimus N=55						Padarę seksualinius nusikaltimus N=37					
	Kolmogorov – Smirnov testas			Shapiro Wilk testas			Kolmogorov – Smirnov testas			Shapiro Wilk testas			Kolmogorov – Smirnov testas			Shapiro Wilk testas		
	Stat.	df	p	Stat.	df	p	Stat.	df	p	Stat.	df	p	Stat.	df	p	Stat.	df	p
Pyktis	.176	30	.019	.907	30	.013	.096	54	.200*	.964	54	.104	.138	36	.081	.948	36	.088
Fizinė agresija	.127	30	.200*	.945	30	.124	.077	54	.200*	.982	54	.572	.201	36	.001	.896	36	.003
Verbalinė agresija	.108	30	.200*	.961	30	.336	.105	54	.200*	.973	54	.253	.136	36	.092	.967	36	.341
Priešiškumas	.103	30	.200*	.947	30	.141	.087	54	.200*	.973	54	.269	.111	36	.200*	.969	36	.400
Agresija	.126	30	.200*	.946	30	.134	.057	54	.200*	.984	54	.702	.082	36	.200*	.958	36	.181

Pastaba: p < 0,05

4 lentelė. Streso įveikos klausimyno skalių charakteristikos (Kolmogorov–Smirnov, Shapiro Wilk testai) turtinius, smurtinius ir seksualinius teisės pažeidimus padarusių nuteistųjų grupėse

Skalė / subskalė	Padarę turtinius nusikaltimus N=29						Padarę smurtinius nusikaltimus N=55						Padarę seksualinius nusikaltimus N=37					
	Kolmogorov – Smirnov testas			Shapiro Wilk testas			Kolmogorov – Smirnov testas			Shapiro Wilk testas			Kolmogorov – Smirnov testas			Shapiro Wilk testas		
	Statistika	df	p	Statistika	df	p	Statistika	df	p	Statistika	df	p	Statistika	df	p	Statistika	df	p
Socialinės parama	.112	28	.200*	.948	28	.194	.104	54	.200*	.962	54	.083	.119	36	.200*	.985	36	.889
Problemų sprendimas	.123	28	.200*	.927	28	.058	.091	54	.200*	.975	54	.303	.198	36	.001	.915	36	.009
Emocinė iškrova	.128	28	.200*	.954	28	.272	.098	54	.200*	.975	54	.331	.126	36	.159	.896	36	.003
Vengimas	.133	28	.200*	.930	28	.062	.092	54	.200*	.980	54	.505	.094	36	.200*	.985	36	.899

Pastaba: p < 0,05

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Laura Ustinavičiūtė

LIETUVOS TEISĖS PAŽEIDĖJŲ RIZIKOS
VEIKSNIŲ, SUSIJUSIŲ SU PAKARTOTINIŲ
NUSIKALSTAMUMU, ANALIZĖ

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, psichologija (06 S)

Vilnius, 2012

Disertacija rengta 2007–2012 metais Mykolo Romerio universitete

Mokslinė vadovė:

Prof. habil. dr. Rita Žukauskienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, psichologija – 06 S).

Disertacija ginama Mykolo Romerio universiteto Psichologijos mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas:

Doc. dr. Dalia Nasvytienė (Lietuvos edukologijos universitetas; socialiniai mokslai, psichologija – 06 S);

Nariai:

Prof. dr. Genovaitė Babachinaitė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01S);

Doc. dr. Rasa Bieliauskaitė (Vytauto didžiojo universitetas; socialiniai mokslai, psichologija – 06 S);

Doc. dr. Saulė Raižienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, psichologija – 06 S);

Doc. dr. Jolanta Sondaitė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, psichologija – 06 S).

Oponentai:

Prof. dr. Auksė Endriulaitienė (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, psichologija – 06 S);

Prof. habil. dr. Viktoras Justickis (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S).

Disertacija bus ginama viešame Psichologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2012 m. lapkričio 30 d. 13 val. Mykolo Romerio universiteto II-232 aud. (Ateities g. 20, Vilnius).

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2012 m. spalio 30 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo (Gedimino pr. 51, Vilnius) ir Mykolo Romerio universiteto (Ateities g. 20 ir Valakupių g. 5, Vilnius; V. Putvinskio g. 70, Kaunas) bibliotekose.

LIETUVOS TEISĖS PAŽEIDĖJŲ RIZIKOS VEIKSNIŲ, SUSIJUSIŲ SU PAKARTOTINIŲ NUSIKALSTAMUMŲ, ANALIZĖ

Santrauka

Temos aktualumas, problematika ir mokslinis naujumas

Nusikalstamumas yra viena reikšmingiausių socialinių problemų, su kuria susiduria kiekviena šalis. Kiekviena pasaulio valstybė kelia uždavinius, kurie padėtų sukurti saugią visuomenę. Lietuva šiuo atveju taip pat nėra išimtis. Remiantis Lietuvos statistikos departamento pateikta informacija, Lietuvoje laisvės atėmimo vietose laikoma 8856 asmenų (Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės, 2012). Eurostat duomenimis, Lietuva Europoje yra ketvirta pagal įkalinimų asmenų skaičių ir pirmąją pagal žmogžudysčių skaičių (Eurostat, 2009).

Ypač didelė problema yra pakartotinai nusikalstantys asmenys. Užsienio ir Lietuvos praktika rodo, kad didžiąją visų žinomų nusikaltimų dalį padaro maža nusikaltėlių populiacijos dalis, kuri nusikalsta pakartotinai ir yra atsakinga už didžiąją dalį sunkaus pobūdžio nusikaltimų bei kelia didžiausią žalos riziką (Farrington, 1992; Wong, 2010; Wolfgang, 1983). Remiantis Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2012 m., palyginus su 2011 m., pakartotinių nusikaltimų išaugo 15,6 proc. Be to, Lietuvoje apie 40 proc. Laisvės atėmimo bausmę atlikusių asmenų padaro naujus nusikaltimus, o iš jų apie 30 proc. Nusikaltimų padaro per vienus metus po išėjimo iš įkalinimo įstaigos (Babachinaitė ir kt., 2010).

Nors, siekiant susidoroti su minėtomis problemomis, už nusikalstamą veiką, taikomos įvairios bausmės, diegiamos naujos intervencinės programos ir pan., situacija negerėja. Kalėjimų departamento prie LR TM 2011 m. Strateginiame veiklos plane teigiama, kad Lietuvoje nusikalstamumas nemažėja (Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, 2010). Didėjant teisės pažeidėjų skaičiui įkalinimo įstaigose, taip pat daugėja ir teisės pažeidėjų, kurie bausmę atlieka laisvėje. Remiantis 2007 m. Eurobarometro pateiktais duomenimis, nusikalstamumas yra viena iš opiausių problemų Lietuvoje (Eurostat, 2009). Vis dėlto egzistuoja keletas priežasčių, dėl kurių taikomos nusikalstamumo mažinimo strategijos neveikia.

Praktika rodo, kad korekcinės sistemos taikoma rehabilitacija galima sumažinti nusikalstamumą, tačiau ji turi remtis veiksmingais korekcijos principais (Cullen, Gendreau, 2001). Pirma, korekcija turi būti taikoma didžiausią žalos riziką keliantiems teisės pažeidėjams. Antra, būtina nustatyti teisės pažeidėjų kriminogeninius poreikius, kurie yra susiję su jų nusikalstamumu, ir atsižvelgti į juos taikant intervencijas. Trečia, teisės pažeidėjas iš intervencijos gaus naudos tik tuo atveju, kai ji bus jam reikšminga ir bus pateikiama jam priimtiniu būdu bei atitiks teisės pažeidėjo gebėjimus ir mokymosi stilių (Andrews, Bonta, 2010; Andrews, Bonta, Wormith, 2011). Tačiau, siekiant įvertinti teisės pažeidėjų keliamą riziką, pirmiausia reikia atlikti tyrimus ir nustatyti nusikalstamumą prognozuojančius veiksnius.

Šiuolaikinėse nusikalstamą elgesį nagrinėjančiose studijose daug diskutuojama apie tai, kokie rizikos veiksniai yra susiję su pakartotiniu nusikalstamumu. Tyrimų rezultatai rodo, kad geriausiai pakartotinį nusikalstamumą prognozuoja statiški (nesikeičiantys ar mažai besikeičiantys, pvz., kriminalinė istorija, amžius pirmo teistumo metu) veiksniai (Ang, Huan, 2008; Benda, 2003; Loza, 2004; Miller, 2006; Zamble, Quinsey, 2001). Dėl šių veiksmų prognostinių galimybių tarp mokslininkų diskusijų nekyla. Nors statiški veiksniai yra labai svarbūs vertinant pakartotinio nusikalstamumo riziką, tačiau taikant socialinės ir psichologinės reabilitacijos programas svarbesni yra dinamiški, t. y. Kintantys, veiksniai. Jie dar vadinami kriminogeniniais poreikiais. Vis dėlto dinamiškų (kintančių) rizikos veiksnių ryšių su pakartotiniu nusikalstamumu ir prognostinių pakartotinio nusikalstamumo galimybių klausimas išlieka (Bonta, 2002; Mulder ir kt., 2011). Tuo tarpu didžioji dalis šiuo metu taikomų rizikos instrumentų kaip tik įvertina kriminogeninius poreikius (Bonta, 2002).

Taigi pagrindinė problema, su kuria susiduriama prognozuojant pakartotinį nusikalstamumą, yra ta, kad nusikaltėlių korekcinėje sistemoje taikomi minėti dinamiški rizikos veiksniai neturi pakankamai tvirto mokslinio empirinio pagrindimo (Arrigo, 2004; Bonta, 2002; Conroy, Murrie, 2007; Mandeville-Norden, Beech, 2006). Trūksta tyrimų, patvirtinančių, kad dinamiški rizikos veiksniai su nusikalstamumu yra susiję priežastiniais ryšiais.

Analizuojant teisės pažeidėjų kriminalines karjeras, taip pat galima pastebėti, jog kai kurie teisės pažeidėjai daro tik tam tikro pobūdžio nusikaltimus. Pavyzdžiui, darantys tik turtinius nusikaltimus, ar tik smurtauojantys nusikaltėliai.

Nors yra nustatytas fiksuotas prognozuojančių nusikalstamumą rizikos veiksnių skaičius, tačiau turime nepamiršti, kad jo negalima generalizavimo būdu būti taikyti visoms teisės pažeidėjų grupėms ir jų kriminalinės karjeros etapams. Lyginant skirtingo pobūdžio nusikaltimus atliekančių asmenų statiškus ir dinamiškus rizikos veiksnius, nustatyta, kad egzistuoja reikšmingi skirtumai (Zamble, Quinsey, 2001).

Reikšmingi rizikos veiksnių skirtumai egzistuoja ir tarp pakartotinai nusikalstamųjų vyrų bei moterų (Collins, 2010). Nors moterų nusikalstamumo rodikliai pastutinius dešimtmečius žymiai išaugo ir išlieka jų didėjimo tendencija, tačiau trūksta tyrimų, analizuojančių rizikos veiksnius, susijusius su moterų pakartotiniu nusikalstamumu. Ypač yra mažai mokslinių studijų, analizuojančių kriminogeninius moterų poreikius.

Lietuvoje su nusikalstamumu susijusius rizikos veiksnius įvairiais aspektais yra nagrinėję keletas autorių. R. Žukauskienė ir A. Laurinavičius, I. Česnienė (2011) atliko psichopatinių broožų paplitimo tyrimą tarp Lietuvos nuteistųjų. Taip pat R. Žukauskienė kartu su kolegomis atliko asmenybės broožų, būdingų turtinio, smurto ir seksualinio pobūdžio nusikaltimus darantiems teisės pažeidėjams, analizę (Mackonienė, Žukauskienė, 2006; Simanauskaitė, Žukauskienė, 2003). G. Valicko ir V. Tarozienės atliktuose tyrimuose dėmesys buvo skiriamas kognityviniams rizikos veiksniams. Jie nagrinėjo nepilnamečių neutralizacijos paplitimą ir sąsajas su jaunuolių kriminaline praeimi bei pilnamečių elgesio formavimąsi socialinės informacijos apdorojimo požiūriu (Valickas, Tarozienė, 2009; Tarozienė, 2010).

Tačiau minėti tyrimai atlikti nedidelėse tiriamųjų grupėse analizuojant pavienius specifinius rizikos veiksnius ar išskirtines teisės pažeidėjų grupes. Jie negali pateikti visuminio vaizdo apie statišką ir dinamišką veiksnių paplitimą teisės pažeidėjų grupėse ir identifikuoti kriminogeninių poreikių ryšį su nusikaltimo pobūdžiu bei galima pakartotinio nusikalstamumo rizika.

Taigi, atsižvelgiant į anksčiau minėtas problemas, didžiausias dėmesys šiame tyrime yra skiriamas teisės pažeidėjų rizikos veiksnių, susijusių su pakartotiniu nusikalstamumu, nustatymui. Darbe nagrinėjami šių veiksnių ryšiai su nusikalstamumu, prognostinės pakartotinio nusikalstamumo galimybės. Lietuvoje tai vienas iš pirmųjų darbų, kuriame yra nustatyti pakartotinį nusikalstamumą prognozuojantys veiksniai.

Teisės pažeidėjų statišką ir dinamišką rizikos veiksnių, susijusių su pakartotiniu nusikalstamumu, analizė padėtų atsakyti į daugelį aktualių mokslinių klausimų, susijusių su nusikalstamo elgesio priežastinių veiksnių nustatymu prognozuojant nusikalstamą elgesį ne tik bendrojo pobūdžio populiacijoje, bet ir skirtingus nusikaltimus darančiose teisės pažeidėjų vyrų bei moterų grupėse.

Disertacinio tyrimo objektas, tikslas ir uždaviniai

Pagrindinis šios disertacijos **tyrimo objektas** yra pakartotinio nusikalstamumo rizikos veiksniai. Darbe siekiama išsiaiškinti, kaip teisės pažeidėjo statiški ir dinamiški veiksniai ir jų sąveika yra susiję su teisės pažeidėjų pakartotiniu nusikalstamumu.

Šios disertacijos **tyrimo tikslas** – atlikti teisės pažeidėjų rizikos veiksnių, susijusių su pakartotiniu nusikalstamumu, analizę.

Minėtam tikslui pasiekti keliami šie **tyrimo uždaviniai**:

1. Nustatyti OASys 2 teisės pažeidėjo keliamos rizikos įvertinimo metodikos psichometrines charakteristikas;
2. Nustatyti teisės pažeidėjų statišką ir dinamišką rizikos veiksnių prognostinę vertę prognozuojant pakartotinį nusikalstamumą;
3. Nustatyti ir palyginti teisės pažeidėjų vyrų bei moterų statišką ir dinamišką rizikos veiksnių ypatumus;
4. Nustatyti ir palyginti turtinius, smurtinius, seksualinius nusikaltimus darančių teisės pažeidėjų statišką ir dinamišką rizikos veiksnių ypatumus.

Ginamosios disertacijos hipotezės

1. Kriminalinė istorija, gyvenamoji vieta, išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti, lėšų tvarkymas ir pajamos, ryšiai, asocialus gyvenimo stilius ir bendraamžiai, piktnaudžiavimas narkotikais, alkoholiu, emocinė negerovė, asocialus mąstymas ir elgesys bei asocialios nuostatos prognozuoja pakartotinį nusikalstamumą.
2. Teisės pažeidėjų vyrų imtyje kriminalinės istorijos, gyvenamosios vietos, išsimokslinimo, mokymosi ir galimybės įsidarbinti, lėšų tvarkymo ir pajamų,

asocialaus gyvenimo stiliaus ir bendraamžių, piktnaudžiavimo alkoholiu, asocialaus mąstymo ir elgesio bei asocialių nuostatų rizikos veiksnių įverčiai yra labiau išreikšti nei teisės pažeidėjų moterų imtyje, o teisės pažeidėjų moterų imtyje ryšių, emocinės negerovės, piktnaudžiavimo narkotikais įverčiai yra labiau išreikšti nei teisės pažeidėjų vyrų imtyje.

3. Turtinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų imtyje kriminalinės istorijos, lėšų tvarkymo ir pajamų, asocialaus gyvenimo stiliaus ir bendraamžių, piktnaudžiavimo narkotikais, hiperaktyvumo / impulsyvumo, taisyklių laužymo, problemų sprendimo, socialinės paramos rizikos veiksnių įverčiai yra labiau išreikšti nei smurtinius ir seksualinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų imtyse.
4. Smurtinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų imtyje dėmesio trūkumo / hiperaktyvumo, asocialios asmenybės, asocialaus mąstymo ir elgesio bei asocialių nuostatų, agresyvaus elgesio, fizinės agresijos, verbalinės agresijos, pykčio, priešiško, emocinės iškrovos, ryšių, piktnaudžiavimo alkoholiu rizikos veiksnių įverčiai yra labiau išreikšti nei turtinius ir seksualinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų imtyse.
5. Seksualinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų imtyje mąstymo, dėmesio sunkumai, nerimastingumo, depresiško, emocinės negerovės, vengimo, išsimokslinimo, mokymosi ir galimybės įsidarbinti, gyvenamosios vietos veiksnių įverčiai yra labiau išreikšti nei turtinius ir smurtinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų imtyse.

Disertacijos struktūra

Literatūros analizę sudaro trys skyriai ir devyni poskyriai, suskaidyti į mažesnes struktūrinės dalis. Pirmame skyriuje yra apibrėžiama pakartotinio nusikalstamumo samprata. Analizuojami teisiniai pakartotinio nusikalstamumo apibrėžimo skirtumai skirtingose šalyse bei šių apibrėžimų įtaka psichologinėms šio reiškinio studijoms. Antrame skyriuje analizuojamos kriminalinį elgesį ir pakartotinį nusikalstamumą aiškinančios teorijos. Trečias skyrius yra skirtas pakartotinį nusikalstamumą prognozuojančių rizikos veiksnių analizei ir vertinimui.

Empirinę darbo dalį sudaro tyrimo metodologijos skyrius, tyrimo rezultatų skyrius, rezultatų analizės skyrius. Disertacija baigiama išvadamis.

Disertacinio tyrimo šaltiniai

Tiriant disertacijos objektą ir siekiant darbo tikslo buvo analizuotos įvairios rizikos veiksnius analizuojančios mokslinės studijos. Atskirų literatūros analizės skyrių turinio atskleidimui naudotasi tiek užsienyje, tiek Lietuvoje atliktais moksliniais tyrimais, Lietuvos teisiniais aktais bei Lietuvos nusikalstamumo rodiklių ataskaitomis ir pan. Literatūros šaltinių sąrašą sudaro 146 šaltinių.

Praktinė disertacijos reikšmė

Šiandien akivaizdu, kad Lietuvoje, stengiantis užtikrinti saugią visuomenę ir mažą nusikalstamumą, yra ir turi būti taikomos įvairios priemonės. Didėjantis teisės pažeidėjų skaičius, nuteistųjų perpildytos laisvės atėmimo vietos rodo, kad reikalingi šiuolaikiški ir alternatyvūs būdai, padėsiantys mažinti nusikalstamumo rodiklius.

Rizikos veiksnių, lemiančių pakartotinį nusikalstamumą Lietuvoje, nustatymas padėtų tobulinti nuteistųjų integracijos į visuomenę programas bei užtikrinti, kad tokios programos būtų paremtos naujausiais žmogaus elgesį nagrinėjančio mokslo duomenimis. Šioje situacijoje moksliniais tyrimais pagrįstos žinios yra ypač svarbios.

Pasak M. Makarios ir kt. (2010), didėjant nusikaltėlių populiacijoms ir recidyvams, veiksnių, lemiančių recidyvizmą, identifikavimas gali padėti teisinėms institucijoms savo išteklius paskirstyti kompetentingai, veiksmingai ir tikslingai. Be to, remiantis P. O'Malley (2008), tai padėtų formuoti naują atkuriamojo teisingumo politiką. Ja remiantis mažėtų teisės pažeidėjo, apskritai kaip „blogio“ sąvokos, stigmatizavimas, „aukos“ ir „nusikaltėlio“ priešprieša, visuomenės diskriminavimas. Teisingumo sistemos veikla remtųsi mokslinėmis žiniomis ir būtų daugiau nukreipta į nuteistųjų reabilitaciją bei jų integraciją į visuomenę.

Tyrimas yra aktualus ne tik Lietuvai, jis prisideda prie Europos Tarybos rekomendacijų įgyvendinimo atskirose šalyse. Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacijoje Rec(2003)23 nurodoma, kad įvertinant kalinių poreikius būtina nustatyti asmeninius poreikius ir būdingus požymius, susijusius su kalinio nusikaltimais ir žalingu elgesiu.

Šis tyrimas yra tiesiogiai susijęs su realiais visuomenės poreikiais, kadangi teisės pažeidėjų su pakartotiniu nusikalstamumu susijusių veiksnių nustatymas ir įvertinimas leistų tikslingiau skirti poveikio priemones ir tikslingai taikyti reabilitacines programas, jos būtų skirtos tiems asmenims, kurių kriminogeninius poreikius jos galėtų sumažinti. Tai prisidėtų prie nusikalstamumo mažėjimo.

Tyrimo metodika

Tiriamieji. I tyrimo etape dalyvavo 254 nuteistieji iš dvylikos Lietuvos įkalinimo įstaigų. 206 tyrimo dalyviai buvo vyrai ir 48 moterys. Amžiaus vidurkis – 32,77 m. (S.D. = 9,96), (minimalus amžius – 18, maksimalus – 62 metai), tyrime dalyvavusių vyrų amžiaus vidurkis yra 31,56 m. (S.D. = 8,92), moterų – 37,98 m. (S.D. = 12,39). Remiantis paskutiniu padarytu teisės pažeidimu (angl. *Index offence*) tiriamieji sudarė šias grupes: 91 – už turtinius, 117 – už smurtinius, 16 – už seksualinio, 30 – kitokio pobūdžio nusikaltimus. Tiriamųjų tautybė: 212 – lietuviai, 16 – lenkų, 18 – rusų, 8 – kitų tautybių. Šiame tyrimo etape buvo surinkti 213 (166 – vyrai ir 47 – moterys) anksčiau dalyvavusių tyrime nuteistųjų pakartotinio nusikalstamumo duomenys. Iš jų per 6 mėn. pakartotinai nenusikalto 171, o nusikalto 42 tyrimo dalyviai, per 12 mėn. pakartotinai nenusikalto 136, o nusikalto 77 tyrimo dalyviai.

II tyrimo etape dalyvavo 121 tiriamasis. Jie buvo keturiose Lietuvos įkalinimo įstaigose kalintys vyrai (N = 121). Tiriamųjų amžiaus vidurkis – 31,24 (S.D. = 8,38)

(minimalus amžius – 19, maksimalus – 67 metai). Remiantis paskutiniu padarytu teisės pažeidimu (angl. *Index offence*) tiriamieji sudarė šias grupes: 55 – teisti už smurtinius (45 proc.), 30 – teisti už turtinius (25 proc.), 36 – už seksualinius (30 proc.) teisės pažeidimus.

Tyrimo eiga. Tyrimas buvo atliekamas 2008–2012 metais. Prieš tai iš Kalėjimų departamento prie LR teisingumo ministerijos buvo gautas leidimas atlikti tyrimą laisvės atėmimo vietose. Tyrimo procedūros buvo suderintos su laisvės atėmimo vietose dirbančiais psichologais, kurie atliko įvertinimus.

Pirmoje tyrimo dalyje siekiant įvertinti rizikos veiksnius, būdingus Lietuvos teisės pažeidėjams ir šių rizikos veiksnių prognostines galimybes naudota: OASys 2 metodikos forma ir Savęs vertinimo anketa. Tyrimui patogiuoju imties atrankos būdu buvo atrinkti asmenys, kurie maždaug per 1 mėnesį gali būti paleisti (lygtinai, anksčiau laiko, atlikę bausmę ir pan.) ar teismas gali nagrinėti jų prašymą dėl paleidimo. Teisės pažeidėjai įvertinti dviem etapais. Pirmajame etape teisės pažeidėjai buvo įvertinti pagal OASys metodiką pusiau struktūruoto interviu būdu. Tiriamieji taip pat pildė savęs vertinimą. Prieš atliekant teisės pažeidėjų vertinimą, buvo gautas žodinis sutikimas dalyvauti tyrime.

2011 m. Kalėjimo departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos buvo pateikta užklausa apie tiriamųjų pakartotinių teistumą / neteistumą arba pažeidimus / paskatinimus gautus kalint laisvės atėmimo vietose per 6, 12 mėnesių. Buvo surinkti 213 anksčiau dalyvavusių tyrime nuteistųjų pakartotinio nusikalstamumo duomenys.

2010–2012 metais antrajame tyrimo etape, siekiant atlikti detalesnę skirtingo pobūdžio (turtinius, smurtinius, seksualinius) nusikaltimus darančių asmenų rizikos veiksnių ypatumų analizę, buvo papildomai įvertintas 121 naujas tiriamasis. Šiame tyrimo etape tiriamieji įvertinti pagal OASys 2 metodikos formą, Savęs vertinimo bei ASR (suaugusiųjų versijos), Agresijos, Streso įveikos klausimynus. Antrame tyrimo etape dalyvavusių tiriamųjų pakartotinio nusikalstamumo duomenų negauta.

Tyrime naudotos metodikos. Nuteistojo statiškiems ir dinamiškiems rizikos veiksniams ir nusikalstamumo rizikai nustatyti buvo pritaikyti metodikos ir klausimynai:

OASys metodika (angl. *Offender Assessment System*). Tyrime buvo taikoma OASys 2 forma. Ją sudaro 12 skalių, kiekviena iš jų skirta skirtingiems su nusikalstamumu susijusiems veiksniams. Skalės įtraukia ir dinamiškus, ir kriminalinės istorijos duomenis. Kiekvienos skalės pabaigoje yra pateikti klausimai, kurie vertintojui leidžia kriminogeninius veiksnius susieti su didelės žalos, žalos individui ir kitomis rizikomis bei nusikalstamu elgesiu.

Vertintojas teisės pažeidėjo įvertinimą atlieka remdamasis kriminalinės bylos informacija ir informacija, gauta su teisės pažeidėju atlikus pusiau struktūruotą interviu. Remiantis surinktais nuteistojo duomenimis buvo įvertintas kiekvienas OASys metodikos teiginys. Kiekvienos dalies teiginių skaičius yra skirtingas, jis svyruoja nuo 4 iki 11. Kiekvienas klausimas įvertinamas 0 – problemų nėra, 1 – tam tikros problemos

arba 2 – reikšmingos problemos; arba 0 = Ne, 2 = Taip. Kiekvienos skalės klausimų atsakymų įvertinimai yra sumuojami, taip gaunamas galutinis suminis balas.

Skalę „Teisės pažeidimų istorija“ sudaro dviejų OASys dalių „Informacija apie teisės pažeidimus“ (teisės pažeidėjo kriminalinės istorijos ir dabartinio nusikalstamumo duomenys, kurie yra statiški ir labai retai keičiasi prižūrint teisės pažeidėją) ir „Teisės pažeidimų analizė“ (istorinių, taigi statišku, duomenų apie teisės pažeidimo aplinkybes) įverčių suma. Šiame tyrime ši skalė buvo skirta įvertinti teisės pažeidėjo kriminalinę istoriją.

Kitos OASys skalės yra susijusios su esama teisės pažeidėjo situacija, kurią veikia daug aplinkos veiksnių, tokių kaip galimybė įsidarbinti ir gyvenimo sąlygos. Šiomis skalėmis buvo įvertinti teisės pažeidėjo dinamiški rizikos veiksniai / kriminogeniniai poreikiai.

Skalėje „Gyvenimo sąlygų apibūdinimas“ įvertinama, ar teisės pažeidėjas turi nuolatinę gyvenamąją vietą, kokia tos gyvenamosios vietos kokybė, ir su kuo teisės pažeidėjas toje vietoje gyvena.

Skalėje „Išsimokslinimas, mokymasis ir galimybė įsidarbinti“ įvertinama darbo, išsimokslinimo istorija (pvz., darbinė patirtis – darbų skaičius, išėjimo priežastys, tarpai tarp įsidarbinimo laikotarpių, išėjimai iš darbo, negavus kito darbo ar buvo atleistas).

Skalėje „Lėšų tvarkymas ir pajamos“ yra įvertinami teisės pažeidėjo gebėjimai paskirstyti savo pajamas (pvz., lėšų tvarkymas – lėšų paskirstymo kompetencija, pajamų tvarkymas, sąskaitų, būtinų pragyvenimui išlaidų apmokėjimas, santaupos, paskolos, skolų grąžinimas).

Skalėje „Ryšiai“ įvertinama, ar teisės pažeidėjai patenkinti savo tarpusavio santykiais su kitais žmonėmis, ar tie santykiai stabilūs (pvz., dabartinis ryšys su partneriu – paramos, apibusės pagarbos / palaikymo laipsnis, santykių tvirtumas ir sunkumai. Jeigu yra vienišas, ar patenkintas esama padėtimi).

Skalėje „Gyvenimo stilius ir bendraamžiai“ įvertinama teisės pažeidėjo praleidžiamo laisvalaikio ir bendraamžių, su kuriais jis jį leidžia, kokybė (pvz., manipuliacinis gyvenimo stilius – ar jis / ji naudojami kitais ar piktnaudžiauja draugystėmis, santykiais, kitų pasitikėjimu?).

Skalėje „Piktnaudžiavimas narkotikais“ įvertinamas piktnaudžiavimo narkotikais lygis ir pobūdis (pvz., piktnaudžiavimo narkotinėmis medžiagomis nutraukimo motyvacija – ar yra problemų?).

Skalėje „Piktnaudžiavimas alkoholiu“ įvertinamas piktnaudžiavimo alkoholiu lygis ir pobūdis (pvz., smurtinis elgesys, susijęs su alkoholio vartojimu).

Skalėje „Emocinė gerovė“ įvertinamos emocinės problemos, trukdančios teisės pažeidėjo kasdieniui veiklai ir keliančios žalos riziką aplinkiniams (pvz., susidorojimas su kliūtimis – emocinio nestabilumo ir emocinio streso požymiai, ar jis / ji greitai nuiliūsta, jaučiasi prislėgtas ar per daug nerimauja, turi rūpesčių, kurie veikia kasdieninę jo veiklą).

Skalėje „Mąstymas ir elgesys“ įvertinami teisės pažeidėjo mąstymo ir elgesio ypatumai. Skalę sudaro teiginiai, susiję su teisės pažeidėjų savikontrolės, kūrybinio ir

abstraktaus mąstymo sunkumų, impulsyvumo, agresyvaus elgesio, gebėjimų planuoti įvertinimu.

Skalėje „Nuostatos“ įvertinama, ar teisės pažeidėjo nuostatos yra susijusios su jo nusikalstamumu ir priežiūra (pvz., kriminalinį elgesį palaikančios nuostatos – ar teisės pažeidėjo nuostatos palaiko nusikalstamą elgesį? Ar jis / ji tiki, kad kiekvienas nusiaksta, kai tik turi galimybę tai padaryti?).

Atliekant OASys 2 forma pagrįstą įvertinimą, teisės pažeidėjai taip pat užpildė Savęs vertinimo anketą. Ši savęs vertinimo dalis pateikia palyginamąjį paties teisės pažeidėjo požiūrį į savo poreikius. Savęs vertinimo dalis nėra vertinama taškais. Nors savęs vertinimo anketos duomenys nėra naudojami rezultatų analizėje, tačiau tai yra OASys vertinimo sudedamoji dalis.

ASEBA suaugusiųjų klausimynas. Tyrime buvo pritaikyta ASR (angl. *Adult self report*) klausimyno forma. Ją pildydamas asmuo apibūdina savo paties veiklą. Klausimynas leidžia greitai ir veiksmingai įvertinti įvairius suaugusiojo adaptyvaus elgesio aspektus, elgesio ir emocijų sunkumus. Klausimyną sudaro dvi dalys: adaptyvaus elgesio ir elgesio sunkumų įvertinimas (Šimulionienė ir kt., 2007).

Adaptyvaus elgesio skalę sudaro penkios skalės: „Draugų“ ($\alpha = 0,678$), „Sutuoktinio / partnerio“, „Šeimos“ ($\alpha = 0,574$), „Darbo“ ($\alpha = 0,968$), „Išsilavinimo“ ($\alpha = 0,950$). Tyrime jos buvo skirtos įvertinti teisės pažeidėjo kriminogeninius poreikius / dinamiškus rizikos veiksnius. Didesnis įvertis adaptyvaus elgesio skalėse rodo geresnį teisės pažeidėjo funkcionavimą.

Elgesio ir emocinių sunkumų dalyje yra teiginiai, kuriais remiantis įvertinami elgesio ir emociniai sunkumai. Tam skirta 126 teiginiai, kurių kiekvienas vertinamas 3 balų skale: 0 – jei teiginys neteisingas, 1 – jei iš dalies ar kartais teisingas, 2 – jei visiškai teisingas arba dažniausiai teisingas. Šių teiginių pagrindu yra sudaryta keletas skirtingų skalių grupių. Šios skalės naudojamos ir atskirai, neatliekant adaptyvaus elgesio tyrimo. Sunkumų (sindromų) skalės yra nerimastingumas / depresiškumas ($\alpha = 0,765$), užsisklendimas ($\alpha = 0,821$), somatiniai skundai ($\alpha = 0,568$), mąstymo sunkumai ($\alpha = 0,568$), dėmesio sunkumai ($\alpha = 0,782$), agresyvus elgesys ($\alpha = 0,757$), taisyklių laužymas ($\alpha = 0,800$), erzinantis elgesys ($\alpha = 0,492$). Erzinančio elgesio Cronbacho alpha reikšmė yra mažesnė už rekomenduojamą (0,5) statistinei analizei atlikti (Vaitkevičius, Saudargienė, 2006). Todėl šios skalės rezultatai yra pateikiami, tačiau plačiau tyrime neanalizuojami.

Klausimynas sudaro galimybę apskaičiuoti diagnostiniais kriterijais pagrįstas (DSM-IV kriterijus atitinkančias ASR metodikos) skales. Jos buvo skirtos įvertinti asmenybės statiškus ir dinamiškus rizikos veiksnius, susijusius su pažintiniais gebėjimais ir emociniu teisės pažeidėjo reaktyvumu. Tai papildomos skalės, sudarytos psichikos sveikatos ekspertams (patyrusiems psichiatriams ir psichologams, atstovaujantiems dešimčiai įvairių kultūrų) įvertinus, ar ASR formos teiginiai atitinka DSM-IV diagnostines kategorijas. Skalių įverčiai gaunami pagal tuos pačius kaip ir sunkumų skalėse respondentų atsakymus 0, 1, 2 (0 – teiginys yra teisingas, 1 – teiginys yra iš dalies arba kartais teisingas, 2 – teiginys yra visiškai teisingas arba neteisingas). Yra 6 DSM-IV kriterijus atitinkančios ASR skalės: depresiškumo ($\alpha = 0,697$), nerimastingumo ($\alpha = 0,587$),

somatinių sunkumų ($\alpha = 0,787$), vengiančio tipo asmenybės ($\alpha = 0,782$), dėmesio trūkumo / hiperaktyvumo ($\alpha = 0,599$), asocialios asmenybės ($\alpha = 0,843$). Dėmesio trūkumo / hiperaktyvumo skalėje išskirtos dvi subskalės: nedėmesingumo, hiperaktyvumo / impulsyvumo ($\alpha = 0,599$).

Bendrai kalbant apie visus kriterijus skaičiuojamas kiekvienos skalės įvertis, t. y. Pirmiausia apskaičiuojama kiekvieną skalę sudarančių teiginių įverčių suma. Visų elgesio ir emocijų sunkumų dalies skalių didesni įverčiai reiškia labiau išreikštus elgesio ir emocinius sunkumus.

Streso įveikos klausimynas. Siekiant įvertinti teisės pažeidėjo galimus atsako mechanizmus / dinamiškus rizikos veiksnius, susijusius su streso valdymo strategijomis, buvo pritaikytas streso įveikos klausimynas (Grakauskas, Valickas, 2006).

Šis klausimynas skirtas išsiaiškinti dominuojančias streso valdymo strategijas. Klausimynas sudarytas iš 24 teiginių, suskirstytų į 4 skales, turinčias po 6 teiginius: Socialinės paramos ($\alpha = 0,788$), Problemų sprendimo ($\alpha = 0,771$), Emocinės iškvos ($\alpha = 0,605$), ir Vengimo ($\alpha = 0,586$). Kiekvieną teiginį respondantai atsakydami vertina taip: 1 – niekada, 2 – retai, 3 – vidutiniškai (nei retai, nei dažnai), 4 – dažnai, 5 – visada. Kiekvienos skalės rezultatas gali svyruoti nuo 6 iki 30 taškų.

Agresijos klausimynas (Buss, Perry, 1992) skirtas išsiaiškinti dominuojančias taikomos agresijos formas. Klausimyną sudaro 29 teiginiai, suskirstyti į 4 skales: 7 teiginiai Pykčio (pvz., „Aš greitai užsiplieskiu, bet greitai ir nusiraminu“) skalės ($\alpha = 0,745$), 9 teiginiai Fizinės agresijos (pvz., „Aš grasinau savo pažįstamiems“) skalės ($\alpha = 0,791$), 5 teiginiai Verbalinės agresijos (pvz., „Jei žmonės mane erzina, aš galiu pasakyti, ką apie juos galvoju“) skalės ($\alpha = 0,690$), 8 teiginiai Priešiškumo (pvz., „Kartais man atrodo, kad gyvenimas man yra neteisingas“) skalės ($\alpha = 0,794$). Pateikiami teiginių atsakymų variantai (visiškai netinka; nelabai tinka; nei tinka nei netinka; kažkiek tinka; labai tinka). Atsakymai vertinami 1, 2, 3, 4 arba 5 taškais. 9 ir 16 klausimyno klausimai yra skaičiuojami atvirkštine tvarka. Agresijos klausimyno lietuviškos versijos validumas buvo tikrintas ir pasitelkus tiriančiąją faktorinę analizę. Nustatyta, kad keturi išskirti faktoriai paaiškina 51,65 proc. duomenų dispersijos. Kituose tyrimuose gauti panašūs Agresijos klausimyno validumo rodikliai (Gerevich ir kt., 2007; Von Collani, Werner, 2005). Atlikus klausimyno psichometrinių duomenų analizę ir atsižvelgus į ankstesnių tyrimų autorių rekomendacijas (Gerevich ir kt., 2007) šiame tyrime atvirkštine tvarka skaičiuojami teiginiai buvo pašalinti.

Duomenų analizė. Duomenys analizuoti statistiniu programiniu paketu SPSS17.00. Tyrimo kintamųjų aprašomoji statistika pateikta nurodant vidurkių (M), standartiinių nuokrypių (SD), dažnių reikšmes bei procentines išraiškas. Normalusis kintamųjų pasiskirstymas tikrintas Kolmogorov–Smirnov ir Shapiro Wilk testais, asimetrijos ir eksceso koeficientais. Naudotų metodikų ir klausimynų skalių patikimumas buvo matuojamas Cronbach alpha koeficientu, validumui nustatyti buvo atlikta tiriančioji faktorinė analizė. Kintamųjų tarpusavio koreliacijoms vertinti taikomas Spearman (r) koreliacijos koeficientas. Pakartotinio nusikalstamumo pasiskirstymo skirtingose

žemos, vidutinės, aukštos rizikos grupėse reikšmingumui nustatyti buvo naudotas χ^2 testas. Kintamųjų įverčiams tarp tarp dviejų grupių palyginti taikytas Mann Whitney testas nepriklausomoms imtims. Daugiau nei dviejų nepriklausomų imčių palyginimui buvo taikomas Kruskal–Wallis ranginis kriterijus. Rizikos veiksnių prognostinei jėgai nustatyti bendroje nuteistųjų vyrų ir moterų imtyje, buvo pritaikyta ROC analizė. Logistinės regresinės analizės modelis šiame darbe buvo pritaikytas prognozuojant priklausomo kintamojo (pakartotinio nusikalstamumo) reikšmių tikimybes iš nepriklausomų kintamųjų reikšmių (rizikos veiksnių).

Pagrindiniai rezultatai

Šios disertacijos tikslo įgyvendinimas pirmiausia padėjo išskirti pagrindinius nuteistųjų statiškus rizikos veiksnius ir kriminogeninius poreikius, prognozuojančius pakartotinį nusikalstamumą. Vis dėlto, su pakartotinio nusikalstamumo reiškiniu susijusių veiksnių analizė negalima be tinkamų tyrimo instrumentų. Šio tyrimo metu nustatytos OASys 2 rizikos įvertinimo metodikos lietuviškosios versijos psichometrinės charakteristikos parodė, kad metodika pasižymi vidiniu suderinamumu, pakankamu konstrukciniu validumu, bei yra patikima priemonė pakartotinio elgesio nusikalstamumo prognozėms atlikti.

Studijos metu taip pat pasitvirtino ankstesnių tyrimų išvados apie statiškų rizikos veiksnių ir kriminogeninių poreikių galimybes, jų reikšmę vertinant teisės pažeidėjo keliamą riziką (Andrews, Bonta, Wormith, 2011; Gendreau ir kt., 1996; Hanson, Harris, 2001; Mandeville-Norden, Beech, 2006; Simourd, Hoge, 2000). Taip pat pasitvirtino asmenybės ir kognityvinės socialinio išmokimo, įveikos ir atkryčio teorijų prielaidos. Taigi nusikalstamo elgesio modelis yra susijęs su asmeniniais vidiniais ir individą supančio konteksto kintamaisiais, kaip šeimos santykiai, bendraamžių įtaka, darbo ir mokymosi aplinka, kurioje teisės pažeidėjas gali praleisti didžiąją savo laiko dalį (Andrews, Bonta, Wormith, 2011).

Šio tyrimo rezultatai taip pat parodė, kad emocijoms nusikalstamumo procese skiriama per mažai dėmesio. Buvo nustatyta, kad pakartotinį nusikalstamumą prognozuoja teisės pažeidėjo patiriami emociniai sunkumai. Taigi emocinės būsenos ir reiškiniai vaidina ne paskutinį vaidmenį nusikaltimo procese, o šių veiksnių sąveika su kitais rizikos veiksniais yra išnagrinėta nepakankamai.

Deja, remiantis tyrimo rezultatais, galime tvirtinti, kad keletas dinamiškų rizikos veiksnių bendroje imtyje neatitinka statistinių kriterijų, leidžiančių juos interpretuoti, kaip turinčių įtakos pakartotinio nusikalstamumo prognozės tikslumui. Šie veiksniai yra piktnaudžiavimas alkoholiu ir kriminalinį elgesį palaikančios nuostatos. Visgi būtina pastebėti, kad statistiniai kriterijai, susiję su nuostatų kintamuoju, vertinant jo prognostines galimybes yra labai arti reikšmingumo ribos. Keliamos kelios prielaidos, kodėl šis reikšmingumas nebuvo pasiektas. Viena iš jų yra tai kad pagal OASys 2 metodiką atliktas šios skalės įvertinimas nebuvo pakankamai išsamus ir tikslus. Kita prielaida yra susijusi su 2008 m. Lietuvos situaciją paveikusia ekonomine ir finansine krize. Šis globalus konteksto pokytis galėjo sustiprinti finansų, išsimokslinimo / darbo veiksnių reikšmę prognozuojant nusikalstamumą. Būtina pastebėti, kad ankstesnėse

studijose yra nustatytas ryšys tarp turtinių nusikaltimų ir ekonominių rodiklių (Field, 1990). Didelę pirmojo tyrimo imties dalį sudarė tiriamieji, teisti už turtinius nusikaltimus. Pasak E. Zamble, V. L. Quinsey (2001), finansiniai sunkumai yra dažniausiai susiję su turtingą naudą teikiančiais nusikaltimais. Taigi finansinės krizės padariniai gali būti viena iš priežasčių, kuri lėmė išsismokslinimo / darbo sąsajų stiprumą su pakartotiniu nuteistųjų nusikalstamumu.

Kalbant apie piktnaudžiavimo alkoholiu rizikos veiksnio prastas prognostines galimybes, remiantis įveikos ir atkryčio teorija, kartais psichotropinių medžiagų vartojimas yra galutinis atsakas į konkretų įvykį ar problemą, kuris yra savotiškas savi-reguliacijos nuopolis. Kitais atvejais psichotropinių medžiagų vartojimas atsiranda pirmiausia, o kiti sunkumai – kartu ir teisės pažeidimas – yra to vartojimo pasekmės (Quinsey, Zamble, 2001). Be to, patys teisės pažeidėjai piktnaudžiavimo alkoholiu nesieja su savo nusikalstamumu (Makkai, Payne, 2005).

Tyrimo metu taip pat buvo nustatyti nusikalstamą elgesį prognozuojančių rizikos veiksnių skirtumai teisės pažeidėjų vyrų ir moterų grupėse. Gauti rezultatai dar kartą patvirtino, kad teisės pažeidėjams vyrams būdingesni dauguma nusikalstamą elgesį prognozuojančių veiksnių: didesnė kriminalinė patirtis, prastesnės gyvenimo sąlygos, didesnės alkoholio vartojimo problemos, nusikalstamas gyvenimo stilius ir bendraamžiai, nusikalstamas mąstymas ir elgesys bei nuostatos labiau palaikančios kriminalinį elgesį.

Nors mokslinės studijos labiau pabrėžia santykių kokybės su šeima ir partneriu bei emocinės gerovės svarbą moterų nusikalstamumui (Benda, 2005; Palmer, Jinks, Hatcher, 2010) šiame tyrime tai nepasitvirtino. Nustatyta, kad moterų grupei būdingesni prastesni gebėjimai tvarkyti savo pajamas bei lėšas. Kalbant apie rizikos veiksnius, susijusius su finansais, moterų piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis gali būti tiesiogiai susijęs su didelėmis finansinėmis problemomis ir turtiniais nusikaltimais.

Reikia atkreipti dėmesį, kad gauti tyrimo rezultatai, apie rizikos veiksnius prognozuojančius vyrų ir moterų pakartotinį nusikalstamumą, patvirtino ankstesnių tyrimų prielaidas apie tai, kad moterys yra labiau orientuotos į socialinių santykių palaikymą, jų pakartotiniam nusikalstamumui didžiausią įtaką turi santykių ir ryšių su jų partneriais problemos (Chen, 2009; Benda, 2005; Palmer, Jinks, Hatcher, 2010). Tuo tarpu vyrai labiau linkę veikti, jie daugiau tapatinasi su darbu, o ne su socialiniais santykiais (Benda, 2005).

Grupių pagal nusikalstamumo pobūdį palyginimas parodė, kad skirtingų teisės pažeidėjų grupių kriminogeniniai rizikos poreikiai skiriasi. Turtinius nusikaltimus darančių asmenų grupėje yra daugiau su socialiniais įgūdžiais susijusių problemų, kurios lemia finansines problemas, smurtaujančių nuteistųjų grupei yra būdingesnės elgesio ir emocinės problemos. Minėti rezultatai patvirtina įveikos ir atkryčio teorijos keliamas prielaidas, kad pagrindinė teisės pažeidėjų smurtaujančių prieš asmenį, atkryčio priežastis ko gero yra tarpasmeniniai konfliktai (Allen ir kt., 2003; Felson ir kt., 2012; Zamble, Quinsey, 2001). Nesugebant išspręsti šias problemas, nuo jų bėgama, arba siekiama jų išvengti, o vienas iš būdų yra padidėjęs alkoholio vartojimas. Dėl to šie teisės pažeidėjai patiria depresines nuotaikas, nerimą, frustraciją, tam tikru momentu jų reakcijos dėl neišspręstų problemų virsta pykčiu. Kito asmens, dalyvaujančio

neišspręstame konflikte, elgesys ir veiksmai suvokiami kaip skatinantys teisės pažeidėjo pyktį arba konfliktas tiesiog keičia jo nuostatas į pasaulio suvokimą. Pradžioje alkoholis teisės pažeidėją nuramina, tačiau didėjanti priklausomybė ir didesnis vartojimo kiekis tik pablogina situaciją ir sukelia dar didesnę konfliktą. Kai pyktis pasiekia kulminaciją, konkrečios situacijos ir įvykiai sukelia teisės pažeidėjo veiksmus. Taigi nusikalstamas dažniausiai yra neplanuotas ir vedamas emocijų bei nesąmoningas (Zamble, Quinsey, 2001).

Apibendrinant šio tyrimo metu gautus rezultatus galime teigti, kad teisės pažeidėjas yra aktyvi sistema, kad pakartotinis nusikalstamumas yra susijęs tiek su psichologiniais, tiek su socialiniais rizikos veiksniais. Nustatytas rizikos veiksnių priežastingumas nusikalstamo elgesio procese rodo, kad šie veiksniai ateityje gali tapti teisės pažeidėjo pokyčių taikiniiais, todėl taikant intervencines ir korekcines priemones reikia atsižvelgti į visus rizikos veiksnius ir su jais susijusius socialius kontekstus.

Išvados

1. Lietuviška OASys 2 rizikos įvertinimo metodikos versija gali būti naudojama pakartotinio nusikalstamumo rizikos įvertinimui praktiniais ir moksliniais tikslais. Patikimumo analizė patvirtino gerą OASys 2 skalių patikimumą, konstrukto ir prognostinį validumą.
2. Teisės pažeidėjų pakartotinį nusikalstamumą prognozuoja statiški veiksniai, susiję su teisės pažeidėjo kriminaline istorija, bei dinamiški veiksniai, susiję su teisės gyvenamąja vieta, pažeidėjo išsimokslinimu / darbu, finansais, ryšiais, asocialiu gyvenimo stiliumi ir bendraamžiais, piktnaudžiavimu narkotinėmis medžiagomis, emociniais sunkumais, asocialiu mąstymu ir elgesiu.
3. Pakartotinį teisės pažeidėjų vyrų nusikalstamumą prognozuoja kriminalinė istorija bei dinamiški veiksniai, susiję su išsimokslinimu / darbu, finansais, nusikalstamu gyvenimo stiliumi ir bendraamžiais, piktnaudžiavimu narkotinėmis medžiagomis, emociniais sunkumais.
4. Pakartotinį teisės pažeidėjų moterų nusikalstamumą prognozuoja kriminalinė istorija bei dinaminiai veiksniai, susiję su gyvenamąja vieta, išsimokslinimu / darbu, ryšiais, asocialiu gyvenimo stiliumi ir bendraamžiais, asocialiu mąstymu ir elgesiu, nuostatomis.
5. Teisės pažeidėjų vyrų ir teisės pažeidėjų moterų grupės skiriasi statiškų rizikos veiksnių ir kriminogeninių poreikių grupėmis:
 - 5.1. Teisės pažeidėjams vyrams būdinga didesnė kriminalinė patirtis, jų gyvenimo sąlygos prastesnės, jie turi labiau išreikštas piktnaudžiavimo alkoholiu problemas, o jų gyvenimo stilius ir bendraamžiai, mąstymas, elgesys bei nuostatos labiau palaiko nusikalstamą elgesį.
 - 5.2. Teisės pažeidėjoms moterims būdingesnės problemos, susijusios su lėšų tvarkymu bei pajamomis.

6. Turtinius, smurtinius ir seksualinius nusikaltimus padariusių teisės pažeidėjų grupės skiriasi statiškų rizikos veiksnių ir kriminogeninių poreikių grupėmis:
 - 6.1. Teisės pažeidėjams, padariusiems turtinius nusikaltimus, lyginant su seksualinius nusikaltimus padariusiais teisės pažeidėjais, yra labiau būdingi dinamiški rizikos veiksniai, susiję su lėšų tvarkymu ir pajamomis, asocialiu gyvenimo stiliumi ir bendraamžiais bei nuostatomis; lyginant su smurtinius nusikaltimus padariusiais, yra būdinga didesnė kriminalinė patirtis.
 - 6.2. Teisės pažeidėjams, padariusiems smurtinius nusikaltimus, lyginant su turtinius nusikaltimus padariusiais teisės pažeidėjais, yra labiau būdingi rizikos veiksniai, susiję su nerimastingumu / depresiškumu, mąstymo sunkumais, taisyklių laužymu, dėmesio trūkumu / hiperaktyvumu, hiperaktyvumo / impulsyvumo, asocialios asmenybės sutrikimais, piktnaudžiavimu alkoholiu; lyginant su padariusiais seksualinius nusikaltimus, yra labiau būdingi rizikos veiksniai, susiję su išsilavinimu / darbu.
 - 6.3. Teisės pažeidėjams, padariusiems seksualinius nusikaltimus, lyginant su turtinius nusikaltimus padariusiais teisės pažeidėjais, yra labiau būdingi rizikos veiksniai, susiję su klinikiniais nerimastingumo simptomais.

Tyrimo rezultatų apibavimas

Disertacija svarstyta ir aprobuota Mykolo Romerio universiteto Psichologijos katedros 2012 m. rugpjūčio 30 d. posėdyje.

Autorės mokslinių publikacijų sąrašas

Pagrindinės šio tyrimo dalys paskelbtos Mykolo Romerio universiteto mokslo darbų žurnale „Socialinių mokslų studijos, mokslo darbai“:

- Ustinavičiūtė, L., Laurinavičius, A., Žukauskienė, R., Bandzevičienė, R. (2010) Kriminogeninių rizikos veiksnių palyginimas skirtingose Lietuvos teisės pažeidėjų grupėse. *Socialinių mokslų studijos, mokslo darbai*, 4(8), 39-54.
- Čėsnienė, I., Ustinavičiūtė, L. (2010). Re-offending Risk of Lithuanian Parolees. *Procedia - The XIV European Conference on Developmental Psychology*, 417-421.
- Ustinavičiūtė, L., Žukauskienė, R., Laurinavičius, A. (2009). Lietuvos nuteistųjų pakartotinio nusikalstamumo rizikos veiksniai: OASys metodikos diskriminantinio validumo analizė. *Socialinių mokslų studijos, mokslo darbai*, 4(4), 339-357.

CURRICULUM VITAE

Asmeninė informacija

Gimimo data: 1981-08-27
Kontaktinė informacija: laurau@mruni.eu

Išsilavinimas

2008–2012 m. Mykolo Romerio universitetas, doktorantūros studijos (Psichologijos katedra)
2003–2005 m. Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, suteiktas psichologijos magistro laipsnis (teisės psichologijos kvalifikacija)
1999–2003 m. Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas, suteiktas psichologijos bakalauro laipsnis

Pedagoginio darbo patirtis

Lektorė
2006–2012 m. Mykolo Romerio universitetas, Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės katedra (dėstomi dalykai: Jutimai ir suvokimas; Emocijos ir motyvacija; Kriminalinio elgesio psichologija; Raidos psichologija; Bendroji psichologija; Bendroji ir teisės psichologija.)

MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

Laura Ustinavičiūtė

ANALYSIS OF RISK FACTORS RELATED
TO RECIDIVISM IN LITHUANIAN
OFFENDERS SAMPLE

Summary of Doctoral Dissertation
Social Sciences, Psychology (06 S)

Vilnius, 2012

The Doctoral Dissertation was written during the period of 2007–2012 at Mykolas Romeris University.

Scientific supervisor:

Prof. Habil. Dr. Rita Žukauskienė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Psychology – 06 S).

The Doctoral Dissertation will be defended before the Legal Research Council of Mykolas Romeris University:

Chairman of the Council:

Assoc. Prof. Dalia Nasvytienė (Lithuanian University of Educational Sciences; Social Sciences, Psychology – 06 S);

Members of the Council:

Prof. Dr. Genovaitė Babachinaitė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01S);

Assoc. Prof. Rasa Bieliauskaitė (Vytautas Magnus University; Social Sciences, Psychology – 06 S);

Assoc. Prof. Saulė Raižienė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Psychology – 06 S);

Assoc. Prof. Jolanta Sondaitė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Psychology – 06 S).

Opponents:

Prof. Dr. Auksė Endriulaitienė (Vytautas Magnus University; Social Sciences, Psychology – 06S);

Prof. Habil. Dr. Viktoras Justickis (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01S).

The public defence of the Doctoral Dissertation will take place at the Legal Research Council at Mykolas Romeris University on the 30th of November, 2012 at 1:00 PM in the Room II-232 of Mykolas Romeris University (Ateities str. 20, Vilnius, Lithuania).

The summary of the Doctoral Dissertation was sent out on the 30 th of October, 2012.

The Doctoral Dissertation is available at Martynas Mažvydas National Library of Lithuania (Gedimino ave. 51, Vilnius) and Mykolas Romeris University libraries (Ateities str. 20 and Valakūpių str. 5, Vilnius; V. Putvinskio str. 70, Kaunas).

**ANALYSIS OF RISK FACTORS RELATED TO RECIDIVISM
IN LITHUANIAN OFFENDER SAMPLE**

SUMMARY

The problem examined in the doctoral dissertation and the relevance of the research and the scientific novelty of the dissertation

Criminality is one of the most significant social problems faced by every country in the world. Each state faces challenges to help create a safe society. Lithuania is no exception. According to the Lithuanian Department of Statistics, prisons are full, accounting for 8856 criminals (Statistics Lithuania, the Lithuanian Government, 2012). According to Eurostat, Lithuania is fourth highest country in Europe with relation to prison population and has the highest murder rate in Europe (Eurostat, 2009).

A particularly serious problem is recidivism. Research has shown that the vast majority of all known crimes are committed by a small percent of convicted criminals. They repeatedly commit crimes and are responsible for the most serious offences, posing the greatest risk of harm (Farrington, 1992; Wong, 2010; Wolfgang, 1983). According to the Lithuanian Ministry of Internal Affairs a comparison of the criminality rates in 2011 and 2012 shows that re-offending has increased by 15.6 percent. In addition, about 40 percent of Lithuanian prisoners, once released, commit a new crime and about 30 percent of these during their first year of release (Babachinaitė et al., 2010).

Though in order to cope with these problems the Lithuanian government is trying to apply various penalties to integrate new interventional, correctional programs the Prison Department of Lithuania strategic activity plan states that crime rates in Lithuania are not decreasing (Prisons Department of the Lithuanian Ministry of Justice, 2010). There is also a noticeable growth of numbers of former offenders in prisons, as well as offenders who served their sentences in the community. However, there could be several reasons why the crime reduction strategy does not work.

The rehabilitation programs applied to reduce the criminality must be based on the principles of the effective correction (Cullen, Gendrey, 2001). Firstly, the correction must be applied to the offenders that represent the greatest harm to the community. Secondly, it is necessary to determine the criminogenic needs related to the criminality of the offenders and target them through interventions. Third, the offender would benefit from intervention. The intervention gives the effect when it is relevant to the offender, it should meet the offender's abilities and learning styles (Andrews, Bonta, 2010; Andrews, Bonta, Wormith, 2011). However, scientific research should be conducted to identify predictive factors of the re-offending in order to assess the risk posed by offenders.

Criminal research studies have always attempted to identify factors that lead to criminal behaviour and to identify characteristics or other features that would help to distinguish criminals from non-criminals. The most comprehensive research is dealing with the discussion what risk factors are associated with re-offending. The results show

that the best predictors of re-offending are static risk factors (stable factors that can not change, includes offence history variables, such as number of offences, age of first offence and etc.) (Ang, Huan, 2008; Benda, 2003; Loza, 2004, Miller, 2006; Zamble, Quinsey, 2001). Prognostic possibilities of these factors among scientists are not in discussion, their prognostic power is already have been proven. While static factors are important in assessment the risk of re-offending, social and psychological rehabilitation programs are more based on dynamic risk factors (they are also known as criminogenic needs, they can change, and their changes and removal decrease or eliminate risk of violence behaviour). These dynamic factors include antisocial attitudes, antisocial associate and ect. However, though there is much agreement that more concentration on dynamic risk factors is essential in developing methods of risk reduction and main assessment instruments are based on them (Bonta, 2002), the effort is only beginning, research on dynamic risk factors is still in its infancy and their links to re-offending and prognostic power items still remains (Bonta, 2002; Mulder et al., 2011). Exact contribution of dynamic variables is still unclear. It still remains uncertain how dynamic variables may interact and weather any specific factor actually precedes violent acts, dynamic risk factors do not have solid scientific empirical justification (Arrigo, 2004; Bonta, 2002; Conroy, Murry, 2007; Mandeville-Norden, Beech, 2006). There are a limited number of researches showing that dynamic risk factors of crime are causally related.

The analysis of criminal careers of offenders shows that some offenders are specializing. They commit to only certain types of crimes. For example, committing only property crimes, or just violent offences.

Although there are a fixed number of re-offending risk factors, they should not be generalized across all the groups of offenders and their criminal careers. Comparison of different offender group statics and dynamic risk factors states that there are significant differences between the groups (Zambla, Quinsey, 2001).

Several research studies indicated gender differences in risk factors of re-offending (Collins, 2010). Though there is a noticeable increase in the proportion of girls and women in criminal justice system last few decades only a small number of studies analyze the risk factors associated with women re-offending. There is a need of knowledge about female offender's criminogenic needs in particular.

Lithuanian scientists' contribution to the analysis of the problems of this dissertation is very small. Just several authors in Lithuania have studied crime-related risk factors. R. Žukauskienė and A. Laurinavičius I. Čėsniene (2011) conducted a prevalence study of psychopathic traits among Lithuanian prisoners. R. Žukauskienė and colleagues have done a several researches analyzing personality traits of property, violent, sexual offenders (Mackonienė, Žukauskienė, 2006; Šimanauskaitė, Žukauskienė, 2003). G. Valickas and V. Tarozienė conducted a few studies focused on cognitive risk factors. Authors analyzed adult social information processing and antisocial behavior, considering it as a promising field for criminal behavior forecast and correction (Valickas, Tarozienė, 2009; Tarozienė, 2010).

However, Lithuanian studies were conducted in small groups of respondents, analyzed individual-specific risk factors, or specific groups of offenders. They can not provide an full view of the static and dynamic factors prevalence in different groups of

offenders and identify relations between criminogenic needs, the nature of the crime and the risk of re-offending.

Considering the above-mentioned problems, the focus of this investigation is concentrated on the detection of risk factors associated to the re-offending. The work deals with the relationship of these risk factors to crime. This research is one of the first attempts to identify risk factors predictive power of the re-offending in Lithuania.

Analysis of the offenders static and dynamic risk factors associated with re-offending would help answer many relevant scientific issues related to the criminal behaviour. It will help to distinguish causal factors of criminal behaviour not only in a general population, but also for different groups of offenders considering their different types of offending and gender differences.

The subject matter of the research, its objective and tasks

The main **subject matter** of this research is risk factors of re-offending. The research aims to assess the relationship between static, dynamic risk factors, their interaction and re-offending.

The **aim of the study** is to thoroughly and systematically examine the risk factors associated with re-offending.

The following **objectives** have been identified seeking to achieve the aim of the study:

1. To establish the psychometric properties of the OASys 2 assessment instrument.
2. To identify the predictive power of static and dynamic risk factors of re-offending.
3. To establish and compare gender differences in static and dynamic risk factors of re-offending.
4. To establish and compare property, violent, sexual offenders differences in static and dynamic risk factors of re-offending.

Statements of the dissertation to be defended

1. Criminal history, accomodation, education, training and employability, financial management and income, relationships, antisocial lifestyle and associates, drug misuse, alcohol misuse, difficulties of emotional well-being, antisocial thinking and behaviour, antisocial attitudes predicts re-offending.
2. Male offenders would have higher rates of criminal history, accomodation, education, training and employability, financial management and income, antisocial lifestyle and associates, drug misuse, antisocial thinking and behaviour, antisocial attitudes than females offenders; female offenders would have higher rates of difficulties of emotional well-being, relationships, alcohol misuse than males offenders.

3. Property offenders would have higher rates of criminal history, financial management and income, antisocial lifestyle and associates, drug misuse, hyperactivity / impulsivity, breaking rules behavior, problem solving, social support stress coping strategies than violent and sexual offenders.
4. Violent offenders would have higher rates of attention deficit / hiperactivity, antisocial personality, aggressive behavior, physical, verbal aggression, anger, hostility, emotional discharge stress coping strategy, relationships, alcohol misuse, antisocial attitudes than property and sexual offenders.
5. Sexual offenders would have higher rates of thinking, attention difficulties, anxiety, depression, difficulties of emotional well-being, avoidance stress coping strategy, education, training and employability, accomodation than property and violent offenders.

The structure of the dissertation

The dissertation consists of two parts, *theoretical and empirical*.

Theoretical analysis consists of three sections and nine subsections. The first section defines the concept of re-offending, reveals its peculiarities in different scientific disciplines and explores its legal definition impact upon psychological studies of this phenomenon. The second section explores theories of criminal behavior and recidivism. The third section is dedicated to the re-offending risk factor analysis and assessment.

Empirical part of the work consists of the research methodology section, the results section and analysis of the results section. The dissertation ends with conclusions.

The sources of the research

In order to examine the object of this research and achieve its aims, provision of Lithuanian and foreign scientific studies analyzing risk factors were explored. Furthermore, to disclosure the content of some parts of the dissertation international reports, Lithuanian legal acts and statistics considering criminality were also addressed. Reference list consist of 146 sources.

Practical significance of the dissertation

The increasing number of offenders, overcrowded prisons demonstrates the need of contemporary, alternative methods to reduce crime rates in Lithuania.

Therefore, the identification of risk factors of re-offending in Lithuania will provide a research-based background for the application of effective correctional programs. Furthermore, it will help to improve reintegration of convicted people to society and develop research-based community programs.

M. Makarios and his colleagues (2010) claim that the identification of determinants of recidivism would help legal authorities to allocate their resources in a more competent, efficient way. Moreover, according to Mr. O'Malley (2008), these

determinants could form new restorative justice policies. In general, it could decrease offender's stigmatization as „evil“, confrontation of „victim“ and „perpetrator“ concepts, and public discrimination. Activities of justice systems would be based on scientific knowledge and would be more focused on rehabilitation of prisoners, as well as their integration into society.

The dissertation research is relevant not only to Lithuanian situation; it contributes to the implementation of the Council of Europe recommendations in different countries. Council of Europe Committee of Ministers Recommendation Rec (2003) 23 states that assessment of inmates' needs is necessary to establish the individual's needs and characteristics associated with the prisoner's crime and their harmful behavior.

This research is directly related to the actual needs of society. The establishment and assessment of re-offending risk factors would lead to the more effective selection and application of sanctions, and would target the main recidivism problems. This as a consequence would lead to a decrease in crime.

Methodology of the research

Research participants. The sample of the *Ist part of the research* was made of 254 incarcerated adult offenders from 12 Lithuanian custodial settings aged from 18 to 62 ($M = 32,77$, $SD = 9,96$). 206 offenders were males ($M = 31,56$, $SD = 8,92$) and 48 - females ($M = 37,98$, $SD = 12,39$). 91 offenders were convicted for property, 117 - violent, 16 - sexual, 30 - other offending. Static and dynamic measures of offenders were assessed one month prior to release. Recidivism was coded during the 12-months follow-up period of the 166 males and 47 females who were released from custodial settings.

The sample of the *IInd part of the research* was made of 121 incarcerated male adult offenders from 4 Lithuanian custodial settings aged from 19 to 67 ($M = 31,24$, $SD = 8,38$).

30 offenders were convicted for property, 55 - violent, 36 - sexual offending. Recidivism data of participants was not obtained.

Procedure. The research was conducted the period of 2008-2012. The research was done in collaboration with the Prison Department under the Ministry of Justice of the Republic of Lithuania. The Prison Department provided a permission to conduct the research in Correction houses. The research procedures were coordinated with correction institutions psychologists who carried out the assessments.

Ist part of the study. The main part of the study involved assessment of risk factors of Lithuanian offenders and their risk factors predictive power of re-offending. OASys 2 form and Self-assessment questionnaire were used to assess offenders risk factors of re-offending.

Criminals that within 1 month were expected to be released from prison (due parole, the end of the penalty and etc.), or their request for release was in the process of consideration by the court, were selected for the research. Offenders were assessed by the OASys semi-structural interview. The respondents were asked to complete Self-

assessment questionnaires. Participants were assured of the confidentiality of their responses.

The results of participants reconviction rates were obtained in 2011. Recidivism was coded during the 6-months and 12-months follow-up period of the 166 males and 47 females that were released from custodial settings.

Ind part of the study. In order to establish further differences between certain types of offenders (property, violent, sexual) new participants (N-121) were assessed in 2010–2012. At this stage of the research respondents were assessed by OASys 2, Self-assessment, ASR (adult version), Aggression, Stress coping questionnaires. The results of participants reconviction rates were not obtained.

Measures. The following assessment instruments and questionnaires were applied for the measurement of criminals static and dynamic risk factors and risk of re-offending:

OASys 2 (Offender Assessment System). OASys is a fourth – generation risk assessment instrument, developed by the Home Office in 1999. The OASys 2 full version consists of 12 individual sections, each of which corresponds to factors that assumed to be related to the risk of recidivism (Offending information, Analysis of offences, Accommodation, Education, training and employability, Financial management and income, Relationships, Lifestyle and associates, Drug misuse Alcohol misuse, Emotional well-being, Thinking and behavior, Attitudes). The factors include both static and dynamic items, and these are weighted in their contribution to the overall prediction (Home office, 2002).

The OASys assessment *must* be completed after an interview with the offender, using both collateral and file information. Every OASys section contains some items where judgements are required, each part has a different number of statements, ranging from 4 to 11. Scoring the individual Sections 1–12 of OASys is fairly straightforward: the range of scores for all individual items is 0–no problems, 1–some problems or 2–significant problems, or 0 = No, 2 = Yes. The items in each section are totalled to produce an overall score.

Section Criminal history consists of two parts of Offending information (concerns both current and previous offences) and Analysis of offences (information gained from the offence analysis concerns criminal attitudes toward the victim, perceived responsibility of the crime). This is the only section of the OASys 2 that evaluates static risk factors, the rest scales of the OASys 2 were applied to measure dynamic risk factors and criminogenic needs.

Section Accommodation assesses whether the offender has a permanent place of his residence, the quality of residence and who is living with the offender (eg., living conditions – security of residence, relations with neighbors, overpopulation, social facilities and availability of regular service).

Section Education, training and employability assesses work experience, educational level (eg., work experience - the number of jobs, history of unemployment, termination of employment).

Section Financial management and income assesses offender abilities to manage their income (eg., financial management – abilities to deal with the money, billing, necessary living expenses, savings, loans, debt).

Section Relationships assesses whether offenders are satisfied with their interpersonal relationships with other people, are these relationships stable (eg., the current relationship with the partner – support, mutual respect / support degree and difficulties).

Section Lifestyle and associates assesses offenders leisure and peers they usually spend their free time (eg., manipulative lifestyle – whether he / she is using or abusing other friendships, relationships, trust of others? Does he / she use others, manipulate?).

Section Drug misuse assesses the level of drug abuse and nature (eg., substance abuse withdrawal motivation – is there a problem? Whether he / she understands and is motivated to reduce their dependence on drugs and whether he / she wants to change and / participate in correctional programs).

Section Alcohol misuse assesses the level of alcohol abuse and nature (eg., violent behavior associated with alcohol consumption – any evidence in official documents considering alcohol misuse problems).

Section Emotional well-being assesses emotional problems affecting offender daily activities and possession to a risk of harm to others (eg., coping with obstacles – emotional instability and emotional signs of stress, whether he / she quickly become sad, feel depressed or too worried, have trouble that affect their daily activities). This section assesses difficulties of emotional well-being.

Section Thinking and behavior assesses offender thinking style and behaviors (eg., whether the offender interprets social situations correctly, is able to establish positive relationships with peers and authority? Does not feel empathy to victims?). The scale consists of statements related to the offenders self-control, creative and abstract thinking styles difficulties, impulsivity, aggressive behavior, ability to plan, evaluate the consequences of their behavior.

Section Attitudes assesses whether the offender attitudes are linked to the crime (eg., whether the offender will support criminal behavior? Does he / she believe that everyone will commit a crime as soon as he gets the opportunity to do this?).

The respondents were asked to complete the Self assessment questionnaire. The purpose of the self-assessment is to provide a more complete picture by allowing the offender the chance to comment on how they see their life. The questionnaire may identify issues that the offender has not raised in the interview or differences of opinion that can usefully be discussed. It is not evaluated by scores. This questionnaire is part of OASys 2 assessment.

ASEBA adult questionnaire. ASR (*Adult self report*) questionnaire assesses criminals adaptive behavior, internal and external difficulties. Adults complete the ASR to report their own adaptive functioning, problems (Šimulionienė et. al., 2007). The questionnaire was applied to assess static and dynamic risk factors of the offender.

Adaptive behavior scale consists of five subscales: Friends ($\alpha = 0,678$), Spouse / Partner ($\alpha = 0,678$), Family ($\alpha = 0,574$), Work ($\alpha = 0,968$), Education ($\alpha = 0,950$). The items in each section are totalled to produce an overall score. A higher score indicates a better functioning.

Syndrome Scales: Anxious / Depressed ($\alpha = 0,765$), Withdrawn ($\alpha = 0,782$), Somatic Complaints ($\alpha = 0,821$), Thought Problems ($\alpha = 0,568$), Attention Problems ($\alpha = 0,782$), Aggressive Behavior ($\alpha = 0,757$), Rule-breaking Behavior ($\alpha = 0,800$), and Intrusive Behavior ($\alpha = 0,492$). Reliability analyses indicated that internal consistency of Intrusive Behavior scale was unacceptable ($\alpha < 0,5$), the results of this scale were excluded from the research analysis. These scales comprise 126 items of a 3-point scale (0 – the statement is false, 1 – the statement might be partly true, 2 – the statement is true). There are different groups of items for each syndrome scale. They are totalled to produce an overall score.

The questionnaire gives opportunity to assess DSM - oriented Scales: Depressive Problems ($\alpha = 0,697$), Anxiety Problems ($\alpha = 0,587$), Somatic Problems ($\alpha = 0,787$), Avoidant Personality Problems ($\alpha = 0,782$), Attention Deficit / Hyperactivity Problems ($\alpha = 0,599$), Inattention and Hyperactivity / Impulsivity subscales ($\alpha = 0,599$), and Antisocial Personality Problems ($\alpha = 0,843$). The scale point system is the same as for Syndrome Scales. It consists of 3-point scale (0 – the statement is false, 1 – the statement might be partly true, 2 – the statement is true). There are different groups of items for each DSM - oriented Scale. They are totalled to produce an overall score.

Stress Coping questionnaire (Grakauskas, Valickas, 2006). This is Lithuanian stress coping assessment method. The questionnaire assesses 4 factors: Social support (6 items) ($\alpha = 0,788$), Problem solving (6 items) ($\alpha = 0,771$), Emotional discharge (6 items) ($\alpha = 0,605$) and Avoidance (6 items) ($\alpha = 0,586$). The Stress Coping questionnaire comprises 24 items of a five-point Likert format from one ('never') to five ('always'). The items in each section are totalled to produce an overall score. The questionnaire was applied to assess the offender dynamic risk factors.

Aggression questionnaire (Buss, Perry, 1992). A Lithuanian version of the Aggression questionnaire was used in the study. The Aggression questionnaire is 29-item test that presumably measures four aggression-related dimensions (physical aggression, verbal aggression, hostility, and anger). The questionnaire was applied to assess the offender dynamic risk factors. The Aggression questionnaire comprises 29 items of a five-point Likert format from one ('extremely uncharacteristic of me') to five ('extremely characteristic of me'). The four widely used subscales of the questionnaire, established on the basis of factor analyses, were Physical Aggression (9 items) ($\alpha = 0,791$), Verbal Aggression (5 items) ($\alpha = 0,690$), Anger (7 items) ($\alpha = 0,745$) and Hostility (8 items) ($\alpha = 0,794$). The items in each section are totalled to produce an overall score. Nevertheless, as noted by the authors, many translated versions do not confirm the original structure. The authors suggest to exclude from the AQ the two inverse items because of the low reliability of these items with regard to their hypothesized constructs (Gerevich et. al., 2007). After conducting psychometric analysis, only 27 items were

retained in the Lithuanian version. EFA analysis, using promax rotation suggested a 4-factor scale structure, accounting for 51,65 % of variance.

Treatment of data. All statistical analyses were conducted with use of SPSS, version 17. The distribution of data was examined using the Kolmogorov-Smirnov, Shapiro Wilk tests. The data met the assumptions for nonparametric tests. Spearman's correlation coefficient was used to assess the relationships between variables, while Mann-Whitney, Kruskal–Wallis tests are used to see whether there are any significant differences between the groups on the scales of the different risk factors. The Chi-square statistic measures were used to assess the discrepancy between observed and expected frequencies of re-offending of different offenders' risk groups. Logistic regression analysis was used to assess re-offending prediction model. In addition, the predictive validity of the OASys 2 and risk factors were established using Receiver Operating Characteristics (ROC) analyses. The major advantage of this method is its insensitivity to base rates. The ROC analyses result in a plot of the true positive rate (sensitivity) against the false positive rate (1 - specificity) for every possible cut off score of the instrument. The Area Under the Curve (AUC) can be interpreted as the probability that a randomly selected re-offender would score higher on the instrument than a randomly selected non-offender.

Main results:

OASys 2 reliability and validity

The first objective of the study was to establish the psychometric properties of the OASys 2 assessment instrument in Lithuanian offenders sample. Psychometric qualities Lithuanian OASys 2 version were established. Reliability coefficients are presented in Table 1.

Table 1. Reliability coefficients for the OASys 2 scales

OASys 2 scales	Items	Cronbach's alpha (N=254)
Criminal history	11	0,754
Accommodation	4	0,855
Education, training and employability	9	0,768
Financial management and income	5	0,769
Relationships	6	0,561
Lifestyle and associates	5	0,727
Drug misuse	6	0,895
Alcohol misuse	5	0,603
Emotional well-being	6	0,663
Thinking and behavior	10	0,835
Attitudes	6	0,765
Total		0,920

The Chronbach's alpha reliabilities for the OASys 2 scales ranged from 0,561 (Relationships) to 0,895 (Drug misuse), with the total 0,920. All OASys 2 subtests seem to be reliable.

Table 2 shows the correlations between the OASys 2 scales. Most of the scales are statistically significantly positively correlated ($p < 0.05$, $p < 0.01$, r variations are from 0,131 up to 0,561), this suggests preliminary conclusion that offending behavior is related to personal, environmental, circumstantial factors.

Table 2. OASys 2 scales intercorrelations (N=245)

OASys 2 scales	CH	A	ETE	FMI	R	LA	DM	AM	EW	THB
CH										
A	.312**									
ETE	.394**	.292**								
FMI	.409**	.253**	.464**							
R	.192**	.387**	.294**	.299**						
LA	.347**	.292**	.441**	.388**	.248**					
DM	.179**	.158**	.331**	.267**	.173**	.333**				
AM	.080	.200**	.173**	.096	.283**	.218**	-.090			
EW	.242**	.317**	.314**	.328**	.348**	.363**	.233**	.329**		
THB	.158**	.243**	.393**	.295**	.264**	.471**	.131**	.337**	.458**	
A	.163**	.154**	.374**	.223**	.154**	.414**	.203**	.128**	.258**	.561**

* $p < .05$; ** $p < .01$; CH – Criminal history, A – Accommodation, ETE -Education, training and employability, FMI – Financial management and income, R – Relationships, LA – Lifestyle and associates, DM - Drug misuse, AM – Alcohol misuse, EW – Emotional well-being, THB – Thinking and behavior, A – Attitudes.

Findings from the research analysis also indicate that all OASys 2 scales are good at offender's differentiations (see Figure 1). The comparison of different risk level offenders groups based on the age at first conviction (high risk group-under 18 years old, low risk group – 18 years and over) results identified statistically significant differences almost between all means of static and criminogenic needs ($p < 0.05$). Thus, no significant differences were found between the high and low risk groups in relationships, drug abuse, pro-criminal attitudes (Mann-Whitney U test, $p > 0.05$).

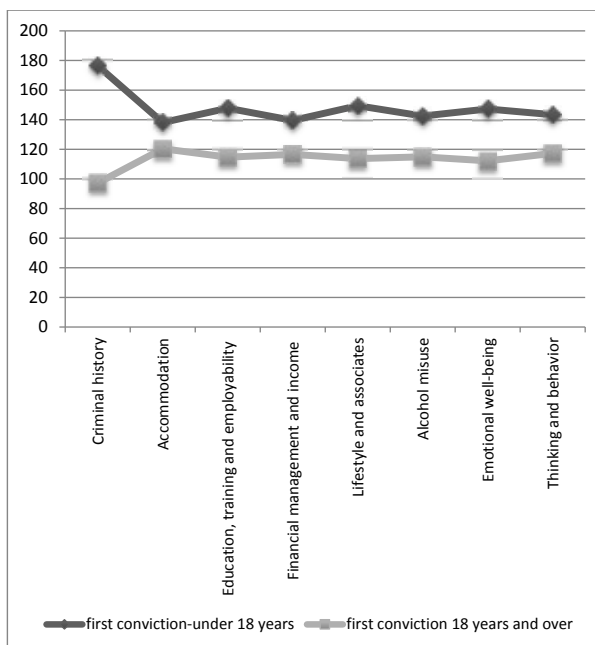

Figure 1. The statistically significant Mann-Whitney U test results of OASys 2 risk factors between high and low risk group offenders

One of the main aims of this study was to investigate the predictive validity of the OASys 2. In order to examine this criterion in the first part of the research the differentiation of the respondents to high, medium, low risk groups based on the OASys 2 assessment was made. In the second part of the research reconviction data of the respondents were obtained. Recidivism was coded during the 12-months follow-up period of the 166 males and 47 females, who were released from custodial settings. Thereafter, chi-square tests of distribution were performed.

Significant differences were found in the level of risk judgments given across the reconvicted and non-reconvicted ($\chi^2 = 24,073 (22,9), df = 2, p < 0,001$ – 6 months follow-up period; $\chi^2 = 24,073 (22,9), df = 2, p < 0,001$ – 12 months follow-up period) respondents.

The lowest reconviction frequency rate was obtained in low risk offenders group: during 6 months follow-up period 6 respondents from 76 committed a new crime, during 12 months follow-up period – 14 criminals. 25 respondents from 118 of the medium risk offenders' group committed a new crime during 6 months follow-up period and 49 criminals during 12 months follow-up period. The highest frequency rates of reconviction were obtained in high risk offenders' group. More than half of respondents committed a new crime during 6 month follow-up period after OASys assessment was done (11 from 19) and 14 of them committed a new crime during the 12 month follow-up period. Research results indicate that OASys risk assessment instrument differentiates and estimates different offenders risk groups in Lithuanian sample.

The predictive validity of the instrument was established using Receiver Operating Characteristics (ROC) analyses too. ROC analysis was conducted to assess predictive validity of the OASys 2 overall risk score.

Power of each reconivction prediction model in female, male and general groups was measured. Prediction of reconivction using OASys 2 was better than random guess. The strongest prediction model was in females sample (AUC = .845, $p < 0,001$), in general sample prediction was moderate comparing to all groups (AUC = .713, $p < 0,001$), in males sample prediction power was the lowest (AUC = .669, $p < 0,001$) (during the 12 month follow-up period) (see Figure 2).

The construct validity of OASys 2 scales was evaluated by examining its correlations to ASR (*Adult self report*), Stress Coping questionnaire and Aggression questionnaires scales.

The relations were obtained between OASys 2 Relationships and ASR Family ($r = -0,368$, $p < 0,01$), OASys 2 Lifestyle, associates and ASR Friends ($r = -0,185$, $p < 0,05$) scales. Besides, the results of correlation analysis showed no significant relationships between OASys 2 Relationships and ASR Spouse / Partner, OASys 2 Education, training and employability and ASR Work, Education subscales.

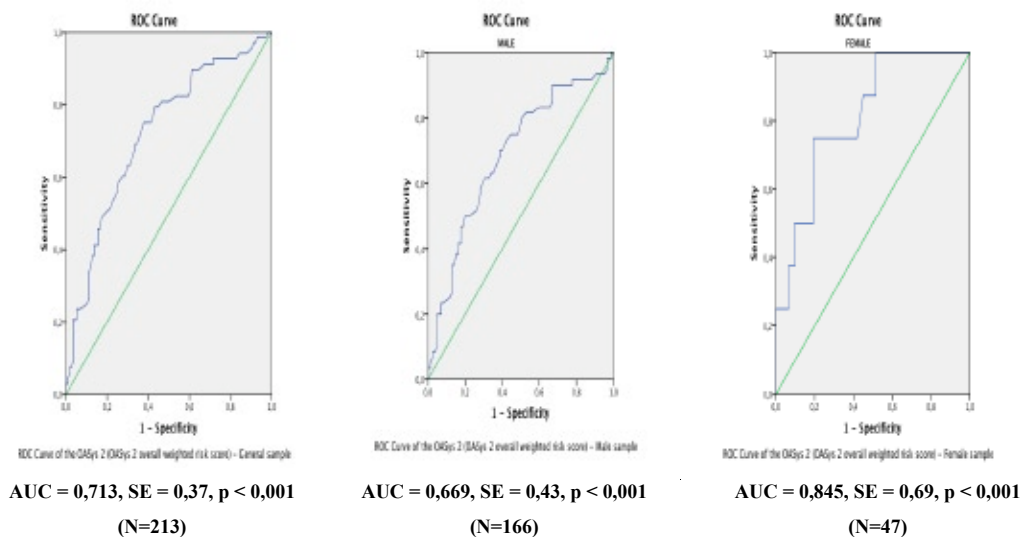

Figure 2. The ROC Curves of the OASys 2 overall (weighted) risk score in general, male and female sample (re-offending prediction models)

Furthermore, significant relationships were established between OASys 2 Emotional well-being and ASR Anxious / Depressed ($r = 0,370$, $p < 0,01$), Withdrawn ($r = 0,343$, $p < 0,01$), Somatic Complaints ($r = 0,181$, $p < 0,01$) scales, DSM - oriented Scales: Depressive Problems ($r = 0,298$, $p < 0,05$), Anxiety Problems ($r = 0,208$, $p < 0,05$), Aggression questionnaire Anger ($r = 0,250$, $p < 0,01$) scale. Though the the results of correlation analysis showed significant relationships between OASys 2 Emotional well-

being and ASR Somatic Complaints, ASR DSM - oriented Somatic Complaints scale results were not related to OASys 2 Emotional well-being scores.

The significant relationships were found between OASys 2 Thinking and behavior and ASR Attention Problems ($r = 0,366$, $p < 0,01$), Aggressive Behavior ($r = 0,304$, $p < 0,01$), Rule-breaking Behavior ($r = 0,301$, $p < 0,01$) scales, DSM - oriented Scales: Attention Deficit / Hyperactivity Problems ($r = 0,353$, $p < 0,01$), Hyperactivity / Impulsivity ($r = 0,185$, $p < 0,05$), Antisocial Personality Problems ($r = 0,349$, $p < 0,01$), Aggression questionnaire Physical aggression ($r = 0,366$, $p < 0,01$), Verbal aggression ($r = 0,269$, $p < 0,01$), Hostility ($r = 0,326$, $p < 0,01$), Stress Coping questionnaire Emotional discharge ($r = 0,241$, $p < 0,01$) scale. The results of correlation analysis showed no significant relationships between OASys 2 Thinking and behavior and ASR Thought Problems, Stress Coping questionnaire Social support, Problem solving and Avoidance subscales.

ROC analysis, correlational analysis, and other statistical analysis results indicated that re-offending prognosis based on OASys 2 overall risk score, risk group in Lithuanian sample is statistically significant and effective, and can be used in scientific research and in practice: evidence of reliability, prognostic validity was gained.

The analysis of static and dynamic risk factors

The predictive power of re-offending of static and dynamic risk factors

ROC analysis was conducted to assess predictive validity of the risk factors assessed by OASys 2. The results of the study show good prognostic validity of dynamic risk factors.

Re-offending was predicted by risk factors related to criminal history (AUC = .646, $p = .000$), accomodation (AUC = .582, $p = .047$), education, training and employability (AUC = .686, $p = .000$), financial management and income (AUC = .664, $p = .000$), relationships (AUC = .584, $p = .041$), lifestyle and associates (AUC = .673, $p = .000$), drug misuse (AUC = .597, $p = .019$), difficulties of emotional well-being (AUC = .607, $p = .009$), antisocial thinking and behaviour (AUC = .632, $p = .001$) in general sample. Alcohol misuse and antisocial attitudes risk factors did not made an independent significant contribution to the recidivism prediction (see Table 3).

Table 3. The predictive power of re-offending of static and dynamic risk factors in general offender sample during the 12-month follow-up period (raw scores of OASys 2 scales) (N=213)

OASys 2 scales	AUC	S.E.	P	95% confidence interval	
				lowest	highest
Criminal history	.646	.039	.000	.569	.723
Accommodation	.582	.041	.047	.502	.662
Education, training and employability	.686	.038	.000	.612	.761
Financial management and income	.664	.040	.000	.587	.742
Relationships	.584	.041	.041	.504	.664
Lifestyle and associates	.673	.039	.000	.596	.750

OASys 2 scales	AUC	S.E.	p	95% confidence interval	
				lowest	highest
Drug misuse	.597	.042	.019	.515	.679
Alcohol misuse	.517	.041	.672	.437	.598
Emotional well-being	.607	.040	.009	.529	.686
Thinking and behavior	.632	.039	.001	.556	.709
Attitudes	.578	.041	.058	.497	.659

p < 0,05

Risk factors related to criminal history (AUC = .604, p = .024) and dynamic factors related to education, training and employability (AUC = .679, p = .000), financial management and income (AUC = .681, p = .000), antisocial lifestyle and associates (AUC = .624, p = .007), drug misuse (AUC = .592, p = .046), difficulties of emotional well-being (AUC = .601, p = .027) predict males' re-offending (see Table 4).

Table 4. The predictive power of re-offending of static and dynamic risk factors in male sample during the 12-month follow-up period (raw scores of OASys 2 scales) (N=166)

OASys 2 scales	AUC	S.E.	p	95% confidence interval	
				lowest	highest
Criminal history	.604	.045	.024	.515	.693
Accommodation	.532	.046	.492	.442	.621
Education, training and employability	.679	.043	.000	.595	.764
Financial management and income	.681	.044	.000	.595	.766
Relationships	.567	.046	.141	.478	.657
Lifestyle and associates	.624	.045	.007	.536	.712
Drug misuse	.592	.046	.046	.501	.682
Alcohol misuse	.494	.045	.895	.405	.583
Emotional well-being	.601	.045	.027	.513	.689
Thinking and behavior	.562	.046	.174	.473	.652
Attitudes	.527	.046	.559	.436	.618

p < 0,05

Risk factors related to criminal history (AUC = .726, p = .030) and dynamic factors related to accomodation (AUC = .753, p = .015), education, training and employability (AUC = .731, p = .026), relationships (AUC = .735, p = .024), antisocial lifestyle and associates (AUC = .785, p = .006), antisocial thinking and behaviour (AUC = .866, p = .000), antisocial attitudes (AUC = .727, p = .029) predict females' re-offending (see Table 5).

Table 5. The predictive power of re-offending of static and dynamic risk factors in female sample during the 12-month follow-up period (raw scores of OASys 2 scales) (N=47)

OASys 2 scales	AUC	S.E.	p	95% confidence interval	
				lowest	highest
Criminal history	.726	.086	.030	.557	.894
Accommodation	.753	.096	.015	.565	.940
Education, training and employability	.731	.078	.026	.578	.884
Financial management and income	.689	.090	.069	.512	.866
Relationships	.735	.085	.024	.569	.901
Lifestyle and associates	.785	.096	.006	.596	.974
Drug misuse	.684	.109	.077	.471	.897
Alcohol misuse	.516	.109	.876	.302	.731
Emotional well-being	.639	.097	.181	.449	.830
Thinking and behavior	.866	.055	.000	.759	.973
Attitudes	.727	.096	.029	.538	.916

p < 0,05

In order to expand the analysis of predictive power of risk factors of re-offending Logistic regression analysis was made. The model goodness of fit indices are $\chi^2 = 28,72$, $df = 11$, $p < 0,003$, Nagelkerke pseudo R² – 0,197, Cox-Snell - 0,145. Thus, the established goodness of fit indices proves the fit of the predictive model, logistic regression analyses showed that none of the risk factors made an independent significant contribution to the recidivism prediction (see Table 6).

Table 6. The predictive power of re-offending of static and dynamic risk factors in general offender sample during the 12-month follow-up period (raw scores of OASys 2 scales) (N=213)

OASys 2 scales	β	S.E.	Wald	df	p	Exp(β)
Criminal history	0,382	0,205	3,474	1	0,062	1,466
Accommodation	-0,030	0,190	0,025	1	0,875	0,971
Education, training and employability	0,284	0,210	1,816	1	0,178	1,328
Financial management and income	0,134	0,205	0,426	1	0,514	1,144
Relationships	-0,010	0,205	0,003	1	0,960	0,990
Lifestyle and associates	0,184	0,248	0,548	1	0,459	1,202
Drug misuse	0,285	0,180	2,506	1	0,113	1,330
Alcohol misuse	0,031	0,194	0,025	1	0,875	1,031
Emotional well-being	-0,117	0,212	0,305	1	0,581	0,889
Thinking and behavior	0,227	0,253	0,800	1	0,371	1,254
Attitudes	-0,168	0,217	0,596	1	0,440	0,846

p<0,05

Although, the Logistic analysis results has not provided empirical support to the predictive power of re-offending of dynamic and static risk factors in general offenders sample, ROC analysis indicates that re-offending prognosis based on different static and dynamic risk factors in Lithuanian sample is statistically significant and effective.

Comparative analysis of male and female offenders risk factors

The focus of this research stage was to compare the risk factors of the OASys 2 for both male and female offenders. Concerning risk factors a greater proportion of men had histories of crime (Mann–Whitney, $U = 4600,0$, $p = 0,000$), accomodation difficulties (Mann–Whitney, $U = 6015,0$, $p = 0,003$), alcohol misuse problems (Mann–Whitney, $U = 5695,0$, $p = 0,001$), antisocial lifestyle and associates (Mann–Whitney, $U = 6047,5$, $p = 0,006$), antisocial thinking and behaviour (Mann–Whitney, $U = 6415,0$, $p = 0,027$), antisocial attitudes (Mann–Whitney, $U = 6185,5$, $p = 0,010$). However, female offenders were more likely to experience financial management and income problems (Mann–Whitney, $U = 9378,0$, $p = 0,034$) (see Figure 3). There were found no significant differences of education, training and employability problems, relationships difficulties, drug misuse, difficulties of emotional well being across genders.

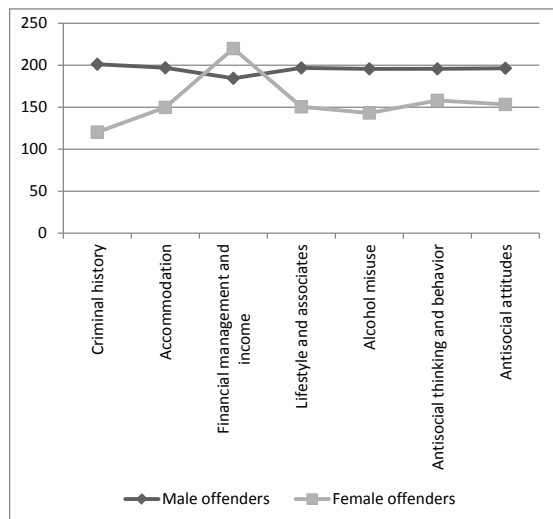

Figure 3. The statistically significant Mann-Whitney U test results of OASys 2 risk factors between female and male offenders

Comparative analysis of property, violent, sexual offenders risk factors

The last objective of the study was to establish the differences between property, violent and sexual offenders risk factors. The results of data analysis confirm that static risk factors and criminogenic needs significantly differentiate offenders groups (see Figure 4).

Property offenders were substantially more likely than sexual offenders to have greater risk factors related to financial management and income (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 7,47$, $p = 0,000$), antisocial lifestyle and associates (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 12,39$, $p = 0,014$), antisocial attitudes (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 6,03$, $p = 0,038$). Furthermore, they were more likely than violent offenders to have a greater criminal experience (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 13,68$, $p = 0,000$).

Violent offenders were substantially more likely than property offenders to have greater risk factors related to anxious / depressed (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 7,716$, $p = 0,021$), rule-breaking behavior (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 10,996$, $p = 0,038$), thought problems (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 6,723$, $p = 0,035$), DSM-IV, DSM-IV attention deficit / hyperactivity problems (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 7,109$, $p = 0,029$), DSM-IV depressive problems (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 6,541$, $p = 0,038$), DSM-IV anxiety problems (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 6,782$, $p = 0,034$), DSM-IV hyperactivity / impulsivity (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 14,579$, $p = 0,001$), DSM-IV antisocial personality problems (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 9,853$, $p = 0,007$), alcohol misuse problems (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 21,46$, $p = 0,000$). Furthermore, they were more likely than sexual offenders to have a greater education, training and employability (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 6,04$, $p = 0,005$) problems.

Sexual offenders were substantially more likely than property offenders experience clinical anxiety disorder symptoms (Kruskal-Wallis, $\chi^2 = 6,78$, $p = 0,034$).

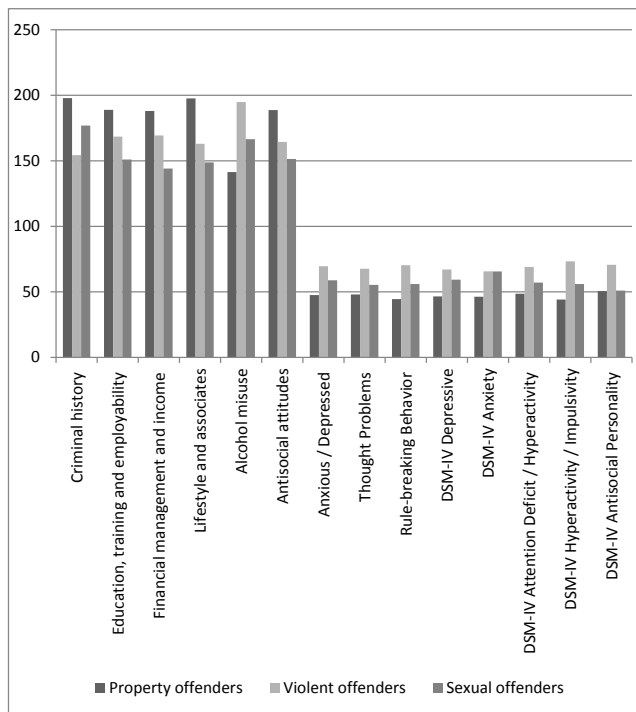

Figure 4. The statistically significant Kruskal–Wallis test results of OASys 2 risk factors between property, violent, sexual offenders groups

However, no significant differences were observed in risk factors related to accomodation problems, relationships, drug misuse, difficulties of emotional well-being, antisocial thinking and behaviour, withdrawn, somatic complaints, thought problems, attention problems, aggressive behavior, stress coping among the different types of offenders groups.

The results indicate that certain risk factors and criminogenic needs are especially relevant in differentiating between property, violent, sexual offenders groups. They reveal differences in certain domains.

Discussion

The main aim of this research was to provide an overview of static and dynamic risk factors related to re-offending. The results revealed that an offender is an active system affected by external and internal processes. However, the analysis of re-offending risk factors requires an effective risk assessment instrument. The research on psychometric characteristics of Lithuanian version of OASys 2 risk assessment system confirmed its reliability, construct and prognostic validity. The Lithuanian version of OASys 2 can be used in scientific research and in practice for re-offending risk assessment.

The predictive significance of static risk factors and criminogenic needs identified in this study adds more evidence and confirms previous research findings (Andrews, Bonta, Wormith, 2011; Gendrey et al., 1996, Hanson, Harris, 2001; Mandeville-Norden, Beech, 2006; Simourd Hoge, 2000). The results of study gave support to the basic premises of *A General Personality and Cognitive Social Learning approach, Coping - Relapse theory*, and identified a wider range of crime-related, risk-causing characteristics associated to the offender's personality and social contexts, such as family relationships, peer pressure, work and learning, leisure environment (Andrews, Bonta, Wormith, 2011).

This study reveals the importance of emotional factors in predicting re-offending. The results showed that difficulties of emotional well-being predicts re-offending. In conclusion, we can admit that an emotional phenomenon affects criminal process and the interaction of these factors with other risk factors related to recidivism is insufficiently explored.

However, the results of this study do not support the predictive power of several dynamic risk factors. The antisocial attitudes and alcohol misuse problems did not reach statistical significance. The several assumptions considering these results could be done. The assessment of Antisocial attitudes section of OASys 2 requires a high quality of specialist knowledge related to this phenomenon. The assessments of this section could be done insufficiently. Another assumption is related to the Lithuanian economical situation in 2008. The economical changes and financial crisis in Lithuania could lead to the increase in significance of financial, education / work related factors in predicting criminality. These findings correspond well to the research literature where the relationship between property crime and economic indicators was established (Field, 1990). Furthermore, most part of the first study sample was convicted for property offences. According to E. Zamble, V. L. Quinsey (2001), financial difficulties are usually associated with property offences. *Coping - Relapse theory* gives explanations of facts considering the prognostic validity of alcohol misuse too. This theory suggests that abuse of drugs is the final response to a stressful event or is a result of a low self-regulation. In other cases, substance abuse occurs first and then follows difficulties (Quinsey, Zamble, 2001). In addition, most of the offenders do not associate alcohol abuse with their criminality (Makkai, Payne, 2005).

This study is important because it focuses on gender risk factors differences too. The results of this study showed that male offenders are more likely to have greater criminal experience, accommodation difficulties, alcohol misuse problems, antisocial lifestyle and associates, antisocial thinking and behaviour, antisocial attitudes than female offenders. Some criminal behavior studies have reported that female offenders are more likely to be concerned about their family or marital relationships or emotional wellbeing than male offenders (Benda, 2005; Palmer, Jinks, Hatcher, 2010), neither of these results were confirmed in this study. The female offenders were more likely to experience financial management and income problems than male offenders. In terms of risk factors related to finances, women's substance abuse can be directly associated with large financial problems and property crimes.

It should be noted that the results of this analysis supported a number of previous research outcomes where female offenders were found to be more oriented to maintenance of social relationships. Female re-offending is most influenced by their relationship difficulties (Chen, 2009; Benda, 2005; Palmer, Jinks, Hatcher, 2010). Meanwhile, men are more oriented to the action, they more identifies itself with the work, rather than social relations (Benda, 2005).

This research results revealed that static risk factors and criminogenic needs significantly differentiate property, violent and sexual offenders groups. Property offenders are more likely than other offenders to experience greater difficulties related to their social abilities, that finally ends with financial problems. Thus, violent offenders are more likely to experience antisocial, aggressive, rule breaking behavior problems and emotional difficulties than other offenders. These differences confirm the results of *Coping – Relapse* theory. The main relapse reason of violent offenders is an interpersonal conflict (Allen et al., 2003; Felson et al., 2012; Zamble, Quinsey, 2001). Inability to solve these problems, or avoidance increase the number of difficulties faced by criminal. Consumption of alcohol in this case is one of the avoidance strategies that could be applied and leads to emotional difficulties, depression, anxiety, frustration. At some point the reactions because of unresolved issues finally ends with anger.

Behavior and actions of another person involved in an unresolved conflict usually are perceived as encouraging the anger of the offender, or aroused conflict simply changes the perception of the world. The use of alcohol calms the offender, but increasing dependence and higher level of misuse only worsen the situation and causes a greater conflict. When anger reaches its peak, the specific situation and events leads offender to the criminal actions. The offense is usually unplanned, unconscious and led by emotions (Zamble, Quinsey, 2001).

In conclusion, different criminal approaches and this research on risk factors related to re-offending have added greatly to our understanding of how the re-offending process is influenced by different psychological, social factors and environment. The established predictive power of risk factors for criminal behavior shows that these factors may become the target of offender future changes, so the intervention and corrective measures need to be taken into account to all the risk factors associated to individual and his environment.

Main conclusions:

1. Lithuanian version of OASys 2 is a reliable and valid instrument for re-offending risk assessment to be used in scientific research and in practice: evidence of reliability, construct, prognostic validity was gained.
2. Re-offending is predicted by risk factors related to criminal history, accommodation, education, training and employability, financial management and income, relationships, lifestyle and associates, drug misuse, difficulties of emotional well-being, antisocial thinking and behaviour.
3. Risk factors related to criminal history and dynamic factors related to education, training and employability, financial management and income, antisocial lifestyle and associates, drug misuse, difficulties of emotional well-being predict males' re-offending.
4. Risk factors related to criminal history and dynamic factors related to accommodation, education, training and employability, relationships, antisocial lifestyle and associates, antisocial thinking and behaviour, antisocial attitudes predict females' re-offending.
5. Static risk factors and criminogenic needs significantly differentiate between male and female offenders:
 - 5.1. Male offenders are more likely to have greater criminal experience, accommodation difficulties, alcohol misuse problems, antisocial lifestyle and associates, antisocial thinking and behaviour, antisocial attitudes.
 - 5.2. Female offenders are more likely to experience financial management and income problems.
6. Static risk factors and criminogenic needs significantly differentiate between property, violent and sexual offenders:
 - 6.1. Property offenders were substantially more likely than sexual offenders to have greater risk factors related to financial management and income, antisocial lifestyle and associates, antisocial attitudes. Furthermore, they were more likely than violent offenders to have a greater criminal experience.
 - 6.2. Violent offenders were substantially more likely than property offenders to have greater risk factors related to anxious / depressed, rule-breaking behavior, thought problems, attention deficit / hyperactivity problems, hyperactivity / impulsivity, antisocial personality problems, alcohol misuse problems. Furthermore, they were more likely than sexual offenders to have a greater education, training and employability problems.
 - 6.3. Sexual offenders were substantially more likely than property offenders experience clinical anxiety disorder symptoms.

Approbation of the research results

The doctoral dissertation was discussed and approbated at the meeting of Department of Psychology of Mykolas Romeris University, which took place on the 30th August 2012.

List of scientific publications:

Certain parts and results of the research were published in the scientific journal of Mykolas Romeris University “Socialinių mokslų studijos, mokslo darbai”:

- Ustinavičiūtė, L., Laurinavičius, A., Žukauskienė, R., Bandzevičienė, R. (2010) Kriminogeninių rizikos veiksnių palyginimas skirtingose Lietuvos teisės pažeidėjų grupėse. *Socialinių mokslų studijos, mokslo darbai*, No. 4(8), 39-54.
- Čėsniėnė, I., Ustinavičiūtė, L. (2010). Re-offending Risk of Lithuanian Parolees. *Procedia – The XIV European Conference on Developmental Psychology*, 417-421.
- Ustinavičiūtė, L., Žukauskienė, R., Laurinavičius, A. (2009). Lietuvos nuteistųjų pakartotinio nusikalstamumo rizikos veiksniai: OASys metodikos diskriminantinio validumo analizė. *Socialinių mokslų studijos, mokslo darbai*, No. 4(4), 339-357.

CURRICULUM VITAE

Personal information

Date of birth: 27-08-1981
Contacts: laurau@mruni.eu

Education

2008–2012 Mykolas Romeris University, doctoral studies
(Department of Psychology)
2003–2005 Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy,
master degree awarded (law psychology specialisation)
1999–2003 Vilnius University, Faculty of Philosophy, bachelor in
psychology degree awarded

Lecturing experience

Lector
2006–2012 Mykolas Romeris University, Department of Psychology
(subjects: Sensations and Perception; Emotions and
Motivation; Developmental Psychology; Criminal
Psychology; Introduction to Psychology; Introduction to
Psychology and Law Psychology)

Ustinavičiūtė, Laura

LIETUVOS TEISĖS PAŽEIDĖJŲ RIZIKOS VEIKSNIŲ, SUSIJUSIŲ SU PAKARTOTINIŲ NUSIKALSTAMUMU, ANALIZĖ. Daktaro disertacija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012. 172 p.

Bibliogr. 114–121 p.

ISBN 978-9955-19-477-4

Disertacijoje nagrinėjamas pakartotinio nusikalstamumo fenomenas ir su juo susiję rizikos veiksniai bei jų tarpusavio sąveika. Siekiant atlikti su pakartotiniu nusikalstamumu susijusių rizikos veiksnių analizę buvo atlikta studija, kurios metu buvo tiriamos rizikos veiksnių prognostinės galimybės. Gauti rezultatai parodė, kad pasikartojantis nusikalstamas elgesys yra prognozuojamas tiek statinių tiek dinaminių rizikos veiksnių, apimant asmenybės, socialinio konteksto kintamuosius. Galima kelti prielaidas, kad pakartotinis nusikalstamumas yra susijęs tiek su psichologiniais, tiek su socialiniais rizikos veiksniais. Nustatytas rizikos veiksnių priežastingumas nusikalstamo elgesio procese rodo, kad šie veiksniai ateityje gali tapti teisės pažeidėjo pokyčių taikiniai, todėl taikant intervencines ir korekcines priemones reikia atsižvelgti į visus rizikos veiksnius ir su jais susijusius socialius kontekstus.

This research analyzes the phenomenon of re-offending, its risk factors and their interactions. The main goal of the study was to investigate the predictive power of the re-offending risk factors. The analysis was carried out, and study has showed that repeated criminal behavior is predictable by static and dynamic risk factors, including personality, social context variables. In conclusion we can assume that re-offending is associated with both psychological and social risk factors. The established predictive power of risk factors for criminal behavior shows that these factors may become the target of offender future changes, so the intervention and corrective measures need to be taken into account to all the risk factors associated to individual and his environment.

Laura Ustinavičiūtė

**ANALYSIS OF RISK FACTORS RELATED TO RECIDIVISM
IN LITHUANIAN OFFENDERS SAMPLE**

Doctoral Dissertation

Maketavo *Romanas Tumėnas*

SL 585. 2012 10 17. 9,98 leidyb. apsk. I.

Tiražas 20 egz. Užsakymas 17 564

Išleido Mykolo Romerio universitetas

Ateities g. 20, Vilnius

Puslapis internete www.mruni.eu

El. paštas leidyba@mruni.eu

Parengė spaudai UAB „Baltijos kopija“

Kareivių g. 13B, Vilnius

Puslapis internete www.kopija.lt

El. paštas info@kopija.lt

Spausdino UAB „Vitaė Litera“

Kurpių g. 5-3, Kaunas

Puslapis internete www.bpg.lt

El. paštas info@bpg.lt

ISBN 978-9955-19-477-4

